

Latvijas PSR Augstākās un vidējās speciālās
izglītības ministrija

Ar Darba Sarkanā Karoga ordeni apbalvotā
Pēteris Stučka Latvijas Valsts universitāte

**NO POLITISKĀS DOMAS
ATTĪSTĪBAS VĒSTURES
LATVIJĀ**

R I G Ā 1971

Latvijas PSR Augstākās un vidējās speciālās
izglītības ministrija

Ar Darba Sarkanā Karoga ordeni apbalvota
Pēteris Stučka Latvijas Valsts universitāte

Valsts un tiesību zinātņu katedra

NO POLITISKĀS DOMAS ATTĪSTĪBAS VĒSTURES LATVIJĀ

Zinātniskie raksti, 146. sējums

Redakcijas kolēģiji:

O. Grinberga

V. Kalniņš

I. Krastiņš

E. Melņišis

R I g a 1971

PL
POLITISKĀS DOMAS
ARTISTISKĀS VĒSTURES
LATVIJĀ

Par Frīdrihu Engelsu

Par Ļeņina idejām

Marksisma sākotne Latvijā

Par Raiņa domām

Par latviešu buržuāzijas
doktrinām un partijām

18. gadsimta kritiskās
atziņas Latvijā

Par Garlibu Merķeli

"De iure belli ac pacis"

I E V A D A M

Juridiskās izglītības sistēmā politiskās domas attīstības vēsture blakus filozofijai, politiekonomijai, PSKP vēsturei un zinātniskam komunistam ir svarīgs studiju priekšmets, kas sekmē padomju jurista redzes loka plašuma un dziļuma izveidi, jurista idejisko briedumu. Politisko mācību vēsture aptver gan seno Austrumu, senās Hellādes un vergturu Romas, gan feodālisma laikmeta politiskos uzskatus; tad seko buržuāzisko revolūciju politiskās un tiesiskās mācības un to redzamāko pārstāvju doktrīnas visās tautās un valstīs cauri XVIII un XIX gadsimtiem.

Revolucionāru apvērsumu zinātnē par sabiedrību, valsti un tiesībām rada K. Marksa un F. Engelsa darbība. Viņu idejas un stāsts kļūst par proletariāta miljonu masas un visu apspiesto tautu ipašumu un līdz ar to par milzīgu pārveidojošu spēku vēsturē. Nevarīgi un nesekmīgi marksismam pretim stājas buržuāzijas ideologi, slavinādami ekspluatatoru valsti un tiesības. Marksisma izplatīšanās Krievijā, V. I. Ļeņina varenā darbība un viņa ideju uzvara Oktobra revolūcijā ir ļoti svarīga nodaļa Politisko mācību vēstures kursā.

Imperiālisma periodā buržuāzijas politiskās mācības liecina par aizsēto pasaules ideoloģisko eklektismu un politisko norietu, kas it sevišķi atspoguļojas dažādajās juridisko doktrīnu "skolās" un virzienos. Sīkas, bet uzbāzīgas, ir arī latviešu nacionālistiskās buržuāzijas politiskās "doktrīnas" imperiālisma laikmetā. Tās dzimušas cārisma iekārtā Krievijā, kalpojušas rietumu imperiālisma un pretpadomju politikai buržuāziskā Latvijā, tagad tās dažādos variantos sludina bankrotējušie

latviešu nacionālistiskās buržuāzijas lideri emigrācijā, lai pakalpotu ASV imperialistu reakcionārai un agresīvai politikai.

Šis rakstu krājums sakopots brīdī, kad visā pasaulē plaši tika atzīmēta Fridriha Engelsa 150. dzimšanas diena. Viņam kā vienam no proletāriāta brīvības cīņu vadītājiem arī veltām pirmo rakstu. Otrkārt, krājumā akcentējam pašreiz visaktuālāko mūsu dzīvē: Ļeņina idejas sociālistiskās demokrātijas tālākajā attīstībā.

Lai pakāpeniski veidotu pilnīgāku pārskatu par politiskās domas attīstību Latvijā, viens no svarīgākajiem vēsturiskiem posmiem ir marksistiskās politiskās domas sākotnes izpēte latviešu politisko domātāju mantojumā. Jau agrāk katedra ir gādājusi, lai lasītājs saņemtu vairākas grāmatas par Pēteru Stučku politiskajiem un tiesiskajiem uzskatiem.¹ Šajā krājumā iesākam parādīt šīs politiski tiesiskos uzskatus un ceram to izpēti vēl turpināt. Pārējās šeit ievietotajās publikācijās lasītājs atradīs vairāku svarīgu, arī šodien aktuālu problēmu iztirzājumu par progresa ideju cīņu Latvijā pret ekspluatatoru politiku un ideologiju.

Valsts un tiesību zinātņu
katedra

-
- ¹ 1. О теоретическом наследии П. Стучки в советской правовой науке. Изд. "Звайгзне", Рига, 1965 г.
2. А.А.Плотников. Петр Стучка и истоки советской правовой мысли. Изд. "Зинатне", Рига, 1970 г.

FRIDRIHS ENGELSS - PROLETARIĀTA BRĪVĪBAS
CĪŅU IDEOLOGS

1970. gada 28. novembrī apritēja 150 gadi kopā dzimis Fridrihs Engels, viens no zinātniskā komunisma pamatlicējiem, starptautiskā revolucionārā proletariāta vadonis un skolotājs. Pēc Marksa nāves, rakstīja V.I. Ļeņins, "Engelss bija visizcilākais zinātnieks un mūsdienu proletariāta skolotājs visā pasaulē"¹.

Engelša vārds ir nesaraucjami saistīts ar Kārļa Marksa vārdu. Kopīgi ar Marksu viņi izderīja apvērsumu zinātnē, radīdami revolucionāro mācību - marksismu.

Marksisms ļoti īsā laikā kļuva par proletariāta un citu darbaļaužu pasaules uzskatu, par viņu visspēcīgāko ieroci sabiedrības revolucionārai pārveidošanai. Pasaule ne vien pareizi izskaidrot, bet to pārveidot pašos pamatos - tādu uzdevumu sev spranda marksisms, un tādu tas arī ir veicis. Marksisma mācības pareizumu ir pierādījuši cilvēces vēstures attīstības gaita, un to joprojām apstiprina notikumu norise mūsu dienās. Par aksiomu ir kļuvusi Marksa un Engelša tēze, ka sabiedrības attīstības virzošais spēks antagonistisku spēku sabiedrībā ir spēku cīņa, kas neizbēgami noved pie sociālistiskās revolūcijas; ka kapitālisma bojā eja un sociālisma uzvara ir sabiedrības attīstības likums; ka usvarējušais proletariāts nevar veco valsts aparātu vienkārši pārņemt un laist darbā savos nolūkos, bet tas ir jāslauš.

¹ V.I. Ļeņins, Raksti, 2. sēj., 5.lpp.

tu un strādnieku šķīrā modās stihisks protests pret kapitalistisko ekspluatāciju.

Tas viss dziļi ietekmēja jauno Engelseu, un viņš ar sirdi un dvēseli pievērsās revolucionāro demokrātu idejām. Progresīvajā laikrakstā "Vācijas Telegrāfs" /"Telegraph für Deutschland"/ 1839. gadā parādījās Engelsa pirmie raksti. Tie puda Engelsa dziļās simpātijas pret tautas trūcīgajiem slāņiem un viņa naidu pret visu reakcionāro, savu laiku nodzīvojošo. Viņš uzstājās pret policejisko patvaļu, vācu sabiedrības garīgās un politiskās dzīves atpalcību, kritizēja Prūsijas tiesu sistēmu un likumus. Jau tad Engels atzina, ka nepieciešama revolūcija, lai Vācijas dzīvi radikāli pārkārtotu un uzlabotu darbaļaužu stāvokli. "Revolūcijai pieder nākotne,"¹ teica astoņpadsmitgadīgais Engels.

Šo Engelsa pārliecību vēl vairāk nostiprināja viņa iepazīšanās ar Hēgeļa filozofiju.²

Būdam obligātajā karadienestā Berlīnē, Engels iepazīs ar vairākiem jaunhegeliešiem, kas no Hēgeļa dialektikas izdarīja radikālus un ateistiskus secinājumus. Tajā laikā viņš vēl nebija sociālists.

Par sociālistu Engels kļuva Anglijā, uz kuriem viņš pārcēlās pēc karadienesta 1842.gada beigās. Anglijā, Mančestras pilsētā Engelson vajadzēja apgūt komerciālo praksi

¹ "Der Revolution gehört die Zukunft".- Horst Illrich, Der Junge Engels, Berlin, 1961., 3.lpp.

² Hēgeļa filozofija, kā zināms, bija ideālistiska. Bet Marks un Engels atmeta neobjektīvo ideālistisko uzskatu. Viņi kļuva materiālisti, atzīstot, ka visu dabas parādību pamatā ir materiālie cēloņi un ka arī cilvēku sabiedrības attīstību nosaka materiālo ražošanas spēku attīstība.

Marks un Engels vairākkārt uzsvēra, ka viņi ir daudz pateicības parādā vācu filozofiem, tieši Hēgelim. Engels par to rakstīja, ka "bez vācu filozofijas nebūtu arī zinātniskā sociālisms" /Priekšvārds "Zemēku kara Vācijā", LVI, 1954./

...verpjuves "Ermens un Engelsa" kantorī /Engelss
tāve bija uzņēmuma līdzīpašnieks/. Anglijā Englsu pār-
steidza lielās un sās šķiru pretrunas. Strādnieku šaus-
mīgā nabadzība, buržuāzijas un aristokrātijas milzīgā
bagātība, izšķērdība un greznība dūrās soīs uz katra so-
ļa. Anglija toreiz bija visattīstītākā kapitalistiskā
valsts ar skaītliski vislielāko strādnieku šķiru, kas
jau spēra pirmos soļus politiskajā cīņā. Tur Engels rū-
pīgi studēja utopisko socialistu darbus, kas izvirzīja
māoību par jaunas, sociāli taisnīgas bezšķiru sabiedrības
izveidošanu, bet nenorādīja, kā to izdarīt. Viņš iedziļi-
nājās angļu ekonomistu sacerējumos un nodibināja sakarus
ar angļu socialistiem, rakstīja Roberta Ovena nodibināta-
jā laikrakstā "Jaunā Morālā Pasaule" /"The New Moral
World"/.

Vērojumu un studiju rezultātā Engelsam radās grāma-
ta "Strādnieku šķiras stāvoklis Anglijā"¹. Tajā atrodam
dēdzīgu visas angļu kapitalistiskās sistēmas atmaskojumu
un svarīgas teorētiskas tēzes, kam bija liela nozīme zi-
nātniskā komunisma teorijas izstrādāšanā. Engels tajā
izteica atziņu, ka lielo strādnieku šķiru Anglijā radīju-
si rūpniecības attīstība un ka tās stāvokli radikāli uz-
labot varēs tikai revolūcijas ceļā, gāžot muīžnieku un
rūpniecības aristokrātijas kundzību. Sabiedriskais spēks,
kas šo apvērsumu izdarīs, būs proletariāts. Ar to pirmo-
reiz tika pasludināta proletariāta pasaulvēsturiskā mi-
sija. "Engelss pirmais pateica," rakstīja V.I. Ļeņins,
"ka proletariāts ir ne tikai cietēja šķira; ka tieši tas
spkaunojošais ekonomiskais stāvoklis, kādā atrodas prole-
tariāts, neapturami grūž viņu uz priekšu un liek cīnīties

¹ Skat. krāj. "K.Markss un F.Engelss par Angliju".LVI,
1954.

par savu galīgo atbrīvošanos. Un cīnījās proletariāts patu sev palīdzēs."¹ Ļeņins atzīst, ka Engelsa grāmata "bija briesmīga apsūdzība pret kapitalismu un buržuāziju"². Engelsa tajā neapgažāmi pierādīja, ka strādniekiem nav citas izejas kā vienīgi sociālisms. Bet "sociālisms tikai tad būs spēks, kad tas kļūs par strādnieku šķīres politiskās cīņas mērķi"³.

Jau agrāk Engelsa bija uzsācis sarakstīties ar Marksu, bet personiski viņi iepazinās tikai 1844. gadā. Marksas tad jau bija sociālists. Ar pirmo tikšanos nodibinājās Marksas un Engelsa sīrenīgā draudzība un izveidojās kopīgā radošā sadarbība zinātniskā sociālisma izstrādāšanā un starptautiskās revolucionārās strādnieku kustības vadīšanā. "Eiropas proletariāts var teikt", rakstīja V. I. Ļeņins, "ka viņa zinātni radījuši divi zinātnieki un cīnītāji, kuru attiecības pārspēj visas, pat vissīkzinošākās senlaiku teikas par cilvēku draudzību."⁴

"Marksu un Engelsu tuvināja ne vien kopējais garīgais darbs," rakstīja Pols Lafargē /Marksa meitas vīrs/, "bet arī savstarpējā sīrenīgā pieķeršanās... Viņiem viss bija kopējs: gan nauda, gan zināšanas... Engelsā savā draudzībā ietvēra visu Marksa ģimeni. Marksa meitas bija arī viņa bērni, un tās savukārt sauca Engelsu par savu otro tēvu. Šī draudzība turpinājās arī pēc Marksa nāves."⁵

¹ V. I. Ļeņins. Raksti, 2. sēj., 8. lpp.

² Turpat.

³ Turpat.

⁴ V. I. Ļeņins. Raksti, 2. sēj., 11. lpp.

⁵ Pols Lafargē. Atmiņas par Engelsu. Cit. krāj. 79. un 80. lpp.

Markss un Engels savu teoriju uzskatīja par ieroci pasaules revolucionārai pārveidošanai. Bet, lai teorija kļūtu par spēku, tā bija jāizpilda un jāievieš strādnieku masās, jāsavieno ar revolucionāro praksi. Viņiem radās doma par proletariāta partijas dibināšanu, 1847. gadā viņiem izdevās ārzemēs nodibināt Komunistu Savienību, apvienojot tajā dažādu zemju komunistus /socialistus/. Savienības statūtu pirmo paragrafu Engels bija formulējis šādos vārdos:

"Savienības mērķis ir gāzt buržuāziju, nodibināt proletariāta kundzību, iznīcināt veco, uz šķiru antagoņismu dibināto buržuāzisko sabiedrību un radīt jaunu sabiedrību bez šķirām un bez privātīpašuma."

Komunistu Savienība uzdeva Marksam un Engelsem izstrādāt Komunistu manifestu. Viņi to izdarīja.

Marksa un Engelsa kopīgā darbā tapa zinātniskā komunisma pirmais programmatiskais dokuments - "Komunistiskās partijas manifeste", kas iznāca 1848. gadā. Drīz tas kļuva par visizplatītāko, visinternacionālāko darbu visā sociālistiskajā literatūrā, par kopīgu programmu daudziem miljoniem strādnieku visā pasaulē. Tajā sniegts proletariāta revolucionārās teorijas - zinātniskā komunisma - maksimāli koncetrēts un maksimāli skaidrs iztirzājums.

Par "Komunistiskās partijas manifestu" V.I. Ļeņins rakstīja: "Šai darbā ar ģeniālu skaidrību un spilgtumu attēloti jauns pasaules uzskats, konsekvents materiālisms, kas ietver arī sociālās dzīves nozari, dialektika kā vispusīgākā un dziļākā mācība par attīstību, šķiru oļņas teorija un teorija par proletariāta - jēgas, komunistiskās sabiedrības rādītāja - vispasaules vēsturisko revolucionāro lomu."¹

¹ V.I. Ļeņins: Raksti, 21. sēj., 30. lpp.

"Komunistiskās partijas manifestā" formulēti proletariāta mērķi: "proletariāta formēšana šķīrā, buržuāzijas kundzības gāšana, proletariāta politiskās varas iekarošana".¹ Jēdzienu "politiskā vara" Marks un Engels izskaidro šādi: "Politiskā vara vārde istā nozīmē ir vienas šķiras organizēta verdarbība otras šķiras apspiešanai."² Savu politisko varu proletariāts izmantos, lai pakāpeniski atņemtu buržuāzijai visu kapitālu, lai centralizētu valsts rokās visus ražošanas rīkus un lai iespējami ātri pavairotu ražošanas spēku masu. Runa ir par buržuāziskā īpašuma likvidēšanu, kas "ir pēdējā un vispilnīgākā izteiksme tādai produktu ražošanai un piesavināšanai, kas dibināta uz šķiru antagonismu, uz iespēju vienam ekspluatēt otru."³ "Manifestā" uzsvērts, ka savu teoriju komunisti var izteikt vienā tēzē: "privātīpašuma iznīcināšana".⁴

"Manifestā" izteikta arī viena no vissvarīgākām marksisma idejām - ideja par valsti pēc buržuāzijas varas gāšanas. Doma tāda, ka valsts tad būs par valdošo šķiru organizētais proletariāts. Citiem vārdiem sakot, tā būs proletariāta diktatūra. Bet mācība par proletariāta diktatūru marksismā ir pats galvenais.

"Modernā valsts vara ir tikai komitejs, kas pārvalda visas buržuju šķiras kopējās lietas,"⁵ bet buržuāzijas tiesības ir tikai viņas pašas šķiras griba, kas padarīta par likumu, griba, kuras saturs nosaka buržuāzijas šķiras materiālie dzīves apstākļi.⁶

1 K.Marks, F.Engels. Darba izlase, I sēj. LVI, 1950., 21. lpp.

2 Turpat, 28. lpp.

3 Turpat, 21. lpp.

4 Turpat.

5 Turpat, 11. lpp.

6 Turpat, 24. lpp.

Šie atzinumi kļuva par marksistiski ļaunākās valsts un tiesību teorijas izejas pozīcijām un stūrakmeni.

Marx un Engels "Komunistiskās partijas manifestā" dziļi pamato proletāriskā internacionālisma principu. Proletariāta kundzība deris galu nacionālajiem spaidiem, atbrīvos cilvēci no aneksionistiskajiem laupīšanas kariem. "Izbeidzoties šķiru antagonismam pašās nācijās, iabeigsies arī nācija naidīgās attiecības vienai pret otru."¹ Visas pasaules strādniekiem jāapvienojas kopīgai cīņai pret kopīgo ienaidnieku - buržuāziju. Marx un Engels beidz "Manifestu" ar kvēlu aicinājumu: "Visu zemju proletārieši, savienojieties!" Turpat ir atklātais aicinājums uz revolūciju, kurā proletāriešiem nav nekā ko zaudēt kā tikai savas važas. "Bet iegūs viņi visu pasauli."²

"Komunistiskās partijas manifestu" ir kļuvis nemirstīgs. Taudzes revolucionāru paaudzes pēc tā ir apguvušas marksisma pamatus un cīnījušās par tā cildeno ideju īstenošanu. "Manifests" ir ne vien ideju bagāts, bet tas ir arī augstākā mēra revolucionārs dokuments. No katras tā rindas strāvo pretī spēcīga cildena iedvesma, varena radoša degsme un kvēla aizrautība. "Manifests" liecina, ka Marx un Engels bija ne vien geniāli zinātnieki, bet arī viskonsekventākis revolucionāri un īsti pasaules revolucionārākās šķiras - proletariāta vadopi.

Marx un Engels cīnījās par proletariāta atbrīvošanu, par visas cilvēces laimīgu nākotni uzskatīja par savas dzīves uzdevumu, par vislielākā prieka un iedvesmas avotu. Abi ar Marxu viņi aktīvi piedalījās revolucionārajās

¹ K.Marx, F.Engelsa. Darbu izlase. I sēj., 26. lpp.

² Turpat, 39.lpp.

cipās, 1848. gada revolūcijas laikā Engelas kā tautas bruņotās sacelšanās dalībnieks Vācijā gāma dalību vairākās kaujās, Vilhelms Libknehts rakstīja, ka Engelas kaujās bijis sukatesinīgs un ar nīcināšanu izturējies pret visām briesmām.¹ Iestājies revolucionārajā brīvprātīgo pulkā, Engelas veica lielu organizatorisku darbu. Viņš piegādāja karavīriem pulveri, svina, patronas, ierāces, apģērbu un pārtiku. Viņš nodarbojās arī ar karavīru militāro apmācību.

1848. gada revolūcijas laikā Engelas kļuva par Markses rediģētās "Jaunās Reinas Avīzes" līdzstrādnieku. Viņš tajā uzrakstīja lielu daļu no svarīgākajiem politiskajiem rakstiem /Markses pats bija ļoti aizņemts organizatoriskajā darbā/. Engelas rakstīja ātri un viegli. Markses ieteicās, ka viņš bijis īsta enciklopēdijs, spējis strādāt jebkurā laikā un katros apstākļos. Rakstītājs atjautīgi, spēcīgi un esi.

Arī Engelas pats savu darbību "Jaunās Reinas Avīzes" redakcijā labprāt atcerējās. "Tas bija revolūcijas laiks," viņš rakstīja, "un tadā laikā strādāt dienas pressē ir būda. Savam acīm tu redzi katra vārda iedarbību: redzi, ka avīzes raksti burtiski dod triecienu kā granātas un kā sprāgst izšautie lādiņi."²

Kad revolūcija Vācijā bija sagrūta, Engelse bija spiests emigrēt. Pēc Markses ieteikuma viņš devās uz Angliju. Londonā jau strādās Markses, kas no Vācijas bija vārnācīgi izraidīts.

¹ Vilhelms Libknehts. Atmiņas par Engelasu. Cit.krāj., 136.lpp.

² K.Маркс, Ф.Энгельс, Соч., XVI ссс., II д., 68.лп.

Anglijā Engeles turpināja kā zinātnisko, tā revolu-
cionāro darbību. Analizēdams Vācijas 1848. gada revolu-
cijas sagrāves cēloņus, viņš pievēršas zemniecības jau-
tājumam. Abi ar Marksu viņi nāk pie atziņas, ka proletā-
riātam revolūcijā nepieciešama radīt savienību ar zemnie-
cību. 1850. gadā publicētajā darbē "Zemnieku karš Vācijā"
Engeles parāda, cik liela loma ir zemniecībai katrā sa-
ceļšanās kustībā. 1525. gada zemnieku sacelšanās bija
vērstā pret Vācijas feodāļiem. "Kopš tā laika aizritēju-
ši trīs gadsimti un daudz kas ir mainījies; un tomēr zem-
nieku karš nemaz nav tik pārlietu tāls mūsdienu oļpām, un
pretiniski, ar kuriem jākeru, ir lielāko tiesu tie pašī"¹,
rakstīja Engeles. Turpat Engeles parāda, ka arī nodevēji
nav tālu jāmeklē. "Tās šķiras un šķiru daļas, kas 1848.
un 1849. gadā visur nodeva revolūciju", turpina Engeles,
"mēs jau 1525. gadā sastopam kā nodevējus, kaut arī zemā-
kā attīstības pakāpē".² Zemniekus 1525. gadā nodeva gļēvie
pilsētu birģeri - mūsdienu buržuāzijas priekšteči, - 1848.
un 1849. gadā - lielburžuāzija. "...Buržuāzija neprot val-
dit", rakstīja Engeles, "tā ir nevarīga un nespējīga visās
lietas. Tikai vienu lietu tā prot: trakot pret strādnie-
kiem, tiklīdz tie sakustas"³ Arī šai buržuāzijas rīcībai
Engeles "Zemnieku karš" dod materiālistisku izskaidrojumu:
provinciālā aprobežotība, politiskā sadrumstalotība, vie-
tējais reparātisms, samērā vājā rūpniecības attīstība un
proletariāta vājums.

Markses par zemniecības lomu proletāriskajā revolūcijā
rakstīja 1856. gadā Engesam vēstulē: "Vācijā viss būs
atkarīgs no iespējas atbalstīt proletārisku revolūciju ar
kaut kādu zemnieku kara otro izdevumu."⁴

¹ F.Engels. Zemnieku karš Vācijā. LVI, 1954., 17.lpp.

² Turpat, 5.lpp.

³ Turpat, 5.lpp.

⁴ K. Marks, F.Engels. Vēstulņu izlase. LVI, 1952., 77.lpp.

Šo domu V.I. Leņins attīstīja tālāk jaunos apstākļos, izstrādādam teoriju par sociālistisko revolūciju, kuras uzvaras priekšnoteikums ir strādnieku un zemnieku savienība.

Engelsam daudz laika atpēma māises darbs. Viņš no jauna sāka strādāt firmā "Ermen un Engels", lai sagādātu līdzekļus sev un Marksam ar ģimeni. Marks tajā laikā ik nedēļas rakstīja korespondences avīzei "New York Tribune" /"Nujorkas Tribīne"/ un ar pūlēm varēja apmierināt pašas neatliekamākās savas ģimenes vajadzības.

"Kopš šā laika / t.i., 1850.g. - L.B./ līdz 1870.gadam Engels dzīvoja itin kā divkāršu dzīvi", rakstīja Pols Lafargs, "sešas dienas nedēļā no 10 līdz 4 dienā viņš izpildīja savus komercierēdņa pienākumus... Vakārā, atbrīvojies no vergošanas firmā, Engels atgriezās savā mājtīk un atkal kļuva brīvs cilvēks."¹

Ik dienas starp Marksu un Engeltu notika vēstuļu un līdz ar to domu apmaiņa gan par šīti zinātniskām problēmām, gan aktuāliem politiskiem jautājumiem. Ja Engels kādu dienu nokavēja atbildēt uz Marksa vēstuli, Marks viņam nobašījies sūtīja vēstuli ar jautājumu: "Dārgais Engela! Vai tu raudi vai smeji, vai tu guli vai esi nomodā?"²

Marksa un Engelsa sarakste parāda abus ģeniālos domātājus: kā sava laikmeta izcilākos cilvēkus, kuri pārsteidza ar savu spēcīgo intelektu, lielo enerģiju un mērķtiecību.

Kad Marks bija pabeidzis "Kapitāla" pēdējās loksnes, viņš rakstīja Engelsam: "Tikai Tev man jāpateicos par to, ka tas ir kļuvis iespējams! Bez Tevas palīdzupurēšanās manis labā es nekādā ziņā nebūtu varējis veikt visu milzīgo

¹ Pols Lafargs. Atmiņas par Engeltu. Cit. krāj., 76.lpp.

² J. Stepanova. Fridrihs Engels. LVI, 1957., 109. lpp.

darbu trijiem sījumiem. Apakauju Tevi pilns pateicības!
... Sveiks, mans dārgais, uzticamais draugs!"¹

Līdztekus zinātniskajam un praktiskajam darbam Engels rosīgi darbojās Marksas 1864. gadā nodibinātajā I Internacionālē no sākuma līdz pat tās darbības iobeigšanai. Engels, kas Internacionāles darbības pirmajos gados vēl joprojām dzīvoja Mančestērā, Ģenerālpadomes darbā tieši piedalīties nevarēja. Tomēr viņš aktīvi palīdzēja Marksam vadīt Internacionāli un apkarot dažādus buržuāziskās un sīkburžuāziskās ietekmes strādnieku kustības. Marks prasīja Engelsem padomus visdažādākos jautājumos un lūdza viņu sagatavot atsevišķus materiālus Ģenerālpadomes sēdei. Ar 1870. gadu Engels kļuva par Ģenerālpadomes sekretāru-korespondentu vairākām Internacionāles sekcijām. Sevišķi lielu darbu Internacionālē Engels veica pēc Parīzes Komūnas krišanas, kad no Parīzes uz Londonu plūda emigranti. Viņš organizēja materiālu palīdzības sniegšanu izbēgušajiem komunāriem.

Parīzes Komūnas sagrave un buržuāzijas nežonīgā izrēķināšanās ar komunāriem Engelson ārkārtīgi satricēja, bet nesalausa. Abi ar Marksu viņi izdarīja no Komūnas pieredzes jaunus secinājumus, ar kuriem bagātināja savu revolucionāro teoriju.

Līdz Parīzes Komūnai 1871. gadā Marks un Engels par vispiemērotāko proletariāta diktatūras politisko formu uzskatīja parlamentāro demokrātisko republiku. Bet, izstādejuši Parīzes Komūnas pieredzi, viņi atzina, ka proletariāta diktatūras valsts formai jābūt Parīzes Komūnas tipa politiskai organizācijai. Savu revolucionāro mācību par proletariāta diktatūru Marks vēlāk rezumēja šādos vārdos:

¹ K. Marks, F. Engels. Vāstulju izlase. LVI, 1952., 169. un 170. lpp.

"Starp kapitālistisko un komunistisko sabiedrību ir periods, kad pirmā revolūcijas ceļā pārvēršas par otro. Šim periodam atbilst arī politisks pārejas periods, un šā perioda valsts nevar būt nekas cits kā tikai proletariāta revolucionāra diktatūra."¹ Par Parīzes komūnas milzīgo nozīmi starptautiskajā strādnieku kustībā Engels rakstīja: "Kur gan mēs tagad būtu bez tā kolosālā impulsa, ko devusi... Parīzes Komūna?"²

Parīzes Komūnas pieredzi izmantoja V. I. Ļeņins jaunos vēsturiskos apstākļos 1917. gada Oktobra revolūcijas laikā kad Krievijas proletariāta Komunistiskās partijas vadībā stājās pie socialistiskās valsts celtniecības.

Engelss 1891. gadā uzrakstīja ievadu Marksa grāmatai "Pilsētu karš Francijā", kurā bez daudzām vērtīgām atziņām atrodama valsts definīcija. "Valsts nav nekas cits," rakstīja Engelss, "kā mašīna, ar kuru viena šķira apspiež otru." Tas ir viszinātniskākais valsts būtības izskaidrojums.

Jautājumam par valsti Engelss ir pievērsies vairākos savos darbos. Viņš vislielākais pētījums šajā ziņā ir "Ģimenes, privātpašuma un valsts izcelšanās", kuru ne velti Ļeņins ir nosaucis par vienu no "modernā socialisma fundamentālajiem darbiem". Šis Engelsa darbs nāca klajā 1884. gadā, tātad jau pēc Marksa nāves. Tā centrālā problēma ir valsts izcelšanās, attīstība un atmiršana.

Engelss tajā pierāda, ka valsts ir vēsturiska kategorija. Tā nav pastāvējusi vienmēr, bet izcēlusies noteiktā

¹ K. Marks, F. Engelss. Darbu izlase. II sēj., LVI, 1950., 23. lpp.

² F. Engelss. Zemnieku karš Vācijā. LVI, 1954., 15. lpp.

³ K. Marks, F. Engelss. Darbu izlase, I sēj., 448. lpp.

attīstības pakāpē, kad bija radies privātipašums un sabiedrība saskaldījusies nesamierināmi naidīgās šķirās, valdošajā šķirā un ekspluatējamā šķirā. Šķiru rašanās un to savstarpējā cīņa bija pamats, uz kura iacēlās valsts, šī mašīna, ar kuras palīdzību tiek apspiesti viņas šķiriskie pretinieki. Antīkā valsts bija vergturu valsts vergu apspiešanai, feodālā valsts - muižniecības orgāns dzīvnieku apspiešanai, bet buržuāziskā valsts ir ierocis kapitāla rokās, kurš ekspluatē algoto darbu.

Pienāks laiks, kad valsts atmirs. Engels par to rakstīja: "Mēs atrīem soļiem tuvojamies tādai ražošanas attīstības pakāpei, kur šo šķiru pastāvēšana ne tikai vairs nav nepieciešama, bet kļūst pat tiešu kavēkli ražošanai. Šķiras izzudīs tikpat nenovēršami, cik nenovēršami tās pagātnē radušās. Izzūdot šķirām, nenovēršami izzudīs arī valsts."¹ Šeit Engels atjautīgi piebilst, ka tad "visu valsts mašīnu novietos tur, kur tai būs istā vieta: senlietu muzejā blakus vērņemam ratiņam un bronzas cirvim".²

Par valsti Engels svarīgas atziņas ir izteicis vēstulē Augustam Bābelim. "Tā kā valsts ir tikai pārejas institūts", rakstīja Engels, "kas jāizmanto cīņā, revolūcijā, lai vardarbīgi apspiestu savus pretiniekus, tad runāt par brīvu tautas valsti ir tīrā nejēdzība: kamēr proletāriem vēl ir vajadzīga valsts, tā tam vajadzīga ne brīvības interesēs, bet savu pretinieku apspiešanas interesēs, bet, kad kļūst iespējams runāt par brīvību, tad valsts kā tāda beidz eksistēt."³ Vēstule rakstīta 1875. gadā, kad Vācijā notika eizenahiešu un lasaliešu apvienošanās, kuras rezultātā nodibinājās sociāldemokrātiskā partija.

¹ K.Markss, F.Engelss. Darbu izlase, II sēj., 302.lpp.

² Turpat.

³ K.Markss, F.Engelss. Darbu izlase, II sēj., 32.lpp.

Ar lielu tālredzību Engels "Anti-Diringā" parāda nākamās socialistiskās sabiedrības galvenās kontūras. Tauti Engelsa atzinumi par bezšķiru sabiedrības veidošanu ir apstiprinājušies socialisma celtniecības praksē Padomju Savienībā un tautas demokrātijas valstīs.¹

Ar "Anti-Diringu" ir cieši saistīts Engels darbs "Dabas dialektika"², pie kuras viņš strādāja vairāk nekā desmit gadus. Balstīdamies uz visiem sava laika zinātnes svarīgākajiem iekarojumiem, Engels parāda dialektiski materiālistiskā pasaules uzskata dabzinātniskos pamatus. Viņš atzīst, ka matērija un kustība ir neiznīcināma ne vien kvantitatīvi, bet arī kvalitatīvi. Šajā darbā Engels kritizē mehānistisko materiālismu un buržuāzisko zinātnieku idealistiskās teorijas un metafizisko pētīšanas metodi.

"Dabas dialektiku" Engels nepabeidza. Marksa nāve 1883. gada 14.martā piespieda Engelu stāties pie "nestīlekamiem pienākumiem". Par to Engels pats rakstīja "Anti-Diringā" otrā izdevuma priekšvārdā: "Man ir pienākums"; rakstīja Engels, "sagatavot iespēšanai Marksa atstātos rokrakstus, un tas ir daudz svarīgāk nekā viss cits".³

"Dabas dialektiku" pirmoreiz publicēja 1925. gadā Maskavā vācu un krievu valodās. To sagatavoja iespēšanai pēc Engelsa atstātiem rokrakstiem, ko ilgu laiku bija turējuši zem pūra Vācijas sociāldemokrātijas oportunistiskie līderi.

Engelsa interešu loks bija tik plašs, ka nebija nevienas zinātnes nozares, kas Engelu nebūtu saistījusi.

¹ "Большая Советская Энциклопедия", 49.сēj., 52.лpp.

² F.Engels. Dabas dialektika. LVI, 1949.

³ F.Engels. Anti-Diringa, 11. lpp.

Pols Lafargs rakstīja savās atmiņās, ka Markss esot bieži pārmetis Engelsam, ka viņš izsvaidot savus spēkus, ķerdamies pie tik daudziem priekšmetiem sava priekša dēļ un "nedomādams par to, ka jāstrādā cilvēces labā".¹ Tajā pašā laikā Markss jūsmoja par Engelsa universālajām zināšanām, par viņa prāta apbrīnojamo elastību, kas deva viņam iespēju tik viegli pāriet no viena priekšmeta uz otru. "Es gribētu redzēt to cilvēku", kādreiz izsaucies Markss, "kam Freds neliktos tikpat jauks, cik izglītots!"²

Engelss, darbotamies I Internacionālē kā vairāku zemju sekretārs-korespondents, ikvienam varēja rakstīt vēstules viņa dzimtajā valodā. Atmiņā viņam bija precīza un plaši uztveroša. Darbs viņam veicās ātri, Lafargs atceras, ka pret sevi Engelss bijis taupīgs un atļāvis tikai tādus izdevumus, ko atzinis par visādā ziņā nepieciešamiem, bet pret partiju un biedriem bijis neierobežoti devīgs.³

Ārkārtīgi daudz uzmanības Engelss veltīja Vācijas strādnieku kustībai. Pēc Parīzes Komūnas sakāves sociālistiskās kustības smaguma centrs kādu laiku pārvietojās uz Vāciju. Engelss deva Vācijas proletariāta vadoņiem gan praktiskus padomus, gan rakstīja plašus teorētiskus apcerējumus,

Vācijas sociāldemokrātijas darbībā bija arī nopietni trūkumi un kļūdas, ko Engelss nenoguris kritizēja, pēla un laboja. Tomēr visumā Vācijas strādnieku kustību Engelss vērtēja atzinīgi. Priekšvārdā "Zemnieku karam Vācijā" /1874.g. izd./ Engelss rakstīja, ka vācu kustības spēks un neuzvaramība pastāv tajā ziņā, ka "ciņa notiek

¹ Pols Lafargs. Atmiņas par Engelsonu. Cit.krāj.,81.lpp.

² Turpat, 79.lpp.

³ Pols Lafargs. Atmiņas par Engelsonu. Cit. krāj.,82.lpp.

plānveidīgi visos tās trijos virzienos, kas saskaņoti un savstarpēji saistīti, — teorētiskajā, politiskajā un praktiski ekonomiskajā /pretestība kapitālistiem/.¹ Vācijas proletariātam Engelsš ieteica par visu vairāk "saglabāt patiesi internacionālu garu, kas neļauj iestāties nekādam patriotiskam šovinismam".²

Jāz Engelsa nāves Vācijas sociāldemokrātijā ieviešās oportūnisms un revizionisms, kas to pirmā pasaules kara priekšvakarā noveda pie šovinisma un proletariāta interešu nodevības.

Engelss bija viens no II Internacionāles dibinātājiem 1889. gadā un vadītājiem līdz sava mūža pēdējām dienām. II Internacionāle bija strādnieku sociālistisko partiju starptautiska organizācija, ko nodibināja apstākļos, kad marksisms bija kļuvis jau par strādnieku kustības valdošo ideoloģiju un starptautiskā strādnieku kustība pārauga jaunā, augstākā pakāpē. Engelsa vadībā II Internacionāle izvērsa cīņu pret anarhismu un reformismu strādnieku kustībā, veica pasākumus, lai nostiprinātu sakarus starp strādnieku partijām visā pasaulē, un sekmeja marksisma ideju izplatīšanos.

Engelsam pēc Merksa nāves kā teorijā, tā proletariāta praktiskajā vadīšanā vajadzēja viņu aizstāt. Proletariāta kustība visā pasaulē augs plašumā.

Engelss starptautiskajā sociālistiskajā kustībā augstāk par visu cīnījās vienotību. Lai sasniegtu un nostiprinātu strādnieku kustības vienotību un saliedētību, Engelsš savos rakstos un runās uzsvēra, ka nedrīkst nekādos apstākļos atkāpties no marksisma vispārējiem pamatprincipiem. Ja kāds no šiem principiem kaut nedaudz

¹ F. Engelsš. Zemnieku karš Vācijā. LV1, 1954. 5. lpp.

² Turpat, 16. lpp.

atkāpās vai noslidāja no stingrām šķiriskām pozīcijām, tas dabūja izjust Engelsa asos un nesaudzīgos kritikas uzbrukumus. Par tādiem Engels mēdza teikt, ka viņiem vēl deudz jāmacās vai ka viņi ir "vilki aitū adā".

Par jaunām problēmām un pašas praktiskās revolūcionārās cīņas izvirzītiem jautājumiem Engels atrada par vēlāmu rīkot diskusijas. Tā, piemēram, II Internacionāles Cīrihes kongresā Engels teica: "Lai neizvirs tu par sektu, mums jāpieļauj diskusijas, bet vispārējie principi ir negrozāmi jāievēro".¹

Engels visā savā dzīvē un darbā bija absolūti godīgs, taisnīgs un patiess. Tas cēla un stiprināja viņa autoritāti starptautiskajā strādnieku kustībā. Engels pats par to izteicās kādam strādnieku kustības darbiniekam. "Ja strādnieki man uzticas", viņš teica, " tad tas ir tāpēc, ka es katros apstākļos runāju taisnību un tikai taisnību".² Viņš kategoriski uzstājās pret katru nepatiesību un liekulību, it īpaši partijas darbā.

Engelsa morālā autoritāte bija tik liela, ka pie viņa griezās no malu malām ar jautājumiem, kā partijas dzīvē novērtēt vienu vai otru rīcību no morāles un partijas ētikas viedokļa. Engels parasti uz to atbildēja tā: "... Izšķirošajam jābūt tam, kādu iespaidu atstās Jūsu rīcība uz partijas biedriem, kā arī visiem tiem, kas atrodas ārpus partijas, uz strādnieku masām: vai strādnieku sabiedriskā dzīvē paliks pret to vienaldzīga, vai arī tas noskaņos strādniekus pret sociāldemokrātiem".³

Partijas un proletariāta intereses Engels uzskatīja par galvenajām un izšķirošajām, par noteicošo kritēriju

¹ "Новое Время", 1970.g. 40.nr., 20.lpp.

² Cit. Žurnāls.

³ Turpat.

ikkatra jautājuma strisinājumā, sevišķi attiecībā uz partijas ētiku, sociāldemokrātijas "goda kodeksu".

Engelss ar savu godīgumu, taisnīgumu un pašaižlie- dzību bija paraugs, pēc kā jācenšas visiem sociāldemokrā- tijas partiju vadītājiem un tāpat ierindas biedriem visā pasaulē. Eleonora Marks-Evelinga par Engelsa lielo pie- nākuma apziņu un partijas disciplīnas ievērošanu izteicās, ka viņa nezinot nevienu cilvēku, kas šajā ziņā varētu li- dzināties Engelsam.

Engelss līdz mūža galam uzskatīja par savu pienākumu rūpēties par Marksa darbu saglabāšanu un publicēšanu. To viņš uzskatīja par savu partijas pienākumu, par pienāku- mu pret strādnieku šķiru un Marksa piemīni. Šis pienākums apziņā Engelsam bija varens stimuls dzīvē un cīņā par proletariāta interesēm.

Cīņās sparū Engelss nezaudēja pat vecumā. Bez cīņas viņa dzīve nebija iedomājama. "Tajā brīdī, kad es vairs nespēju cīnīties", viņš izteicās, "lai man ir atļauts nomirt".

Engelss nomira 1895. gada 5. augustā, Londonā. Urna ar viņa pelniem tika nogremdēta jūrā pie Istbornes. Tā Engelss bija vēlējies.

Visas pasaules sociālistiskā prese un arī daudzas buržuāziskas avīzes pavēstīja pasaulei, kādu lielu zaudē- jumu cītis starptautiskais proletariāts.

Jaunais krievu sociāldemokrāts Vladimirs Iljičs Uļ- janovs uzrakstīja nekrologu "Fridrihs Engelss"¹, kurem par epigrāfu lika Ņekrasova vārdus:

"Kāds prāte spīdeklis nu nodzīsis,
Un kāda sirds ir norimusi pukstēt!"

¹ V.I. Lenin, "Darbi", 2. sēj., 5.-13. pp.

Vladimiram Iljičam Uļjanovam-Ļeņinam bija lemts kļūt par Kārļa Marksa un Fridriha Engelsa revolucionārās mācības un darba turpinātāju citā laikmetā - imperiālisma un proletārisko revolūciju laikmetā. Ļeņins kopš savas revolucionārās darbības sākuma " stingri nostājās marksisma pozīcijās, uzņēma tās revolucionāri kritisko garu, radošo un aktīvo raksturu, proletārisko internacionālismu... Atbilstoši jaunajiem vēsturiskajiem apstākļiem Ļeņins attīstīja un veidoja savu lielo skolotāju teorētisko mantojumu." ¹

Sociālisms, ko Marks un Engels no utopijas pārvērtē par zinātni, tagad ir kļuvis par mūsu laika galveno revolucionāro un pasauli pārveidojošo spēku.

Cilvēce savā ceļā uz komunismu vienmēr ar cieņu un dziļu godbijību atcerēsies Fridrihu Engelsu.

Marksisma pamatlicēju darbi latviešu revolucionārās jaunatnes rokās nonāca jau XIX gs. nogalē un to idejas dziļi ietekmēja turpmāko āķīru cīņu norisi Latvijā. "Jaunā mācība", rakstīja Pēteris Stučka, "spiedās pa visām logu un durvju āķīrbām mūsu tereiz tik klusajā un rāmajā Latvijā". ²

"Komunistiskās partijas manifesti" Latvijā bija pazīstami jau 80. gados. Ir zināms, ka Fricis Roziņš to pārtulkojis latviešu valodā 1894. gadā. 1895. gadā to tulkoja Kuldiģas skolotāju semināra marksistiskā pulciņa dalībnieki, bet iespēstā veidā tas izdots tikai 1900. gadā.

Jaunstrāvnieku rīcībā no Engelse darbiem bijis "Anti-Dirings", "Ģimenes, privātipašuma un valsts izcelšanās", "Socialisma attīstība no utopijas par zinātni" u.c. Pēdējo latviešu valodā tulkojusi Dora Stučka, kas, studējama

¹ PSKP CK Tāzes sakarā ar Vladimira Iljiča Ļeņina 100. dzimšanas dienu. "Liesma", 1970., 6.lpp.

² "Darbs" 1918.g. 1.nr.

Šveicē, iepazīnušies ar zinātnisko sociālismu un vairākiem pazīstamiem tā laika starptautiskās strādnieku kustības darbiniekiem. Dora Stučka kopā ar brāli Raini kā viesi piedalījušies arī II Internacionāles trešajā kongresā Cīrihē. Tur viņiem izdevies noklausīties Engelsa runu. Kā Engelsa uzstāšanās, tā visa kongresa norise uz abiem atstājusi neaizmirstamu iespaidu.

Marksisma pirmie izplatītāji Latvijā bija latviešu studenti, kas mācījās Tērbatas, Pēterburgas un Maskavas universitātēs. Studentu nelegālajos pulciņos viņi iepazīnās ar marksisma mācību un sāka to paust latviešu inteliģences un strādnieku vidū.¹ Jāmin tādi studenti - jaunstrāvnieki kā Eduards Veidenbaums, Jānis Jansons-Brauns, Jānis Pliekšāns-Rainis, Pēteris Stučka, Fricis Roziņš-Āzis, Pauls Dauge u.c. Paulam Daugem ir lieli nopelni Engelsa darbu tulkošanā latviešu valodā.

Veidenbaums, studējams Tērbatas universitātē, lasīja Marksa un Engelsa darbus un atreferēja to saturu studentu rakstu krājumā "Pūrs". "Pūrā" atstāstīta arī "Anti-Dīringa" saturs.

Rainis un Pauls Dauge ir pirmie, kas Latvijā nelegāli ievēda no Vācijas sociāldemokrātisko literatūru. Tas notika pagājušā gadsimta 90. gados. Izcilais latviešu revolucionārs Jānis Jansons par to rakstīja: "Ar neticamām grūtībām un šķēršļiem izdevās dabūt rokā dažus marksistiskus izdevumus, un ar kādu dedzību lasīja tos, pārakstīja veselās nodaļās un deva tālāk citiem. Tā bija vācu marksistiskā literatūra /Marksa, Engelsa u.c. darbi/, no kuras mācījās paši un mācīja citus pirmie latviešu marksisti".²

¹ Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi, I, LVI, 1961., 22.lpp.

² J. Jansons /Brauns/, Kopoti raksti /trešais sēj./, Rīga, 1923., 83. lpp.

Rainis un Stučka gādāja, lai viņu vadītajā progresīvajā laikrakstā "Dienas Lapa" tiktu publicēti marksistiski raksti. 1891.-1895.g. periodā tajā var atrast rakstus par dialektisko un vēsturisko materiālismu. Nemīnot autorus, "Dienas Lapā" iespieda plašus fragmentus no "Komunistiskās partijas manifesta", "Anti-Diringa", no "Ģimenes privātipašuma un valsts izcelšanās", no darba "Ludvigs Feiērbahs un vācu klasiskās filozofijas gals", "Par politiskās ekonomijas kritiku" u.c.

Jaunstrāvnieki bija marksisma izplatīšanas pionieri Latvijā. Propagandējot marksistiskos uzskatus par šķiru cīņu, viņi palīdzēja izveidot latviešu proletariāta šķiras apziņu. Jaunā strāva sagatavoja sūgšni proletariāta partijas nodibināšanai Latvijā. Daudzi jaunstrāvnieki ar laiku kļuva par ievērojamiem marksisma teorētiķiem un konsekventiem revolucionāriem. Savos literārajos darbos viņi plaši izmantoja Marksa, bet it sevišķi Engelsa darbus. Jansons-Brauns, piemēram, grāmatā "Fauni vai klauņi?", balstīdamies uz Engelsa darbu "Ludvigs Feiērbahs un vācu klasiskās filozofijas gals", deva iznīcinošus triecienus dekadentiem un renegātiem. Tāpat Fricis Roziņš, Pēteris Stučka u.c. bieži savos rakstos atsaucās uz Engelsa darbiem.

Marksisma pamatlicēju darbiem bija milzīga nozīme marksistiskās politiskās domas, materiālistiskās zinātnes un latviešu strādnieku šķiras pasaules uzskata veidošanā. Vairāki Engelsa darbi tika izdoti 1905.-1907.g. revolūcijas laikā. Pšorevolūcijas laikā arī tika tulko ti un izdoti latviešu valodā atsevišķi Engelsa darbi vai to fragmenti. Tā, piemēram, 1909. gadā nāca klajā F. Engelsa "Darba loma pērtiķa tapšanā par cilvēku" /publicēts ar nedaudz pārveidotu nosaukumu - "Darba nozīme cilvēka attīstības gaitā"/. Engelsa darbi lat-

viešu valodā tika izdoti arī ārzemēs - Amerikas Savienotajās Valstīs, Anglijā u.c., no kurienes tos nelegāli iesūtīja Latvijā. Ārzemēs iznāca arī dažas latviešu avīzes, piemēram, "Strādnieks" /Pīļburgā, ASV/ un "Proletārietis" /Bostonā, ASV/, kurās publicēti vairāki Engelsa darbi vai to fragmenti /piem., "Strādniekā" - "Par autoritātes principu", 1913.g./.

Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas laikā tika atkārtoti izdoti vairāki agrāk publicētie Engelsa darbi. 1920.-1940.gadu posmā marksisma klasiķu darbus izdeva galvenokārt Padomju Savienībā latviešu izdevniecībās "Spartaks" un "Prometejs". Tos ievēda un izplatīja arī buržuāziskajā Latvijā. No Engelsa darbiem Paula Dauges tulkojumā iznāca "Anti-Dirings", J. Lojas /Turka/ tulkojumā - "Ģimenes, privātīpašuma un valsts izcelšanās" u.c. Buržuāziskajā Latvijā izdevniecība "Daile un darbs" izdeva Engelsa "Ludvigs Feierbahs un vācu klasiskās filozofijas gals" /nosaukums pārveidots - "... filozofijas liktenis"/. Daži fragmenti vai darbu saturs atreferējumi iespiesti tā laika LKP vadītajos nelegālajos un legālajos izdevumos /piemēram, žurnālā "Vienība", laikrakstā "Darbs un Maize" u.c./. Marksisma klasiķu darbu izplatīšana buržuāziskajā Latvijā bija ļoti grūta: Pēc 1934. gada fašistiskā apvērsuma tā tika pilnīgi paralizēta, izņemot no grāmatniecām un bibliotēkām literatūru, kurā bija atrodams vārds "sociālisms". Bet latviešu darbaļaudis tos studēja pēc agrākajiem izdevumiem vai pēc radiopārraidēm no Maskavas.

Plaša marksisma-ļeņinisma klasiķu darbu izdošana sākās 1940. gadā pēc padomju varas atjaunošanas Latvijā. Tulkošanu veica LKP Partijas vēstures institūts.

Tagad ir pārtulkoti latviešu valodā daudzi pazīstami marksisma pamatlicēju darbi, no kuriem vairāki izdoti atkārtoti. Tā, piemēram, "Komunistiskās partijas manifests", sākot ar 1945. gadu, ir izdots astoņas reizes.

Tagadējā komunisma cēlāju pasauzē, to starpā arī latviešu jaunatne, var neierobežoti un bez mazākām grūtībām smelties zinātniskās atziņas proletariāta diā ideologa Fridriha Engelsa darbos, lasot tos savā dzimtajā valodā.

I. Krastiņš,
docents, jur.zin.kand.

ĻEŅIŅISKĀS IDEJAS UN SOCIĀLISTISKĀS
DEMOKRĀTIJAS PRINCIPU ATTĪSTĪBA LATVIJAS PSR
PILSĒTU PADOMĒS

Liela loma ekonomisko procesu vadīšanas Ļeņinisko principu attīstībā un nostiprināšanā un sociālistiskās demokrātijas tālākajā pilnveidošanā ir pilsētu darbaļaužu deputātu padomēm. Pēdējos gados ievērojami augusi to autoritāte un ietekme saimniecisko un kultūras jautājumu risināšanā. Tas ir dabīgi, jo Komunistiskā partija un Valdība lielu uzmanību veltī vietējo padomju nostiprināšanai, pilnvaru paplašināšanai, deputātu darbības aktivizēšanai.¹ Pildot PSKP Programmā un partijas XXIII kongresa lēmumos nospraustos uzdevumus, padomes veikušas virkni pasākumu savas organizācijas un darbības demokrātisko pamatu un principu nostiprināšanā. Šo principu demokrātiskais raksturs nosaka padomju darba saturu, stilu un rezultātus, nodrošina ciešas saites ar darbaļaužu masām, tādēļ to izpētei ir aktuāla nozīme mūsu dienās. Šo momentu pasvitro arī L. Brežņevs savā runā Baumaņa vēlēšanu sēdē 1970. gadā: "Lai atrisinātu uzdevumus, kas mums izvirzās, visiem deputātiem, visām padomēm jāvelti sevišķa uzmanība savas darbības demokrātisko principu pilnveidošanai - pārskatu sniegšanai vēlētajiem, darba āklātībai, plašu darbaļaužu masu iesaistīšanai tiešā līdzdalībā sabiedrības lietu pārvaldīšanā..."²

¹ Sk. PSKP XXIII kongresa rezolūcija par PSKP CK pārskata referātu. "Liesma", 1966., 20.-21. lpp.

² "Cīņa", 1970. g. 13. jūnijā.

Pilsētu padomju organizācijas un darbības pamatā likti sociālistiskā demokrātisma principi, kas izsaka padomju varas kā patiesi tautas varas būtību. Šos principus ir izstrādājis un zinātniski pamatojis padomju valsts dibinātājs V.I. Ļeņins.¹ Tie atspoguļojas daudzos PSKP kongresu un CK plēnumu lēmumos, valsts augstāko varas orgānu aktos un izpaužas valsts celtniecības praksē. Padomju juridiskajā literatūrā izteikti dažādi uzskati par padomju organizācijas un darbības principiem, īpaši par to skaitu un formulējumiem.² Pie svarīgākajiem pilsētu padomju organizācijas un darbības demokrātiskajiem principiem pieskaitāmi: 1/ darbaļaužu masu piedalīšanās valsts pārvaldīšanā, 2/ demokrātiskais centrālisms, 3/ sociālistiskā likumība, 4/ nācīju līdztiesība, 5/ padomju darbības atklātība.

Darbaļaužu masu piedalīšanās valsts pārvaldīšanā. Sociālistiskajā valstī, kur varu realizē pati tauta, nav iespējams celt jaunu sabiedrību bez masu līdzdalības un atbalsta, bez darbaļaužu plašas iesaistīšanas valsts pārvaldīšanā. Sociālisms ir pašu tautu masu veidojums.³ Sociālisms ir darbaļaužu masu dzīvā jaunrade.⁴ Jau pēc Oktobra Sociālistiskās revolūcijas tauta no sava vidus iz-

¹ Šos principus pamatoti varam nosaukt par Ļeņinskajiem principiem (sk. Ю.М. Козлов. Ленинский принцип участия трудящихся в Советском государственном управлении. М., Изд-во МГУ, 1962, стр. 18-40/).

² Г. Барзашев, К. Шерemet. Советское строительство. М., 1965, стр. 24-25; В. Васильев, Л. Григорян. Советы-органы государственной власти и народного самоуправления /"Советы депутатов трудящихся". 1965 г. № 9, стр. 9-20/; Я.Н. Уманский. Советское государственное право. М., Изд-во "Высшая школа", 1970 г. ст. 305; "Местные Советы и законность". М., "Юридическая литература", 1970, стр. 9-16.

³ Sk. V.I. Ļeņins. Raksti, 26. sēj., 251. lpp.

⁴ Sk. PSKP Programma. Rīgā, LVI, 1961., 14. lpp.

virzīja miljoniem prasmīgu darbinieku un organizatoru visās valstīs, saimnieciskās un kultūras dzīves nozarēs. Tomēr darbaļaužu masu iesaistīšanas uzdevums valsts pārvaldīšanā ar to vēl pilnīgi netika atrisināts. Bija nepieciešams, lai "... bez izņēmuma visi strādājošie iedzīvotāji tiktu iesaistīti patstāvīgā līdzdalībā valsts pārvaldīšanā".¹ Lai šo milzīgi grūto uzdevumu atrisinātu, bija jāveic plašs organizatorisks darbs masās, jāsaģatavo tās pārvaldīšanas darbam. Vispirms V.I. Ļeņins vērsa uzmanību uz to, lai izskaustu nepareizu uzskatu - it kā pārvaldīt valsti spēj tikai bagātnieki un viņu ierēdņi.² Otrkārt, bija jāorganizē darbaļaužu apmācīšana valsts lietu pārvaldīšanā. Šajā nolūkā veica pasākumus, lai varētu "iemācīt masu pārvaldīt ... ar pieredzi, izdarīt tā, lai tā pirmreizē slāpā vietā, ko proletariāts devis no sava vidus... ierastos desmit tādu pašu slāpū".³

Darbaļaužu piedalīšanās valsts pārvaldīšanā ir socialistiskās demokrātijas galvenā iezīme. Socialistisko demokrātiju raksturo plaša sabiedrības piedalīšanās valsts pārvaldīšanā uz pilnīgiem līdztiesības pamatiem. Socialistiskā demokrātija ir īsta tautvaldība⁴, tai raksturīgi pastāvīgi un daudzveidīgi valsts sakari ar tautu. Tādēļ socialistiskā valsts pēc savas būtības, mērķiem un

¹ V.I. Ļeņins. Raksti, 29. sēj., 85.lpp.

² Sk.V.I. Ļeņins. Raksti, 26.sēj. 85.lpp.

³ V.I. Ļeņins. Raksti, 28.sēj. 393.lpp.

⁴ Sk. Ф.М. Бурлацкий. Государство и коммунизм. М., Соцэкгиз, 1963, стр. 123; В.М. Чижикова. Государство, демократия, законность, Ленинизм и идем и современность. М., "Юридическая литература", 1967, стр. 158-160.

uzdevumiem ir īpaša, augstāka tipa valsts.¹ "Padomju demokrātija," unavēra N. Podgornijs savā runā, tiekoties ar vēlētājiem 1970. gada 11. jūnijā, "ir mūsu tautas liels vēsturisks iekarojums. Ar to mēs lepojamies, tā nostiprināsies un attīstīsies".² Sociālistiskās demokrātijas pilnveidošanu Komunistiskā partija uzskata par padomju sabiedrības politiskās attīstības galveno virzienu. Sociālistiskā demokrātija radījusi visdažādākās formas un metodes, lai iesaistītu darbaļaudis valsts pārvaldīšanā.³ Ceļot komunismu, šīs formas un metodes pastāvīgi attīstās un pilnveidojas. Tagad mēs esam tuvu V.I. Ļeņina izvirzītajam uzdevumam: "... mūsu mērķis ir panākt, lai katrs darba cilvēks izpildītu valsts uzliktos pienākumus bez maksas pēc 8 stundu režīga darba "uzdevuma".⁴ Šī mērķa sasniegšana, protams, stipri atkarīga no pašu darbaļaužu aktivitātes, no praktisko lemaņu argušanas valsts lietu izlemšanā, kā arī no valsts orgānu darbības organizatoriski tiesisko formu pilnveidošanas.

Darbaļaužu deputātu padomes ir tieši tādi orgāni, kas ir vislabāk piemēroti masu iesaistīšanai valsts pārvaldīšanā. Pēc PSRS 1936. gada Konstitūcijas pieņemšanas valsts pārvaldīšanas skolu vietējās padomēs arguvuši gandrīz 16,4 miljoni darbaļaužu, kas bija tajās ievēlēti par deputātiem. Ja šim skaitlim vēl pievienotu desmitiem miljonu aktivistu, tad iznāk, ka padomju darbā piedali-

¹ Вк. С.Л. Фуко, К вопросу о "полугосударстве" / "Правоведение" / 1965г., № 3 /.

² "Сиз", 1970. гada 12. јunija.

³ Вк. "Формы участия общественности в работе местных Советов депутатов трудящихся", М., "Юридическая литература", 1963.

⁴ V.I. Ļeņins. Raksti, 27. sēj. 236.lpp.

Jies katrs sestais vai septītais padomju valsts pilngadīgs pilsonis.¹ Maksimālai masu iesaistīšanai daudzpusīgajā padomju darbībā ir radīti visi nepieciešamie apstākļi, jo padomju vara ir tieši tuvināta iedzīvotājiem.²

Darba ļaudis piedalās padomju darbā jau vēlēšanu sagatavošanas un norises procesā, strādājot vēlēšanu komisijās un iecirkņos, klubos, par agitatoriem, propagandistiem u.c.³

Sabiedrības piedalīšanos valsts pārvaldīšanā raksturo arī Latvijas PSR padomēs ievēlēto deputātu skaits:

Vēlēšanu gads	1957.	1959.	1963.	1965.	1967.	1969.
Ievēlēto deputātu skaits	16712	20873	23909	23927	23976	23905

Šie skaitļi rāda, ka deputātu skaits sevišķi pieaudzis 1959. un 1963. gadā sakarā ar PSKP XXI kongresa norādījumiem par vietējo padomju kā darba ļaudu masu organizāciju lomas palielināšanu,⁴ Saskaņā ar Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija 1963. gada 7. I dekrētu "Par vēlēšanu normām Latvijas PSR rajonos, ciematos un ciemu darba ļaudu deputātu padomju vēlēšanām"⁵, kas groāja vēlēšanu normas, republikā palielinājās deputātu skaits

¹ "Известия", 5 декабря 1966 года.

² PSRS ir nodibinātas 49.548 vietējās padomes, t. s. Latvijas PSR - 663 (uz 1969. gada 17. III).

³ Piemēram, 1967. gada vietējo padomju vēlēšanās Latvijas PSR bija nodibinātas 26.676 vēlēšanu komisijas, kurās strādāja vairāk nekā 108.000 cilvēku, bet Rīgā vien vēlēšanu organizēšanā piedalījās ap 60.000.

⁴ "КПСС о работе Советов". М., Госпридат, 1959, стр. 647.

⁵ "Latvijas PSR Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs", 1963. g. 2. nr.

palielinās uz iedzīvotāju pieauguma pamata. Protams, ka absolūtā deputātu skaits palielināšanās var notikt zināmās robežās. Pareizi norāda L. Grigorjans, ka pārstāvības orgāni nevar neierobežoti palielināt deputātu skaitu, jo tad tie beigās zaudētu savu pārstāvības raksturu un saplūstu ar iedzīvotājiem.¹ Tādēļ, šis nav galvenais darba lauku iesaistīšanas ceļš valsts pārvaldīšanā.

PSKP Programmā norādīts, ka ir lietderīgi katrās vēlēšanās atjaunot vismaz vienu trešdaļu padomju deputātu sastāva, lai tajās ieplūstu jauni spēki un reizē ar to valsts pārvaldīšanas skolā izietu jauni miljoni darba lauku.² Kā liecina Latvijas PSR pilsētu padomju prakse, tad šis lietderīgais noteikums tiek jau realizēts. Tā, piemēram, republikaniskās pakļautības pilsētu padomēs 1965. gadā pirmo reizi ievēlēti 52,9 % deputāti, 1967. gadā - 46,2 %, bet 1969. gadā - 47,6 %.³ Šis skaitļi liecina par to, ka visumā partijas Programmas norādījumi ir ievēroti saprātīgi. Mūsaprāt, pārāk plaša padomju sastāva atjaunināšana var negatīvi ietekmēt to darbību, jo no iepriekšējā mazuļkuma palikušie deputāti nevar šajā laikā nodrošināt padomju darba iemaņu apgūšanu jaunievēlētiem deputātiem.⁴ Ar šo jautājumu daļēji ir saistīts vēl viens svarīgs problēma, kuras at-

¹ Sk. Л.А. Григорян. Советно-органы власти и народного самоуправления. М., "Дружеская литература", 1965, стр. 63.

² Sk. PSKP Programma №2VI, 1961., 91.lpp.

³ Latvijas PSR republikaniskās pakļautības pilsētu padomju izpilžu komiteju materiāli par 1965.-1969.g.

⁴ Šāda parādība bija vērojama Rīgas pilsētas padomes darbībā, kad 1965.gadā padomes sastāvs bija atjaunots par 70 %.

risināšana nepieciešama tuvākajā laikā, proti - pilsētu padomju pilnvaru ilguma pārskatīšana. Saskaņā ar pastāvošo likumdošanu pilsētu padomju ievēl attiecīgās pilsētas darbaļaudis uz diviem gadiem (Latvijas PSR Konstitūcijas 53.pants). Pēdējos gados atsevišķi padomju valststiesībnieki un padomju praktiskie darbinieki izteikuši priekšlikumus pagarināt vietējo padomju pilnvaru laiku uz 4 gadiem un noteikt visu padomju posmiem vienādu pilnvaru laiku.¹ Šādā sakarībā zināmu interesi izraisa arī tautas demokrātijas valstu vietējo varas orgānu celtniecības prakse. Tā, Rumānijas sociālistiskās republikas 1965. gada Konstitūcija nosaka tautas padomju ievēlēšanu uz 4 gadiem (izņemot dažus padomju posmus).² Mūsbrāt, augstāk minētie priekšlikumi pelna ievēribu, par oik tie vērsti uz tālāku padomju un deputātu lomas palielināšanu. Pirmkārt, padomju pilnvaru laika palielināšana samazinās lielo organizatorisko darbu, ko padomju darbinieki velti tik biežai vēlēšanu organizēšanai. Šajā laikā, kā to apstiprina Latvijas PSR pilsētu padomju prakse, uzmanības centrā atrodas vēlēšanas un ar tām saistītie jautājumi, bet pārējo padomju uzdevumu izpildīšanā vienmēr sastopamas zināmas nepilnības. Sevišķi cieš to pāsākumu īstenošana, kas prasa lielu organizatorisku darbu. Bez tam vēlēšanu sagatavošanā lielu darbu veic partijas orgāni, arodbiedrības un citas sabiedriskās organizācijas. Otrkārt, svarīgi ir ne tikai tas, lai padomju valsts pārvaldīšanas skola apgūtu pēc iespējas vairāk

¹ Sk. P. A. Сафаров. Районные Советы депутатов трудящихся в городах. М., Госприздат, 1961, стр. 19-20; И. А. Лафир. Об актуальных вопросах сельских Советов / "Советское государство и право", 1964, № 10/ и др.

² Sk. А. Махненко. Новая конституция Румынии, / "Советы депутатов трудящихся", 1966, № 1, стр. 105-109/.

darbaļaužu, bet arī deputātu veikta darba kvalitāte. Četros gados iegūta deputātu pieredze sarežģītējā padomju darbā dotu daudz lielāku ieguldījumu tā pilnveidošanā, nekā līdz šim. Prakse rāda, ka padomju darbā nepieciešamo laiku apgūšanai deputātam vidēji vajadzīgs apmēram viens gads.¹ Tikai otrajā gadā viņš var uzsākt savu pienākumu pildīšanu ar visu spēku atdevi, bet tad jau beidzas viņa pilnvaras.

Problēmu par darbaļaužu piedalīšanos valsts pārvaldīšanā, protams, nevar atrisināt tikai ar padomju sastāva atjaunošanu. Ja deputāti strādās atrauti no darbaļaužu masām, viņi nevarēs sekmīgi veikt savus uzdevumus. Tādēļ pilsētu padomju un to orgānu darbā diendienā jāiesaiste darbaļaužu pārstāvji, lai tie kopā ar deputātiem strādātu uz sabiedriskiem pamatiem. Komunisma celtniecības periodā sabiedrisko pamatu attīstība ir likumsakarīgs process, ko nosaka sabiedrības ekonomiskās vajadzības. Sociālistiskā demokrātija, būdama atkarīga no ekonomikas attīstības, savukārt pati ietekmē sociālistisko ražošanu. Tādēļ bez demokrātijas tālākas paplašināšanas nav iespējama sekmīga komunisma celtniecība. "Mums ir "brīnišķīgs" līdzeklis", norādīja V.I. Leņins, "kā uzreiz, vienā rāvienā desmitkārtot savu valsts aparātu, līdzeklis, kāds nekad nav bijis un nevar būt nevienas kapitālistiskās valsts rīcībā. Šis brīnišķīgā lieta ir darbaļaužu iesaistīšana... valsts pārvaldīšanas ikdienas darbā."² Šodien pat grūti iedomāties pilsētas izpildu komiteju, kur nedarbotos kāds sabiedriska nodarījums, sabied-

¹ Šis secinājums pamatots uz Rīgas pilsētas un rajonu padomju deputātu aptauju 1967.- 1969.g.

² V.I. Leņins. Raksti, 26. sēj., 84.lpp.

riskie instruktori vai kāds cits orgāns,¹ "Jārūpējas", teikts PSKP Programmā, "lai algotais valsts aparāts samazinātos, lai aizvien plašākas masas iegūtu pārvaldīšanas iemaņas un darbs šai aparātā nākotnē vairs nebūtu īpaša profesija."² Sabiedrisko pamatu attīstība pilsētu padomēs ir ļoti sarežģīts process, jo tā aptver pašu padomju, to orgānu un darbaļaužu pašdarbības organizāciju darbību.³ Sevišķi plaša darbaļaužu piedalīšanās pilsētu padomju darbā republikā bija vērojama 1960.-1964. gados, kad izveidojās daudzas un dažādas to formas (sabiedriskās izpildu komiteju nodaļas, sabiedriskās inspekcijas, padomes, inspektori u.c.). Juridiskajā literatūrā radās pat jauns jēdziens - sabiedriskie orgāni un sabiedriskais aparāts.⁴ Analizējot šīs parādības būtību, jāsecina, ka visumā aktivizējās darbaļaužu piedalīšanās padomju darbībā, piesauga to loma komunisma celtniecībā. Tomēr šajā procesā bija vērojamas atsevišķas nepilnības, kas bremzēja vēlamo rezultātu sasniegšanu. Daudzējādo sabiedrības piedalīšanās formu izveidošanā ne vienmēr bija vērojama mērķtiecība un nepieciešamība, vietām tā tika uzskatīta pat par pašmērķi. Rezultātā radās tādi sabied-

¹ Piemēram, pie Rīgas pilsētas izpildu komitejas, tās nodaļām un pārvaldēm nodibinātas 36 dažādas sabiedriskās komitejas, padomes un organizācijas, kurās strādā ap 2000 cilvēku, bet dažādās iedzīvotāju pašdarbības organizācijās darbojas ap 30.000.

² PSKP Programma. LVI, 1961., 94.lpp.

³ Par sabiedrisko pamatu paplašināšanos vietējo padomju darbībā sk. I. Krastiņš. Rīgas pilsētas darbaļaužu deputātu padome un sabiedrības piedalīšanās tās darbībā (F. Stučkas LVU Zinātniskie raksti, 97.sēj.1968., 54.-60.lpp.

⁴ Sk. E. Jostsons. Padomju valsts pārvaldes demokrātiskie principi. LVI, 1964., 52.lpp.; Ц.Я. Яппольская. Общественные организации и развитие социалистической государственности. М., "Юридическая литература", 1965, стр. 40-41.

riskie orgāni, kas dublēja pārvaldes orgānu darbu, veicināja atbrīvošanu darbiniekus no savu tiešo pienākumu izpildīšanas. Kā republikāniskie, tā arī vietējie orgāni nenovērsa radušās nesaskaņas sabiedrisko orgānu dibināšanā, to tiešais risinājums netika precizēts.² Trūkumi, kas bija jāpārņem sabiedrisko orgānu dibināšanā, negatīvi ietekmēja to tālāko attīstību republikā. Sevišķi samazinājās izpildu komiteju sabiedrisko nodaļu skaits.³ Vietām šīs nodaļas likvidēja arī tāpēc, ka atsevišķi izpildu komiteju darbinieki maskatīva sabiedrisko nodaļu pastāvēšanu darba dublēšanu ar attiecīgajām pastāvīgajām komisijām un neprata to novērst. Būtībā ne vienmēr notika šo abu orgānu darba dublēšana (piemēram, Tukumā, Proletariešu rajonā), jo sabiedriskās nodaļas darbojās pastāvīgo komisiju vadībā, izkļaujot jebkuru paralēlismu darbā. Padomju prakse liecina par to, ka sabiedriskās nodaļas nav mērķtiecīgi dibināt tur, kur pastāv attiecīgās pārvaldes nozares štata nodaļas, piemēram, republikāniskās pakļautības pilsētu, kā arī rajonu padomju izpildu komitejās. Kā izņēmumus, mēs varam minēt, varētu būt sabiedriskās instruktoru nodaļas (sektori), kas attaisnotu savu pastāvēšanu pie visu posmu padomju izpildu komitejām, jo sekot organizatoriskai darbu. To uzdevums būtu: a/ sniegt

¹ Sk. G. Kļava. Padomju sociālistiskās demokrātijas attīstība Latvijā komunistiskā celtniecības periodā (P. Stučkas LVU Zinātniskie raksti, 97. sēj., 1968., 12. lpp.)

² Latvijas PSR netika izstrādāts tipveida nolikums par sabiedriskajām izpildu komiteju nodaļām. Sabiedrisko nodaļu veidatājus neapstiprināja padomju sesijas. Atsevišķās pilsētās (Ludza, Madona u.c.) šīs nodaļas bija nodibinātas formāli un faktiski nestrādāja.

³ Uz 1970. gadu Latvijas PSR pastāvēja tikai 26 sabiedriskās izpildu komitejas nodaļas.

praktisku palīdzību padomju sesiju un izpildu komiteju sēžu sagatavošanā; b/ aktivizēt deputātu organizatorisko darbu vēlēšanu apgabalos; c/ instruēt un inspicēt izpildu komiteju darbiniekus (Rīgā); d/ sekmēt pilsētu darbaļaužu pašdarbības organizāciju darbu.

Pie pilsētu un rejonu izpildu komitejām un to orgāniem strādā arī dažādi sabiedriskie inspektori (pasu režīma ievērošanas, dabas aizsardzības, darbaļaužu iesniegumu un sūdzību, finansu, sociālās nodrošināšanas u.c. inspektori).¹ Šis sabiedriskais institūts republikā ir plaši izplatīts, un no gada gadā sabiedrisko inspektotu skaits aug.² Par cik Latvijas PSR nav tipveida nolikuma par sabiedriskajiem inspektoriem, praksē vērojama parādība, ka izpildu komiteju apstiprinātie nolikumi daudzkreiz ir šauri un nepilnīgi, uzskaitīti tikai tie uzdevumi, kas pēc būtības jāveic štata darbiniekiem, nenorādot sabiedriskā inspektora institūta sabiedriski politisko, organizatorisko un audzināšanas darba lielo nozīmi, kā arī darba metodes un formas.³

Latvijas PSR plaši izplatītas ir arī sabiedriskās padomes pie pilsētu padomju izpildu komitejām, nodaļām un pārvaldēm. Tās ir sabiedriski konsultatīvi orgāni, ko nodibina divējādi: uz izpildu komitejas lēmuma vai nodaļas un pārvaldes pavēles pamata.⁴ Sabiedrisko padom-

¹ Atsevišķos gadījumos pastāv arī sabiedrisko inspektoru grupas, kurām ir savi vadītāji un nolikumi.

² Latvijas PSR republikāniskās pakļautības pilsētu padomju izpildu komitejās un to orgānos 1965.gadā strādāja 904 inspektori, 1967.gadā - 1204, bet 1969.gadā - 1367 sabiedriskie inspektori.

³ Jelgavas pilsētas izpildu komitejas materiāli par 1962. gadu.

⁴ Jāpiezīmē, ka sabiedrisko padomju dibināšanas pirmais variants ir pareizāks, jo tās nedrīkst atrasties tiešā nodaļas vai pārvaldes pakļautībā.

ju sastāvs parasti ir jaukts: tur ietilpst nodaļas vai pārvaldes darbinieki, tām pakļauto iestāžu un sabiedrisko organizāciju pārstāvji. Pašlaik darbojošās sabiedriskās padomes pēc darba satura var iedalīt divās grupās 1/ padomes, kuru darbs profils ir līdzīgs attiecīgajai nodaļai vai pārvaldei, pie kurām tās nodibinātas (sabiedriskās kultūras, izglītības u.c. padomes), 2/ padomes, kuras nodibinātas tieši pie izpildu komitejām kā sabiedriskie orgāni vienāda nosaukuma komiteju vai padomju darbības vadīšanai un koordinēšanai (ieju un namu komiteju padomes, biedru tiesu padomes u.c.). Sabiedrisko padomju tiesiskais stāvoklis atspoguļots izpildu komiteju apstiprinātajos Nolikumos.¹

Vispārinot sabiedrisko nodaļu, inspektorū, padomju un komisiju darbu, varam secināt, ka: 1/ šo sabiedrisko orgānu darbības formas ir pilnīgi sevi attaisnojušas un sekmīgi attīstītas, sniedzot ievērojamu palīdzību izpildu komitejām un to orgāniem saimnieciskās un kultūras dzīves jautājumu risināšanā; 2/ nepieciešams precizēt visu šo sabiedrisko orgānu tiesisko stāvokli, izstrādājot attiecīgus tipveida Nolikumus un reglamentēt to attiecības ar pastāvīgajām komisijām, ievērojot, ka pēdējās ir aicinātas vadīt sabiedrības pašdarbību un plašāk to izmantot savu pasākumu realizēšanā; 3 / sabiedrisko pamatu attīstībai valsts orgānu darbībā jānotiek pakāpeniski stabiltoši komunisma celtniecības dabiskai gaitai, novēršot jebkura sasteigtību un paralēlismu.

Demokrātiskais centrālisms. Pilsētu padomju un to izpildu un rīcības orgānu organizācijas un darbības pa-

¹ Latvijas PSR republikāniskās pakļautības pilsētu padomju izpildu komiteju materiāli par 1963.-1970.g.

meta ir demokrātiskā centrālisma princips.¹ Demokrātiskais centrālisms ir divu principu - sociālistiskā demokrātisme un sociālistiskā centrālisme savienojums. Pamatojoties uz demokrātisko centrālismu, valsts centrālie varas orgāni koncentrē savās rokās plānošanu un vispārējo vadību galvenajos jautājumos, nododot to operatīvu izlemšanu un organizēšanu vietējiem orgāniem.² Raksturojot demokrātiskā centrālisme būtību, V.I. Ļeņins norādīja, ka "demokrātiskajam un sociālistiskajam centrālismam nav nekā kopēja ne ar šablonismu, ne no augšas diktētu vienveidību. Vienību pašā galvenajā, pašos pamatos, pašā būtībā nevis ārda, bet gan nodrošina ar daudzveidību sīkumos, vietējās īpatnībās, pieredzēs, kā pieiet lietai, kontroles realizēšanas veidos..."³ Šo principu nepazīst pārstāvības un pārvaldes orgāni buržuāziskajās valstīs, jo tiem raksturīgs ir birokrātiskais centrālisms, kas nozīmē to, ka viss tiek pakļauts centram, atņemot vietējiem varas orgāniem pat tiem formāli piešķirtās tiesības, apspiežot jebkuru vietējo iniciatīvu.

Pilsētu padomju organizācijā un darbībā demokrātiskais centrālisms izpaužas tādējādi, ka padomes ievēl darba ļaudis, deputātiem jāsniedz pārskati vēlētājiem un pēdējiem ir tiesības deputātus atsaukt; padomes nodibina savus izpildu un rīcības orgānus, kas tam ir pakļauti un par savu darbu atbildīgi; zemākstāvošās padomes pakļautas augstākstāvošām, bet zemākstāvošo padomju iz-

¹ А.С. Федосеев. Демократический централизм-ленинский принцип организации Советского аппарата. М., Госсервисдат, 1962; Л.А. Слепов. Новый этап в развитии ленинских организационных принципов. Посувииздат, 1963.

² Sk. E. Jostacns. Padomju valsts pārvaldes demokrātiskie pametprincipi. LVI, 1964., 62.lpp.

³ V.I. Ļeņins. Raksti, 26.sēj., 308.lpp.

pildu un rīcības orgāni - ne tikai padomēm, bet arī augstākstāvošo padomju izpildu un rīcības orgāniem; pilsētu padomes vada izpildu un rīcības orgānu darbību; augstākstāvošo orgānu akti ir obligāti izpildāmi zemākstāvošajiem; padomju un to izpildu komiteju lēmumus pieņem ar balsu vairākumu.

Apskatot valsts pārstāvības orgānu pakļautību, jānorāda uz tās ipatnējo raksturu, jo katrs valsts varas pārstāvības orgāns ir atbildīgs tikai vēlētājiem un pakļauts augstākstāvošajam valsts varas orgānam. Tas nozīmē, ka neviens valsts orgāns, - arī varas orgāns nav tiesīgs atlaist zemākstāvošo padomi, tāpat arī atcelt atsevišķus deputātus un izdarīt izmaiņas zemākstāvošo padomju orgānos. Tiesības atseukt deputātus pieder tikai vēlētājiem. Tikai atsevišķos izņēmuma gadījumos attiecīgā padome var atbrīvot savus deputātus, ja viņi nevar tālāk izpildīt savus pienākumus (mainot dzīves vietu u.c.).

Demokrātiskais centrālisms ir arī pamatā padomju izpildu un rīcības orgānu izveidošanai, kurus padome ievēl (izpildu komitejas) vai nodibina (nodaļas un pārvaldes). Sakarā ar to izpildu komitejas priekšsēdētāju, viņa vietniekus, sekretāru un locekļus nevar iecelt augstākstāvošā izpildu komiteja.

No demokrātiskā centrālisma izriet augstākstāvošo padomju un izpildu komiteju vadošā loma attiecībā pret zemākstāvošām padomēm un izpildu komitejām, kontroles tiesības pār to darbību un reizē arī augstākstāvošo varas orgānu atbildība pār zemākstāvošiem. Augstākstāvošām padomēm ir tiesības atcelt zemākstāvošo padomju un to izpildu komiteju lēmumus un rīkojumus (Latvijas PSR Konstitūcijas 65.p.). Augstākstāvošām padomju izpildu komitejām ir tiesība atcelt zemākstāvošo izpildu komiteju lēmumus

un rīkojumus un ēpturēt zemāktāvošo padomju lēmumus (Latvijas PSR Konstitūcijas 64.p.).

Demokrātiskais centrālisms ir arī pamatā valsts pārvaldes aparāta organizatoriskās uzbūves divkārsai pakļautībai.¹ Pārvaldes orgāns vienlaikus ir pakļauts valsts varas orgānam, kas to dibinājis un atbilstošam augstākstāvošam valsts pārvaldes orgānam. Tādējādi tiek nodrošināta masām iespēja kontrolēt vietējo pārvaldes aparātu, kā arī radīta reāla bāze padomju lomas celšanai visās dzīves nozarēs.

PSKP pēdējos gados sevišķi uzmanību pievērš tam, lai vēl tālāk paplašinātu vietējo valsts varas orgānu patstāvību, nodrošinot to iniciatīvas vispusīgu attīstību. Šeit vispirms atzīmējama pilsētu padomju un to izpildu komiteju tiesību paplašināšana saimnieciskās un kultūras dzīves vadīšanā, kā arī liekas centralizācijas likvidēšana valsts aparātā.² Tas nenozīmē, ka sociālistiskā centralisma princips tiek vājināts, bet gan tā prasīga apvienošana ar sociālistiskā demokrātisma principu pašreizējos apstākļos.

Ļeņinskais demokrātiskā centralisma princips, kas nodrošina nepieciešamo vadīšanas centralizāciju visas valsts mērogā un vietējo orgānu plašu patstāvību komunisma celtniecības periodā, attīstās vēl tālāk. Šis princips pastāvēs arī nākotnē, attiecīgi piemērojoties sabiedriskās komunistiskās pašpārvaldes vajadzībām.³

¹ Sk. V.I. Ļeņins. Raksti, 33.sēj., 317.-319.lpp.

² Likums par Latvijas PSR un vietējo darba lauku deputātu padomju budžeta tiesībām ("Latvijas PSR Augstākās Padomes un Valdības Zīpotājs", 1961.g., 4.nr.); Latvijas PSR Ministru Padomes 1967. gada 30.novembra 552.lēmums par pilsētu padomju tiesību paplašināšanu ("Latvijas PSR Augstākās Padomes un Valdības Zīpotājs", 1968., 4.nr.) u.c.

³ Sk. Ю.П. Еремин. Развитие самоуправления в процессе становления коммунистической формации. М., "Вестник" ИТУ, 1966, № 2

Ciešā sakarībā ar demokrātisko centralismu atrodas kolektīvās vadības princips. Demokrātiskais centralisms pilsētu padomju darbībā izpaužas arī koleģialitātes un vienvādības saskaršanās¹, vadoties no V.I. Ļeņina norādījuma: apspriešana kopīga bet atbildība - vienpersoniska. V.I. Ļeņins rakstīja, ka "padomju iestādēs koleģiālai visu pārvaldīšanas jautājumu apspriešanai un izlemšanai jābūt saistītai ar visprecīzāko katras jebkurā padomju amatā strādājošas personas atbildību par to, lai tiktu izpildīti noteiktie, skaidri un nepārprotami nospraustie uzdevumi un praktiskie darbi".² Tas vajadzīgs, "lai nebūtu birokrātijas, lai nevarētu izvairīties no atbildības".³

Pilsētu darbaļaužu deputātu padomes ir koleģiāli orgāni, jo to kompetencē ietilpstošus jautājumus deputāti sesijās apspriež kolektīvi. Ar koleģialitāti saprot tādu iestādes darba organizāciju, kad galvenos jautājumus deputāti izšķir ar vienkāršu balsu vairākumu. PSKP Programmā uzsvērts, ka partijas dzīves likums ir nelokāmi ievērot dzīves ģeģiniskās normas un vadības kolektivitātes principu.⁴ Šo normu pilnīgi var attiecināt arī uz padomēm un izpildu komitejām, jo koleģiāli izlemtie jautājumi pareizāk un dziļāk atspoguļo to būtību un kolektīva pieredzi, bet katra jautājuma pareiza izlemšana reizē sekmē komunisma celtniecību. Ista kolektivitāte rodas tad, kad katrs vēlētā orgāna loceklis aktīvi piedalās jautājuma

¹ Sk. E. B. Шорина. Коллекциальность и единоначалие в советском государственном управлении. М., Госприадат, 1959г.

² V. I. Ļeņins. Raksti, 28. sēj., 316.lpp.

³ V. I. Ļeņins. Raksti, 30. sēj., 219.lpp.

⁴ Sk. PSKP Programma. LVI, 1961., 122.lpp.

apspriešanās, atklāti izsakot savas domas tā, kā viņam diktē zināšanas, pieredze un sirdsapziņa. Tas palielina visu vēlētā orgānu locekļu kopējo atbildību par kolektīvi pieņemtā lēmuma izpildīšanu. Būdam aktīvas darbības cilvēks, tukāu deklarāciju un skaļu frāžu ienaidnieks, V.I. Ļeņins mācīja vienmēr savienot koleģialitāti ar personisko atbildību, ieaudzinaja kadros revolucionāro lietišķību, prasmi izdarīt iesakto darbu līdz galam.¹ Vēstulē per Tieslietu tautas komisariāta uzdevumiem jaunās ekonomiskās politikas apstākļos V.I.Ļeņins uzsvēra: "Nevis "nodeļu" sadalīšana un nevis birokrātiska aueušana pēc tam, bet gan katra kolēģija sastāvosa komunistā personīgā atbildība par tādu un tādu dzīvu revolucionāru darbu, -- lūk, kas tautas komisariātam ir jāpanāk un jāpierāda, ka tas prot to panākt".²

Latvijas PSR pilsētu padomju, izpildu un rīcības orgānu darba pieredze rāda, ka pašreizējās apstākļos jāmeklē jaunas koleģialitātes un vienvadības saskaņošanas formas to darbā. Pārvaldes orgānu darbībā pieaug tādu jautājumu īpatnējais avars, kas saistīti ar plānošanu, tehniskā progresa nodrošināšanu, ražošanas rentabilitātes un darba ražīguma palielināšanu, darbinieku materiālu stimulēšanu u.c. Šos jautājumus var sekmīgi atrisināt tikai dziļi un vispusīgi apspriežot. Tādēļ svarīgi ir paplašināt izpildu komiteju sastāvus ar ievērojamām specialistiem un zinātniekiem. Līdzšinējā prakse, ka izpildu komiteju sastāvos parasti ietilpa šo orgānu un tām

¹ В.И. Бартышев. В.И. Ленин о коллективности и деловитости в работе Советов депутатов трудящихся / Ленинские принципы организации и деятельности Советского государственного аппарата. Изд-во Одесского государственного университета, 1968, стр. 62-66/.

² V.I.Ļeņins. Raksti, 44.sēj., 400.lpp.

pakļauto iestāžu vedošie darbinieki, visre nenodrošina apstākļus mērsto jautājumam vispusīgai analīzei, kritikas un paškritikas izvērtēšanai. Mūsbrīdā, pašreiz pilnīgi nobrieduši apstākļi, lai zinātniekus un pieredzes bagātus speciālistus sistemātiski iesaistītu padomju un izpildu komiteju darbā, bet nevis izmantotu tikai epizodiskām konsultācijām. Tāpat derīgi ir organizēt zinātnisko darbinieku prakses valsts aparātā¹, kas, protams, vēl vairāk padziļinātu šī principa saturu padomju darbībā.

Sociālistiskā likumība un tās nodrošināšana padomju darbā. Strādnieku šķiras sociālistiskās revolūcijas rezultātā iekoro varu un nodibina savu likumību, kura pirmo reizi cilvēces vēsturē iegūst reālu pamatu un plašas atbilstības iespējas. Marksistiski leģitīmiskā tiesību zinātne noraida buržuāzisko tiesībnieku izstrādāto formālo likumības jēdzienu, kas akcentē tikai tās vienu pusi, proti - likumu nepieciešamību un to ieviešanu, pilnīgi ignorējot normatīvo aktu šķirisko saturu. V. I. Leņins vienmēr pasvītvoja likumības šķirisko raksturu un tās atkarību no valdošās šķiras materiālās dzīves apstākļiem. Lai likumību īstenotu, vispirms nepieciešams tiesiskais pamats, pietiekami izstrādāta tiesību normu sistēma.² Normatīvie akti ir juridiskā bāze³ likumībai, tomēr noteicošais moments ir tas, kādas šķiras gribu un intereses tā aizsargā. Vēsture zina daudzus gadījumus, kad valstī patērētāji pietiekami izstrādātas tiesību normas, bet likumības nav.⁴

¹ Sk. В.М. Чхиквадзе. Государство, демократия и законности М., "Юридическая литература", 1967, стр. 281.

² Sk. П.И. Курский. Избранные статьи и речи. М., Юридгиз, 1948, стр. 74.

³ Sk. К.Ж.,Ф. Энгельс. Соч. т. 6, стр. 384; т. 21, стр. 209.

⁴ Sk. М.И. Калинин. О социалистической законности. Изд-во "Известия" 1959, стр. 116.

Likumība pieder pie sarežģītākajām politiskām un juridiskām paradībām. V.I. Ļeņina norādījums, ka "svēti jāievēro Padomju varas likumi un rīkojumi un jāraugās, lai visi tos pildītu"¹, ir likts socialistiskās likumības jēdziena pamatā. Sabiedriskajā dzīvē likumība izpaužas kā sabiedrības vadīšanas metode, kā svarīgs konstitucionāls princips, kā socialistiskās demokrātijas nepieciešams elements.² Socialistiskās likumības princips nozīmē, ka visiem valsts orgāniem, sabiedriskajām organizācijām, amatpersonām un pilsoņiem stingri un nelokāmi jāpilda un jāievēro padomju likumi un uz tiem pamatoti citi normatīvie akti.³

Padomju likumi un citi normatīvie akti ir uzskatāmi par ļoti svarīgu Komunistiskās partijas politikas izpaušmes formu. To ievērošana un izpildīšana nodrošina partijas politikas īstenošanu. Likumību nevar nodrošināt tikai likumdošanas un izpildu orgāni, tiesa un prokuratūra, lai cik sekmīga būtu to darbība. Ļoti svarīga loma likumības nodrošināšanā ir Komunistiskajai partijai, kuras darbība šajā jomā ir daudzveidīga.⁴ PSKP CK pārskatā partijas

¹ V.I. Ļeņins. Raksti, 29.sēj., 499.lpp.

² Sk. Н.Г. Александров. Право и законность в период развернутого строительства коммунизма. М., Госсприздат, 1961, стр. 105-107.

³ Sk. А.Е. Дунев. Обеспечение законности в советском государственном управлении. М., "Юридическая литература", 1963, стр. 3; "Теория государства и права", под ред. А.И. Денисова. Изд-во МГУ, 1967, стр.323; В.М. Чижик-Жадзе. Государство, демократия, законность. М., "Юридическая литература", 1967, стр. 277.

⁴ Sk. Н.Р. Миронов. Укрепление законности и правопорядка в общенародном государстве-программная задача партии. М., "Юридическая литература", 1964, стр. 213-228.

XXIII kongresam norādīta, ka "attīstītāma valsts celtniecības demokrātiskos principus, partija pamatojas un to, ka visai padomju orgānu darbībai un pilsoņu plašajai sadarbībai līdzdarībai valsts pārvaldīšanā jābalstās un vīstingrāko socialistiskās likumības ievērošanu".¹ Partija koordinē un vada visu valsts orgānu un sabiedrisko organizāciju darbību likumības nodrošināšanā. Komunizma celtniecības uzdevumu veiksmīga atrisināšana prasīta "... nostiprināt disciplīnu un organizētību...", stingri ievērot socialistisko likumību".²

Socialistiskās likumības nodrošināšanā ievērojama loma ir visu posmu darba lauzu deputātu padomēm, t. s. arī pilsētu padomēm un to izpildu komitejām".³ PSRS Konstitūcija (97.p.) nosaka, ka vietējām padomēm jānodrošina likumu ievērošana un pilsoņu tiesību aizsargāšana. Tas nozīmē, ka padomes ir tiesīgas prasīt likumu un citu normatīvo aktu ievērošanu un izpildīšanu no visiem to teritorijā esošiem uzņēmumiem, iestādēm, organizācijām, amatpersonām un pilsoņiem. Padomju darbības formas un metodes socialistiskās likumības nodrošināšanā ir ļoti daudzveidīgas. Realizējot saimnieciski organizatorisko, kultūras un audzināšanas u.c. valsts funkcijas, kuru saturs izpaužas dažādos likumdošanas aktos, pilsētu padomes organizē to izpildīšanu un reizē arī pārbauda, kā uzņēmumi, iestādes un organizācijas savā darbībā ievēro socialistisko likumību. Likumos paredzētos gadījumos pilsētu padomēm un

¹ L. Brežņevs. PSKP CK pārskats partijas XXIII kongresam. "Liesma", 1966., 90. lpp.

² PSKP CK Tezēs "Lielās Oktobra socialistiskās revolūcijas 50 gadi." "Liesma", 1967., 53. lpp.

³ Ст. "Местные Советы и законность", под ред. В.С. Осипова М., "Юридическая литература"; 1970, стр. 44-196.

to izpilda komitejām jānodrošina likumu ievērošana un izpilde arī administratīvi nepakļauto iestāžu, uzņēmumu un amatpersonu darbībā. Tās kontrolē, kā ievēro likumdošanu par darba aizsardzību un drošības tehniku, raugās, kā nodrošina strādnieku un kalpotāju dzīvību tiesības, pārbauda, kā ievēro un izpilda varas orgānu lēmumus par iedzīvotāju sadzīves apstākļu uzlabošanu u.c. Pilsētu padomes lielu darbu veic pilsoņu personisko un mantisko tiesību aizsargāšanā, rūpējas par pilsoņu iekārtošanu darbā, raugās, lai strīdīvošana no darba notiktu saskaņā ar likumu, savlaicīgi un pareizi izskatītu darbaļaužu iesniegumus un sūdzības izpildu komitejās, nodaļās, pārvaldēs u.c. iestādēs. Pilsētu padomju sesijās, pastāvīgo komisiju un **izpildu** komiteju sēdēs izskata jautājumus par likumības stāvokli attiecīgajā pilsētā. Sociālistiskās likumības pastāvīgās komisijas, deputātu grupas un atsevišķi deputāti vēlēšanu sprogabales analizē un apspriež likumu un citu normatīvo aktu pārkāpšanas gadījumus un izstrādā priekšlikumus, lai izskaustu attiecīgās padomes teritorijā likumpārkāpumus.¹ Svarīgs likumības nostiprināšanas līdzeklis ir deputāta pieprasījums,² ko izmanto kā vienu no padomes kontroles formām pār pakļauto iestāžu, organizāciju un uzņēmumu darbību.

Lai pilsētu padomes varētu veikt visus uzdevumus likumības nodrošināšanā un pilsoņu tiesību aizsardzībā, pie padomju izpildu komitejām ir nodibinātas iekšlietu pār-

¹ Labu pieredzi uzkrājusi Rīgas pilsētas padomes sociālistiskās likumības pastāvīgā komisija, kura savās sēdēs izskatījusi svarīgus likumības un sabiedriskās kārtības uzturēšanās jautājumus: par biedru tiesu padomju un biedru tiesu darbu; par sabiedriskās kārtības nodrošināšanu pilsētas parkos; par reģionu administratīvo un novērošanas komisiju darbu u.c.

² Sk. Д. Бахрах. Право запроса депутата местных Советов. М., Госприздат, 1960.

valdes vai nodaļas, kuru tiešais uzdevums ir rūpēties par sabiedrisko kārtību, pilsoņu tiesību aizsardzību un visāda veida īpašuma aizsardzību no noziedzīgiem apdraudējumiem. Pie izpildu komitejām nodibina vairākas speciālas komisijas, kuras darbojas uz sabiedriskiem pamatiem (administratīvās, novērošanas, nepilngadīgo lietu u.c. komisijas), un to darbība ir vērsta likumības nostiprināšanai un iedzīvotāju audzināšanai.

Izpildu komitejas savā darbībā balstās uz tādiem socialistiskās likumības un sabiedriskās kārtības nodrošināšanas orgāniem kā biedru tiesām¹ un brīvprātīgo sabiedriskās kārtības sargu vienībām.² Pilsētu padomes un izpildu komitejas likumības nodrošināšanā uztur oļešus kontaktus ar prokuratūru³, kura realizē vispārējo uzraudzību un tautas tiesu⁴, kura veic lielu audzināšanas darbu, lai darba ļaudis stingri ievērotu padomju likumus.

Lai pilsētu padomes un to orgāni pilnīgi veiktu socialistiskās likumības nodrošināšanu, tām stingri jāievēro likumi savā darbībā. Vai nepieciešams runāt par likumību attiecībā uz tautas pārstāvības orgāniem, par oik tie pieņem visus svarīgākos lēmumus? Mūsaprāt, šajā jautājumā jāvadās no tā, ka pilsētu padomes nav likumdošanas orgāni, un tādēļ visiem to izdotajiem aktiem jāatbilst likumam. Tas nozīmē, ka padomēm un izpildu komitejām: 1/ jāpieņem lēmumi un jāizdod rikojumi savas kompetences robežās; 2/ pēo sava satura tiem jāatbilst likumu prasībām. Ja pilsētu padomes un izpildu komitejas pār-

¹ Komentāri Latvijas PSR biedru tiesas nolikumam. "Liesma", 1966.

² Latvijas PSR spēkā esošo normatīvo aktu hronoloģiskais krājums, II sēj.R., 1960., 887.-891.lpp.

³ "Сборник законов СССР / 1938-1967/", т. II. Изд-во "Известия Советов депутатов трудящихся СССР", 1968, стр. 57

⁴ Там же, стр. 504.

kāpj likumus, tas dod pamatu citu iestāžu un organizāciju nelikumīgām darbībām.

Sevišķa uzmanība valsts varas orgāniem jāpievērš to padomju lēmumu likumībai, par kuru pārkāpšanu paredzēta administratīvā atbildība.¹ Tas nepieciešams tadēļ, ka minētie lēmumi attiecas uz visiem pilsoņiem, uzņēmumu, iestāžu un organizāciju vadītājiem, kas atrodas attiecīgās padomes teritorijā.²

Īoti svarīgs ir arī jautājums par likumības nodrošināšanu padomju un izpildu komiteju organizatoriskajā darbībā, kura ir saistīta ar padomju un to orgānu uzdevumu īstenošanas formām, metodēm un struktūras noteikšanu.³ Visstingrākā likumības ievērošana padomju vēlēšanu organizēšanā, pastāvīgo komisiju komplektēšanā, izpildu orgānu dibināšanā un daudzu citu svarīgu jautājumu izlemšanā, protams, ir svarīgs priekšnoteikums savas kompetences likumīgai realizēšanai.

Nāciju līdztiesība. Nāciju līdztiesība kā padomju organizācijas un darbības princips pamatojas uz V.I. Leņina izstrādāto politiku nacionālajā jautājumā: 1/ visu Krievijā tautu vienlīdzību un suverenitāti, 2/ nāciju tiesības uz pašnoteikšanos līdz pat tiesībām atdalīties un izveidot patstāvīgu valsti, 3/ visādu nacionāli reli-

¹ Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs 1961.g.23.XII dekrēts "Par administratīvā kārtā uzliedzamo naudas sodu piemērošanas tīklu ierobežošanu" ("Latvijas PSR Augstākās Padomes un Valdības Zinātājs", 1961., 51. nr.).

² Sk. Rīgas pilsētas darbaļaužu deputātu padomes (vienpadmitā sasaukuma) lēmumi. 1970.

³ Šajā sakarībā interesantas domas izsaka A. Kims darbā "Социалистическая законность в организационной деятельности местных Советов депутатов трудящихся". Изд-во Томского университета, 1951, стр. 23.

gisku privilēģiju un ierobežojumu atcelšanu, 4/ mazākumtautību un etnogrāfisku grupu brīvu attīstību.¹ Ķeniskie nacionālās politikas principi izpaucas tajā apstākļi, ka visām PSRS tautām ir vienlīdzīgas tiesības un garantētas iespējas patstāvīgi attīstīt savas valsts celtniecību, ekonomiku un kultūru. Pastāv pilsoņu tiesību vienlīdzība neatkarīgi no viņu tautības un rases visās valsts saimnieciskās, kultūras un sabiedriski politiskās dzīves sfērās, kas uzskatāma par likumu (Latvijas PSR Konstitūcijas 94.pants). Visiem pilsoņiem ir arī tiesības uz vienlīdzīgiem pamatiem ierast algotus amatus padomju valsts dienestā. Tas nozīmē, ka padomju valsti pirmoreiz vēsturē ir pilnīgi atrisināts nacionālais jautājums, vadoties no K. Marksa un F. Engelsa tēzes, ka "nevar būt brīva tā tauta, kas apspiež citas tautas".² Visus Komunistiskās partijas nacionālās politikas jautājumus V.I. Ļeņins izskatīja ciešā sakarībā ar marksistisko mācību par demokrātiju. Viņš vadījās no tā, ka tikai sociālistiskās demokrātijas un demokrātiskas republikas apstākļos iespējams noregulēt nacionālās problēmas.³

Mūsu dienās PSRS tautu sadraudzībā dzīvo vairāk nekā 100 dažādu tautību un nāciju, kuras visas vieno padomju patriotisms. Pilsētu padomes apvieno sevi kā internacionālās, tā nacionālās iezīmes. Katra tauta nodibina savus valsts varas, pārvaldes u.c. orgānus, kas kompetences

¹ Nacionālās politikas principi nostiprināti "Krievijas tautu tiesību deklarācijā", ko pieņem 1917.g. 2.(15.) novembrī (sk. "Сборник законов СССР", т. I. 1968, стр. 33-34).

² K. Marks, F. Engels. Vēstumu izlase. LVI, 1952., 202. lpp.

³ Sk. П. Г. Семенов. Государственно-правовые формы решения национального вопроса в СССР в произведениях В. И. Ленина / "Вопросы государства и права в трудах В. И. Ленина". Душанбе, 1963, стр. 51-96/.

Ietvaros, ievērojot vietējās īpatnības, patstāvīgi realizē savas funkcijas. Savienoto un autonomo republiku, autonomo apgabalu un novadu valsts orgāni galvenokārt komplektējas no vietējiem darbiniekiem, kuri zina attiecīgās tautības dzīvi, valodu un nacionālās īpatnības. PSRS ir sagatavoti augsti kvalificēti valsts aparāta nacionālie kadri, kas tieši nodrošina vietējo iedzīvotāju piedalīšanos valsts orgānu darbībā.

Par dažādu tautību internacionālu saliedētību un savstarpējiem sakariem liecina neskaitāmi piemēri no savienoto un autonomo republiku saimnieciskās, kultūras u.c. dzīves sfērām. Tā, piemēram, Latvijas PSR dzīvo tikai simtā daļa no padomju valsts iedzīvotājiem, un tās platība ir nepilns trešdaļa procenta no visas mūsu valsts teritorijas, bet tā devusi ievērojamu ieguldījumu PSRS tautu brālīgajā sadraudzībā.¹ Republikā, salīdzinājumā ar pirmskara līmeni, rūpnieciskās ražošanas apjoms palielinājies 25 reizes. To varēja sasniegt tikai ar KPFSR, Ukrainas, Baltkrievijas un oitu brālīgo republiku tautu palīdzību. Latvijas PSR ražošanas kolektīvu krietnie panākumi nav izskaidrojami tikai ar pašai piedzīvojamu darbu vien, bet to pamatā ir sociālistiskās ekonomikas un darba internacionālais raksturs. Nāciju draudzība un sadarbība pilnīgi stabilst četras nācijas, viss padomju tautu sadraudzības interesēm un ir spēcīgs sociālā progresā saātrinātājs.²

Latvijas PSR pilsētu padomju deputāti pārstāv daudzas PSRS tautības (latviešus, krievus, ukraiņus, balt-

¹ Sk. A. Voss. Lielo Ļeņina ideju triumfs ("Cīņa" 1970.g. 18. aprīlī).

² Sk. PSKP CK plēnuma tēze "Lielās Oktobra Sociālistiskās revolūcijas 50 gadi", Rīgā, "Liesma", 1967., 70. lpp.

krievus, armēņus u.o.). Tādēļ pilsētu padomēs ir liela loma darbaļaužu internacionālajā sadarbībā, tālākajā nāciju tuvināšanās nodrošināšanā. Visas tautas valsts padomes atspoguļo jaunu posmu nacionālo attiecību attīstībā, kuru īpatnība ir tā, ka padomes padziļina internacionālisma principu to organizācijā un darbībā.¹

Komunistiskajā partijā rūpējas, lai arvien vairāk attīstītos brālīgā draudzība starp visām padomju tautām, kas ir sociālistiskās valsts iekārtes varenības nesatricināms pamats. Pati komunisma celtniecība nozīmē nacionālo attiecību attīstībā jaunu posmu, kad nācijās vēl vairāk tuvinās un pakāpeniski tiek sasniegta to pilnīga vienība.² PSKP Programma izvirza svarīgus uzdevumus nacionālo attiecību sfērā, kuru īstenošanā piedalās arī pilsētu padomju deputāti un izpildu komiteju darbinieki. Tautas pārstāvības orgānu darbībā rūpīgi tiek ievērotas kā PSRS darbaļaužu kopīgās intereses, tā arī atsevišķu tautu specifiskās intereses. Līdz ar to tiek nodrošinātas tiklab PSRS vajadzības, kā arī atsevišķi nacionāli valstisko un nacionāli teritoriālo vienību prasības. Tādos pasākumos kā savienoto republiku tiesību tālāka paplašināšanās saimniecisko un kultūras jautājumu sfērā, likumdošanā utt. izpaužas ne vien demokrātiskā centralisma princips, bet reizē arī nāciju līdztiesības princips tālākā attīstībā.

¹ Sk. А.И. Лепешкин. Советы-власть народа /1936-1967г.г./ М., "Юридическая литература", 1967, стр.226.

² Sk. PSKP Programma. LVI, 1961., 101. lpp.

³ Sk. А.И. Лепешкин. Некоторые вопросы ленинской теории советского федерализма в свете новой Программы КПСС /" Советское государство и право", 1963, № 5/.

Padomju darbības atklātais raksturs. Sevišķa vieta pilsētu padomju darbībā ierādāma atklātības principam. Sociālistiskā valsts ir stipra tāpēc, ka masas visu zina un visu dara apziņīgi. V.I. Ļeņins, pasvītrotot padomju darbības atklātības principa lielo nozīmi, norādīja, ka padomju spēks izpaužas tajā apstākļi, ka tās darbojas atklāti, pieejamas tautai, sistemātiski un vispusīgi izskaidrojot darbaļaudīm sevus lēmumus un pasākumus. Padomes - "tā ir vara, kas atklāta visiem, kas visu dara masu acu priekšā, kas ir pieejama masai, kas izriet tieši no masas..."¹

Viens no pirmajiem likumdošanas aktiem, kas paredzēja valsts varas centrālo un vietējo orgānu darbības atklātību, bija KPFSR TKP 1918. gada 10. decembra dekrēts "Par izglītoto pilsoņu mobilizāciju un padomju sekāntas propagandēšanu".² Šajā dekrētā pasvītrotā atklātības principa svarīga nozīme darbaļaužu iesociālistiskā valsts pārveidīšanā un plašai iedzīvotāju iepazīstināšanā ar padomju varas un to lēmumu būtību.³ Atklātības principa svarīga nozīme padomju darbībā bija norādīta arī VIII partijas kongresa⁴ un VII Viskrievijas Padomju kongresa lēmumos.⁵ PSKP CK savā 1957. gada 22. janvāra lēmumā "Par vietējo darbaļaužu deputātu padomju darbības uzlabošanu un sakaru nostiprināšanu ar masām" arī nosodīja tādu nevēlamu parādību, kad iedzīvotāji nezina vietējo

¹ V.I. Ļeņins. Raksti, 31. sēj., 307. lpp.

² СУ РСФСР 1918, г. № 39, ст. 932.

³ Sk. "История Советской конституции". М., Госприздат, 1957, стр. 175-176.

⁴ Sk. "КПСС в резолюциях и решениях "Изд-во 7, М., Госполитиздат, 1954, стр. 445.

⁵ Sk. "История Советской конституции". М., Госприздат, 1957, стр. 216-222.

padomju un izpildu komiteju lēmumu saturu. CK norādīja, ka pilnīgi jānodrošina vietējo padomju darbības atklātība, plaši apgaismojot to presē, darot zināmus iedzīvotājiem pieņemtos lēmumus.¹ PSKP Programmā uzsvērts, ka pilnīgi jārealizē visu svarīgāko valsts pārvaldīšanas, saimnieciskās un kultūras celtniecības jautājumu atklātība, brīva un vispusīga apspriešana padomju sesijās.² Komunisma celtniecības periodā darbaļaudžu deputātu padomes, nospraužot savas darbības galvenos virzienus, izstrādā pasākumus, lai visu to orgānu darbība būtu vēl atklātāka un saprotamāka tautas masām un pastiprinātu tautas kontroli pār valsts aparāta darbību.

Pareizi norāda R. Saferova, ka atklātības princips nozīmē vietējo padomju un to orgānu darbības atklātību un pieejamību vēlētājiem un visai tautai, plašu un vispusīgu masu iepazīstināšanu ar vietējo valsts varas un pārvaldes orgānu darbību nolūkā, lai darbaļaudis pastāvīgi un aktīvi piedalītos sociālistiskās reālošanas pārvaldīšanā.³ Šāda padomju darbības atklātības izpratne pasvīturo galveno, kas raksturo padomju darbību, proti, ka tā noris atklāti, pastāvot plašai tautas kontrolei, sākot jau ar darba plānošanu un beidzot ar pieņemto lēmumu realizēšanu. Atklātības princips tieši izriet no tautas pārstāvības institūta demokrātiskās būtības, kas nosaka deputātu atbildību vēlētājiem.

¹ Sk. "КПСС о работе Советов". М., Госполитиздат, 1959, стр. 476.

² Sk. PSKP Programma. LVI, 1961., 92. lpp.

³ Sk. P. A. Saferov. Районные Советы депутатов трудящихся в городах. М., Госприздат, 1961, стр. 81-82.

Padomju valsts attīstības dažādos periodos padomju darbības atklātības princips ir realizējies ļoti dažādā formā, kuras atbilstošas tā uzdevumiem.¹

Padomju juridiskajā literatūrā par atklātības principa būtību pastāv dažādi viedokļi. Viena autoru grupa zskata, ka sistemātiska iedzīvotāju informēšana par padomju darbību izseka atklātības principa saturu.² Citi zskata, ka ar padomju darbības atklātību jāsaprot ne tikai plaša un sistemātiska informācija par to darbību, bet arī daudzpusīgais padomju organizatoriskais darbs, kas saistīts ar lēmumu īstenošanu, vēlētāju norādījumu izpildīšanu, deputātu pārskatu sniegšanu vēlētājiem u.c.³

Analizējot darbaļaužu deputātu padomju darbības atklātību raksturu, mūsdiā, tas jāpaskata divos aspektos: vispārējā un konkrētā nozīmē. Ar padomju darbības atklātību vispārējā nozīmē jāsaprot to darbības publiskais raksturs, darbaļaužu sistemātiska informēšana par padomju darbību nolūkā, lai iesaistītu plašās darbaļaužu masas valsts pārvaldīšanā un šo orgānu darbības kontrolēšanā, bet konkrētā nozīmē — kādās galvenās formās tas izpaužas.

Tautas pārstāvības institūta demokrātiskais raksturs nosaka, ka darbaļaudīm ir jābūt lietas kursā par visu

Sk. А.А. Безуглов. Гласность работы местных Советов. М., Госприздат, 1960, стр. 20-36.

Sk. В. Миронова, А. Исламов, Ш. Намулин. Боевые организаторы масс. Татарское книжное изд-во, 1959, стр. 8; М., Виндер. Сессии сельских и аульских Советов депутатов трудящихся. Казань, 1959, стр. 33-34.

Sk. А.А. Безуглов. Гласность работы местных Советов. М., Госприздат, 1960, стр. 8-10; О.А. Костюченко. Принцип гласности в деятельности местных Советов депутатов трудящихся. Автореферат кандидатской диссертации. Киев, 1967, стр. 6.

padomju un izpildu komiteju darbību. No šejienes tad arī izriet atklātības principa divējādā nozīme:

1/ tas dod iespēju sabiedrībai kontrolēt padomju darbu, ceļ to autoritāti un palielina uzticību masās;

2/ dod iespēju padomēm labāk organizēt darba ļaudis savu uzdevumu izpildīšanā un rosina deputātos lielāku atbildības sajūtu par darba kvalitāti un jebkura lēmuma izpildīšanu.

Šī principa divas puses ir savstarpēji saistītas un vērstas uz vienu mērķi — padomju valsts nostiprināšanu un padomju darbības tālāku demokratizēšanu.

Atklātības principa galvenās izpausmes formas pilsētu padomju darbībā ir :

1/ iespēja darba ļaudīm brīvi piedalīties padomju sesijās, pastāvīgo komisiju un izpildu komiteju sēdēs;

2/ iepriekšēja padomju lēmumu projektu apspriešana darba ļaužu kolektīvos un sanāksmēs;

3/ padomju un to orgānu darba apgaismošana preses izdevumos, radio pārraidēs un televīzijā;

4/ regulāra izpildu un rīcības orgānu un deputātu pārskatu sniegšana vēlētājiem, padomju darbinieku tikšanās ar darba ļaudīm, deputātu pārrunas ar vēlētājiem par padomju uzdevumiem, pieņemto lēmumu un norādījumu izpildīšanu, likumu un citu normatīvo aktu izskaidrošana.

x x x

Pilsētu padomju un izpildu komiteju darbību nosaka un virza PSKP,¹ kas ir visas padomju tautas avangards,

¹ Sk. PSKP kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijās un lēmumos, I sēj.R., 1954., 394. lpp.

visu darbaļaužu organizāciju politiskā vadītāja.¹ Partijas vadošā loma izpaūžas tajā apstākļi, ka visi valsts orgāni un amatpersonas savā darbībā īsteno partijas politiku, vadaš no tās direktīvām. Tā nav administratīva, bet gan politiska tipa vadība. Tas nozīmē, ka Komunistiskā partija ir varas kodols, bet nav identificējama ar valsts varu, ko realizē darbaļaužu deputātu padomes. Partija, īstenojot savu politiku, nosaka padomju darbības virzienus, izstrādā direktīvas visos svarīgākajos valsts, saimnieciskās un kultūras dzīves jautājumos, kurus realizē padomēs strādājošie komunisti. Ar padomju starpniecību partija nosūta vadošā darbā valsts aparātā savus labākos biedrus un kontrolē viņu darbu. Padomju darba vadīšanu partija realizē dažādās formās, kuras izveidojušās sociālisma un komunisma celtniecībā.²

Pamatojoties uz marksisma-ļeņinisma teoriju un iegūto pieredzi, PSKP izstrādā politisko līniju, vada masas, sabiedrības ekonomisko, sociāli politisko un garīgo dzīvi, apvieno, koordinē un virza visu pārvaldes sistēmas posmu darbu. Savus uzdevumus partija īsteno tiklab tieši, kā arī ar padomju starpniecību, attīstot un sekmējot to radošo iniciatīvu.³

Augstāk apskatītie pilsoņu padomju organizācijas un darbības ļeņiniskie principi ir pārbaudīti Padomju valsts celtniecības praksē un mūsu dienās nav zaudējuši savu svarīgo lomu un nozīmi. Komunisma celtniecības gaitā šie demokrātiskie principi attīstās tālāk, un to saturs kļūst bagātāks, jo atpazīnāmo jaunus visus tautas valsts uzdevumus un pieredzi, ko tautas masas uzkrājušas valsts pārvaldīšanā.

¹ PSKP CK Tēzes "Sakarā ar V.I. Leņina 100. dzimšanas dienu" ("Сп", 1989. g. 23. decembris).

² Ш., "Советское государство". Изд-во "Восток Москва", М., 1967, стр. 54-55.

³ PSKP CK Tēzes "Sakarā ar V.I. Leņina 100. dzimšanas dienu" ("Сп", 1989. 23. decembris).

V. Millers,
juridisko zinātņu doktors

MARKISTISKĀS POLITISKĀS DOMAS SĀKOTNE LATVIJĀ

Markoistiskās politiskās domas rašanās Latvijā¹ attiecas uz pagājušā gadsimta deviņdesmito gadu sākumu. Tieši tad parādījās pirmie raksti latviešu legālajā presē, kas popularizēja K. Marksa mācību, tika nolasīti pirmie referāti par marksismu.

Liela nozīme revolucionārās politiskās domas veidošanā un marksisma izplatīšanā Latvijā ir dzejniekam revolucionāram Eduardam Veidenbaumam².

Veidenbauma pasaules uzskats veidojās apstākļos, kas raksturīgi ar strauju kapitālisma attīstību Latvijā. Kapitālisma attīstība bija krasi izjūtama ne tikai rūpniecībā, bet arī lauksaimniecībā. Strauji auga strādnieku šķira pilsētās, palielinājās bezzemnieku (kalpu, pusgrābnieku, dienasstrādnieku utt.) skaits laukos. Saasinājās šķiru pretrunas.

Veidenbaums bija viens no pirmajiem apzinīgākās latviešu inteliģences pārstāvjiem, kas bija iepazinies ar K. Marksa darbiem. Jau pirmie K. Marksa un Fr. Engelsa darbi, ar kuriem Veidenbaums iepazinās, atstāja viņā apziņas neizdzēšamas pēdas, palīdzēja izprast apkārtējo dzīvi, novērtēt attiecības starp strādnieku un kapitālistu, ka

¹ Kurzemes guberņa, liela daļa Vidzemes un daļa Vitebskas guberņas.

² Eduards Veidenbaums (1867.-1892.) dzimis zemnieka ģimenē. 1886. gadā viņš sekmīgi beidza Rīgas guberņas ģimnāziju un iestājās Tērbatas universitātes Juridiskajā fakultātē. Saslimis ar tuberkulozi un miris, nepabeidzot studijas universitātē.

un un vācu baronu - muižnieku vai kulaku, palīdzēja sarast strādnieku šķiras vēsturisko lomu jaunas sabiedrības veidošanā, - tādas sabiedrības, kurā nebūtu apspieģu un ekspluatatoru.

Veidenbaums nepāguva izveidoties par konsekventu arksistu. Viņa trauksmaino mūžu pārtrauca pāregra nāve. Tomēr viņa ietekme uz pirmajiem latviešu revolucionāriem ir milzīga. Latvijā nebija tāda sociāldemokrātiska pulcība, kurā ar lielu aizrautību nelasītu iedvesmas bagātos Veidenbauma dzejoļus.

Šajos dzejoļos latviešu strādnieku šķira, kas tanī laikā spēra savus pirmos soļus uz politiskās cīņas ceļu, trada protestu pret tirāniju un spaidiem; šis protests asaucās ar strādnieku šķiras revolucionāro noskaņojumu.

Cīņas un protesta dzejnieka Veidenbauma dzeju augstu vērtēja revolucionārās Latvijas darbaļaudis. Tādēļ viņa dzejoļi iznāca kā legālos, tā nelegālos izdevumos¹.

Pirmā Veidenbauma dzejoļu izplatības forma bija ar roku izdarīti noraksti. Tie bija pazīstami jau autora zīves laikā. Tos slopeni lasīja revolucionārie un demokrātiskie studenti, skolnieki, strādnieki un kalpi.

Viens no pirmajiem strādnieku revolucionārās kustības cīnītājiem Latvijā J. Driega atceras: "1893.g. sviējam, kaut arī neliels pulciņš, Liepājā 1. maiju... pasūdiņās arī Veidenbauma dzejas manuskriptā, tās tika esmitiem eksemplāros pārrakstītas un laistas apkārtītik audz lasītas, deklamētas un dziedātas, ka es gandrīz šas pat tagad no galvas atminos"².

Ed.Veidenbaums.Dzejas. Rīgā, 1896. Dzejas pūrs.Čēsīs, 1897. Ed.Veidenbaums, Dzejas.Londonā, Sociāldemokrāta bibliotēkas pagādībā, 1900. Ed.Veidenbaums. Dzejas. Rīgā, Tukumā. 1906. Ed.Veidenbaums. Kopoti raksti.Valmierā, 1907.-1909. Ed.Veidenbaums.Kopoti raksti.Čēsīs, Valmierā, 1920.

Proletāriskā revolūcija Latvijā. 1924., 41.-42.lpp.

Eduards Veidenbaums ir pirmais revolucionārais latviešu dzejnieks un domātājs. Viņa nozīmi latviešu literatūras vēsturē noteikuši jau mūsu pirmie marksistiskie kritiķi. Tā, piemēram, Pauls Dauge, pats būdams viens no agrīnajiem marksisma izplatītājiem Latvijā, savu oļņu biedru revolucionāro jaunstrāvnieku rindās Veidenbaumu raksturo kā "mūsu neapzīretamo, proletariātam tik tuvu un mīļoto dzejnieku". P. Dauge raksta: "Vēsturiskas taisnības sajūta mums neļauj Veidenbaumu dēvēt par proletārisku dzejnieku. Viņš bija vēl vientuļš oļņu gājējs Bet retais no latviešu rakstniekiem ir atradis tik siltu vietu latvju proletariāta sirdī kā Veidenbaums. Un šī sirdī viņš dzīvos mūžīgi kā modinātājs, kā taisnības un cilvēcības kareivis"². Tāpat E.Šferts-Klusais raksta "Latviešu proletariātam V. Veidenbauma dzeja paliks vienmēr jo dārgāka kā tā jaunības dzeja, pie kuras tas uzaudzis un kura to apģērojusi jau sen pirms 1905. gada revolūcijas ar savu nemiera dvesmu".³

A. Rirkerts atmiņās par revolūcijas agrīnajiem vēstnešiem Veidenbauma ietekmi raksturojis tā: "Vai varēja vēlties vēl labāku propagandas līdzekli kā šī dzeja: tā bija reizē kapitālistiskās iekārtas kritika, satīra un izjūsts, kvēlošs, sāpīgs protesta sauciens. Veidenbaums nāca kā vētras sējējs mūsu tā laika nospiestajā, sažņūptajā sabiedrībā. Viņš nāca kā modinātājs, un viņam ar prieku un jūsmu uzgavilēja demokrātiskā inteliģence un toreizējais vēl jaunais latviešu proletariāts. Un ne par velti: Veidenbaums gatavoja oļņu revolūcijai".⁴

¹ "Krievijas Ciņš", 1922., Nr. 45.

² "Krievijas Ciņš", 1922., Nr. 45.

³ "Darba Kalendārs 1921. gadam". Pleskavā, 1920., 20.-22. lpp.

⁴ "Paurētājs", 1919., 1/2, 27.-30. lpp.

Augstu novērtējumu Veidenbauma dzejas revolucionārajai nozīmei devis savā laikā arī Latvijas PSR Tautas rakstnieks Andrejs Upīts. "Veidenbauma dzeja, - rakstīja A.Upīts, - atmodināja strādnieku šķiras apziņu un modināja revolucionārus centienus...Savu atmodinātāja un apgaismotāja lomu tā saglabāja vēl ilgi pēc dzejnieka nāves, sevišķi spilgti tās iespaids bija jūtams 1905.gada revolūcijas beigās."¹

Asa kapitālistiskās iekārtas kritika kā sarkarā pavediens vijas cauri visai Veidenbauma dzejai. Dzejnieks parāda vienkāršo darba cilvēku neizturami smago dzīvi, viņu nabadzību un beztiesiskumu no vienas puses un valdošās šķiras parazitismu - no otras. Viņš kategoriski nosoda šo sociālo netaisnību, aicina cīnīties pret to.

Veidenbauma dzeja spilgti atklāj viņa revolucionāros politiskos uzskatus, viņa naidu pret pastāvošo ekspluatatorisko iekārtu, pret apspiedējiem, viņa ticību tam, ka šo netaisno iekārtu gēzīs darbaļaudis.

Ne tikai dzejoļos Veidenbaums pauž savus politiskos uzskatus.

Dzejnieka spalvai pieder arī daži raksti par sabiedriski politiskām un juridiskām tēmām.

Pirmo politisko rakstu Veidenbaums uzrakstīja 1886. gadā, mācoties gimnāzijas pēdējā klasē. Šis raksts veltīts šķirām un šķiru cīņai. Tajā ir runa par to, ka sabiedrība dalās šķirās, apspiedējos un apspiestajos,

1. Ed.Veidenbaums. Izlase. 1953. A.Upīša ievadraksts, 28.-29.lpp.

strādniekos un ekspluatatoros, par to, ka starp bagātajiem un nabagajiem vienmēr pastāv dziļas pretrunas. Šo spjgalvojumu Veidenbaums apstiprina ar faktiem no Latvijas vēstures.

Domājams, ka minētais raksts bija paredzēts agitācijai kalpu un bezzemnieku vidū.

Veidenbauma raksts - pirmais darbs latviešu valodā, kad ne tikai propagandēja sociālisma idejas, bet arī uzsvēra, ka šīs idejas ir pareizas arī Latvijas apstākļos.

Interesants saturs ir arī otram Veidenbauma rakstam - "Soda likumu vēsturiskā attīstība un viņu filozofiskais pamats"¹. Tas uzrakstīts 1890.gadā un ir Veidenbauma vienīgais juridiskais raksts. Tajā doti soda likuma un nozieguma jēdzieni. "Par soda likumu, - rakstīja Veidenbaums, - sauc to likumu daļu, kas nosaka zināmiem noziegumiem zināmus sodus. Noziegums ir tāda vienas personas darbība, caur kuru tiek aizskartas otras personas vai personu kopības tiesības".²

Šeit Veidenbaums nosaka arī galvenos krimināltiesību uzdevumus.

"Atrast, izpētīt un sakārtot sistēmā vispārējus principus un nosacījumus par noziegumiem un sodiem - tas ir soda likumu zinības uzdevums".³

Veidenbaums atzīmē, ka soda likumi un sodi ir pastāvējuši pie visām vēsturē pazīstamām tautām:

"... sodi un soda likumi ir pastāvējuši pie visām vēsturiski pazīstamām tautām, visos laikos, ja arī

¹ Raksts bija publicēts zinātniski populāro rakstu krājumā "Purs" /1.krājums iznāca 1891.g./, Krājumu izdev. Tērbatas universitātes latviešu studentu literāri zinātniskā biedrība.

² Ed. Veidenbaums. Kopoti raksti. 2.sēj. 1961., 53.lpp.

³ turpat.

no visur rakstīti, tač tā ierašas".¹

Dažiem vēsturiskiem periodiem raksturīgi čaži soda likumi.

"Un, kā vispārīgi cilvēku ierašas un likumi, tā arī soda likumi ir grozīgi, vienā laikā savādāki nekā otrā"²

Par sodu likumu izmaiņu cēloni Veidenbaums uzskata vispārējos attīstības likumus, kas pakāpeniski vienu formāciju pārvērsē citā.

"Soda likumu attīstībā un pārgrozījumos rokas nenotiek bez gēlopa, nekas nenotiek piepeši. Viss viņos izceļas pēc vispārēja, visā dabā valdoša attīstības likuma, pēc kura viena formācija pamazām rada otru..."³.

Par nožēlu, Veidenbaums nepaskaidro, kas jāsaprot ar šiem vispārējiem likumiem. Tādā kārtā, izvirzījis pareizu tēzi, Veidenbaums neatklāj to līdz galam, neizdara skaidru secinājumu par soda likumu, tāpat kā jebkuru citu likumu (tiesību normu) saturs atkarību no valdošās šķires materiālās dzīves apstākļu izmaiņām.

Soda likumi savā attīstībā, pēc Veidenbauma domām, mēdz būt trīs veidu.

Veidenbaums rakstīja, kā pirma veida soda likumus radījuši cilvēki, kas vēl dzīvoja dzimtās (ģimenēs), beros, ciltīs, pie kuriem vēl nebija attīstījusies sadzīves kopība valsts formā.⁴ Par noziegumu tad uzskatīja katru darbību, kas nodarīja fizisku, materiālu vai morālu kaitējumu kādam no dzimtas vai ciltis locekļiem. Tā kā šai laikā nepastāvēja valsts varē, sodu realizēja dzimtas vai ciltis spjkiem.

¹ Ed. Veidenbaums. Kopoti raksti, 2. sēj. 1961., 53. lpp.

² Turpat.

³ Turpat, 54. lpp.

⁴ Turpat.

Jau šeit, uzsver Veidenbaums, parādījās nevienlīdzība soda realizēšanā, jo tas, kuram bija lielāka spēka sabiedrībā, no soda izvairījās.

Jāpiezīmē, ka Veidenbaums nepareizi nosauca pirmsākuru sabiedrības parašas par soda likumiem. Tas liecina par to, ka viņam nebija skaidra priekāstata par atšķirībām starp tiesību normām un uzvešanās noteikumiem, kas pastāvēja pirmsākuru sabiedrībā.

Neraugoties uz to, Veidenbaums pareizi raksturojis šīs sabiedrības locekļu uzvešanās normu īpatnības. Tā, piem., viņš pasvītojis, ka soda likumu izpildīšana pirms valsts sabiedrībā tika nodrošināta nevis ar valsts varu, bet pašam oltis, dzimtas un pat atsevišķas personas spēku.¹

Dzimtas locekļi palīdz viens otram nodrošināt šo soda likumu izpildi, aizsargā viens otru pret oltas dzimtas locekļu uzbrukumiem un kopīgi strīdēj apvainojumus, kas nodarīti kādam no dzimtas locekļiem.

Otra veida soda likumu parādīšanās, pēc Veidenbauma domām, saistīta ar valsts izveidošanos.

Valstī neliela ļaužu grupa iegūst privilēģijas, bet ļaužu lielākā daļa kļūst par bēstiesīgiem vergiem. No šī stāvokļa izriet arī soda likumi.

Veidenbaums pareizi norāda:

"Valstij izceļoties un vispārējai varai nodibinoties sodīšanas tiesība pāriet no dzimtas un oltis šās varas rokās".² Mainās nozieguma jēdziens. Par noziegumu uzskata nevis to, kas skar personiskās intereses, bet to kas skar valsts intereses. Tādēļ, no vienas puses, samaurinās nozieguma jēdziens, ar kuru tagad vispirms sa-

¹ Ed. Veidenbaums, Kopoti raksti, 2. sēj., 1961., 55. lpp.

² Turpat, 57. lpp.

prot darbības, kas vērstas pret valsts interesēm, no otras puses, tas paplašinās, par cik parādās jaunas vi-
pārējās valsts intereses, kuru aizskaršana tiek sodi-
ta".¹

Valsts vara nodibina noteiktus vienotas noteiku-
mus nozieguma novēršanai, ņemot par mērķi aizkarbo
tiesību svarīgumu, vainas lielumu un morālo atbildību.

Dibināti uz privilēģijām un verdzību, soda likumi
un sodīšanas kārtība caurausti ar juridisku un faktiski
nevienlīdzību: privilēģētām personām sodi tiek atlaisti
vai atviegloti, bet zemāko, apspiesto kārtu pārstāvjiem
soda mērs tiek palielināts.

Veldenbaums atzīmē reliģijas un garīdzniecības ie-
tekmi uz soda likumiem. Viņš raksta: "Atrazdamās zem
garīdzniecības iespaids, kurai liela daļa pie valsts
radīšanas un nopelni pie likumīgas rīcības nodibināša-
nas jeb būdama ar garīdzniecību savienota un viņu sargā-
dama, vispārējā valsts vara arī veicina sajēgumu par no-
ziegumiem pret reliģiju un tiklību, skatīdamās uz šiem
noziegumiem vienīgi no garīdzniecības interešu stāvokļa
un sodīdama tos pēc agrāko laiku kārtības. Tādāļ šī
laikmeta soda likumi dažnedažādas nevainīgas darbības
pieskaita pie reliģijas noziegumiem, kuri tiek sodīti
ar smagajiem agrāko laiku sodiem".²

Pārēja no viena soda likumu veida otrā notiek pa-
kāpeniski. Tādēļ laikā, kad jau pastāv otra veida soda
likumi, vēl ilgi savu spēku saglabā pirmā veida soda
likumi.³

¹ Ed.Veldenbaums. Kopoti raksti, 2.sēj. 1961., 58.lpp.

² Ed.Veldenbaums. Raksti. 1926., 446.-447.lpp.

³ Ed.Veldenbaums. Kopoti raksti, 2.sēj. 1961., 60.lpp.

Trešā veida soda likumi parākaami iekšēji pilnīgi nostiprinātā, spēcīgā valstī, kurā nepastāv priekšrocības un politiskas spāpiesēnas un kura tādēļ pamatota uz visu pilsoņu līdzīgām tiesībām likumu priekšā, uz domām, ka valsts mērķis ir drošu dzīvi un labklājību sagādāt ne tikai mazam pulciņam, bet visiem pilsoņiem bez izņēmuma.¹

Bet tāda valsts vēl nav nodibināta, tādēļ nav vēl tādu soda likumu, kas pilnīgi atbilstu trešajam veidam. Nevienai no tagadējām Eiropas tautām vēl nav izveidojušies un nostiprinājušies tādi likumi.

"Apskatīdami šo soda likumu attīstības gaitu, - secina E.Veidenbaums, - mēs redzam, ka tie ir pilnīgi zināms laika cilvēku darbs, ka viņš atspoguļojas cilvēka raksturs un sadzīves veidi, kādos kuru reizi viņš atrodies"²

Tālāk, kritiski aplūkojot virkni soda teoriju, E. Veidenbaums apskata arī sociālistu teoriju. Viņš paskaidro, ka pēc sociālistu domām "... šis nozieguma vainīga sadzīves sliktā iegroziņa. Viņš tic, ka sadzīves kārtībā viņu garā reformējot, beigtos visi vai lielākā daļā noziegumi un mītētos soda vajadzība".³

Tas, ka Veidenbaums nekritizē sociālistu uzskatu jautājumos par sodu un savu rakstu nobeidz tieši ar šo uzskatu izklāstu, liecina par to, ka viņš pievienojas sociālistu uzskatam par soda principiem.

E.Veidenbaums šajā rakstā ne visas atziņas par sodu saistīt ar marķisisma mācību; nepietiekami parādījis soda likumu atkarību no valdošās šķiries materiālās dzīves apstākļiem; soda likums attīstību nav saistījis ar sabiedriski-ekonomisko formāciju attīstību un maiņu; nepietiekami pasvītījis soda likumu šķirisko saturu utt.

¹ E.Veidenbaums. Kopoti raksti, 2. sēj. R., 1961., 61. lpp.

² Turpat, 63. lpp.

³ Turpat, 69. lpp.

Viens no iemesliem tam, bez šaubām, bija Veidenbauma zināma nekonsekvence un nepietiekami dziļas marksisma zināšanas.

Bet tas ir tikai viens no iemesliem. Otrs iemeslis ir tas, ka toreizējos cenzūras apstākļos legāli publicējamā darbā autors bija spiests savas domas izklāstīt ļoti uzmanīgi. Par to Veidenbaums pats kādā no sevām vēstulēm (1891. g. 12. decembrī) rakstīja: "Pats interesantākais un tautai visvairadzīgākais, protams, neiet caur cenzora šķērēm",¹

Ņemot visu to vērā, var teikt, ka Veidenbauma raksts "Soda likumu vēsturiskā attīstība un viņu filozofiskais pamats" publicēšana bija ievērojams notikums progresīvās politiskās domas attīstībā un marksisma ideju izplatīšanā Latvijā.

Rakstā jūtams mēģinājums noskaidrot cēloņus, kas nosaka soda likumu attīstību, parādīt to etkarību no dzīves apstākļiem.

Parādīts, ka soda likumi kā senāk, tā arī Veidenbauma dzīves laikā nostiprināja vienu privilēģijas, citu beztiesiskumu, t. i., tiem bija šķirisks raksturs.

Rakstā parādīta soda likumu vēsturiskā attīstība, nozieguma jēdziens, soda realizēšanas metodes utt.

Tas satur secinājumu, ka kapitālistiskajā iekārtā soda likumi nenosaka pilsoņu vienlīdzību likuma priekšā.

Izcelta sociālistiskās teorijas par noziedzību un sodu pareizība.

Šis raksts liecināja ne tikai par to, ka Veidenbaums pazīst marksistisko literatūru, konkrēti Fr. Engelsa darbu "Ģimenes, privātpašuma un valsts izcelšanās", bet arī parādīja šī darba ievērojamo ietekmi uz jauno Veidenbaumu, par viņa centieniem iepazīstināt latviešu lasītājus ar marksisma mācību.

¹ Ed. Veidenbaums, Izlase. 1952., 198. lpp.

Vēl pilnīgāk savus sabiedriski politiskos uzskatus Veidenbaums izklāstījis rakstā "Par privātpašumu, kapitālismu un strādniecību", kas publicēts tikai pēc autora nāves.¹

Šajā rakstā Veidenbaums populārā veidā izskaidro vairākus marksisma pamatprincipus. Ar Latvijas dzīves piemēriem viņš parāda, ka tā laika sabiedrība Latvijā dalās bagātos un nabagos, apspiedējos un apspiestajos, starp kuriem pastāv dziļas pretrunas, kaut arī šāds iedalījums nepastāvēja Latvijā tās senākajos vēsturiskajos posmos.

Pāris lapaspusēs nepārprotami atklājis un neapgāžami pierādījis šo pamatatzinumu, raksta autors plaši noskaidro nākamo, tālāk izrietošo jautājumu: "Vai tagadējā dzīves kārtība ir attaisnojama?"

Veidenbaumam nav ne mazāko šaubu, ka "dzīves kārtība, pie kuras ļaužu mazākums var apspiest un izsūkt ļaužu vairākumu, nevar vairs tikt aizstāvēta un uzturēta".²

Veidenbaums ticēja, ka sabiedriskā iekārta, kas piešķir tiesības un cilvēciskus dzīves apstākļus tikai atsevišķām šķirām, tiks nomaiņnīta. Lai nomaiņnītu šo iekārta, visvairāk darīs tā šķira, kas visvairāk cieš no pastāvošās iekārta- strādnieku šķire. Netaisnā sabiedriskā iekārta, pie kuras ļaužu mazākums apspieš un ekspluatē ļaužu vairākumu, ir jānoārda, jāianīcina.³

Bet noārđit, iznīcināt to iespējams tikai tad, ka tautas masas pašas to sapratīs. Tādēļ vispirms nepieciešams tās pārliecināt, izskaidrojot un pierādot vecās i

¹ Ed. Veidenbaums. Raksti R., 1926., 587.-621.lpp.

² Turpat, 609.lpp.

³ Turpat.

kārtas gāšanas nepieciešamību.¹

Izvirzās jauns jautājums: kā, kādiem līdzekļiem iespējams gāzt veco iekārtu?

Veidenbaums uzmanīgi analizē un vērtē visas tās metodes, kas agrāk pielietotas cīņā par vecās iekārtas gāšanu un jaunas iekārtas izveidošanu. Pie tam viņš pārlicinoši parāda, ka veco iekārtu nav iespējams gāzt ar individuāla terora palīdzību, nepieciešams atvērt acis ļaužu vairākumam, pamodināt tos no garīgā miega, pārādīt, kādā šausmīgā, dzīvniekiem līdzīgā stāvoklī viņi atrodas, attīstīt ļaudis centienus izveidot jaunu labāku dzīvi, pastāstīt tiem, kā viņi var šo labāko dzīvi izveidot.

Jāpārlicina strādnieki, ka visam, kas izveidots ar viņu rokām un ko ar varu atņēmušas valdošās šķiras, jāpieder strādniekiem.²

Ļoti uzmanīgi Veidenbaums analizēja un pareizi novērtēja oīpas metodes, kuras izvirzīja angļu strādnieku kustība.

"Bet lai gan angļu strādnieki ir panakuši to, ka šī šķira, - rakstīja Veidenbaums, - tiek cienīta un ieverota, ka viņu dienas alga ir tik augsta, ka oītu zemju strādnieki par to pat nesappo... viņi ir apatājušies pusceļā, jo viņi ir oīnījušies un cīnās tikai priekš strādnieku ražotājas darbības aizsargāšanas no kapitālistu patvaras, bet ne priekš kapitāla varas galīgas iznīcināšanas, kā to dara sociālistu biedrības"³

Tāpat Veidenbaumam bija pilnīgi skaidrs, ka nav iespējams gāzt veco iekārtu ne tikai individuālā terora ceļā, bet arī ar tām oīpas metodēm, kuras pielietoja:

¹ Ed. Veidenbaums. Raksti. 1926., 611.lpp.

² Turpat, 613. lpp.

³ Turpat, 618. lpp.

angļu strādnieki. Cīņā, kuras mērķi galvenokārt aprobežojas ar ekonomiskajiem panākumiem, nevar novest pie sociālisma uzvaras.

Tādēļ sociālistiskās biedrības izvirza sev citus uzdevumus.

"Šīs biedrības, - rakstīja Veidenbaums, - sludina, ka ļaunu vairākums mokes un aļēšanas beigsies tikai tad, ja privātīpašums tiks iznīcināts, ja viņš pāries no privātpersonu rokām visu ļaunu rokās, ja viņš nepiedērs vienai personai, bet visiem ļaudīm; ja ar viņu rīkostas visi ļaudis, bet ne viena persona, ja katrs tagadējais privātīpašums nav vis viena privātpilvēka pastrādāts un sakrāts, bet gan no ļoti daudziem cilvēkiem".²

Ar kādām metodēm sociālisti domā izveidot šo jauno sabiedrību?

"Pirmie sociālisti, - rakstīja Veidenbaums, - savas mācības sludināja vispirms augstāko šķiru attīstītākām daļām un mēģināja pārdēst piedabūt pie šīm mācībām. Bet, kad izrādījās, ka ar šo mācību mierīgu sludināšanu nevarēs iekarot ķeizaru, ķēniņu, kungu un bagātlietu sirdis, ka visi šie varoņi ir šo mācību briesmīgākie pretinieki, ka pārēja no tagadējās dzīves kārtības pie sociālistu kārtības mierīgā ceļā nav izdarāma, tad šīs domas atmeta un pieņēma tas domas, ka šī pārēja jāizdara ar veru".²

Šim nolūkam tika izveidotas slapenas biedrības, kas par savu mērķi izvirzīja vecās kārtības likvidēšanu un jaunas, sociālistiskās kārtības izveidošanu, neiesaistot šajā pasākumā strādniekus.

Bet arī šis ceļš izrādījās nepareizs. To pierādīja tā laika strādnieku kustības vēsture.

¹ Ed. Veidenbaums. Raksti. 1926., 618.lpp.

² Turpat, 618.-619.lpp.

"Tāpēc šā gadu simtpece ceturtnā gadu desmitā radās doma, ka strādnieku atbrīvošana jāizdara pašiem strādniekiem ar saviem spēkiem".

Ja pastāvošās iekārtas gāšanu izdarīs kāda cita šķira ar strādnieku šķiras atbalstu, apgalvoja Veidenbaums, tad visu varu sagrābs šī šķira un strādnieku šķira tiks nobīdīta malā.

Īrk, kādā šī "strādniekiem vajaga vienoties un biedroties īpašā politiskā partijā, kas ar sparā cenšas iegūt strādnieku šķiras valdības varu"².

Tāpat Veidenbaums pareizi saprata, ka strādniekiem, savu interešu aizstāvēšanai nepieciešams apvienoties savā politiskā partijā, lai tās vadībā ar spēku iegūtu valsts varu.

Strādnieku šķiras panākumus cīņā pret kapitālismu, tās uzvaras cīņā, Veidenbaums saskatīja tajā apstākļī, ka "Londonā 1864. gadā pašā Marksa vadībā tika dibināta otra liela strādnieku biedrība "Starptautiskā strādnieku biedrība", kuras mērķus un vadošās domas uzzīmēja pats Marks šīs biedrības statūtos, bet galīgi šī biedrība tika nodibināta Ženevas kongresā 1866. gadā"³.

Tālāk savā rakstā Veidenbaums izklāsta galvenās idejas, kas ir "Starptautiskās strādnieku biedrības" cēlētu pamatā. Viņš norāda, ka strādnieku šķiras atbrīvošana vispirms ir pašas šīs šķiras lieta, ka cīņa par strādnieku šķiras atbrīvošanu ir šķiras cīņa par vienādām tiesībām un vienādiem pienākumiem visiem bez izņēmuma; ka cīņa par ekonomisko neatkarību jāapvieno ar cīņu par politisko varu; ka mērķu sasniegšanai - strādnieku šķiras atbrīvošanai - nepieciešama visu darba-

¹ Rd. Veidenbaums. Raksti. 1926., 619. lpp.

² Turpat.

³ Turpat, 620. lpp.

ļaužu vienprātība, visu tautu spēku apvienošana un savstarpējā palīdzība.¹

Raksts beidzas ar vārdiem:

"Šī biedrība bija pirmā, kas tik skaidri un vispārīgi aizrādīja uz īsto ceļu darbaspēka atbrīvošanai no kapitāla varas".²

Šis atziņes vēlāk tika ieslēgtas sociāldemokrātiskās partijas programmā.

Redzam, ka Veidenbaums šajā rakstā iekļāstījis dažas marksistiskās mācības atziņas par šķirām, šķiru cīņā, par nepieciešamību likvidēt pastāvošo kapitālistisko iekārtu ar tās pamatu - privātpatēriņu, par strādnieku šķiras vadošo lomu vecās iekārtas gāšanā, par nepieciešamību strādnieku šķirai izveidot savu politisko partiju, par strādnieku šķiras cīņas metodēm politiskās varas iekarošanai.

Ēst, pareizi kritizējot individuālo terora taktiku, no strādniekiem atrauto slēpenu biedrību taktiku, Veidenbaums nepietiekami pāsvitrojis, ka strādnieku šķira var iekarot politisko varu un izveidot jaunu sociālistisko iekārtu tikai revolucionārā ceļā, pielietojot varu.

Šī nekoncekvence solumredzot izrietēja no tā, ka Veidenbaums, patiesi ticot, ka kapitālisma iekārtu var gāzt tikai revolucionārā ceļā, cerēja, ka revolūcija būs mierīga, bez ieroču pielietošanas.

Revolucionārās proletāriskās sabiedriski politiskās domas tālākā veidošanās Latvijā nesaraudzami saistīta ar t.s. "Jaunās strāvas"³ darbību. Par "Jauno strāvu" sauca pagājušā gadsimta deviņdesmito gadu progresīvās latviešu inteliģences sabiedriski politisko kustību.

¹ Ed. Veidenbaums. Raksti. 1926., 521. lpp.

² Turpat.

³ Nosaukums "Jaunā strāva" radies pretstatā latviešu buržuāzijas reakcionārajam nacionalistiskajam virzienam.

Šī kustība nebija monolīta pēc sava sastāva, saviem politiskajiem uzskatiem un pārļiecības. Tajā izdalās divi idejiski dažādi, savā pamatlīnijā pretēji novirzieni. Pirmais - mērenie liberāļi, kuru uzskati bija tuvi krievu "legālo marksistu" uzskatiem. Vēlāk no to vidus izdalījās virkne latviešu meļševiku, eseru un pat lielburžuāzijas ideologu.

Šī novirziens pārstāvēja politiskie ideāli bija visai ierobežoti. Mērenie liberāļi uzsvāra par feodālo palieku likvidēšanu, par parlamentārās republikas patvaldības nomeņu ar vispārējām vēlēšanām tiesībām pēc Rietumeiropas valstu parauga.

Izkropļojot marksisma revolucionāro saturu, viņi centās to pielāgot savu ideālu sasniegšanai, pakļaut marksismu augošās latviešu nacionālās buržuāzijas interesēm, bet strādnieku kustību ievirzīt buržuāziski nacionālā gultnē.

Otrs "Jaunās strāvas" novirziens bija revolucionārs. Tā iedvesmotāji un vadītāji bija nākamie sociāldemokrāti bolševiki Pēteris Stučka, Fricis Rozīņš, Pauls Dauge un citi. Revolucionārā spārņa organizatoru un vadītāju vidū bija arī Hainis.

"Jaunās strāvas" revolucionārā novirziens galvenais nopelnis ir tas, ka viņi virzīja apzinīgākās latviešu inteliģences sabiedriski politisko domu uz marksismu un pirmie mēģināja ievest latviešu strādnieku kustībā zinātniskā komunisma idejas.

19.gs. sesto desmito gadu beigās un deviņdesmito gadu sākumā izveidojās marksisma izplatīšanai labvēlīgi apstākļi. Tie bija cieši saistīti ar marksisma sekmīgu izplatīšanu kā Krievijā, tā arī Rietumeiropas valstīs, sevišķi Vācijā.

P. Stučka rakstīja: "Jaunā mācība spiedās pa visām logu un durvju šķirbām mūsu toreiz tik klusajā un rāmajā Latvijā".¹

Latviešu strādnieki, apzinādamies savu smago stāvokli, runājot Roziņa vārdiem, "kāri apguva jauno ideologiju, kas bija nepieciešama, lai pamatotu viņu šķiru cīņu pret kapitālismu".²

"Jaunajai strāvai" bija izcila loma sociāldemokrātiskās kustības attīstībā Latvijā, marksistiskās politiskās domas izveidošanā, kaut arī izrādījās, ka tā nav spējīga savienot marksismu ar strādnieku kustību un izveidot strādnieku sociāldemokrātisko partiju.

Dabiski, ka "Jaunās strāvas" revolucionārā novirziena darbinieki ne uzreiz izveidojās par konsekventiem marksistiem, ne uzreiz piegāja valsts un tiesību jautājumiem no marksisma pozīcijām. Stučkas, Raiņa, Roziņa u.c. politisko uzskatu attīstības sareģģītāis ceļš redzams no rakstiem, ko publicēja "Dienas Lapa"³, kas bija "Jaunās strāvas" idejiskais un organizatoriskais centrs.

Sākumā /1888.-1890.gg./ Stučkas, Raiņa, Roziņa u.c. sabiedriski politiskie uzskati mas atšķīrās no sīburžuāzisko demokrātu politiskajiem uzskatiem. Bet jau šajā laikā posmā Stučka, Raiņis, Roziņš un viņu sekotāji uzstājās kā strādnieku šķiras interešu aizstāvji, republikas aizstāvji.

¹ "Darbi", Nr.1., 1901.g. septembrī, 53. lpp.

² Nr.3., 1902.g. janija, 125. lpp.

³ "Dienas Lapa" sāka iznākt 1886.g. Tas bija Rīgas amatnieku, sīktirgotāju u.c. uzņēmēju preses orgāns. Tas aizstāvēja latviešu buržuāzijas intereses cīņā ar feodālisma paliekām, ar vācu lielburžuāzijas kundzību, nodarbojās ar tautas apgaismošanu. No 1888. līdz 1891.g. avīzes redaktors bija P. Stučka, no 1891.-1895.g. - Raiņis, no 1895.-1897.g. atkal P. Stučka. Šajos gados avīzes saturs krasi izmainījās.

Par "Dienas Lapas" politisko nostāju šajā laikā var spriest pēc P. Stučkas 1889. g. rakstiem, kas veltīti Baltijā notikušajai tiesu reformai.¹

Savos rakstos P. Stučka parādīja šīs reformas progresīvo nozīmi, deva praktiskus padomus zemniekiem un strādniekiem jauno likumu īmantešanā savu interešu aizstāvēšanai.

Bet dziļu sociālu šīs reformas analīzi Stučka šeit nav devis, nav atklājis tās buržuāzisko raksturu. Šajos rakstos vēl nav jūtama marksistiska pieeja likumu šķiriskās būtības novērtēšanā.

Tomēr jau šajā laikā (1888.-1889. gg.) Stučka un Rainis uzstājās kā pārliecināti demokrāti - republikāņi. Tieši šajā laika posmā "Dienas Lapa" bija publicēts Raiņa raksts "Francijas republika".² Raksts bija veltīts 1888. g. 2. oktobrī Parīzē notikušajai demonstrācijai, kas bija franču republikāņu un monarhistu cīņās spēku kaujas skats.

Rainis, esi uzbrūkot monarhistiem, izteicos domu, ka viņu nozīme Francijā beigusies, tā balstās tikai uz vēsturiskām tradīcijām un "lielām naudas mašīnām", un kategoriski aizstāvēja republiku. "Francija, - viņš rakstīja, - strādnieki sapratuši, ka tikai republikā iespējama dabīga sociālās daives attīstība".³

Šis raksts, kas bija vērsts it kā pret franču revolūcijas ienaidniekiem - franču monarhistiem, tami pašā laikā ierosināja "Dienas Lapa" lasītājus ceriskajā Krievijā padomāt par negatīvajām pusēm monarhijā vispār un par nepieciešamību to nomainīt ar republiku.

Bet, uzstājoties pret monarhiju kā Rietumeiropas kapitālistiskajās valstīs, tā arī Krievijā, Stučka un

¹ "Dienas Lapa", 1889., Nr. 143, 173, 269.

² "Dienas Lapa", 1888., Nr. 270.

³ "Dienas Lapa", 1888., Nr. 270.

Rainis šajā laikā nepareizi uzskatīja, ka republika var nodibināties bez pastāvošās iekārtas revolucionāras gāšanas, reformu ceļā, kuras realizē "pāri šķīrām stāvoša" valsts vara. Zem tautas masu spiediena šī vara arvien vairāk un vairāk demokratizēsies un pakāpeniski nonāks pie republikas.

Sākot ar 1890.gadu, "Dienas Lapa" arvien vairāk uzmanības sāka veltīt strādnieku jautājumam, kas sakarā ar rūpniecības strauju pieaugumu un rūpniecības proletariāta smago stāvokli kļuva par vienu no aktuālākajiem Latvijas sabiedriskās dzīves jautājumiem.

Avīze savās slejās atspoguļoja strādnieku kustības pieaugumu daudzās pasaules valstīs, šīs kustības izvirzītās taisnīgās un pamatotās ekonomiskās un politiskās prasības, parādīja, ka šķīru cīņa iegūst arvien sarežģītākas un organizētākas formas.

Bet, atbalstot strādnieku šķīras prasības, avīze vēl nevarēja marksistiski noteikt šo prasību īstenošanas ceļus.

Visa cerības tika liktas nevis uz strādnieku revolucionāro cīņu, bet uz valsti kā uz institūtu, kas atkāpās pāri šķīrām un kuras uzdevums ir samierināt šķīru pretrunas sabiedrībā.

Pēc "Dienas Lapa" domām buržuāziskā valsts pakāpeniski, ar likumu palīdzību ierobežos kapitālistu dzīvesnos pēc peļņas, pakāpeniski ieviešis 8 stundu darba dienu un dažādas politiskās brīvības.

Tipiska šajā ziņā bija viens no Stučkas 1890.g. aprīlī publicētajiem rakstiem.¹

Rakstu osurstrāvo patiesas simpātijas pret strādnieku šķīru, tās šķīru cīņu, atziņa, ka strādnieku izvirzītās prasības ir taisnīgas un pamatotas, kapitālistu

¹ "Dienas Lapa", 1890., Nr. 97.

tisko valstu rūpniecības proletariāta spēka novērtējums, Stučka atzīmēja, ka pilsētās, kur daudz fabriku un rūpnīcu, ir simtiem tūkstošu strādnieku.

"Nevar neatzīt, - viņš secina, - ka tāda strādnieku armija ir bīstams spēks, sevišķi ņemot vērā to, ka pēdējā laikā strādnieki oinās ne vairs atsevišķi, bet visi kopā".¹

Bet, uzskatot par pamatotām un atbalstot strādnieku ekonomiskās un politiskās prasības, Stučka nepareizi izprata buržuāziskās valsts un tās valdības nozīmi strādnieku ļautājuma izlemšanā.

Viņš uzskatīja, ka valstis, kurās strādnieki aktīvi uzstājas ar savām prasībām, valdības agri vai vēlu piekritīs šīm prasībām. "Tādēļ strādnieku cīņā, - Stučka atzīmē, - viņiem nāk palīgā valsts".²

Analogiski uzskati šajā laikā bija arī Rainim.

Tātad šajā laika posmā Stučkas un Rainis politiskajiem uzskatiem raksturīga buržuāziskās valsts un tiesību šķiriskās būtības neizpratne, naiva ticība tam, ka buržuāziskā valsts nodrošinās strādnieku un kapitalistu šķirisko interešu samierināšanu, panāks strādnieku šķiras prasību apmierināšanu.

Tomēr drīz vien Stučka un Rainis, dziļāk iepazīnušies ar marksismu un redzot, ka Rietumeiropas valstu buržuāziskās valdības netaisās apmierināt strādnieku šķiras prasības, pārliecinājās, ka viņu uzskati par buržuāziskās valsts un tiesību būtību un nozīmi ir maldīgi.

Par to liecina Stučkas raksts "Vācijas Sociāldemokrātija", kas publicēts 1890.g. beigās.³

¹ "Dienas Lapa", 1890., Nr. 97.

² Turpat.

³ "Dienas Lapa", 1890., Nr. 216.

Uz jautājumu, kā izskaidrot sociāldemokrātijas straujo izaugsmi Vācijā, Stučka atbildēja:

"Nepareizi būtu teikt, ka sociāldemokrātu skaits pieaug tikai tādēļ, ka šīs partijas agitatori pratuši pareizi darboties, sociāldemokrātu rindu pieaugumu izraisījuši valdības izdotie likumi, kas apspieš zemāko slāņu labklājību".¹

Tātad Stučka nonāk pie secinājuma, ka buržuāziskā valsts neizdod likumus, kas aizstāv darbaļaužu intereses, bet, gluži otrādi, pasliktina "zemāko slāņu labklājību".

Tas jau bija pirmais solis ceļā uz buržuāziskās valsts un tiesību šķiriskās būtības atzīšanu.

Turpmākajos gados (1891.-1893.) sakarā ar marksisma izplatīšanos Latvijā un strādnieku kustības kāpinājumu "Jaunā strāva" pilnīgi izveidojās par politisku virzienu.

"Jaunās strāvas" revolucionārā novirziena darbinieki savos rakstos "Dienas Lapā" konsekventāk un kategoriskāk usstājās par strādnieku šķiras interesēm un marksistisko darbu ietekmē arvien vairāk tuvojās zinātniskajam sociālismam.

Tieši šajā laika posmā Stučka un Reinis nonāk pie svarīga politiska secinājuma, ka demokrātiskas republikas izveidošana un strādnieku šķiras prasību daļēja apmierināšana neapturēs šķiru cīņu. Strādnieku šķira savas šķiriskās prasības spēs apmierināt tikai tad, kad iznīcinās pastāvošo kapitālistisko iekārtu.

Stučka savā rakstā "Par tautsaimniecības mācības attīstību"², kritizējot buržuāziskās ekonomiskās mācības - merkantilismu, fizikrātu mācību, pirmo reizi runā par zinātnisko sociālismu un komunismu.

¹ "Dienas Lapa", 1890., Nr. 216.

² "Dienas Lapa", 1892., Nr. 235, 251-268.

Raksturojot komunismu kā jaunu saimniecības sistēmu, kas nomainīs kapitālismu, Stučka uzsver, ka komunisma ekonomiskā mācība ir sociāldemokrātijas pasaulē uzskats pamats.

Raksts beidzas ar revolucionāru aicinājumu: "Sociāldemokrātikai... nepieciešams iznīcināt visu pastāvošo /t.i., kapitalistisko - V.M./ - saimniecisko dzīvi".¹

Tātad šeit Stučka pirmo reizi tieši izvirza jautājumu par kapitalistiskās saimniecības sistēmas iznīcināšanu revolucionārā ceļā un tās nomainīšanu ar jaunu sociālistisku saimniecības sistēmu. Šis secinājums ir liels solis uz priekšu Stučkas kā "Jaunās strāvas" revolucionārā novirziena pārstāvja politisko uzskatu attīstībā. Tas liecināja par to, ka marksisma un šķiru pretrunu masināšanās ietekmē sagrāva Stučkas un citu jaunstrāvnieku naivās cerības uz šķiru samierināšanos un viņi stingri nostājās zinātniskā komunisma pozīcijās.

No 1892.g. "Dienas Lapā" publicētajiem rakstiem redzams, ka šis izaugsmes process bija raksturīgs daudziem revolucionārajiem jaunstrāvniekiem. Tajos ar lielu sajūsmu stāstīts par sociāldemokrātijas cīņu Vācijā, par Augusta Bēbeļa un Pāula Zingera runām.

"Dienas Lapa" politiskās virzības lūzuma gadā - 1893.gads. Tieši ar šo gadu "Dienas Lapa" sāka plaši propagandēt zinātnisku sociālisma idejas.

Avizē tika ievietoti raksti, kas puda Marksa un Engelsa mācības pamatprincipus. Nemīnot autorus, tika publicēti plaši izvēikumi no tādiem darbiem kā "Komunistiskās partijas manifests", "Par politiskās ekonomijas kritiku", "Anti-Diiringš", "Ludvigs Feierbahs un

¹ "Dienas Lapa", 1892., Nr. 268.

vācu klasiskās filozofijas gals", "Ģimenes, privātipa-
šuma un valsts izceļšanās", no Bēbeļa darba "Sieviete
un sociālisms", Tika propagandēts arī Plehanova darbs
"Par monistiskā vēstures uzskata attīstības jautā-
jumu".

Jau 1893.g. 11. janvārī "Dienas Lapā" bija publi-
cēts P. Deuges raksts " Sociāldemokrātijas štāvoklis
Latvijā".¹ Rakstā iztirzāta Erfurtes programmas saturs
/par 8 stundu darba dienu, par fabriku pārņemšanu valsts
rokās utt./. Autors izdarījis secinājumu, ka Vācijā
"... apspiestā strādnieku šķīrs... sociālistu partijā
atradusi savu enerģisko aizstāvi pret augstāko slāņu
netaisnībām".²

Avīzes politisko virzīšanu zināmā mērā ietekmēja
tas, ka Reinis (tajā laikā avīzes redaktors) 1893.gadā
piedalījās II Internacionāles kongresa noslēgumā sēdē
Cīrihē, kur noklausījās Fridriha Engelsona runu, iepazī-
nās un vairākkārt satikās ar vācu sociāldemokrātijas
līderi Augustu Bēbeli.

Šis tikšanās atstāja lielu iespaidu ne tikai uz
Raiņa, bet arī idejisko izaugsmi, bet ievērojami ietekmēja
arī viņa vadītās avīzes politisko virzīšanu.

Raiņa, Stučkas, Roziņa un citu rakstos, kas publi-
cēti "Dienas Lapā" 1893.-1895.gg. jau jūtama daudza
lielāka politiskais briedums, marķalistiska pieeja sa-
biedrisko parādību vērtēšanā. Svarīgi atzīmēt, ka auto-
ri no marksisma viedokļa sāka risināt jautājumus par
sabiedrisko attīstību, strādnieku kustību Latvijā, t.i.
nonāca pie secinājuma, ka marksisms Latvijai tikpat ne-
pieņemams kā jebkurai citai zemī.

1894.g. martā avīze publicēja Roziņa rakstu "Lie-
lā piemiņas diena".³ Raksts bija veltīts 75.gadadienai

¹ "Dienas Lapa", 1893., Nr.7.

² Turpat.

³ "Dienas Lapa, 1894.g., Nr. 68, 76.

opā dzimtbūšanas atcelšanas Vidzemē,¹

Rozīšs, atklājot dzimtbūšanas atcelšanas cēloņus idzemē, ļoti īsi, bet kodolīgi izklāstīja marksisma acību par cilvēku sabiedrību attīstību. Viņš uzevāra, a tādi ievērojami notikumi kā dzimtbūšanas tiesību toelšana sabiedrībā nenotiek nejauši. Tie ir likumsa- arīgi un vēsturiski nosaīti. Katra iekārta - feodā- ā, kapitalistiskā - ir ekonomikas attīstības rezul- āts, un tā pastāv tik ilgi, kamēr tās dzīslēs nerodas n nenostiprinās jauna šķira. Šī jaunā, ekonomiski tiprākā šķira sagrāb politisko varu. Tā savā laikā isās valstīs pie vares nāca feodāli, bet vēlāk - bur- uāzija.

Rietumeiropā jau jūtamas kapitalistiskās iekār- as trūdēšanas pazīmes. Tās ir - atražošanas krīzes, esdarbs, strādnieku grāmsana nabadzība.

Tiesa, Rozīšs gan tieši nenorādīja, ka šķira, kas ekaros politisko varu buržuāziskajā sabiedrībā, bus trādnieku šķira. Legālajā presē tā rakstīt viņš arī evarēja.

Bet jau pats norādījums uz kapitalistiskās ie- ārtas krišanas pazīmēm lika padomāt par to, vai tie- ām kapitaliskā iekārta un tās noteiktā dzīves kārti- a ir mūžīga.

Uzmaniņu saista tas, ka avīze šajā laikā daudz ēribas veitīja Rietumeiropas valstu buržuāzisko val- ību pret tautu vērstās politikas kritikai, bet caris- o valdību kritizēja ļoti reti un uzmanīgi. Tas iz- kaidrojams galvenokārt ar to, ka "Dienas Lapa" bija egāls preses orgāns, kurā darbībai mōdri sekoja cen- ārs. Lai splotu carisko cenzūru, avīze kritizēja ka-

Vidzeme - Latvijas daļa. Tajā laikā - Vidzemes gubērns.

pitālistisko sabiedrību, minot piemērus no rietumu buržuāzisko valstu dzīves.

Bet arī Krievijā taču pastāvēja tāda un pat vēl reakcionārāka kārtība. Tieši to jaunstrāvnieki centās rādīt sēmekstā, liekot lasītājiem pašiem izdarīt konkrētākus secinājumus par stāvokli cariskajā Krievijā.

1893.g. 10. aprīlī avīze publicēja Raiņa rakstu "Nedāļas politiskais spēkats". Rakstā kritizēta Beļģijas buržuāziskā konstitūcija par to, ka tajā nav paredzētas vispārējās vēlēšanu tiesības. Beļģijas konstitūcija ierobežoja pilsoņu vēlēšanu tiesības ar mentisko cenzu, tādēļ strādnieki nevarēja izmantot savas balsošanas tiesības.

Savā rakstā Rainis tieši norāda, ka, ja beļģu parlaments, kas sastāv galvenokārt no "retrogrādiem - klerikāļiem vai kapitālistiem - liberāļiem un kuri par brīvību atzīst tikai brīvību savai kliķei - bagātniekiem un inteligencei", negrozīs konstitūciju, tad beļģu kapitālisti "drīz piedzīvos apvērsumu, kas gāzīs ne tikai karaļa, bet arī kapitālistisko valdību."

Tātad šeit runa ir ne tikai par iespējām gāzt Beļģijas monarhiju, bet arī par kapitālistiskās iekārtas gāšanu.

"Demokrātiskais virziens, - Rainis rakstīja tālāk, - jūtams ne tikai Beļģijā, bet arī visā Eiropā, tas nav noturams, no tā nepaglābs nekādi, pat paši prātīgākie projekti, gribot negribot visiem būs jāpekļaujas tam ... Tauta apzinās savas tiesības, un šī apziņa novedīs pie šo tiesību iegūšanas".¹

Šajā ziņā raksturīgs arī Raiņa raksts "Strādnieku stāvoklis Jaurajā pasaulē"², kurā tiek arī kritizē-

¹ "Dienas Lapa", 1893., Nr. 79.

² Turpat.

a strādnieku nežēlīgā ekspluatācija ASV,

Amerika, Rainis rakstīja, tā ir sena, kurā "vieni elsts izdevumi netiešu nodokļu veidā gulstas uz strādnieku šķiru kā uz skaitliski lielāko patērētāju, kur es tam vēl maksīgi paaugstinātās cenas iespēj no tau-as arvien jaunus miljardus, kas pispilda naudas maisus ašiem simtiem karaļu un bagātnieku. Šiem naudas karašiem ir "lielāks spēks kā jebkurā citā valstī"; "Visa elsts mašīna ar visiem likumdošanas, tiesu un izpildu rgāniem atrodas viņu dienestā".¹

Interesi šeit saista ne tikai tas, ka Rainis uz-tājas pret strādnieku ekspluatāciju ASV, bet galveno-ārt tas, ka viņš pareizi atspoguļo ASV valsts šķirisko ūtību, kritizē buržuāzisko demokrātiju, uacver, ka ASV rīviha ir tikai bagātniekiem, bet strādniekus tur ap-piez un ekspluatē.

Rainim un citiem revolucionārajiem jaunstrāvnie-kiem šajā laikā jau ir pilnīgi skaidrs, ka buržuāziskā elsts nekad nesizstāvēs strādnieku interesēs, tā ai-tāv tikai naudas karaļu interesēs.

Tas liscina, ka revolucionāro jaunstrāvnieku uz-kati par ekspluatatoriskās valsts būšību, par tās at-lieksmi pret strādnieku šķiru ir būtiski mainījušies.

Par to, ka šajā laika posmā revolucionārajiem aunstrāvniekiem - pirmajiem latviešu marksistiem - ne-ija vairs nekādu ilūziju par kapitalistiskās valsts ttiekami pret strādnieku šķiru, liscina kaut vii tāci tučkas raksti kā "Mūsu likumi fabrikas strādnieku aiz-ardzībai"², "Krievijas likumi fabrikas strādnieku issardzībai"³.

¹"Dienas Lapa", 1894., Nr. 15, 16.

²"Dienas Lapa", 1896., Nr. 33.

Turpat, Nr. 34.- 37.

Šajos rakstos Stučka parāda, ka likumus par fabriku strādnieku aizsardzību cariskā valdība neizdeva cilvēkiem apsvērumiem, bet gan deviņdesmito gadu sākumā Krievijā izvērtās plašās streiku kustības rezultātā.

Stučka sīki paskaidroja strādniekiem, kā viņi var izmantot šos likumus savu interešu aizstāvēšanai. Šajā rakstā nav ne vārsta no Stučkas agrākajiem maldīgiem uzskatiem par buržuāzisko valdību attieksmi pret strādnieku tiesību aizsardzību.

No konsekventām marksisma pozīcijām strādnieku šķiras intereses aizstāvēja arī Rosijs savā rakstā "Par strādnieku dzīvokļu jautājumu".¹

Ar konkrētiem datiem un piemēriem no Anglijas, Francijas, Vācijas, ASV un Krievijas strādnieku dzīves viņš parādīja izkrtīgi smagos strādnieku šķiras dzīves apstākļus.

Likvidēt dzīvokļu krīzi nav pa spēkam ne fabrikan-
tam, ne pilsētas valdām, ne buržuāziskai valdībai, un viņi arī nav ieinteresēti to darīt.

Negribot pašas jautājums: kas to var un kas tas jādara? Tiesas atbildes nebija; bet tā radās pati no sevi pati strādnieku šķira.

Turpmākojos gados Krievijā un Latvijā /kā tās sastāvēja/ pieaugošās strādnieku kustības ietekmē "Dienas Lapa" ar katru savu nākamo numuru arvien stingrāk un neatlaidīgāk uztāvēja kā strādnieku šķiras interešu aizstāve, arvien kategoriskāk ieviešēja prasību pēc jaunās sociālistiskās iekārtas, kas balstītos uz brīvu darbu un sabiedrisku īpašumu.

Arvien tūgāt tika runāts ne tikai par sociālisma ne
īstēģantību, bet arvien neatlaidīgāk tika ieviešāts jautājums par pārejas ceļiem uz šo iekārtu. Raksturīgs šajā

¹ "Dienas Lapa", 1896., Nr. 121.-129.

siņā bija bez paraksta publicēts raksts "Angļu tredjūnisti".¹

Rakstā asi kritizēts angļu tredjūnistu sīkburžuāziskais oportūnisms, tas, ka viņi, "aizmirstot šķiru cīņās pienākumu", cīvās tikai "par savu biedru ekonomiskā stāvokļa uzlabošanu" kapitalistiskās iekārtas ietvaros.

Rakstā izteikts secinājums, ka angļu tredjūnistiem nav augstu ideālu, "kas paceltos pāri pastāvošajai ekonomiskajai iekārtai".

Sniedzot tādu angļu tredjūnistu kustības analīzi, raksts pārliecina ja lasītājus, ka pa tādu ceļu, kādu izvēlējušies angļu tredjūnisti, pie sociālisma nevar nonākt. Šis ceļš var novest tikai pie strādnieku šķiras ekonomiskā stāvokļa nelielas uzlabošanas, turpretim strādnieku stāvokļa radikālai izmaiņai nepieciešams gāzt pastāvošo ekonomisko iekārtu.

Rakstā no jauna, bet jau daudz noteiktāk izskanēja šis secinājums revolucionārā ceļā iznīcināt kapitalistisko iekārtu.

"Dienas Lapa" asi nosodīja arī latviešu buržuāzijas ideologus, kuri centās novirzīt strādnieku kustību Latvijā no revolucionārā ceļa, centās pārliecināt strādniekus, ka "katris ir savas laimes kalējs".

Atbildot buržuāziskajiem nacionālistiem, "Dienas Lapa" rakstīja:

"Kalt var tikai tas, kam ir lakta un āmurs. Kā var kalt tas, kuram šo rīku nav? Ne pārāk daudz izdarīs savai labklājībai, nekādu laimi neizkals sev tas, kuram atpenti, kā tas vispār šais laikos notiek, ražošanas rīki, jo bez tiem viņam paliek tikai kails darbaspēks un ar to viņš ir spiests, ja viņš grib eksistēt, iet vergot pie otra. Bet tadā veidā reti kāds var izkalt sev laimi: laime un

¹ "Dienas Lapa", 1895., Nr. 188.

saimnieciskā, sabiedriskā atkarība - nesavienojami jēdzieni"¹.

Latvijā - cāriskās Krievijas rietumu nacionālajā nomalē - ļoti asi izvirzījās jautājums par latviešu tautas tālāko likteni, par to, vai tai ir jācīnās par Latvijas atdalīšanos no Krievijas un savas nacionālās valsts izveidošanu, jācīnās par sociālismu kopā ar Krievijas proletariātu, vai jāieslēdzas savā nacionālajā tautā.

Atklepojot savos rakstos latviešu tautas dziļos ekonomiskos un kultūras sakarus ar krievu tautu un citām Krievijas tautām, revolucionārie jaunstrāvnieki daudzkārt uzvēra latviešu un krievu tautas vēsturisko kopību.

Labi iepazītot šo vēsturisko kopību, revolucionārie jaunstrāvnieki savos rakstos nekad neizvirzīja jautājumu ar Latvijas atdalīšanos no Krievijas, par pētāmīgas Latvijas valsts izveidošanu. Viņi bija dziļi pārliecināti, ka tikai latviešu un krievu proletariāta kopēja cīņa novedīs pie patvaldības gāšanas Krievijā un socialistiskās sabiedrības uzcēlšanas.

Rainis savā rakstā "Vāstules no Latvijas par latviešiem", kas izrakstīta 1897.gadā, kādai no krievu avīzēm, uztāstojoties pret vācu baroniem, kuri uzvēra, ka "latviešiem nav savas vēstures", spgalcēja: "Bet ir nākotne - gigantiskā Viskrievijas cīņā"².

Vēlāk, 1908. gadā, Rainis rakstīja: "Latviešiem atdalīšanās no Krievijas, protams, būtu pašnāvība".

Bet 1916.gadā atverot latviešu un krievu strādnieku šķiras kopējas cīņas nepieciešamību, Rainis izvirzīja losungu: "Brīva Latvija - brīva Krievija"³.

¹ "Dienas Lapa", 1895., Nr. 286.

² Oltāts no grāmatas J.Sokolā, Rainis un pirmā Krievijas revolūcija: 1954., 86. lpp.

³ J.Rainis. Kopoti raksti, 14. sēj. 1951., 558.lpp.

⁴ Turpat, 369. lpp.

Tāds bija ne tikai Raiņa, bet arī Stučkas, Roziņa un citu revolucionāro jaunstrāvnieku viedoklis.

Apguvuši marksisma teoriju, Stučka, Rainis, Roziņš¹ sāka no zinātniskā viedokļa aplūkot arī tīri tiesiskus jautājumus. Par to liecina kaut vai Stučkas raksts, kas veltīts 1896. gadā Žeņevā notikušajam starptautiskajam kriminologu un antropologu kongresam.²

Šajā rakstā Stučka kritiski aplūko kongresa centrālo jautājumu - itāļu zinātnieka Lombi zo teoriju "Par anatomiskiem un bioloģiskiem tipiēm". Stučka parāda, ka noziegumu nevar izskaidrot ar anatomiskiem un bioloģiskiem cēloņiem, noziegumi - tā ir sociāla parādība. Tos rada sabiedrības nelabvēlīgie dzīves apstākļi. Šī pati doma vijas cauri Stučkas rakstam "Par sievietēm - noziedzniecēm".³

Jāņem vērā, ka cenzūrai pakļautā avīze - un tāda bija arī "Dienas lapa" - revolucionārie jaunstrāvnieki nevarēja atklāti un pilnīgi izpaust savus politiskos uzskatus, nevarēja atklāti aicināt uz proletārisku revolūciju, uz cara patvaldības gašānu - tas viņiem bija jādarina maskēta veida.

Par patiesajiem revolucionāro jaunstrāvnieku politiskajiem uzskatiem zināmu morā liecina nopratināšanas protokoli "Jaunās stravas" lietas izmeklēšanas laikā.

Ta, piemēram, viens no revolucionāro jaunstrāvnieku pārstāvjiem J. Jansons savās liecībās "Jaunās stravas" politiskos uzdevumus raksturoja šādi: "Iai izkļūtu no pašreizējo apspiepta stavokļa, kura uzlabošanu kapitālistiskajā iekarta nevar gaidīt, strādnieku šķīrīai jā-

¹ F. Roziņš no 1895. g. bija Torbatas universitātes Juridiskās fakultātes students.

² "Dienas lapa", 1896., Nr. 217.

³ Turpat, 1897., Nr. 77.

sāk cīņa ar šo iekārtu, kā arī tai nepieciešams attīstīties garīgi, apvienoties organizācijās un, kad šī organizācija iegūs ievērojamu spēku, - vajadzēs izvirzīt savas prasības kapitālistiem un valdībai, šo prasību noraidīšanas gadījumā bija paredzēts pāriet pie streikiem un terora aktiem"¹.

Saprotams, ka šādus uzskatus nevarēja atklāti paust legālā presē. Tādēļ, dabiski, ka "Dienas Lapā" ievietotie raksti nepilnīgi atspoguļoja Stučkas, Raiņa, Roziņa u.c. politiskos uzskatus.

Revolucionārās strādnieku kustības tālāka attīstība Latvijā, streiku pieaugums, pirmo marksistisko strādnieku pulciņu izveidošanās 1893.- 1895.gg. Liepājā un Rīgā izvirzīja prasību kategoriskāk propagandēt sociālistiskās idejas strādnieku vidū. Revolucionārie jaunstrāvnieki pārliecinājās, ka šīs prasības nav iespējams realizēt legālas svīzes, legālu disputu ietvaros.

Tādēļ, sākot ar 1894. gada beigām, tika organizētas dažas nelegālas apspriedes ar revolucionāro jaunstrāvnieku un strādnieku pulciņu pārstāvju piedalīšanos. Tika apspriesta sociālistisko ideju nelegālas propagandas iespēja, revolucionārās literatūras izplatīšanas plāni, tika runāts par nepieciešamību pārtulkot marksistisko literatūru latviešu valodā, par nelegālu brošūru izdošanu.

Savu darbību revolucionārie jaunstrādnieki nolēma organizēt, pamatojoties uz Erfurtes programmu, kas kopš 1891. gada bija Vācijas sociāldemokrātiskās partijas programma. Kaut arī programmā bija vesela virkne oportunistisku tēžu (nebija prasību pēc proletariāta diktatūras, demokrātiskas republikas), par ko to kritizēja F. Engelsa, tomēr programma vadījās pēc tādā principa, ka šķiru cīņai neizbēgami jānoved pie kapitālistiskās iekārtas nomaiņas ar sociālistisko. Programma uzsvēra, ka

¹ ЦГМА, фонд ДП, УП д-во, д. № 1897, "О Рижском тайном сообществе "Жуаня Стрѣвич" 4 и местном рабочем кружке", л.д. 102-104.

strādnieku šķirai nepieciešama politiskā cīņa, norādīja uz partijas kā šīs cīņas organizatora lomu.

Tādēļ Erfurtes programmas pieņemšana par "Jaunās atrāvas" darbības pamatu bija, bez šaubām, ievērojams notikums revolucionāro jaunstrāvnieku maršalistisko politisko uzskatu veidošanās procesā. Tas ieliecināja par to, ka Stučka, Rainis, Roziņš un citi viņu biedri 1894.-1895. gg. jau stingri aizstāvēja svarīgāko marksistisko stāvību realizēšanu dzīvē.

Bet, kaut arī revolucionārie jaunstrāvnieki saprata, ka revolucionāro cīņu nav iespējams izvērst plašāk, neapvienojot visus strādnieku pulciņus kopējā sociāldemokrātiskā organizācijā ar stingru disciplīnu un vienotu centru, izveidot tādu organizāciju viņiem neizdevās.

Jaunstrāvnieku revolucionārā darbība piesaistīja sev oara žandarmērijas uzmanību. Jau 1895.g. 2. martā Kurzemes guberņas žandarmērijas pārvaldes priekšnieks ziņoja policijas departamentam par to, ka latviešu vidū "izveidota nelikumīga revolucionāra rakstura organizācija ar nosaukumu "Jaunā strāva"... "Dienas Lapae" redakcija, ja arī nav šīs organizācijas centrs, neapšaubāmi iemantojusi sevišķas tās simpātijas.¹

1897. gadā oara žandarmērija arestēja 139 jaunstrāvniekus. Izmeklēšana ilga divus gadus. Rezultātā daudzi no arestētajiem pēc augstākās pavēles tika izsūtīti trimdā uz ziemeļu guberņām vai izsūtīti policijas uzraudzībā.

Izrēķinājusies ar pirmajiem latviešu sociāldemokrātiem marksistiem, oara valdība uzskatīja, ka sociālisms Latvijā sagrauts.

Bet tāds secinājums bija pārsteidzīgs. 1899. gadā Londonā iznāca pirmais nelegālais latviešu sociāldemokrā-

¹ ЦГИА, фонд ДП, УП д-во, д. № 168. "4 социалдемократическом кружке в Риге", Справка от 29 апреля 1897 г.

tiskais žurnāls "Latviešu strādnieks", par kura redaktoru kļuva uz Angliju emigrējušais Roziņš.

Šajā žurnālā ievietotā rakstā "Latviešu sociālistu process" stāstīts par cara valdības izrēķināšanos ar jaunstrāvnikiem un izdarīts ļoti droši, bet pareizs secinājums:

"Latviešu sociāldemokrātija ir dzimusi, un bendes bija tās akušeri... Lai dzīvo sociāldemokrātiskā strādnieku kustība".¹

Šajā pašā žurnāla numurā bija nodrukāts cits Roziņa raksts - "Ko mēs gribam". Tajā izklāstīta žurnāla un latviešu sociāldemokrātijas programma kopumā. Rakstā Roziņš atklāti un skaidri pauž savus revolucionāros marksistiskos politiskos uzskatus, kurus cenzūras dēļ ne viņš, ne citi revolucionārie jaunstrāvniki nevarēja izteikt "Dienas Lapas" slēdīs.

Šajā programmas rakstā Roziņš tieši runā par to, ka netaisno kapitālistisko iekārtu nomainīs taisnīga sociālistiskā iekārta, kas balstīsies uz sociālistisko īpašumu un visu sabiedrības locekļu iesaistīšanu sabiedrības pārvaldē.

Avangards, kas vada oīpu par šo iekārtu, ir sociāldemokrātija.

"... Sociāldemokrātija", rakstīja Roziņš, "tā vispirms ir politiska partija tādēļ, ka tā nodarbojas ar sabiedrisko un valsts iekārtu.

Otrkārt, tā ir revolucionāra partija tādēļ, ka uzstājas par pastāvošās valsts un sabiedriskās iekārtas gāšanu un grib tās vietā izveidot oītu, taisnīgāku, pašreizējai ekonomiskajai formācijai atbilstošāku sabiedrību

¹ "Latviešu Strādnieks", Nr.1., 1899.g. decembris, Londonā, 31. lpp.

Treškārt, sociāldemokrātija ir strādnieku partija... Strādnieki kā šķira ir vienīgais materiāls, no kura var izveidot jaunau sabiedrību, ir klinte, uz kuras var uzcelt nāpošās brīvības celtni".¹

Kaut arī šajā rakstā Roziņš ļoti skaidri nosaka strādnieku šķiras lomu sociālistiskās sabiedrības izveidošanā, terminu "proleteriatā diktatūra" viņš nelieto, neizvirza prasību pēc demokrātiskās republikas.

Aizmirdzot tas izskaidrojams ar iespaidu, kādu uz viņu atstāja Erfartes programma, kas tajā laikā bija vispār atzīts paraugs visu zemju sociāldemokrātiskajām partijām. Fr. Engelsa kritika par šo programmu nebija vēl zināma.²

Lielu uzmanību Roziņš veltīja latviešu un krievu strādnieku šķiras kopējai cīņai pret kopējo ienaidnieku - kara patvaldību, kā arī Latvijas valsts tiesiskā stāvokļa noteikšanai Krievijas sastāvā.

Roziņš kategoriski kritizēja latviešu buržuāzijas ideologus, kuri uzstājās par neatkarīgas latviešu buržuāziskās valsts izveidošanu.

1900. gada aprīlī žurnāla "Latviešu Strādnieks" 5. numurā bija nodrukāts M. Valtera raksts "Nó latviešu dzīves".

Šajā rakstā Valters pirmā vietā izvirzījis oīņu par latviešu tautas nacionālajām interesēm, oīņu par latviešu nacionālās valsts izveidošanu, bet nevis par proletāriāta šķiras interesēm.

Saprotams, ka Roziņš nevarēja nepieņinēt šos ar marksismu nesavienojamos uzskatus. Tajā pašā žurnālā "Lat-

¹ "Latviešu strādnieks", Nr.1, 1899.g. decembris, Londonā, 5. lpp.

² Vācijas sociāldemokrātiskās partijas lideri Fr.Engelsa rakstu "Vācijas sociāldemokrātiskās partijas 1891.g. programmas projekta kritika" publicēja tikai 1901.gadā.

vijas Strādnieks" numurā Roziņš savā rakstā "Tauta un tēvzeme" sakāva Valteru, neatstājot ne akmeni uz akmens no viņa teorijas.

Šajā rakstā Roziņš tieši rakstīja, ka "... apziņīgākā latviešu strādnieku šķiras daļa nekad nepiekrītīs tiem sociāldemokrātiem, kuri par savu uzdevumu izvirza latviešu nacionālās republikas izveidošanu".¹

Šeit Roziņš izvirzījis domu, ka par oara patvaldības gāšanu latviešu protelariātam jācīnās kopā ar citu tautu strādniekiem. Viņš bija dziļi pārliecināts, ka tikai latviešu un krievu proletariāta kopēja cīņa var novest pie mērķa - carisma gāšanas un sociālisma uzcēlšanas. Šie Roziņa uzskati izrietēja no tam atbilstošajam nacionālajā jautājumā, kuras savos darbos aizstāvēja V.I. Leņins.

Atbildi uz to, kādai jābūt valsts iekārtai Krievijā pēc oara patvaldības gāšanas, deva "Latviešu sociāldemokrātiskās strādnieku partijas programmas projekts", kura izstrādāšanā Roziņš ņēma visaktīvāko daļību.

Programmas projektā tieši teikts, ka, pievienojoties Krievijas sociāldemokrātiskās strādnieku partijas cīņai, LSDSP kopā ar to izvirza par savu tuvāko politisko uzdevumu cariskās patvaldības gāšanu un monarhijas nomaiņšanu ar demokrātisku republiku.

Republikai, ko pārvalda, pamatojoties uz demokrātisku konstitūciju, jānodrošina: 1/ tautas vāra, visas augstākās valsts varas nodrošina likumdevējam saeimam, kas sastāvētu no visu Krievijas iedzīvotāju pārstāvjiem; 2/ vispārējās, vienlīdzīgas, tiešās vēlēšanas ar aizklātu balsošanu; 3/ Krievijas tautu pašnoteikšanās tiesības; 4/ provinču autonomija; 5/ reliģijas, vārda, preses u.c. brīvība; 6/ kārtu atcelšana utt.

¹ "Latviešu Strādnieks", Nr.5, 1900.g., aprīlis.

Pašnoteikšanās tiesības nozīmēja, ka katrai tautai pēc cara patvaldības gāšanas patstāvīgi jāizlemj jautājums par to, vai palikt Krievijas valsts sastāvā vai atdalīties un izveidot savu patstāvīgu valsti. Taču tautām, kuras izšķirsies par palikšanu vienotas Krievijas valsts robežās, jāsaņem autonomijas tiesības. Tādas autonomijas tiesības jāsaņem arī Latvijai, kuras atdalīšana no Krievijas programma atzina par nemērķtiecīgu. Jautājums par to, kādām jāizveidojas Krievijas un Latvijas savstarpējām attiecībām, šajā laikā vēl netika risināts.

Idejas par krievu un latviešu strādnieku šķiras oīgu par sociālismu, par proletārisko internacionālismu, Latvijas un Krievijas valstisku vienotību kā sarkans paveiciens vijas cauri arī visiem tiem Roziņa darbiem, kuros viņš pamatojis nepieciešamību izveidot Latvijā sociāldemokrātisko strādnieku partiju.

Tā savā rakstā "Tauta un tēvzeme" Roziņš rakstīja: "... sociāldemokrātija sludina visu cilvēku brālību, tādēļ tās galīgais mērķis nevar būt nacionāla atdalīšanās.

Sociāldemokrātiskā strādnieku kustība ir nacionāla vai, pēc manām domām, tautiska, tikai pēc formas, bet ne pēc saturā. Latviešu strādniekiem jāapvienojas latviešu sociāldemokrātiskajā partijā, tādēļ ka viņiem nav iespēja lasīt, spriest un debatēt citās valodās.

Viņiem lemts cīnīties pret saviem apspiedējiem un ekspluatatoriem tāpēc, ka katras valsts strādnieks cīnās pret saviem apspiedējiem un ekspluatatoriem.

Bet, kad mērķis būs sasniegts, kad ekspluatatori būs ekspropriāti, apspiedēji apspiesti, tad nebūs atšķirības starp jūdiem un helējiem".¹

Uzstājoties par latviešu sociāldemokrātiskās strādnieku partijas izveidošanu, pierādot tās izveidošanas ne-

¹ "Latviešu Strādnieks", Nr.5, 1900.g., aprīlis.

pieciešamību, Roziņš vienmēr uzsvēra, ka jābūt organizēti vienotai ar Krievijas sociāldemokrātisko strādnieku partiju.

Stučkas un Roziņa politisko uzskatu tālāka attīstība noveda viņus konsekventu boļševiku-ļepiniešu, aktīvu revolucionāru cīnītāju, pasauļē pirmās sociālistiskās valsts cēlāju rindās.

Stučka kļuva arī par vienu no ievērojamākajiem padomju tiesību zinātņu teorētiķiem.

Sarežģītāka un pretrunīgāka bija Raiņa politisko uzskatu tālāka attīstība. Viņš visu mūžu bija uzticīgs proletāriātam - "pamatšķīrai", kā viņš tēlaini to apzīmēja, lielajām visas pasaules strādnieku šķiras revolucionārās solidaritātes idejām.

Raiņa dzeja pilna revolucionāra cīņas gara, iedvesmoja latviešu proletariātu cīņai pret cara patvaldību. Daudzi Raiņa dzejotāji kļuva par revolucionārām hianām. Pie tēm pieskaitāms arī 1901.g. uzrakstītais dzejolis "Lauztā priedes", kurā Rainis, vērsdamies pie strādnieku šķiras, gicināja to uz neatlaidīgu cīņu:

"Brās banges, tu naidīgā pretvara -
Mēs tāles sniegsim, kur laimība.
Tu vari mūs šķēlt, tu vari mūs lauzt -
Mēs sniegsim tāles, kur saule aust."

Tomēr Rainis ne vienmēr precīzi saprata strādnieku šķiras uzvaras ceļus un atsevišķus svarīgus boļševiku partijas teorijas un taktikas jautājumus.

Z. Mikainis,
vecākais pasniedzējs

O. Grīnbergs,
zinātniskais konsultants, valsts
un tiesību zinātņu katedras
vadītājs, profesors

RAIĶA UZSKATI PAR DAŽĀM STARPTAUTISKI TIESISKO ATTIECĪBU PROBLĒMĀJ 19. GADSIMTA BEIGĀS

Ievērojamu vietu Raiķa interešu daudzveidībā, viņa sociāli politiskajos uzskatos 19. gs. beigās iņem starptautisko attiecību, kā arī atsevišķu starptautisko tiesību jautājumi. Raiķa uzskati šajā laikā cieši saistīti ar vēsturiskiem apstākļiem ne tik vien Krievijā, bet arī aiz tās robežām, ar daudzu citu tautu un valstu attiecībām.

Grūtajos latviešu tautas progresīvo spēku cīņās gados pret feodālismu, monarhiju un keitālistisko varādību Rainis meklēja arī starptautisko tiesību un politikas sfērā argumentus, kā pamatot prasības un cīņu par sociālo un nacionālo brīvību. Tāpēc pilnīgi likumsakarīgi savos rakstos "Dienas Lapā" un citur Rainis parāda sevi kā vērtīgu sabiedriskās dzīves procesu novērotāju, kā dziļu sabiedriski politisko notikumu izpratēju.

Un 19. gs. beigās notika svarīgas pārmaiņas starptautiskajā dzīvē. Beidzās pasaules pirmsmonopolistiskā kapitalisma maksimālās attīstības posms, sākās imperiālisma izveidošanās. Pāreju no pirmsmonopolistiskā kapitalisma uz imperiālismu raksturoja visu pasaules valstu ekonomiskās un politiskās attīstības nevienmērība. Tā radīja

krasu pretrunu saasināšanos starp kapitālistiskajām valstīm un to politisko pārgrupēšanos. Jau radās tās galvenās pretrunas par noieta tirgiem, koloniālām teritorijām, iespaidu sfērām, kas vēlāk izraisīja pirmo pasaules karu. Tika likti pamati arī militārajām savienībām. 19.gadsimta beigās Eiropā izveidojās divas koalīcijas: Vācijas, Austrungārijas un Itālijas trejsavienība un tai pretī – Francija un Krievija. Šie bloki veicināja lielvalstu cīņas tālāku saasināšanos par pasaules pārdalīšanu.

Raksturīgs šim laikmetam bija Vācijas strauji augošais imperiālisms. Vācijas izvirzīšanās 19.gadsimta beigās par vienu no attīstītākām kapitālisma valstīm Eiropā bija nozīmīgākā parādība. Šī situācija Eiropas centrā radīja būtiskas izmaiņas politisko spēku izvietojumā. Vācijas ekspansīvie tīkojumi aptvēra vairākus pasaules kontinentus un nonāca sadursmē ar vecajām koloniālajām impērijām. Pieauga lielvalstu bruņošanās uz sauszemes un jūras.

Pret progresa spēkiem, it sevišķi strādnieku šķiru, buržuāzija vērsa aizvien reakcionārāku iekšpolitisko kursu. Kurinot šovinismu un vardarbību, imperiālisti centās graut strādnieku internacionālo solidaritāti, novērst viņu uzmanību no cīņas pret kapitālismu. Šķiru cīņas un nacionālo pretrunu saasināšanās mudināja lielvalstu monopolistus gatavoties karam.

Rainis intensīvi sekoja pasaules attīstības procesiem 19.gadsimta beigās un centās dot tiem patstāvīgu izskaidrojumu savos rakstos. Ar jauneklīgu temperamentu viņš publicēja rakstu pēc raksta, atsaukdams gandrīz uz visiem svarīgākajiem starptautiskajiem notikumiem un problēmām. Par šo darba posmu Rainis pats liecina: "...kā galvenais redaktors rakstīju "Jaunās strāvas" orgāna "Dienas Lapas" levdrakstus un polemikas un sīki pārlūkoju visu

avīzes gaitu."¹ Īpaši jāatzīmē arī tas, ka Rainis personiski vadīja un sagatavoja materiālus "Dienas Lapas" nodaļai "Ārzemju hronika".² Dora Stučka savās atmiņās raksturo: "Rainim redakcijā bija ļoti daudz darba. Viņš saņēma visus tā laika progresīvos ārzemju laikrakstus."³

Starptautisko attiecību un tiesību jautājumus Rainis bija studējis jau Pēterburgas universitātē, kur no 1884.-1888.g. mācījās juridiskajā fakultātē. Vēlācākajā laika posmā, apgūdam marksismu, Rainis starptautisko dzīvi un starptautiski tiesiskās attiecības sāka aplūkot no proletariāta šķiras viedokļa.

Līdz šim pētījumos par Raini kā par domātāju, kas iedziļinās filozofiskās un sabiedriski politiskās problēmās, par viņa sabiedriski politiskajiem uzskatiem nav pietiekami plaša uzmanība pievērsta viņa domām par starptautiski tiesisko attiecību jautājumiem. Tiem nav veltīts neviens speciāls pētījums, nedz arī tie iztirzāti pēc lietas būtības.

Šajā rakstā mēģināts iesumā iztirzāt Raiņa attieksmi pret atsevišķiem starptautisko attiecību un tiesību jautājumiem, par kuriem viņš 19.gs. beigās dzīvi interesējās. Raiņa izpratne par starptautiskiem notikumiem un dažām starptautiski tiesiskām problēmām, viņa nostāšanās sava laikmeta progresīvo ideju aizstāvja pozīcijās ir interesanta lasāmpuse latviešu tautas sabiedriski politiskās domas vēsturē. Aplūkojamās Raiņa idejas var būt ietekmīgas arī mūsdienu cilvēku audzināšanai tautu draudzības, sadarbības, līdztiesības un cieņas garā.

¹ J.Rainis. Dzīve un Darbi, 9.sēj., A.Gulbja apgādībā, 1925.g., 78.lpp.

² K.Krauliņš. J.Raiņa dzīve un darbība, LVI, 1953.g., 101., 134.lpp.

³ J.Rainis. Literārais mantojums, I, LPSR ZA izd., 1957.g., 482. lpp.

Raiņa pievēršanās starptautisko attiecību un tiesību problēmu vērtēšanai 19.gs.beigās notika laikā, kad tikko pilnveidojās viņa paša sabiedriski politiskie uzskati, notika pāreja uz proletariāta šķiras pozīcijām, tika meklēts drošs un stingrs ideoloģisks pamats turpmākai sabiedriskai darbībai. Tāpēc arī tapšana un attīstība ir viņa uzskati par starptautiskām attiecībām un tiesībām. Ar šādu viedokli arī jātuvojas viņa publikācijām par starptautisko dzīvi. Nebija viegli gados jaunajam redaktoram iegūt patiesu informāciju un sniegt pareizu novērtējumu sarežģītām lielvalstu attiecībām.

Savos uzskatos starptautiski tiesisko attiecību jautājumos Rainis izklāstīja sakarā ar reāliem sabiedriski politiskiem procesiem un notikumiem, aprakstot un analizējot Eiropas un citu pasaules daļu tautu un valstu savstarpējās attiecības. Šādu metodi jau bija izmantojuši, protams daudz plašākā mērogā un dziļākā teorētiskā analizē, Marks un Engels savos darbos "Reinas Avīzēs" un citos rakstos.

Sevišķu ievērību pelna tādi Raiņa raksti kā "Politiskās strāvas un lielvalstu bruņošanās" (1888.g.), "Mazās valstis un viņu nākamība" (1889.g.), "Krispija uzvara Itālijā" (1890.g.), "Tautiskie centieni Austro-Ungārijā" (1890.g.), "Mūžīgais miers" (1891.g.), "Lieb Vaterland, kannst ruhig sein!" (1893.g.), "Vakarēiropas dienas jautājums" (1893.g.), "Cēļu patvaldības cīņa" (1893.g.), "Iespaidi un atmiņas no Berlīnes" (1896.g.), "Vēstules no Berlīnes" (1897.g.) u.o.

Šajos rakstos Rainis aplūkoja miera un kara, neitralitātes un bruņošanās, militarisma, nāciju suverenitātes un pašnotaikšanās tiesību jautājumus. Tie spilgti liecina, cik intensīvi viņš ir dzīvojis līdzīva laikmeta notikumiem un problēmām.

Lai izprastu labāk Raiņa progresīvās domas, ir jāsaaka, ka 19.gadsimta beigās pēc franču-prūšu kara un Parīzes Komūnas krišanas buržuāziskajās starptautiskajās tiesībās pastiprinās reakcionārās iezīmes, kas pakāpeniski nomāc atsevišķos iepriekšējos liberālos un demokrātiskos principus. Buržuāziskā starptautisko tiesību zinātne nespēja dot vairs jaunas progresīvas un oriģinālas idejas, tā sāka izmantot reakcionārā garā iepriekšējās progresīvās teorijas. Šajā laikā starptautiskajā dzīvē sāka pamt dalību arī strādnieku šķiru, kas kļūst nopietns starptautiskās politikas faktors. Starptautiskās strādnieku kustības vadītājs K. Marks aicināja strādnieku šķiru "apgūt starptautiskās politikas noslēpumus, sekot savu valdību diplomātiskajai darbībai".¹

Raiņa rakstu analīze rāda, ka viņš savas sabiedriskās darbības sākuma posmā starptautiskā miera problēmu bija izpratis diezgan abstrakti, var pat teikt, ka traktēja to daļēji no pacifistiskām pozīcijām. Viņš sabiedriskās darbības sākuma posmā konsekventi aizstāvēja un atbalstīja tā saucamā "mūžīgā miera" ideju, uzskatīja "mūžīgo mieru" par principu, kuram jāuzvar tuvākā vai tālākā nākotnē tautu un valstu savstarpējās attiecībās. Par to liecina 1891.gadā sacerētais raksts "Mūžīgais miers".

Rakstā "Mūžīgais miers" Rainis sniedza īsu vēsturisku pārskatu par miera idejas attīstību kopš cilvēces vēsturiskajiem sākumiem. Mazliet ironiskā tonī viņš norādīja, ka visi "pasaules pārļābētāji un tautu aplaimotāji" ir tikai colījuši "mūžīgo mieru" kā augstāko dāvanu cilvēcei, bet tajā pašā laikā "tautu asinis plūda strauvējā gadsimtu pus līdz šai baltai dienai, un vēl tagad mēs

¹ K. Маркс „Учредительный манифест международного товарищества рабочих, К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. 16, стр. 11.

dzīvojam pastāvīgās kara briesmās ... no kara vien domājam, par karu vien runājam; ja nevedam karu, tad gatavojamies uz karu".¹

Rainis noraidīja visādus Kristus jaukās miera mīlestības, kā arī anabaptistu sektes miera ideju sludinātājus, kuri neko vairāk nebija panākuši kā tikai to, ka uz "mūžīgo mieru" parasti lūkojās kā uz „jauku sapni, gar kuru atļauts nodarboties dzejniekiem, vecāku gada gājumu jaunkundzēm un vispār nepraktiskiem ļaudīm”.²

Tomēr Rainis šajā laikā nesniedza vēl kara isto oēloņu marksistisko analīzi un izvērta plašu propagandu par labu tā laika pacifistu kustībai, kas 19. gs. beigās bija sastopama daudzās valstīs. Pacifisti jau kopš 1843. gada sasauca vairākus starptautiskus kongresus, sūtīja uz vairāku valstu parlamentiem petīcijas, izdeva literatūru utt. Šīs kustības galvenais nolūks bija panākt reformas starptautiskajās attiecībās kapitālistiskās iekārtas apstākļos. Rainis šo kustību izprata kā tādu, kas "lūko savas domas izplatīt visās tautās, visās ļaužu šķērās, arī valdošās, viņi lūko pārliecināt, ka miers ir noliecama vajadzība, ka viņš ir mūsu attīstības galīgais auglis un ka viņa nodibināšana nav neiespējama; viņi grib to panākt, ka valdošās šķiras sāk nopietnāk nodarboties ar šo jautājumu un domāt uz viņa izšķiršanu un ka pavalstnieku šķiras sāk izrādīt zināmu spaidu uz valdībām mieram par labu".³

No raksta satura kopumā izriet, ka Rainis pozitīvi novērtēja šīs kustības pasākumus un pat pārlieku bij

¹ J. Rainis. Literārais mantojums, I, 207. lpp.

² Turpat.

³ J. Rainis. Literārais mantojums, I, 208. lpp. ("Mūžīgā miera" ideju jauno laiku starptautisko tiesību zinātnē izvirījis vācu filozofs I. Kants.).

sigrāvīas ar ideju, ka par miera derīgumu jāpārlicē-
na visa sabiedrība, tajā skaitā arī valdošās šķiras un
to pēctāvji. Tomēr ļoti pozitīvi jānovērtē tas, ka
Rainis bija ustvēris vienu vienīgo pacifistiskās kustī-
bas racionālo momentu, proti, ka viņš aicināja plašāku
sabiedrību izprast miera vajadzību, lai tā ar savu iet-
tekmi panāktu augošā militarisma un bruņošanās samazinā-
šanos, šis buržuāziski liberālais virziens toreizējos
apstākļos nekādus jūtamus panākumus ne spēja dot. Mūsdie-
nu apstākļos, kad imperiālisms draud cilvēcei ar postu-
šu kodolkeru, pacifisti aktīvāk un sekmīgāk iekļaujas
kopējā miera frontē un kopā ar sociālistisko valstu un
citu miermīlīgo valstu tautām sastāda vērā ņemamu spēku,
kas var novērst karu izcelšanos.

Rainis kritiski vērtēja toreizējos centienus re-
gulēt kara un miera attiecības starp valstīm ar starp-
tautisko juridisko normu palīdzību.

Darbā "Mazās valstis un viņu nākamība" Rainis ne-
rādīja, ka diplomāti un politiķi pārsilē un pārvērtē
tiesību praktisko ietekmi karu novēršanā. Rainis uzsvē-
ra pareizu domu, ka viņi "liek pārliekas cerības uz tā
sauktajām starptautiskajām tiesībām, atzīst par nākotnes
vadītāju principu starptautiskajā satiksmē - tiesību
ideju ... bija.. piekrišana starptautiskā miera nodibi-
nāšanai uz tiesību pamata, bet paši pēdējie gadi šādus
centienus maz veicinājuši. Pašas starptautisko tiesību
zinātnes "autoritātes", tikušas pie valdības grožiem, rī-
kojušas taisni pretī saviem principiem".¹

Negatīvi vērtējot toreizējos apstākļos "tā saukto
starptautisko tiesību" praktisko nozīmi, Rainis bija
sēskatījis starptautiskās tiesiskās kārtības iluzoro, ma-

¹ J. Rainis. Mazās valstis un viņu nākamība, "Dienas
Lapa", 1889.g. 27.okt., Nr. 244.

efektīvo dabu, it sevišķi vērtējot to no tautas masu viedokļa. Tāpēc viņš vērsās arī pret buržuāzisko diplomātu un tiesību zinātni "autoritāšu" divkosīgo "lapsas" dabu.

Rainis bija skaidrs, ka tikai atsevišķi progresīvi valsts darbinieki un zinātnieki, vienpatņi, izvirzīja starptautiskā miera idejas un ka arī no viņiem liels daļa, tikusi vadošos amatos, beigu beigās tomēr sāka aizstāvēt šajās valstīs valdošo šķiru svarīgākas intereses, t.i., kara un pakļaušanas tiesības, "stiprākā varas" principus. Rainis bija pareizi novērtējis faktu, ka pēc toreizējo starptautisko tiesību teorijas miera ir tikai īslaicīgs stāvoklis starp kariem, ka tam nav efektīvas aizsardzības, ka starptautiskajās tiesībās nav karu, intervences, bruņošanās aizliegumu nosodījumu.

Savos raketos Rainis pauda atziņu, ka arī neitralitātes politika toreizējos apstākļos nespēja pasargāt tautas, it sevišķi mazās, no savu kaimiņu pastāvīgā apdraudējuma, uzbrukuma draudiem, no iespējam tikt ierautām starptautiskos strīdos vai kļūt pašām pār starptautisku strīdu un konfliktu upuri. Tāpēc minētajā raketā viņš uzsvēra šādu domu: "Neitralitātes pirmajam panakumam taču vajadzētu būt tam, ka neitrāli valstij nebūtu jāizdod kara vajadzībām, bet to mēs nebūtu nerādām".¹

Kā redzams, Rainis ne tik daudz interesējās katras valsts tiesības, saglabājot neitralitātes politiku, stiprināt savu armiju, aizsardzības līdzekļus utt., bet gan problēma, kā likvidēt bruņošanās iedzīvumus, kara vešanas materiālo pamatu gatavošanu, budžeta līdzekļu izāpdešanu un tamlīdzīgi.

¹ J. Rainis, Mazās valstis un viņu nākamība, "Dienas Lapa", 1889.g. 27.okt., r. 244.

Aplūkojot tā laika neitrālo valstu Šveices, Beļģijas stāvokli, kā arī daudzos projektus par "neitrāliem" un "neaižskaramiem" Balkāniem, Rainis konstatēja: "Teorijā jau izklausās it brangi, ja kādas valsts neaižskaramība apdrošināta caur visu lielvalstju pakrakstiem, bet praksē šāda teorija neizrādās par pareizu".¹ Līdzīgi viņš novērtēja tolaik pazīstamo "strīdas ābolu" starptautiskajās attiecībās - Elzasas un Lotringas teritorijas, secināja, ka to "neitralizēt" var tikai "caur asiņu un karu un tādi nodibinātais stāvoklis nav gadiem uzturams".² Rainis, ievērojot kapitālistiskos apstākļus, konstatēja, ka "neitralizēšana nav nekāda ievērojama zāle".³

Brūņosanos Rainis uzlūkoja par parādību, kas kapitālismā nepieciešami izrietēja no starptautiskajām attiecībām un vienlīdzīgi neatbilda arī plašo tautas masu interesēm.

Rakstā "Politiskās strāvas un lielvalstu brūņšanās" Rainis parādīja brūņšanās procesa nenovēršamību un tā pastāvīgu drudžainu palielināšanos. Viņš rakstīja: "Pilnīgi nepareizi ir sacīt, ka kāda tauta tikai tad brūņojas, sagatavojas uz atgaiņāšanos, kad tai briesmas draud. Katrai valstij uz to ciešāko jāraugās, ko viņas kaimiņi dara... Šim brīžam katra lielvalsts nebrūņojas tikai tādēļ, lai atbeidītu oīus no uzbrukšanas; bet brūņojas arī tādēļ, lai būtu sagatavota uz sarežģījumiem, kas varētu celties caur ķildām starp oīām lielvalstīm."⁴

¹ J. Rainis. Mazās valstis un viņu nākamība, "Dienas Lapa", 1889.g. 27.okt., Nr.244.

² Turpat.

³ Turpat.

⁴ J. Rainis. Literārais mantojums, I, 189.lpp.

Tāpēc pilnīgi likumsakarīgi Rainis varēja rakstīt, ka tādos apstākļos miera draugus uzlūkoja ar "neustīcību" un "nicināšanu".

Reizē vērīgajam skatam nepasliidēja garām attiecības starp valstīm kapitālistiskajā sabiedrībā. Viņš redzēja to nežēlīgo konkurences cīņu, kuras gaitā vienas valstis izvirzās attīstībā uz citu rēķina, bet citas atkal noslid "paklausīgas kalpones stāvokli", ja tās nespēj pretoties ar militāru spēku. Viņš rakstīja: "Taisnība jau ir, ka valstu sakari savā starpā dibinās beigu beigās uz apbrūpotā spēka, ko valstis var uzstādīt, un ka šis apbrūpotais spēks ir īstenībā tas pamats, uz kā atbalstās diplomātu lēnākā vai bargākā valoda... Citiem vārdiem, katra tauta tikai tad bauda oīenību un drošību, kad tā ir neatkarīga, un neatkarību never citādi uzturēt, kā tikai tad, kad valstij ir spēka diezgan piespiest sevi oīenīt un bities."¹ Rainis pūda uzskatu, ka bruņošanās un kari ir neizbēgamī un nenovēršami pavadoši ekspluatatorisko valstu attiecībās, ka tos nebūt neizseuo vieglprātīga vai neapdomīga rīoiba.

Par jauno, lielo pasaules kara nobriešanu Rainim nebija šaubu. Viņš kādā "Politiskajā nedēļas pārskatā" norādīja, ka galu galā arī dažādie "miera draugi", "miera ligas" utt. nebūt nav spējīgi karu novērst. Rainis rakstīja, ka visi "mierīgie" politiskie notikumi neromīmē, ka karš nebūtu gaidāms, - valstis tikai vēl nav pietiekoši sagatavojušās".²

Rakstā "Mūžīgais miers" Rainis nosauca nāksmo karu par "lielo karu", kas "var izpostīt visas Eiropas kultūras pamākus".³ Tā Rainis pareizi nojauta pirmā pa-

¹ J.Rainis. Literārais mantojums, I, 190.lpp.

² J.Rainis. Politisks nedēļas pārskats, "Dienas Lapa", 1892.g. 5.sept.,Nr.202.

³ J.Rainis. Literārais mantojums, I, 208.lpp.

saules kara tuvošanos.

Rainis atmaskoje arī tā saucamo "apbrūpotā miera" koncepciju, kura radās un izplatījās 19.gs. beigās Eiropā, kad tur nostiprinājās militarisma, it sevišķi Vācu, kundzība. Šī koncepcija liekulīgi deklarēja, ka militārā spēka pastiprināšana kalpoja kara novēršanai. Netiešā veidā šās koncepcijas plašā izplatīšanās sagrāva pacifistu liberālo parlamentāri reformistisko darbību un idejas. Kādā "Politiskajā nedēļas pārskatā" Rainis, iztirzājot šās koncepcijas būtību, sarkastiski konstatēja, ka "mieru baro", politiskā dzīvē "nav veirs taisnība; politiķi neatzīst vienkārša miera, viņi sev izdomāja t.s. apbrūpoto mieru un šis miers posta".¹

Rainis uzsvērs domu, ka visus izdevumus un postu, ko izsauca šis "apbrūpota miers" jāiznes uz seviem pleciem nācījas ekspluatētajām masām, bet bagātās šķiras un sociālie slāņi iegūst tikai labumus. Rakstā "Lieb' Vaterland, kennst ruhig sein!" Rainis, runājot par Vācijas militarisma straujo pieaugumu, atzīmēja, ka tieši valdošās šķiras ir tās, kas izšķīra "lielo ļautājumu.. vai Vācijā jāuzvar militarismam, vai tautas istām interesēm, visas zemes labklājībai... kuras nolēma visus Vācijas spēkus upurēt militarismam, lai panāktu vienu mērķi - Vācijas pārākumu karaspēkā ziņā pār citām valstīm, kurām Vācija varētu uzbrukt katru acumirkli".² Un tālāk, analizējot dažādu sociālo šķiru attieksmi pret militarismu un nodokļiem, kaš tiem nepieciešami, viņš konstatēja, ka tie neapgrūtina nedz lielburžuāziju un lielgruntniekus, kā arī ne prūšu junkurus, ka viss nodokļu smagums gulsiēs uz strādniekiem un sīkburžuāziju. Rainis

¹ J.Rainis. Politisks nedēļas pārskats, "Dienas Lapa", 1892.g. 11.aprīlī, Nr.82.

² J.Rainis. Lieb' Vaterland, kennst ruhig sein!, "Dienas Lapa", 1893.g. 5. jūl., Nr. 148.

sakstīja: "Lielgruntnieki... netika aizskarti no jauniem nodokļiem, ar vieglu sirdi un visus apkaunojošu patriotismu var valdībai atvēlēt gēmt jaunos zaldātus cik tik vien tik un uzlikt nodokļus zemākām kārtām... valsts un muižniecības labā... Ists prāšu junkurs nekad neaizliegs gēmt naudu no pilsoņa un zemnieka, kad valdība to tā grib. Junkuram nevar it sevišķi nekas būt pretī, ka palielina karaspēku, jo virsnieku vietas pieder junkuriem".¹... Vārojot militarisma un bruņošanās pieaugumu Eiropas valstīs, Rainis "Politiskajā nedēļas pārskatā" tālredzīgi secināja: "Eiropas valstis, kā liekas, vēl ne tik drīz nāks pie pārliecības, ka viņu istais uzdevums nav vis mūžīga karš un gatavošanās uz karu, bet miers un tautu labklājības un drošības pārcelšana."²

Apstākļos, kad tika gatavoti pasaules kara ekonomiskie un politiskie pamati, Rainis ļoti satrauca Trej-savienības, jeb, kā viņš rakstīja, "Trejvalstu" sabiedrības veidošanās. Tani ietilpa Vācija, Austroungārija un Itālija. Šī savienība izveidojās 1882. gadā uz starptautiska līguma pamata, un tās mērķis bija nodrošināt kopīgu bloku rīcībai kā pret Franciju, tā pret Krieviju. Tās politiku noteica vācu imperialisma pieaugošā agresivitāte un tieksmes paplašināt koloniālos valdījumus un sagrābt jaunus preču tirgus un izejvielu avotus.

Rainis norādīja, ka, piemēram, Itālijas piederība pie šīs sabiedrības nozīmē to, ka tas finanses bija ļoti būtīga stavokli, tuvojās bada un viņš tās iekšējā un ārējā politika pakļāvās šīs sabiedrības interesēm. Rainis rakstā "Krispiņa uzvara Itālijā" pamatoti jautāja: "Kādēļ gan Itālijai bija biedroties ar Vāciju un Austriju?"

¹ J. Rainis, "Lieb' Vaterland, kannst ruhig sein!", "Dienas Lapa", 1893. g. 5. jūlijā, Nr. 148.

² J. Rainis, "Politiskā nedēļas pārskats", "Dienas Lapa", 1892. g. 9. maijā, Nr. 105.

Vai tiešām bija viņai tāds ienaidnieks, pret kuru jāapbrūojas".¹ Un viņš bija spiests atbildēt, ka šādu Itālijas soli bija diktējusi tikai tās cenšanās iegūt lielāku spēku starptautiskajā "satiksmē". Kā zināms, Itālija centās izmantot Trejsavienību savas koloniālās politikas pastiprināšanai Āfrikā. Rainis pasvītvoja Itālijas parlamentā notiekošo debašu prettautisko raksturu, jo tur "tautas vietniekiem ne par ko citu nav pienācies spriest, kā vienīgi par naudas nopriekšņu treju valstju sabiedrības vajadzībām un jaunu nodokļu uzlikšanu šo vajadzību apmierināšanai".² Tālāk viņš parādīja, ka valdības centieni iegūt lielāku nozīmi starptautiskajās attiecībās un tām nepieciešamā bruņošanās "izpostījās lielā mērā visas itāliešu tautas labklājību."³

Rainis vērsa uzmanību uz to, ka pastāv sakatība starp valstu militāro varenību un progresīvi attīstītu sabiedrisko iekārtu. Viņš redzēja, ka nežēlīgajā konkurencē politisku un militāru krahu piedzīvoja tās valstis, kurās pastāvēja vecas, reakcionāras politiskās sistēmas. "Vecā, varanā valsts," rakstīja "Ārzemju hronikā" Rainis par Maroku, "ātriem soļiem iet pretī galīgai sagrūšanai... Marokas t. s. izzaram nav it nekādas nopietnas varas, zemes provinces gandrīz patstāvīgas un mūžīgi kļūdojas savā starpā... Visi šādi miera traucējumi paši par sevi nebūtu nekādā svara, bet Eiropas valstīm, sevišķi Anglijai un Vidusjūras valstīm Spānijai, Francijai, daļai arī Itālijai dzīva interese pie šīs vecās muhamedaņu valsts, līdzīga tai interesei, kādā vissi Eiropai

¹ J. Rainis. Krispija uzvara Itālijā, "Dienas Lapa", 1890. g. 15. novembrī Nr. 261.

² Turpat.

³ J. Rainis. Krispija uzvara Itālijā, "Dienas Lapa", 1890. g. 15. novembrī Nr. 261.

pie "slimā vīra" Turcijas".¹

Rainis kā redaktors sekmēja "Dienas Lapā" arī citu autoru rakstu publicēšanu, kuros bija mēģinājumi no skaidrot starptautiski tiesiskajā dzīvē miera progresu ve nozīmi, tā humāno raksturu, kā arī sniedza ziņas par tā laika ievērojamāko miera cīnītāju dzīvi un darbību.

Raksturīga pozīcija par mieru starp tautām ir "Dienas Lapas" redakcijas rakstam "Miers virs zemes", kas publicēts 1894. gadā. Šā raksta autors neaicina uz jebkādas cīņas iabeigšanu sabiedrībā, bet raksta: "Ist pilnīgs miers ir miegs un nāve... miers nevar būt bez cīņām... Bet vēlēdamies, kaut bijis miera virs zemes, mēs vēlamies, ka cīnoties lielajā dzīves cīņā cilvēki paši uzlūkoties par brāļiem, zustu nodibinātais nāciju naidis".²

Raksta "Miers virs zemes" autors ir pārliecināts, ka cilvēku uzdevums nav nākotnē krot savā starpā, bet ar vienotiem spēkiem pārvaldīt dabas spēkus un cīnīties par visu cilvēku labklājību: „Un cik spēka mēs patērējam, apkarodami citas nācijas”, raksta autors, „tik spēka pazūd lielajā kopcīņā pret dabu. Tādēļ arī šini ziņā mēs vēlamies, kaut būtu miers virs zemes”.³

Raksti "Dienas Lapā" rāda, ka Rainis un citi jau strāvnīeki izpratnē par kara un miera problēmām pakāpeniski tuvojušies to šķiriskā pamata izpratnei; pamazām atbrīvodamies no buržuāziskā poifismā vilinošajiem solījumiem.

Pēc pievēršanās marksisma teorijai Rainis strādnieku šķirā pirmo reizi saskatīja reālu spēku, kas spē

¹ J. Rainis: Ārzemju hronikā, "Dienas Lapa", 1891.g. 28.dec., Nr. 292.

² "Dienas Lapa", 1894.g., 24.(5.janv.) decembris, Nr. 289.

³ Turpat.

stāties pretim militārisma un kara. Šī doma it sevišķi spilgti izpaužas viņa rakstos, kurus viņš raksta pēc 1893.g. Piemēram, rakstā "Vakareiropas dienas jautājums" viņš uzsvēra: "Militārisma nav otra nīknāka pretinieka kā strādnieku partija".¹ Turpat viņš izsacīja domu, ka patstāvīgās armijas vietā vajag dibināt "brīvprātīgo strādnieku sabiedrību", kas būtībā nozīmēja armijas aizvietošanu ar aporupotu tautu. Strādnieku šķirā, tās partiju darbībā Rainis redzēja varenu politisku un morālu faktoru, kas spēj ietekmēt kara novēršanu un aizkavēt militārisma un bruņošanās drudzi.

Arī 90. gadu II pusē pēc aiziešanas no "Dienas Lapa" un "Jaunās strāvas" sagraves Rainis rakstos un sabiedriskā darbībā turpināja neatlaidīgi cīnīties pret militarismu un ar to saistīto nacionālisma ideoloģiju. Sevišķi asi viņš vērsās pret vācu militarismu. 1896.gadā Rainis uzraksta "Vēstules no Berlīnes" un "Iespaidus un atmiņas no Berlīnes".

Šie raksti spilgti un interesanti raksturo Raiņa toreizējos uzskatus arī par karu un vācu militarismu. Rainis precīzi bija saskatījis un prātīgi meisteriski parādījis to, kā vācu militaristi, dzenoties pēc noziedzīgiem pasaules iekarošanas plāniem, veikli izmantoja un rotaļājās ar vācu tautas nacionālajam jūtam un lepnumu. Rainis kodīgi norādīja, ka prūšu militaristi izveidojuši Berlīni par reklāmu, kas it kā reprezentē visu Vāciju, kurā vēlas būt pārkāpa par visu pasauli. Viņš rakstīja: "Berlīne gribētu imponēt! Saucēt apbrīnošanu visā pasaulē; ja tas neiet, tad vismaz Eiropā. Ja arī tas neizdodas, tad Berlīne apmierinās ar to, ka

¹ J. Rainis. Vakareiropas dienas jautājums, "Dienas Lapa", 1893.g. 4.(16) sept., Nr.199.

vismaz imponē vāciešiem; izrāda tad prūšu sugas pārākumu pār citām vāciešu oiltīm, ja jau nav iespējams izrādīt vācu sugas pārākumu pār visas pasaules tautām¹. Rainis atsēdza un iztirzāja arī faktisko saturu prūšu militāristu leņģļotajai frāzei "Deutschland über Alles", parādīja, ka tās saturā "vācu filistri-patrioti" ielikuši šovinistisku jēgu, it kā visi vācieši būtu pārākie pasaulē. Rainis piezīmēja, ka Hofmans fon Fällerslebens, šo rindu autors, bijis vecs 1848. gada revolucionārs, kam nav bijis nekā kopēja ar tagadējiem "patriotiem", ka viņš domājis tik pacelt apvienoto Vāciju pāri daudzo feodālo valdnieku galvām.

Turpat tālāk Rainis rakstīja, ka prūšu militarisms iespiedies visās dzīves sfērās: "Visur spīd pretīm zaldātu dzeltenās misīna pogas... prūšu leitnantu lepņībai un pašapziņai gandrīz nav robežu. Uniforma un zobens arī rēgojās pretī pat iz mākslas un zinātnes... Arī visas zinātnes smagi sajūt šo militarisma iespaidu."² Vēl vairāk, Rainis konstatēja, ka tieši militarisms un šovinisms ir viens no galvenajiem iemesliem, kāpēc neuzplaukst vācu māksla un zinātne: "Laikam ista māksla un zinātne nemīl staigāt ar pikelhaubi, prūšu zaldāta cepurī, galvā, bet uzvaras priekā vācieši domāja, ka taisni uniforma visu pacels, jo Kleider machen Leute (drēbes³ dara cilvēku); un tā viņi uniformēja mākslu un zinātni". Par šīs militaristiskās maskarādes ideologu Rainis jau toreiz uzskatīja arī dzejnieku un filozofu Niči, kurš savos darbos pāuda buržuāziskās ideoloģijas reakciju uz šķiru pretrunu saasināšanos. Niče pāuda naidu pret tautas masām un to "revolūcijas garu", atklāti izvirzī-

¹ J. Rainis. Kopoti raksti, 14. sēj., LVI, 1951. g. 358. lpp.

² Turpat, 359. lpp.

³ Turpat, 359-360. lpp.

ja antihumānisma un antidemokrātisma principus, sludināja neapvaldītu individuālismu un voluntarismu, Rainis konstatēja, ka Niče "nemanot savā domāšanā stāv zem prūšu militarisma iespaids. Niče "Uebersmensch" (pārcilvēks) ir nofotografēts no 1870. gada kara uzvarētāja, Niče pats bijis leitnants jātniekos".¹

Rainis parādīja, ka aiz militaristiskās Vācijas uzpūtīgā lepnuma slēpās nesamierināmas sabiedriskas pretrunas: nabadzība, nedaudzo bagātība, domas nožēlojams sekums, lēta gaume un miet dilsonība. Vācu tautai trūkst līdzekļu pirmās nepieciešamības preču iegādei, pie nakts patversmēm drūzmējas bezpajumtnieki, gērbušies skrandās, kuriem pat svētku prieki peiet secen. Rainis norādīja, ka tie ir "tukstoši, kuri pašā svētku darba uztraukumā stāv nomaļu, kurus neviens nezicina telkā, pēc kuras nāk mielests un miers virs zemes un cilvēkiem labs prāts".²

Nolieciet karus, vēršoties pret militāriem konfliktiem, Rainis nebūt neabsolutizēja šīs prasības. Viņš pilnīgi nenoliecēja vardarbīgu rīcību starp valstīm un tautām, kad dienas kārtībā izvirzījās tautājumi par kārtas valsts spsplestās tautas cīņu par šīs valsts suverenitāti, par šīs tautas nacionālo brīvību. Šīnī aspektā Raiņa domas bija tuvas marksisma klasīķu domām.

Marksisma-ļepinisma klasīķi uzskatīja mieru par vienu no galvenajiem nākotnes komunistiskās sabiedrības starptautiskajiem principiem. Viņi mieru uzskatīja par vienu no lielākajiem ideāliem, par kuriem cīnās visa cilvēce komunistu vadībā. Marksā un Engelsa vadītā I Internacionāle savā dibināšanas manifestā pasludināja, ka cīņa par vispārēju mieru starp tautām ir daļa no cīņās par strādnieku šķītras atbrīvošanu un kā strādnieku

¹ J. Rainis. Kopoti raksti, 14. sēj., LVI, 1951. g., 360. lpp.

² Turpat, 365. lpp.

šķīrai vajag panākt, "lai vienkāršie likumības un taisnības likumi, kuriem jānosaka privātu personu savstarpējās attiecības, kļūtu par augstākajiem likumiem arī tautu savstarpējās attiecībās."¹

Tajā pašā laikā K. Marks, F. Engels un V.I. Lejins noraidīja buržuāzisko ideologu domas par "mūžīgā miera" iespējamību kapitalisma apstākļos un pasludināja starptautiskās strādnieku šķīras solidaritātes nepieciešamību, tās internacionālo cīņu pret ekspluatatoru šķīrām, par sociālo un nacionālo atbrīvošanos.

Runājot par dažādu tautu savstarpējām attiecībām, Reins 19.gs. beigās plaši aplūkoja nāciju tiesības uz pašnoteikšanos, iespējas vienai tautai atdalīties no citām tautām, t.i., realizējot tiesības uz pašnoteikšanos. Šīnī sakarībā viņš paredzēja arī bruņotas cīņas jeb, kā viņš mēdza rakstīt, "dumpja" izlietošanu gadījumos, ja kāda tauta citādi nevar realizēt savas tiesības uz pašnoteikšanos, t.i., nodibināt savu valsti. Tāpēc arī secināms, ka Reins savos rakstos bija tuvu atziņai, ka arī nācijas, kas cīnās par savu brīvību un neatkarību, ir uzlūkojamas par starptautisko tiesību subjektiem. Konkrēti šos jautājumus viņš argumentēja, iztirzājot Čehu, norvēģu, Iru tautu cīņas par vienlīdzīgām tiesībām Austroungārijas, Anglijas un Zviedrijas konstitucionālajās monarhijās.

Aplūkojot Čehu cīņu rakstā "Čeku patvaldības cīņa", viņš norādīja, ka, ja Austrijas valdošās aprindas pretosies izpildīt prasības pēc vienlīdzīgām tiesībām, tad "var viegli gadīties, ka Čekija atdalās pavisam no Austrijas. Pēdējās līdzšinējā politika nebūt nebija tāda, lai Čekus diez vai cietī salīstī pie Austrijas ķeizara nama ...

¹ K. Marks, F. Engels. Darbu izlase, I., LVI, 1950.g., 347. lpp.

tie ir gatavi izlietot varu, sacelt dumpi".¹ Apskatot "Arzemju hronikā" spēcīgos nacionālās kustības uzplūdus Norvēģijā, Rainis paredzēja, ka "radikāļi nebaidīsies no ūnijas, valsts vienības izjaukšanas, ja Zviedrija neatļaus norvēģiem pilnīgi līdzīgas valsts tiesības".² Līdzīgas domas Rainis izsaka arī Iru jautājumā. Viņš kādā "Politiskajā nedēļas pārskatā" norādīja, ka gadījumā, ja Irus neapmierinās Gladstona bils, tad "viņi var būt pārliecināti, ka viņiem atliek pūri savu mērķu sasniegšanai vienīgi atklāts dumpis, konservatīvie viņiem nedos nekādu brīvību un tiesību".³

Šinī sakarībā var sīkāk arī apstāties pie Raiņa uzskatiem par nāciju pašnoteikšanās tiesībām vai "tautības principu", Ar tādu terminu (tolaik plaši izplatītu buržuāzisko valstsvīru darbos) Rainis apzīmēja savos rakstos nāciju pašnoteikšanās tiesības.

Reizē ar to Rainis uzskatīja, ka nāciju pašnoteikšanās tiesību realizācija būtībā ir svarīgs nosacījums miera saglabāšanai un drošības nostiprināšanai starptautām.

Tiesību katrai nācijai brīvi attīstīties un nodibināt nacionālo valsti Rainis principā pamatoja ar 19.gs. buržuāziskajās starptautiskajās tiesībās izplatīto demokrātisko "tautības principu". Raksta "Mazās valetis un viņu nākamība" saturs liecina, ka Rainis bijis plaši pazīstams ar toreizējo starptautisko tiesību atsevišķajām progresīvajām iezīmēm. Rainis rakstīja: "Šis gadusimtenis no 1815.gada sākot tiek starptautisku tiesību vēsturē nosaukts par laikmetu, kurā starptautiskā satiksme tiek

1 J.Rainis. Čehu patvaldības cīņa, "Dienas Lapa", 1893.g. 11. (23) sept., Nr.205.

2 J.Rainis. Arzemju hronika, "Dienas Lapa", 1891.g.28. dec., Nr. 292.

3 J.Rainis. Politiskais nedēļas pārskats, "Dienas Lapa", 1893.g. 30.(1. febr.) janvāri, Nr.24.

vadīta no tautības principa".¹

Fā norāda padomju tiesību zinātnieks R.A.Tuzmuhamedovs, tad "tautības princips" bija kļuvis tik ļoti populārs 19.gs. II pusē, ka praktiski nebija neviena ievērojama politiska darbinieka un jurista, starptautisko tiesību speciālista, kurš nebūtu veltījis sevišķu uzmanību šā principa analīzei.²

Tāpēc arī viegli var saprast to, ka Rainis savos rakstos izmantoja šo principu, lai pamatotu latviešu un citu tautu tiesības uz neatkarību un nacionālās valsts izveidošanu. Viņa sniegtais "tautības principa" būtības izskaidrojums ir ļoti tuvs pazīstamā krievu progresīvā valsts un starptautisko tiesību speciālista A.Gradovska dotajam izklāstam grāmatā "Nacionālais jautājums vēsturē un literatūrā", kur šis princips definēts šādi: "Katrai tautībai, tas ir, personu kopumam, kas saistīts ar izcelšanās, valodas, civilizācijas un vēsturiskās pagātnes vienību, ir tiesības izveidot īpašu politisku vienību, t.i., īpašu valsti".³

Rainis sniedza šādu "tautības principa" būtības izskaidrojumu: "Pēc šā principa ļaudīm, kas cēlušies no vienas cilts, runā vienu valodu, tura vienādas ierašas un ir savienoti caur vēsturisku pagātni, jāsastāda sevišķa patstāvīga valsts".⁴

Ar šo formulējumu Rainis precizēja 1887.g. rakstā

¹ J.Rainis. Mazās valstis un viņu nākamība, "Dienas Lapa", 1889.g., 27.okt., Nr. 244.

² Р.А. Тузмухамедов. Самоопределение народов Средней Азии и международное право, М., 1969г., стр.26.

³ А. Градовский. Национальный вопрос в истории и литературе, СПб, 1873 г., стр. 10.

⁴ J.Rainis. Mazās valstis un viņu nākamība, "Dienas Lapa" 1889.g., 27.okt., nr.244.

"Irija un Gladstons" izteikto atzinumu, ka "katrai tautai, kas spēj uzturēt sevi pašuzturēšanas oīpā, ir tiesība uz pašvaldību".¹

Positīvi jānovērtē fakts, ka Rainis tautu tiesības uz "pašvaldību" skatīja oīešā sakarībā ar "tautības principu". Šā principa izoelšanās vēsture saistās ar Lielo franču buržuāzisko revolūciju, kura pasludināja katra pilsoņa un reizē visas tautas (nācijās) tiesības uz brīvību un neatkarību. To izvirzīja jaunā buržuāzijas šķira, kura, pateicoties oīlvēoes sociālā ekonomiskās attīstības gaitai, atradās tā laika sabiedriskā progress priekšgalā, aizstāvēja "nācijās" tiesības.

Nācijās un nacionālās kopības idejas, kā zināms, izveidojās ne uzreiz. To materiālie elementi radās pakāpeniski, atkarībā no tā, kā feodālisma dziļās attīstījās jaunās kapitālistiskās sabiedrības materiālie priekšnosauojumi. Tieši nesaaraujamaīs sakars starp šo procesu un nacionālās vienības idejām noteica un piedeva tik spēcīgu skanējumu "nacionālajām" prasībām lai oētā, kad Eiropā sāka triumfēt buržuāziskās sabiedrības ražošanas attīoības.

Jaunu, spēcīgu pamudinājumu nacionālās brīvības un neatkarības praktiskai realizēšanai sniedza 1848.gada buržuāziski demokrātiskās revolūcijas. Šīs revolūcijas oīficiāli pasludināja "tautības principu" pretstatā "legitīmisma" principam un ļoti ietekmēja visas centrālās Eiropas tautas. Tur sākās spēcīgi revolūcionāri notikumi, kuru rezultātā radās un nostiprinājās buržuāzisko šķiru vara un apvienojās izklīdētās tautības nacionālās valstīs. "Tautības princips" šā vārda plašākajā nozīmē teorētiski nozīmēja, ka katrai nācijai jābūt pilnīgai no-

¹ J. Rainis. Dzīve un Darbi, 9.nāj., 1925.g., 42.lpp.

teļošanai par savu likteni, protams, tikai toreizējo "civilizēto nāciju" ietvaros. Padomju tiesību zinātnieks D.B. Levins norāda, ka pat pazīstamā itāļu zinātnieka Manōini teorijas par "tautības principu" visumā neguva plašu atīstību starptautiskajās "publiskajās tiesībās" un šis princips neattiecās uz koloniju un atkerīgo zemju tautām.¹

Atgriežoties pie minētā Raiņa raksta, jāpiebilst, ka viņš jau 90.gados raudījās dažkārt arī kritiski uz "tautības principu" un nebūt nepiedeva tam absolūtu un neapstrīdamu nozīmi. Acīm redzot, Rainim nebija pilnībā pieņemams šā principa diezgan abstraktais, vienpusīgais saturs attiecībā uz nāciju atdalīšanos no daudznaacionāla valsts.

Savos rakstos Rainis speciāli neiztīrāja jautājumus par "tautības principa" nepilnībām, tā aprobežoto raksturu, bet, uzlūkojot par vēlamu ne vienmēr realizēt obligāti "tautības principu" un atdalīties, it sevišķi mazām nācijām, viņš būtībā iebilda pret "tautības principa" vispācību un absolūto patiesību. Rainis tāpēc diezgan izvairīgi atsacījās apspriest tā pareizību, jo tas, pēc viņa domām, bija vēl neizšķirts un šim brīžam arī neizšķirams jautājums... Mums tikai jāatzīst fakts, ka pēc šāda principa mazās tautas tiesām centās un pa daļai vēl cenšas uz priekšu... ceļas mazas "nacionālas valstis", t.i., tādas, kuru iedzīvotāji kopoti caur vienu tautību". Tas tomēr nebūt nenozīmē, ka Rainis uzskatīja "tautības principu" par tādu, kam nebija nekāda sociāla un vēsturiska pamata.

Tautības princips" caurstrāvo daudzus Raiņa rakstus, kuros viņš aplūkoja dažādu tautu un valstu poli-

¹ Д.Б. Левин. История международного права, М., изд. ИМО, 1962, стр. 75, 67, 68.

² J. Rainis. Mazās valstis un viņu nākamība", "Dienas Lapa", 1889.g. 27.okt., Nr. 244.

tisko dzīvi un to savstarpējās attiecības. Rakstā "Par attīstību" Rainis pasvītvoja visu kontinentu tautu tiesības uz brīvu un neatkarīgu attīstību, būtībā vērsās arī pret Eiropas lielvalstu pieņemto koloniālisma politiku Āzijā un Āfrikā. "Kas zīmējās uz tautu savstarpīgo sadzīvi", rakstīja Rainis, "tad arī te pamazām sāk parādīties jauna strāva. Pēc dabas nošķirtās pasaules daļas grib arī citādi būt patstāvīgas: Amerīka, Austrālija, Āzija, Āfrika, grib, lai eiropieši neieņķtos viņu darīšanās, un ļautu dzīvot viņiem pēc pašu gribas un vajadzības".¹

Rainis noraidīja arī reakcionāro principu "viens valsts - viena nācija", jo tas nozīmēja, ka daudznacionālās valstīs iegūst tiesības brīvi attīstīties tikai vienas, vadošās nācijas pārstāvji. Šīs nācijas valdošā šķira var realizēt vardarbīgu citu nāciju asimilēšanas un spiešanas politiku. Rainis rakstā "Tautiskie centieni Austro-Ungārijā" norādīja, ka nav iespējams piekrist tiem, kas sludina, ka "valsts stiprums vienīgi iespējams oaur to, ka tautība top spiesta un no daudz mazajām tautiņām paderīta viena liela".²

Pasvītrojot "tautības principa" pozitīvo nozīmi un lomu, Rainis vērsās vienlaicīgi pret tā saukto "legitīmisma principu", kas pāuda reakcionāru monarhistisku teoriju, kura par valsts iekārtas galveno principu pasludināja "likumīgo", mantošanas ceļā iegūstamo varu, dinastiju svēto un neatņemamo "tiesību" uz troni un absolūto varu valstī. Šo principu pasludināja Vīnes kongresā (1814.-1815.g.); lai attaisnotu "Svētās savienības" politiku, kas bija vērstā pret tautu nacionāla-

¹ J. Rainis. Kopoti raksti, 14. sēj., 329. lpp.

² J. Rainis. Tautiskie centieni Austro-Ungārijā, *Dienas Lapa*, 1890. g. 18. dec., Nr. 288.

jām interesēm, attaisnoja intervences "likumīgo" pamatu feodālo dinastiju atjaunošanai un nostiprināšanai.

Apskatot daudzo Austroungārijas tautu savstarpējās attiecības, Rainis konstatēja, ka daudznāciju valsts pamats stiprs var būt tikai tad, kad visas tautas iegūst vienlīdzīgas tiesības. "Bez šāda pamata", raksta Rainis, "kopīga valsts nav domājama, jo nedz ungāri ir pārvācojami, nedz vācieši pārunģarojami... Itin dabiski nu ir, ka arī citas tautas sāk cīnīties pēc tāda pat stāvokļa, ka pamazām Austro-Ungārijā visas tautības mēģina panākt vienādas tiesības... valstij, kuras sastāvdaļas saucās viena pret otru, nav drošas patstāvības, tā never būt stipra valsts, ja šie dažādie elementi netop kā nekā vienoti"¹

Tāpēc vēlreiz jāatzīmē, ka centieni, atrast piemamam atbilstīgu daudzu tautu savstarpējām attiecībām daudznacionālās valsts ietvaros kapitālisma apstākļos, būtībā nozīmēja lielā mērā ierobežot "tautības principā" ietvertu satūru. Tas nozīmē, ka Rainis, kā iepriekš teikts, nav piedevis "tautības principam" absolūtu un negrozāmu jēgu, bet centies izprast dažādu tautu savstarpējās attiecības dialektiski, ņemt vērā šo tautu dzīves daudzās un dažādās puses, to attīstību un vajadzības. Tas izskaidrojams šādi: Rainis "tautības principam" nav interesējies tikai tīri teorētiskā nozīmē vai arī šauri abstraktā un buržuāziskā izpratnē, bet viņš centies ar tā palīdzību izskaidrot daudznacionālu valstu sastāvā ietilpstošo tautu savstarpējās attiecības. Tāda valsts bija cariskā Krievija, kurā ļoti aktuāls bija jautājums par tās daudzo tautu turpmāko valstiskās attīstības perspektīvu. Saprotais, ka lielā mērā Rainis interesēja

¹ J. Rainis, Tautiskie centieni Austro-Ungārijā, "Dievas Lapa", 1890.g. 18. dec., Nr. 288.

arī Latvijas nākotne. Tāpēc viņš, analizējot Austroungārijas un citu tautu savstarpējās attiecības, vispirms interesējās par problēmu, kā vienot dažādas nācijas uz pareiziem "pamatiem", t.i., kā tās varētu pilnīgi "izkopt savu tautību un tomēr ir savā starpā vienotas caur saprātīgām saitēm".¹

Raiņa rakstu saturs liecina, ka viņš nebūt neatstāst atdalīšanās principu vienmēr un absolūti par lietderīgu, it sevišķi mazajām tautām. Redzams, ka Rainis kā vienmēr, tā arī šai konkrētā gadījumā vispirms vadījās no plaša tautas masu interešu viedokļa.

Tāpēc viņam bija arī dibināts pamats vispusīgi apsvērt dažādu tautu kopdzīves un atdalīšanās problēmas. Pārdomājot visus šos procesus, Rainis rakstā "Mazās valstis un viņu nākamība" paredzēja, ka "nākotnē mazās valstis nedzīsies vis pēc mazu patstāvīgu valstiņu nodibināšanas, bet pēc lielāku organismu celšanas... valstu sabiedrību vai savienību, kura kopīgi aizstāvēdamās uz ārpusi, iekšēji sastāv iz daudz lielā mērā patstāvīgām daļiņām... tur savienoti abi labumi, drošība pret ārieni caur pašu spēku un arī vajadzīgā iekšējā patstāvība".²

Šādu tautu savienības programmu Rainis izvirzīja Balkānu pussalas, Anglijas un Austro-Ungārijas valstu tautām, t.i., tām daudznacionālajām valstīm, kuras viņam tolaik bija vairāk pazīstamas un kuru sabiedriski politiskie apstākļi bija aptuveni līdzīgi Krievijai. Viņš turpat arī uzsvēra, ka ikviena " tautā ir vajadzīgā cenšanās"³ uz šādiem nākotnes mērķiem.

¹ J. Rainis. Mazās valstis un viņu nākamība, "Dienas Lapa", 1889.g. 27. okt., Nr.244.

² Turpat.

³ Turpat.

Nav šaubu, ka šādu ideālu Rainis attiecināja arī uz Krievijas nākamo politisko iekārtu, to apliecina viņa turpmākie raksti, kuros viņš padziļināja savus uzskatus par dažādu tautu politisko kopdzīvi daudz nacionālās valstīs.

Tas liecina, ka Rainis bija saskatījis un noraidījis kapitālisma attīstības rezultātā notiekošos dažādu tautu "tuvināšanās" procesus, kurus varmācīgā ceļā realizēja spēcīgāko nāciju valdošās aprindas. Tāpēc viņš jau 19.gs. beigās neatleidīgi meklēja līdzekļus un ceļus, kā nokārtot tautu kopdzīvi uz "jauniem" pamatiem. Šos pamatus viņš atrada strādnieku kustības ideālos, sociālisma ideālos un turpmākajā dzīves posmā, kļūdamas ģeniāls dzejnieks, pauda savā mākslā proletāriskā internacionālisma un tautu draudzības un vienlīdzības idejas.

Aplūkotajiem Raiņa rakstiem, kuros skartas daudzas starptautiskās tiesiskās problēmas, ir nozīmīga vieta latviešu tautas progresīvās sabiedriskās domas attīstībā 19.gs. beigās. Raiņa idejas savdabīgi papildina un bagātina citu progresīvo jaunstrādnieku uzskatu sistēmu šajā laikā.

Dziļā interese par dažādu tautu un valstu savstarpējām attiecībām, tātad arī par to dzīvi, paplašināja Raiņa redzes loku, pievērsa viņu problēmām, kas tālu pārsniedza tikai latviešu tautas vietējos jautājumus un tās brīvības perspektīvas, sagatavoja noteiktu pamatu viņa mākslas darbu idejiskajam saturam.

Lielā dzejnieka un domātāja pārlicība un ticība valstu un tautu politisko un tiesisko attiecību progresīvai attīstībai ir puvusi spilgtu reālu iemīļojumu mūsdienu starptautisko tiesību pamatprincipos, normas un institūtos.

Aspirants V.Cielavs

O.Grīnbergs,
zinātniskais vadītājs Valsts un
tiesību zinātņu katedras vadītājs,
profesors.

LATVIEŠU BURŽUĀZIJAS PIRMĀS PARTIJAS - CARISMA POLITIKAS KALPĪBĀ

Latviešu buržuāzijai, kamēr vien pastāvēja carisms, bija raksturīgs politisks indiferentisms. J.Jansons (Brauns) šai sakarā rakstīja: "Latviešu nacionālā buržuāzija nav nekad traucusies uz priekšu caur smagu cīņu katastrofām, bet izkūņojusies palēnām, tā nekad nav uzdrošinājusies pašas spēkiem gāzt tai ceļā stāvošas varas, bet tā vienmēr pratusi piemēroties un izplesties tur, kur kādi citi sabiedriski spēki jau atbīdījuši šķēršļus pie malas... līdz pat 1905.gadam un arī pēc tam latviešu tautiskā pilsonība nemaz nav sev uzstādījusi kādu plašāku politisku programmu, jo viņas pilsoniskās brīvības jēdzieni pilnīgi vienlīdzīgi krievu policijas priekšrakstu robežās, un viņai arī nevajadzēja nekādus politiskus cīnītājus, bet gan gubernatorus un žandarmu palkavniekus kā goda viesus viņas biedrību mielastos".¹

Teiktais pilnā mērā attiecas uz tā laika latviešu buržuāziskajām partijām. Bez plašākas politiskas programmas, ierobežotas savos mērķos un rīcībā - šis, tā sauk-

¹ J. Jansons (Brauns). Kopoti raksti VII sēj. R. 1928., 186. lpp.

tās, "pilsoniskās"¹ partijas nebija sabiedriski politiskās dzīves noteicošs faktors. Zīmīgi, ka līdz 1905. gadam latviešu buržuāzija pat nemēģināja dibināt savas politiskās organizācijas. Tikai tad, kad iesākusies revolūcija, kuras vadītājs bija ļaņi organizētais proletariāts, atklāja, ka dienas kārtībā izvirzītie jautājumi var tikt atrisināti bez buržuāzijas un pret buržuāziju, latviešu tautiskā pilsonība sarosījās, lai, dibinot partijas, politikas svaru kaušos liktu arī savas intereses. Arhivreakcionārajai "Rīgas Avīzei", kura vēl 1903. gadā uzskatīja, ka partijas "var sev atļaut lielas tautas, mazākas var caur tām tikt izpostītas",² "morāliskie spēki" bija vajadzīgi tādēļ, ka ar "likumīgiem spēkiem" - policiju, tiesu un karaspēku vien bija izrādījušies nepietiekami, lai "pastāvošā kārtībā stāvētu uz stipra, nesātrioināma pamata",³ Kadetiskā avīze "Latvija" ar politisku partiju saistīja grandioza revolūcijas kanalizācijas projekta realizēšanu; ja kadetu partijas sēkla būtu uzdīgusi jau tad, kad "pavasara vēji" pūta Krievijā, tad gan tā būtu nesusi bagātus augļus! "Būtu jau toreiz nodibinājusies politiska nodaļa jeb klubs pie Rīgas latviešu biedrības, - rakstīja "Latvija", - tad droši revolucionārā kustība uz laukiem būtu apturēta, vai ekonomiskās cīņas guļtnē ievadīta".⁴ Stājušies pie politisko partiju

¹ Par "pilsoniskām" buržuāzijas ideologi dēvēja partijas, kas "atzīst pastāvošo kārtību, negrib viņas vietā ievest sociāldemokrātisko verdzības un spaidu oietuma būšanu, negrib aplaupīt īpašniekus un izpostīt laulību palaidniecībai par labu" (sk. "Rīgas Avīze", 1907. g. 1. nov. Nr. 266). "Pilsoniskās" šai nozīmē bija visas aplūkojamā perioda buržuāziskās partijas: Tautas partija, Latviešu reformu partija, Latviešu konstitucionālā demokrātiskā partija un Latviešu demokrātiskā partija.

² "Rīgas Avīze", 1903. g. 13. janv., Nr. 9.

³ T. p., 1906. g. 4. martā, Nr. 51.

⁴ "Latvija", 1906. g. 3. febr., Nr. 4.

ībināšanās tikai galējas nepieciešamības spiesti un vienīgi kontrrevolucionāros nolūkos, labēja spārna buržuāzijas ideologi dalīšanos partijās iztēloja kā nelaimi, kas mākslīgi radīta latviešu sabiedrībā. Nenoliedzot, ka pie latviešiem pastāv dažādas grupas un šķiras, "Rīgas Avīze" mēģināja iestāstīt, ka šķelšanās nebūt neesot prasījušas šo grupu un šķiru atsevišķās intereses. Strādnieku un bezzemnieku intereses agrākie tautiskie vadopi esot aizstāvējuši vēl pilnīgāk nekā revolucionāri... Pie visa vainīgi esot egoistisk¹, godkāri musinātāji, kuri caur sacensību tautiskās partijas arēnā neesot varējuši cerēt uz panākumiem un tādēļ tiem vajadzējies atdalīt ne kopējas tautas kādu šķiru, uzmusināt tās šķiras jūtas un uzvesties viņai par aizstāvjiem. "Mūsu jaunās politiskās partijas dibinātas tik dēļ šādu vadopi interesēm un nevis kā kādas grupas vai šķiras dabiska prasība",¹ - vispārināja "Rīgas Avīze", teikto attiecinādama ne vien uz revolucionārējām partijām, bet arī kadetiem, reformistiem un citām, no tās nōstāk stāvošām, buržuāziskām partijām un grupām. Visu laiku, kamēr buržuāziskās partijas izrādīja kādas dzīvības zīmes, starp viņām notika nemīlīga ķīvēšanās par to, kurai no tām būt par tautiskās pilsoņības karognesēju. Šo partiju pulkā nevarēja būt lielāka priekša, kā tad, ja kāda no konkurējošām partijām nogāja no politiskās skatuves. Kad 1906.gadā us laiku pārtrauca savu darbību Latviešu kadetu partija, "Rīgas Avīze" jaunā priekā vēstīja: tas esot noticis pō tam, kad šī partija kādu laiciņu vedusi istu vārguļa dzīvi. Tāgād pat mēģinājums maksīgi atdzīvīnāt partijas liķi nevarot notikt...² Te nu jāpiebilst, ka vārguļa dzīvi vedē visas buržuāziskās partijas un F.Veinberga tautas partija, ku-

¹ "Rīgas Avīze", 1907.g. 18. janv., Nr.14.

² "Rīgas Avīze", 1906.g. 11. nov., Nr.252.

res vārdā runāja "Rīgas Avīze", šai ziņā nebija izpelnies Buržuāziskais emigrants O.Freivalds, kurš, kā pārliecībasimies, nebūt nav beskaistīgs buržuāzisko partiju visai neeilās pagātnes aprakstītājs, pat viņš ir spiests atāit, ka tā leika pilsoniskās partijas pareizāk gan būtu bijis usskatīt par politiskām grupām (mēs gan teiktu "klijām" - aut.), jo nevienai no viņām neizdevās apvienot kaut cik plašākas latviešu sprindas. Tās dibinājās un palika kā šauru intelligences aprindu partijas, kuru gandrīz vienīgā aktivitāte izpaudās to preses izdevumos.

Ar šo gluži objektīvo secinājumu nekādi nesaskan O. Freivalda tālākais "atklājums", ka par pirmo latviešu politisko partiju usskatāma,., advokāta F.Veinberga nodibinātā Tautas partija, kurai "piemita liels loms tā laika latviešu politiskajā dzīvē līdz pat Latvijas brīvvalsts nodibināšanai".² O.Freivalds savu apgalvojumu uzskata par tik nespērdāmu, ka nav pat usskatījis par vajadzīgu minēt kādus faktus, kas apliecinātu šīs partijas prioritāti. Pastāvējusi post hominum memoriā - un viss! Būtu F.Veinberga jau toreiz zinājis kādā godā tik celta viņa pēsterīte un pie kādiem meliem bus jāķeras nākamo paaudžu buržuāziskajiem hronistiem, pierādot tās pirmāsintās tiesības, viņš, hūdien, būtu pasteidzies, lai je ne sociāldemokrātus - kur nā tos vētrās sējējus! - tad vismaz kadētus, reformistus un tamlīdzīgus pusķoka lēcējus nepalaidu sev garām. Bet arī tie, izrādās, nebija daudz tālak tikuši. Pagājušō dienu infantilismu rūgti naoss nozēlot kadētu "Latvijai"; "Kur aizved viena dzība un nesagatavotānās politiskās lietās, to redzējam

¹ O.Freivalds: Latviešu politiskās partijas 60 gados. Copenhagen, Denmark. 46.lpp.

² Turpat, 33.lpp.

revolūcijas un streiku laikmētā, kad mēs, pilsoņu partiju piederīgais, bijām par kāju pameslu revolucionāriem..."¹ Taču atgriezīsimies pie P.Veinberga Tautas partijas.1905. gada novembrī, kad pēc bēdīgi slavenā 17.oktobra manifestā latviešu liberālā buržuāzija uzsāka pirmos mēģinājumus organizēties partijās, veinbergiskā "Rīgas Avīze" gluži kā lapaas Krilova fabulā, kura, nespēdama aizmniegt viņoas, centās iestāstīt, ka tās ir zeļas - apzinādamās, ka tai nez vai izdosies pulcināt ap savu tambrižam odiozo programmu kaut cik ievērojošus pilsonības spēkus, par to rakstīja: "Mēs šai lietā esam piekopusi zināmu atturību. Pēc mūsu uzskatiem tagadējā laikā vēl nevar galīgi nodibināties kārtīgas politiskas partijas un programmas.Priekā tam ļaužu prāti vēl pārāk iztraukti un politiskie apstākļi par maz noskaidrojūšies. Tādā laikā var būt runa tik no divām "partijām": no revolūcijas piekritējiem un revolūcijas pretiniekiem".² Tikai 1906. gada janvārī, kad, iestājoties reakcijae uzbrukumam, latviešu buržuāzija savu kontrevolucionārismu sāka izrādīt noteiktāk, "Rīgas Avīze" sadūšojās paziņot, ka esot pienācis laiks atkal sākt domāt par kārtīgu politisku darbību, pulcināt latviešu izkaisītos spēkus zem viena karoga. Tam sekoja paziņojums (1906.g. 16.febr.), ka Tautas partija sastādījusies un kāds dibinātāju pulciņš beldzot pieņēmis partijas programmu, sastāvošu no pāris punktiem. Tad ilgāku laiku par partijas darbību nekas netika ziņots, ja neskaita 1906.gada 26. marta paziņojumu, ka Tautas partijas sapulce nenotikšot... Un tikai pašā 1906.gada nogalē "Rīgas Avīzē" parādījās daudzsolōša vēsts, ka Latviešu tautas partija iesniegusi gubernatoram ziņojumu par savu sastādīšanos

¹ "Latvijs", 1906.g. 27. febr., Nr.23.

² "Rīgas Avīze", 1905.g. 19.nov., Nr.

un ka viņas reģistrēšana notikšot tuvākajās dienās. Tam sekoja kārtējais ilgaiss klusuma periods un kārtējais atgādinājums - tagad jau 1907. gada 22. augustā, ka esot notikusi partijas dibināšanas sepulce, kas iecēlusi pagaidu priekšniecību (pr-ks F. Veinbergs) ar sēdekli Rīgas namīpašnieku biedrības lokālā. Kas attiecas uz pārāk ieilgušo partijas "konstituēšanos", tad partijas dibinātāji darot zināmu, ka līdz pat pēdējam laikam neesot atraduši apstākļus par labvēlīgiem savas programmas īstenošanai dzīvē, jo pārāk vēl revolucionārais reibonis valdījis pār ļaunu prātiem. Tikai pēc II Valsts Domes atlaiššanas un 3. jūnijs manifesta, kad issākusies zināma prātu skaidrošanās (pats melnākais reakcijas periods - aut.), tieši atzīts par iespējamu staties pie darba... "Lūzuma" brīdis partijās darbībā, pareizāk - bezdarbībā iestājās ar 1907. gada 16. septembri, kad notika pirmā lielā partijas sapulce, piedaloties, ja var tieši "Rīgas Avīze" informācijai, 500 cilvēkiem, pārsvarā namīpašniekiem, tirgoņiem un citiem veikalniekiem. Ar lielu sajūsmu sapulce pieņēma telegrammas tekstu Ministru Padomei pr-jam Stolipinam:

"Latviešu tautas partija, sapulcējusies uz Valsts Domes vēlēšanu jautājuma apspriešanai, lūdz Jūsu Augsto Ekselencijai nolikt pie Viņas Kēizarišķas Mājestātes tropa pakāpieniem, ka sapulce ar gvilēm apsveic savu Mīļoto Monarhu ar laimīgo izglābšanos no briesmām, kas viņam dārgai dzīvībai draudēja Romijas ūdēs" ¹ (cera jahta bija uskrējusi uz sēkļa - aut.). Šai "vēsturiskajai" sapulcei sekoja vairākas citas, kas, atgāzībā no konkurējošo partiju sapulcēm ("Rīgas Avīze" ar neslēptu prieku ziņoja, ka šai laikā notikušajā kadetu pilnsapulcē esot piedalījušies 3 priekšniecības locekļi un 8 biedri); bija vissī kupli apmeklētas protams, no namīpašniekiem, tirgoņiem un citiem veikalnie-

¹ "Rīgas Avīze", 1907. g. 17. sept.; Nr. 207.

iem,, Sapulces - tā arī bija vienīgā partijas aktivitātes izpausme, jo praktiskā politiskā darbība tā ielaisties neriskēja, 1907.gada 11. oktobrī, piemēram, šīs partijas sapulce nolēma, ka partija gaidāmās Valsts Domes vēlēšanās nepiedalīsies, atļaujot katram partijai locēklīt rīkoties pēc paša atziņas. Tās pats atkārtojās arī 1908.gada novembrī, kad Tautas partija pievienojās pārējām pilsoniskām partijām, noslēdzot ar tām vienošanos, ka Rīgas domnieku vēlēšanās piedalīsies nevis partijas, bet gan "pastāvošā latviešu pilsonisko organizāciju priekšstāvji" (t.i., šauras politisku veikalnieku kliķes, kas jau pirms revolūcijas bija ievingrinājušas roku līdzīga veida darījumos - aut.). Tā tas turpinājās līdz 1908.gada jūnijam, kad partijas priekšniecība, pasludinājusi vasaras brīvdienas, rudenī ne tikai aizmirsās sasaukt kārtējo partijas sapulci, bet vispār nelika manīt, ka jaukais vasaras brīvdienu laiks partijai beidzies. Latviešu tautas partija, tāpat kā citas buržuāziskās partijas, labprātīgi nogāja no politiskās skatuves, tā arī nekļūstot par pastāvošas kārtības "morālistu balstu".

Var rasties jautājums: vai ir kāda nozīme ievērot partijas, kas bija efemerī, pārvarā pat fiktīvi lielumi? Pēc mūsu domām - jā. Pat tad, ja šīs partijas nebūtu bijušas nekas vairāk kā politiski virzieni, paliek spēkā V.I. Ļeņina norādījums, ka "aplēm būtu ievērot tikai tās partijas, kas formāli darbojušas, pametot novarta pilnīgi iezīmējušos politiskos virzienus. Vajadzīga tikai kaut kāda jū nēcīgā pārmaiņā politiskajā atmosfērā un šie virzieni dažās nedēļas iegūs partiju veidu".¹ Bet latviešu buržuāziskās partijas, kā zināms, ne vien pārstāvēja noteiktus politiskus virzienus, bet arī formāli darbojās. Viņas ieņēma noteiktu vietu tai politiskā spēka pamatiedalījumā, kurš iezīmējās jau kopš 19.gadsimta vidus,

¹ V.I.Ļeņins. Raksti, 11.sēj., 187.lpp.

spilgtu izpausmi guva 1905.-1907.gadu revolūcijā un palika tāds pats arī turpmākajos gados. V.I.ļeņins šo Krievijas (un tāpat arī Latvijas) politisko spēku pamatiedarbības noturību išķaidroja ar to, ka vēl nav atrisināti vēsturiskās attīstības objektīvie uzdevumi, kas ir visu buržuāziski demokrātisko revolūciju saturs.¹ Krievijā, - rakstīja V.I.ļeņins, - ir trīs galvenie politiskie spēki un tāpat politiskās līnijas: melnsimtnieki un "birokrātija" līdzās viņiem un pār viņiem; liberāli monarchistiskā buržuāzija; beidzot, buržuāziskā demokrātija un proletāriskā demokrātija.² Politiskajiem spēkiem atbilda galvenie politisko partiju tipi: reakcionāri buržuāziskās partijas; liberāli buržuāziskās partijas; sīkburžuāziskās partijas un sociālistiskā proletāriāta partija. Šie politiskie veidojumi, kā atzīmēja V.I.ļeņins, nesakrita ar ekonomiskajiem, šķiriskajiem dalījumiem tikai tāda ziņā, ka divām pirmajām grupām pretim stāv nevis divas, bet gan trīs politisko partiju grupas - melnsimtnieki, oktobristi un kadeti.⁴

Jā neievērojam nelielas politiskas novirzes, tā laika latviešu politiskās partijas, atbilstoši V.I.ļeņina partiju klasifikācijai var iedalīt sekojoši: Tautas partija (melnsimtnieki); Latviešu reformu partija (oktobristi), Latviešu konstitucionālā demokrātiskā partija (kadeti), Latviešu demokrātiskā partija; "progresisti", Radikāli demokrātiskā partija, Latviešu sociāldemokrātu savienība (sīkburžuāziskās partijas) un Latviešu sociāl-

¹ V.I.ļeņins. Raksti, 17.sēj., 433.lpp.

² Turpat, 318.lpp.

³ V.I.ļeņins. Raksti, 11.sēj., 181.lpp.

⁴ Turpat, 191.lpp.

demokrātiskā strādnieku partija (sociālistiskā proletariāta partija).

Melnšimtniekus V.I.ļeņins raksturoja kā galēji reakcionāras, daimtkungu maižnieku partijas, kas cenšas saglabāt patvaldību, tautas beztiesīgumu, maižnieku, ierēdņu, policijas pilnīgu kundzību pār tautu.¹ Šādi cētieņi piemita arī P.Veinberga Tautas partijai, kas pārstāvēja, kā bija teikts Latvijas sociāldemokrātijas IV kongresa (1914.) lēmumā "Par attiecībām pret buržuāziskām partijām" - "melnšimtnieciski reakcionāro latviešu lielburžuāziju, kura atklāti nostājas cariskās valdības un maižniecības pusē, lai līdzī tām karotu pret proletariāta atsvabināšanās kustību".² Šīs partijas sociālā bāze bija gaužām ierobežota, jo tā laika Latvijas pilsētu lielburžuāzija, pēc P. Stučkas paskaidrojuma, sastāvēja no "barona kapitālista, no vācu (baroniem radniecīgas) lielrūpnieciskas lielburžuāzijas, no vāciem draudzīgiem ārzemju kapitālistiem un ļoti nedaudz latviešu lielrūpniekiem. Latviešu "bagātnieki" pilsētā bija namsaimnieki, kurus revolūcija apaidīja ar īru apcirpšanu un kas tādēļ vien jau nebija draudzīgi revolūcijai".³ Namsaimnieki, kuri carisma garantēto īres maksu stādīja augstāk par plaši izprastām buržuāzijas šķiras interesēm, apvienojušies Tautas partijā izvirzīja saukli: "Nost ar demokrātiem visu dažādās formulās! Nost ar sociālistiem, šiem absolūtiem demokrātiem un nost ar visādiem mēreniem demokrātiem!"⁴ Līdz ar to viņi atēicās atzīt patiesību, ka "visa politiskā brīvība vispār, pamatojoties uz mūslaiku, t.i., kapitālistiskām, ražošanas attiecībām, ir buržuāziska

¹ V.I.ļeņins. Raksti, 11.sēj.,277.lpp.

² Latvijas Komunistiskās partijas kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijas un lēmumi. I daļa. R., 1958., 94.lpp.

³ P.Stučka.1905.gads Latvijā.M., 1926., 29.lpp.

⁴ "Rīgas Avīze", 1906.g. 28.febr.,Nr.28.

brīvība. Prasība pēc brīvības vispirms izteikta buržuāzijas interesēs".¹ Atšķirībā no liberāli monarhistiskās buržuāzijas, kura, uzdodot sevi par demokrātijas aizstāvi, mēģināja gūt sev kādu labumu, revolūciju samierinot ar kontrrevolūciju, P.Veinberga grupa, 1905.-1907. gadu notikumos saskatot vienīgi "sociālu jeb sociāldemokrātisku revolūciju, kas vērsta pret ķeizaru, mantīgām šķiņām un visu pastāvošo kārtību",² pieteicos revolūcijai bezkompromisa cīņai. Pat visnenosimīgākos buržuāziski demokrātiskās revolūcijas iekarojumus viņi uzņēma ar negantāko naidu. "1905.gadā Tautas partija apmierinājās ar oara oktobra manifestu un aicināja izbeigt revolūciju",³ lasām O.Freivalda grāmatā. Šī frāze ir visosur nelīga. Drīz pēc manifesta iznākšanas - 1905.gada 2. decembrī "Rīgas Avīze", nosaucot grāfu Vitti par "Krievijas kaprauci", pārmeta viņam ne vien revolūcijas sagatavošanu (bez Vittes "mākslīgās fabriku izsudzēšanas politikas Krievijā nebūtu nedz proletariāts, nedz strādnieku jautājums, nedz sociāldemokrātijas"), bet arī tiešu revolūcijas izprovocēšanu. Izrādās, līdz 17. oktobrim, Vittes politikas sagatavota, revolūcija tomēr tālāki vēl neesot gājusi uz priekšu. Šai kritiskā brīdī Vitte, iecelta par Ministru Padomes priekšnieku, sacerēja manifestu par ķeizara atsacīšanos no patvaldības un dažādām "brīvībām". Visiem zināms, kas pēc tam esot noticis. Pa visu Krieviju nu gājusi revolūcijas auka vajā. "Manifestam sekoja un vēl seko varmācības, dedzināšanas, slepkavības",⁴

¹ V.I. Lejins. Raksti, 9.sēj., 84.lpp.

² "Rīgas Avīze", 1906.g. 13.janv., Nr.9.

³ O.Freivalds. Latviešu politiskās partijas 60 gados... 33.lp.

⁴ "Rīgas Avīze", 1905.g. 2.a oktobrī.

raketiņa "Rīgas Avīze", parādot šai jautājumā pilnīgu solidaritāti ar melnsimtnieku galveno partiju - Krievu tautas savienību. Kad vēlāk Tautas partija savā programmā tomēr deklarēja, ka ir par monarhistisku valsts kārtību uz 17. oktobra manifesta pamata, tad šī samierināšanas (nevis "apmierināšanās"!) ar manifestu bija vairāk melnsimtnieciska, nekā oktobristiska. Savu konsekvento monarhismu Tautas partijas ideologi izskaidroja ar to, ka Krievijā neesot priekšnoteikumu parlame tārī valdīšanai: tautai trūkstot parlamentārā tradīciju un vidus šķiras, kurām parasti ir parlamentārisma balsts, esot vājas. Pēdējais apstāklis esot par iemeslu tam, ka pastāvot liela plaisa starp šķirām, kuru izlīdzināt vienīgi ķeizarišķajai autoritātei esot pa spēkam.¹ Lai šeit kaut ko grozītu būšot vajadzīgs vesels laikmets. Tikai tad, ja Valsts Dome kādus 30 vai 50 gadus būs izturējusies gudri un valstij par svētību, nevis nesaprātīgi, kā divas pirmās Domes, vienīgi tad varēšot iesākoties pārliecība, ka Krievijā vairs nepastāv patvaldība, bet konstitucionāla monarhija.² Veinbergisti, kuri gadiem ilgi bija liekuļojuši patriotismu, šiz tautiskiem lozungiem slēpjot savu spkaunojošo tirgošanās ar vācu buržuāziju un baroniem, revolūcijas piespiesti, atklāja, ka tas ir bijis tikai līdzeklis savu egoistisko, šauri šķirisko mērķu sasniegšanai. "Pirms pie mums nebija notikusi revolucionārā kustība, - raketiņa "Rīgas Avīze" - katra no abām minētām grupām (t.i. vācu muižniecība un latviešu buržuāzija, ko "Rīgas Avīze" pietieīgi dēvē par "nacionālo inteligenci" -aut.) turēja sevi diezgan stipru zemes vadīšanai. Notikumī, diemžēl, pierādījuši, ka abas puses maldījušās. Tānī brīdī, kad ķeizarišķā autoritāte bija satriecināta un valsts

¹ "Rīgas Avīze", 1907.g. 11.aug., Nr.176.

² T.p., 1907.g. 21.jul., Nr. 158.

vara līdz ar to bija kļuvusi vāja, neda mūsu lielgruntniecība, neda latviešu nacionālā inteligence neizrādījās par spēku, kas ar savu autoritāti būtu varējis uzturēt kārtību. Abām grupām, kuras senāk viena otru apkaņoja, tagad radies jauns kopējs ienaidnieks - revolucionārais sociālisms un anarhisms, kas draud izpostīt tiklab vācu kā latviešu sabiedrību un visu zemes kārtību. Ievērojot šo jauno draudošo ienaidnieku, latviešu un vācu savstarpējie tautiskie strīdu cēloņi saudē daudz ko no agrākā svara. Jaunajās apstākļos neda vāciešiem, neda latviešiem vairs nav vajadzīgs un derīgs tik stipri uzsvērt tautisko pusi. Tegadējā laikā tautiskās kaislības latviešu un vācu starpā nav jākurina, bet ir jāpārvērš par kopējas dzimtenes aizstāvēšanas jūtām...¹ Cenšoties tuvināties Krievu tautas savienībai, neprātīga šķiriska naida pārņemtie latviešu reakcionāri šīs partijas galējo šovinismu uzskatīja par nebūtisku faktoru, vēl vairāk - viņi to mēģināja izmantot savos konterrevolucionāros nolūkos. "Rīgas Avīze" par to rakstīja: "Galvenais motīvs, ar kuru Krievu tautas savienība pamato savu vērsanos pret māsajām tautībām, ir viņu revolucionārisms un valsts izpostīšanas centieni. Cik drīz tas pie kādas tautības atkrit, t.i., ja tā arī no savas puses uzstājas pret revolucionāriem centieniem un ne tikai vārdiem, bet arī ar darbiem palīdz nodibināt kārtību - Krievu tautas savienībai aud galvenais iemesls un viņa priekš tādās tautības dara izņēmumu".² Paskaidrojot, ka "latviešus ar Krievu tautas savienību saista liela kopēja interese" - atbrīvoties no "teroristiem, slepkavām, laupītājiem, sociāldemokrātijas un revolucionāriem", "Rīgas Avīze" šo partiju nosauca par "visšķērtākāko no visām krievu partijām", kas visnospēstākā veidā apkaņojot revolūciju. Pie

¹ "Rīgas Avīze", 1906.g. 4. marta, Nr. 51.

² T.p., 1907.g. 19. jūlija, Nr. 156

tam viņa to darot ne tikai vārdiem, bet piekritot arī līdzekļiem, kādi valdībai nepieciešami revolūcijas apspiešanai. Dažas citas partijas, turpretī, vārdiem gan notiesājot revolūciju, taču ieteicot tādu politiku, kas nekad nevarot novest pie revolūcijas sakāves.¹ Par "visuzticamāko" Krievu tautas savienība "Rīgas Avīzes" acis kļuva kopš tās reizes, kad šīs partijas deputāts Puriškovičs "piedāvāja Baltijas vāciešiem aizstāvēt viņus Valsts Domei pret tādu vīru apmelojumiem kā Ozols un biedri".² Par apmelojumiem "Rīgas Avīze" nosauca neapgāžamos pierādījumus, ko Valsts Domei iesniedza sociāldemokrātijas deputāts J. Ozols un kas Domes un visas Krievijas priekšā pavēra kontrrevolūcijas spīdzināšanu un zvērību ainu Latvijā. Melnsimtnieciskā "Rīgas Avīze" toreiz nebija vienīgā, kas centās attaisnot kontrrevolūcijas nozīgumus. Kamēr sociāldemokrāti un trudoviki no Domes tribīnes pienagloja pie kauna soda ekspedīciju dalībniekus, kadeti, melnsimtnieki un kopā ar viņiem arī latviešu buržuāzijas deputāti aizstāvēja tos. "Tautas partija... aicināja izbeigt revolūciju", - raksta O. Freivalds. Nevis aicināja izbeigt, bet gan nežēlīgi izreķināties ar revolūciju - lūk, īstais apzīmējums šīs politiskās grupas prettautiskajai rīcībai. Nav iespējams uzskaitīt visus tos gadījumus, kad veinberģisti sevi parādīja kā vismelnākās reakcijas kalpus. Pietiek, ja minēsim viņu nostāju nāves soda jautājumā. Kad 1906. gadā plaši tika diskutēts jautājums par amnestiju politiskajiem ieslodzītajiem un nāves soda atcelšanu, veinberģisti kopīgi ar vācu junkuriem un cara birokrātiju nostājās pret amnestiju un nāves soda atcelšanu. "Rīgas Avīze" nogāja pat tik tālu, ka filistru zemiskos instinktus uzdeva par visas sabiedrības jūtām: "Kas attiecas uz nāves sodu, tad mēs viņa lietošanu arvien esam aizstāvē-

¹ "Rīgas Avīze", 1907. g. 19. jūlijā, Nr. 156.

² T. p., 1907. g. 5. jūlijā, Nr. 144.

juši. Kad slepkava vai atklāts dumpinieks tiek sodīts ar nāvi, tad tas nebūt neaizskar vispārības jūtas..."¹ Kas zīmējas uz reformām, tad, aizņemti ar melnsimtniecisko orgiju iedvesmošanu, veinbergisti pret tām neizrādīja ne kādu interesi (ja neskaita konkurējošo partiju dažādo projektu nomelnošanu un pāris miglainu "vadošo principu" butaforiskajā Tautas partijas programmā, kas tika sastādīta, gatavojoties III Valsts Domes vēlēšanām). Arī te, tāpat kā attiecībā ar Krievu tautas savienību, viņi visu darīja atkarīgu no tā, cik dūšīgi latvieši pulcēsies zem kontrrevolūcijas melnā karoga. "Tieši tāds karogs nāk par labu latviešu speciālām interesēm, - rakstīja "Rīgas Avīze", - jo tās vispirms prasa: nodibināt labas saites ar valdību. Pēdējai reformu jautājumos ir un būs izšķirošais svars un, ja viņa uz latviešiem neskatīsies labvēlīgi, tad tiem daudz nebūs cerams".²

Par latviešu literāriem P. Roziņš 1905.gada priekšvakarā rakstīja, ka viņi der tikai priekš urā saukšanas, laimes uzderšanas un padevības jūtu klāstīšanas, ka tie ir svētdienas vīri, kam nav ne spēju, ne gribas uz nopietnu darbu.³ Šī spēja un griba neradās arī pēc tam, kad buržuāziskā intelligēnce un vidējie buržuji, revolūcijas pamudināti, nodibināja veselas trīs liberālās partijas: Latviešu reformu partiju, Latviešu konstitucionālo demokrātisko partiju un Latviešu demokrātisko partiju. Cara 17.oktobra manifestā, kā konstatēja kadetu avīze "Latvija", šīm partijām bija robežakmens, pie kura viņām vajadzēja apstāties un viņas arī apstājās.⁴ Tādējādi latviešu

¹ "Rīgas Avīze", 1906.g. 24. febr., Nr.44.

² T.p., 1907.g. 12.jūlijā, Nr.150.

³ P.Roziņš. Rakstu izlase. II sējums. R. 1964., 122.lpp.

⁴ "Latvija", 1906.g. 8.febr., Nr.8.

liberāļi, tāpat kā viņu krievu kolēģi, "ierobežojās ar tiem darbības ietvariem, ko varēja radīt cara un dzimtbungu melnā sotņa, neupurējot ne kapeiku no saviem "gadnītu svētitajiem" vergu īpašnieku ienākumiem, ne niecīgāko privilēģiju no savām "godīgi iegūtajām" tiesībām".¹ KPSD "Pavasara konference" (1906. g. martā), atzīmējusi, ka "piesliedamās mirstošai feodālai valdībai un pabalstīdama viņas doto Domi", liberālā buržuāzija "uzliek kroni savai liekulīgai politikai", nolēma viņu neatbalstīt pat tad, ja tā "no abām pusēm spiesta, uzstādis radikālas prasības".² Buržuāzija kļuva kontrrevolucionāra, pastāvot nenovēršamai pretrunai starp patvaldību un buržuāziskās sabiedrības attīstības vajadzībām. "Patvaldība nevar nekavēt sabiedrības attīstību. Jo tālāk, jo vairāk saduras ar patvaldību buržuāzijas kā šķiras intereses, inteliģences intereses, bez kuras nav domājama modernā kapitālistiskā ražošana",³ norādīja V. I. Ļeņins. V. I. Ļeņins arī atklāja apstākļus, kas radīja šo šķietami parauksālo situāciju: sociālistiskā proletariāta apzinīgums un zemnieku ārkārtīgs revolucionārisms - "lūk, kādi apstākļi iedzina Krievijas liberālismu kontrrevolūcijas apkampienos daudz spēcīgāk nekā Eiropas liberālismu"; "...Krievijas strādnieku šķira parādīja sevi pietiekami patstāvīgu un spējīgu sevi aizstāvēt, - vēl vairāk: spējīgu vadīt demokrātiju pretēji liberālismam. Lūk, kādēļ mūsu buržuāzija kļuva liberāli monarhistiska un antidemokrātiska, tautai naidīga. Lūk, kādēļ tā vairāk baidās no demokrātijas nekā reakcijas"; "buržuāzija izbijās strādnieku patstāvības un zemnieku atmodas".⁴ Un tomēr, neraugoties uz melnsimtniecisko un

¹ V. I. Ļeņins. Raksti, 17. sēj., 93. lpp.

² Latvijas Komunistiskās partijas kongresu, konferenču un ĒK plēnumu rezolūcijas un lēmumi. I daļa. R., 1958., 30. lpp.

³ V. I. Ļeņins. Raksti, 8. sēj., 7. lpp.

⁴ V. I. Ļeņins. Raksti, 15. sēj., 38. lpp.; 17. sēj., 479. lpp.; 19. sēj., 51. lpp.

liberālo partiju pozīciju tuvību, mes uzskatām, ka ir nepareizi visas buržuāziskās partijas, to skaitā arī reformistus un kadetus - apvienot vienā "melnsimtniecisko politisko organizāciju blokā", kā to dara, piemēram, J. Netesins.¹ Butībā šāds pieņēmums ir divu dažādu noietu - melnsimtnieciski patvaldnieciskās un liberāli buržuāziskās saplūdināšana vienā kopējā reakcijas un kontrrevolūcijas noietnē, kas ir pretrunā ar vēsturiskajiem faktiem un V.I. Jaņina uzskatiem šajā jautājumā (sk. iepriekš).

Liberalo partiju labajā flangā un, tāpat, vistuvāk melnsimtnieciskiem stāvēja Latviešu reformu partija. Reformu partija tika nodibināta 1907.gada janvārī pēc tam, kad uz laiku pārstāja darboties Latviešu konstitucionālā demokrātiskā partija. Lai gan pie jaunās partijas pārnāca vairāki bijušie kadeti, to skaitā arī F.Grosvalds, kurš kļuva par tās priekšsēdētāju, Reformu partijai bija maz kopēja ar savu priekšteci. Uz to norāda arī minēto partiju pozīcija Valsts Domē: ja latviešu kadeti pieslēgās krievu kadetiem, tad reformisti par saviem demubiedriem izraudzījās oktobristus.² Reformu partijas programma, kas bija daudz "mērenāka" par kadetu programmu, vairāk atbilda latviešu buržuāzijas noskaņojumam, kurš tagad krietni vien bija nosvērīes pa labi. Reformu partija jau atklāti deklarēja, ka pašvaldībai jābalstās uz saimniekiem laukos un pilsoņiem (t.i., buržuāziju - aut.) pilsētās, kas panākams ar atbilstoša vēlēšanu likuma palīdzību. "Tikai pašvaldības nodokļu maksātājiem lai ir balsstiesība un nevis visiem, kas tikai zināmu vecumu sasniedzis, - rakstīja "Latvija", - tāpat kā ārzemniekam nav politiskas balsstiesības, lai tas arī dzīvo uz valsts teritorijas, tāpat pašval-

¹ Ю. Нетесин. Рабочее движение в Риге в период столичинской реакции. Р. 1958 г., стр. 33

² См. Общественное движение в России в начале XX-го века. Под ред. Л. Мартова, П. Маслова и А. Потресова. Том III. Книга 5. Партий- их состав, развитие и проявление в массовом движении, на выборах и в думе. С.-П. 1914, стр.272
273

ta tikai tam pieder tiesības, kam ir arī kāds pienākums".¹ Paziņojusi, ka vienīgais ceļš kā lauzt muļnieku privilēģijas, ir nostiprināt saimnieku kārtu, partija centās iegalvot, ka tas pacelšot arī kalpus - "būs saimniekam labāk, būs arī kalpam". Būšot pārvarēts privileģētais muļnieks, rādīšoties arī mazgruntniecība bezaemniekiem. Karot, turpretim, arī pret "pelēkajiem baroniem", tas ne tikai nevedot pie mērķa, bet gluži otrādi - palīdzot uzturēt, kaut arī ar kara stāvokļa palīdzību, muļniecības agrāko stāvokli.² Reformisti neizmirs arī strādniekus, solot nokārtot viņu stāvokli pret darba devējiem uz "taisnības pamatiem." Uzstājoties tādā kā konglieru lomā, reformistiem ne vienmēr izdevās saglabāt politisku līdzsvaru. Kad Reformu partija II Valsts Domes vēlēšanās oīeta neveiksmi, šīs partijas avīze "Latvija" notikušo izskaidroja ar to, ka "Rīgas Avīze" esot silti aizstāvējusi Reformu partijas līdētājiem bijis iemesls domāt, ka starp Reformu partiju un "Rīgas Avīzi" valdot vienprātība ne vien "tautiskos, bet arī politiskos jautājumos".³ Pasmējusies par savas konkurentes naivumu (Reformu partija esot pilnīgi atkarīga no "Rīgas Avīzes" zēlastības - ja tā gribot to izgāzt cauri, viņai tikai vajagot to uzslavēt), "Rīgas Avīze" jau gluži nopietni aizrādīja: vai Reformu partija vienā ziņā tomēr neesot pielaidusi mazu kļūdu. Proti, pirms vēlēšanām viņa piepeši esot uzspraudusi tautisko karogu un sākusi runāt to pašu valodu, ko "Rīgas Avīze". Vai tomēr Reformu partija nebūtu uzvarējusi, ja "Latvija" pusotras nedēļas pirms vēlēšanām nebūtu kritusi "Rīgas Avīzes" grēkos?⁴ Dažus mēnešus pēc šīs "grēkā krišanas" - negribas ticēt, ka tas būtu ticis darīts tikai tādēļ, lai sariebtu Reformu partijai - "Rīgas

¹ "Latvija", 1907. g. 18. janv., Nr. 14.

² T. p., 1907. g. 17. janv., Nr. 13.

³ "Latvija", 1907. g. 14. febr., Nr. 37.

⁴ "Rīgas Avīze", 1907. g. 19. febr., Nr. 41.

Avīse" jau aicināja uz apvienošanās:ību partiju program-
mās un gala mērķos taču neesot nekādas starpības. Ka ar
Reformu partiju var vienoties ne tikai savu aprindu ļau-
dis, pierādīja III Valsts Domes vēlēšanas. Gatavojoties
šīm vēlēšanām, 1907. gada rudenī Rīgā izveidojās divi par-
tiju grupējumi, kas atspoguļoja revolūcijas gaitā radušos
šķiru spēku sadalījumu. Vienā pusē stāvēja pilsētas prole-
tariāts ar Rīgas boļševiku organizāciju priekšgalā, bet
otrā - visu buržuāzijas slāņu vienots bloks, kura stūrak-
mens bija starp Reformu partiju un Baltijas konstitucio-
nālo partiju¹ 1907. gada 8. augustā noslēgtais līgums. Li-

¹ Baltijas konstitucionālā partija nodibinājās 1905. gada
27. oktobrī. Šī partija, kas apvienoja visu vācu buržuā-
ziju, mēģināja ievilkt savās rindās arī citu tautību pār-
stāvjus, taču bez redzamām sekmēm: 1906. g. dec. no 6500 tās
locekļiem tikai 189 bija krievi un 139 latvieši (sk. J.
Rainis. Kopoti raksti. XIV sēj. R., 1951., 557. lpp.). Partij-
as sociālo sastāvu raksturo šādi dati: 400 fabrikantu;
1300 kalpotāju, ierēdņu, literātu; 560 tirgotāju; 1300 komi-
ju; 500 patstāvīgu amatnieku; 1500 apakšmeistaru, strād-
nieku, mājkalpotāju (turpat). Lai šo raibo masu saturētu
kopā, B.K.P. tika uzdots par vīdus partiju, kura, nebudama
ne konservatīva, ne liberāla, aptverot visus politiskos
virzienus. Tādēļ arī F. Roziņš, salīdzinājis šo partiju
ar "radījumu, kas patiesībā nav ne šis, ne tas, bet stāv
vidū starp abiem un aptver sevi tiklab vienu, kā otru",
nosauca to par pavistu partiju. Bet, - piebilda F. Ro-
ziņš, - mūsdienu izglītotā pasaule vairs pavīsam netie.
Un tāpēc arī nav iespējams iestāstīt, ka B.K.P. ir ista
pavistu partija. Tuvāk palūkojot, izrādāsies, ka viņa
pieder tikai pie vienas šķiras, kuras intereses tā aiz-
stāv (F. Roziņš. Rakstu izlase. II sēj. R., 1964., 83.-84.
lpp.). Un patiesām, tuvāk palūkojot, izrādījās, ka B.K.P.
pārstāvēja galvenokārt vācu lielburžuāzijas un baronu
intereses, kaut arī pēdšjie tās sastāvā neiegāja (vi-
ņam bija pašiem sava muļžnieku kārtas organizācija).
Viņu interesēs bija sestādīta arī partijas programma.
Ne vārda nebilstot par muļžnieku privilēģiju atcelša-
nu, nepieļaujot pat tāda institūta likvidēšanu kā pa-
tronāts, partijas programma toties paredzēja saglabāt
monarhiju un stipru valsts varu. Liekulīgi pasludinot
"visu pilsoņu līdztiesību, neatkarīgi no tautības, ti-
cības un izcelsmās" un, ka "pārstāvniecība jānodro-
šina visām iedzīvotāju grupām", partija to faktiski
noliecēja, darot atkarīgu no "minoritāšu kulturālās,
saimnieciskās un sociālās nozīmes" un noraidot "vis-
pārēju, vienādu, tiešu un sīkliātu balsstiesību". Valsts

gums jeb "vēlēšanu kartelis", kā to nosauca "Rīgas Avīzē" paredzēja, ka Baltijas konstitucionālā partija izvirzīs savu kandidātu pirmajā kūrījā, bet Reformu partija - otrā, un ka abas partijas viena otru atbalstīs.¹ Šīm partijām pieslēgās visi pārējie buržuāzijas politiskie nogrupējumi: Tautas partija, krievu, lietuviešu un ebreju kadeti, sīkburžuāziskie progresisti un demokrāti. Te kārtējo reizi kļuva redzams, ka buržuāzisko partiju pretrunām nav būtiskas, principiālas nozīmes, ka uz strādnieku šķiras sakāves rēķina tās gatavas slēgt jebkurus kompromisus.

Līdzīgs "kartelis" atkārtojās arī 1909.gada Rīgas domnieku vēlēšanās, kad tika noslēgts kompromiss starp latviešu, krievu un vācu vēlēšanu komitejām, lai, kā rakstīja "Rīgas Avīzē", "apvienotu visus kārtības elementus, visu Rīgas pilsonību, tā radot spēku, kas var atsist postošo revolucionāro elementu izbrukumus".² IV Valsts Domes vēlēšanās (1912), kad otrā kūrījā neviens no kandidātiem nesapēma vajadzīgo balsu vairākumu un bija jāriko pārvēlēšanas, buržuāziskās partijas, lai nepieļautu sociāldemokrātijas pārstāvja A. Friedlākalna ievēlēšanu, nolēma uzstāties ar vienu kandidātu. Par buržuāzijas aristo-krātijas kopēju kandidātu kļuva kņazs Mansirevs. Demokrāti un kadeti, kuri vēl nesen, vēlēšanu 1.kārtā, nosodīja veinbergistu bloku ar Baltijas konstitucionālo partiju, tagad paši slēdza kompromisu ar šo partiju, tikai ar to starpību, ka slēpa to no sabiedrības. Novērtējot šādu liberāļu politiku, V.I.ļeņins norādīja, ka "skaidri redzama kļūst to cilvēku kļūda, kuri kadetus uzskatīja par pilsētas demokrātijas partiju. Kadetu slepenā savienība

Domē B.K.P. biedrojās ar oktobristiem.

1 "Rīgas Avīzē", 1907.g. 9.okt., Nr. 223.

2 T.p., 1909.g. 9. febr., Nr. 32.

ar reakcionāriem pamazām pārvēršas par acīm redzamu: reakcionāri pūlas izdabūt cauri k.-d. Mansirevu pret s.-d. Priedkalnu..."¹

Ka latviešu kadeti un viņu vadopi - V.Zāmuēls, O.Novācs, F.Alberts u.c., kas pārstāvēja liberālās buržuāzijas "centru", nebija nekāda demokrātijas partija, kļuva redzams jau no šīs partijas pirmajiem soļiem. Kadetus, kuri tāpat kā citi tautiskās pilsonības pārstāvji, 17.oktobrī bija pārslaiduši "pagultē tupot"², pilnīgi apmierināja ar manifestu, kurā bija atrodami "vienīgi vārdi, vienīgi solījumi".³ Kadetu programma taču arī nebija nekas vairāk, tikai vārdi un solījumi. Agrūrajā jautājumā, kas bija buržuāziskās revolūcijas pamats,⁴ kadetu partijas programma ieteica likumdošanas ceļā pavairot mazgruntniecībai nodērošos zemes gabalus, ko bezzemieki varētu iegādāties ar dibināmās zemes bankas palīdzību. Atteikdamies no muižnieku zemes konfiskācijas, kadetu cilvēki pat nedomāja par bezzemieku vajadzību apmierināšanu. "Iemesls, kura labad latviešu konst.-dem. partija ķūrsies pie šā grūtā un sarežģītā jautājuma atrisināšanas, - ar cinisku vaļsirdību aizina "Latvija", - ikvienam, kas pazīst mūsu laucinieku vajadzības un vēlējumus, ļoti labi zināms... Kur viņiem zeme solīta, tur viņi par solītājiem gājuši vai uguni un ūdeni neraugoties uz to, ka cerības uz vēlējumu piepildīšanos karājās gaisā un palika tur karājamies".⁵ Tieši tā, "gaisā karājamies", palika arī kadetu solījumi. Kad cara valdība pēc I Domes padzīšanas pasvieda zemniekiem druskas, pārdojot kroņa muižu zemi, kadeti nekavējās parādīt savu vilka ēstgribu. Muižu rentnieku kongresā kadets P.Zālīte lik

¹ V.I.Ļevins. Raksti, 18.sēj., 335.lpp.

² J.Jansons (Brauns).Kopotī raksti.VII sēj.,R. 1928., 190.lpp.

³ V.I.Ļevins. Raksti, 9.sēj., 369.lpp.

⁴ V.I.Ļevins.Raksti, 13.sēj., 368.lpp.

⁵ "Latvija", 1906.g. 11.febr., Nr.11.

priekšā kroņa muižu zemi lielumā līdz 100 desetinām nesadalīt vis sīkos gabalos, bet pārdot rentniekiem īpašumā, 2/3 no atlikušās zemes pārdot zemniekiem un tikai 1/3 bezzemniekiem, pie lielākām muižām kā centrus atstājot 100 desetinās zemes. P.Zālīte, pats apņēma kļūti no rentnieka par kroņa muižas īpašnieku, pilnā mērā aizstāvēja lauku buržuāzijas intereses un tikai, lai nezaudētu iespēju arī turpmāk uzdoties par bezzemnieku aizstāvi, lika priekšā atņemt viņiem kā ūbagu davanu apmēram 1/20 daļu no pārdojamās kroņa zemes.¹ Kadeti mēģināja rast piekritējus arī strādnieku vidū, dodot viņiem solījumus, kuru izpildīšanai tiem nebija ne spēka, ne nopietnas gribas.² Strādnieku "zvejošanas" nolūkos, kadetu programmā bija paredzēta strādnieku apdrošināšana pret vecuma nespēku, slimībām un nelaimes gadījumiem, ārsta palīdzība bez maksas, streiku brīvība, strādnieku un amatnieku organizāciju pabalstīšana utt. Šo labdarības programmu vainagoja ieteikums strādnieku jautājumu nokārtot uz "pamatiem, kas novērš strādnieku ekspluatāciju". Ne velti "Rīgas Avīze", nosaukusi kadetu programmu par pieminekli tam, ka kadeti izgājuši "votrā sūt", kaut arī no sava viedokļa, bet diezgan trāpīgi aizrādīja: "Sociālrevolucionāri un sociāldemokrāti ir pārliecināti par savu iedomāto ideālu vajadzību un pareizību, bet jūs nevariet būt pārliecināti par katru programmas punkta derīgumu. No vienas puses jūs tapiniet pantus no radikāļiem, lai iztaptu viņiem, bet no otras - pielabinieties tautas vīriem. Taisni šo locīšanos un nenoteiktību tautiskā partija 60. un 70. gados nievāja un nīdēja, apzīmējama to par puskoka lākšanu..."³

¹ J. Krastiņš, 1905. gada revolūcija Latvijā. R., 1950., 311. lpp.

² Latvijas Komunistiskās partijas kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijas un lēmumi. I daļa. R., 1958., 30. lpp.

³ "Rīgas Avīze", 1906. g. 17. nov., Nr. 12.

Kadetu "puskoka lēkšanai" nebija un arī nevarēja būt kādi panākumi, jo pārāk krasi bija šķīru pretstati un augsts proletariāta politiskā apzinīgums līmenis. Nav nejaušība, ka drīz pēc nodibināšanās Latviešu kadetu partija darbību pārtrauca, atdodot savu vietu Reformu partijai. Kad vēlāk viņa tomēr formāli atjaunojās, tās spēki bija kļuvuši gaužām vāji. Ne tikai tas, ka vairākums viņas biedru bija izkļuši no citām partijām, bet arī jaunajiem apstākļiem piemērotas programmas trūkums (kadeti no vecās programmas bija atteikušies, bet pie jaunas nebija tikuši), noteica šīs partijas visai nožēlojamo eksistenci.

Latviešu demokrātiskā partija, kuru 1905.gada novembrī nodibināja "vienīgais pilsoniskais demokrāts, ko vērta minēt, un vēlākais Latvijas bende - Stolipins Arveds Bergs", bija ne tikai pirmā, bet arī kreisākā no buržuāziski liberālajām partijām. Taču arī šī partija nebija revolucionāra. Partija, kuras rindās bez buržuāzijas pārstāvjiem bija iesaistīta arī prāva daļa sīkburžuāzijas, izvirzot dažas "radikālas" prasības (pēc vispārējām, ar cenzu neierobežotām, vēlēšanu tiesībām, streiku brīvības u.c.), neuzdrošinājās prasīt galveno: patvaldības gāšanu un muižnieku zemju konfiskāciju. Partija tikai gribēja mierīgā ceļā dabūt reformas.

1905.-1907.gadu revolūcija un tai sekojošie notikumi atsedza latviešu buržuāzijas, arī liberālās buržuāzijas, kontrrevolucionāro lomu un pierādīja, ka vienīgi proletariāts var būt revolūcijas hegemonis un ka strādnieku šķiras un visu darbaļaužu īsta vadītāja var būt tikai kaujinieciska revolucionāra marksistiska partija.

¹ P.Stučka. 1905.gads Latvijā. M., 1926., 4.lpp.

O. Grīnbergs,
Valsts un tiesību zinātņu katedras
vadītājs - profesors,
Latvijas PSR Nopelniem bagātais jurists.

LATVIEŠU BURŽUĀZIJAS POLITISKĀS DOMAS
REAKCIONĀRĀ ORIENTĀCIJA VALSTS UN TIESĪBU
JAUTĀJUMOS

I

Latviešu buržuāzijas orientācija uz
Rietumu lielvalstu imperiālismu nolūkā
nodibināt buržuāzijas diktatūru Latvijā

Latviešu buržuāzijas politiskās orientācijas maiņa - no carisma un Krievijas imperiālistiskās buržuāzijas Padomju valdības - 1917. gadā - uz starptautisko imperiālismu, - ASV, Lielbritānijas, Francijas, Vācijas pretpadomju intervencionistiem, - notika pašai latviešu buržuāzijai šķēloties frakcijās un daudzās politiskās partijās, grupējoties pēc dažādām imperiālistiskām orientācijām.

Neatkarīgi no tā, uz kuru no imperiālistu nometnēm orientējās dažādās latviešu buržuāzijas politiskās grupas, visām tām bija viens mērķis: gāzt Padomju varu, kas pēc Oktobra revolūcijas uzvarēja arī Latvijas teritorijas ziemeļu un austrumu daļā un bija visas latviešu tautas likumīgs pārstāvis un tās nacionālās teritorijas sukcesors; reštaurēt un saglabāt kapitālismu Latvijā, spiežot sociālistisko revolūciju ar starptautiskās kontrrevolūcijas palīdzību; panākt latviešu buržuāzijas diktatūras nodibi-

nāšanu Latvijā, izlietojot pasaules imperiālistu vispusīgu (politisku, ekonomisku, militāru u.c.) atbalstu; atdot šo Latvijas buržuāzisko valsti kā ieroci un marioneti starptautiskam imperiālismam cīņai pret Krievijas SFP Republiku - pret pirmo sociālistisko valsti pasaulē.

Bez starptautiskā imperiālisma palīdzības latviešu buržuāzija nevarēja nodibināt savu diktatūru Latvijā, jo tai nebija iespēda tautā, tās pašas spēki bija daudzkārt par vājiem, lai gāztu Pačomju varu Latvijā. Tāpēc tā saučamās orientācijas - "vācu orientācija", "Antantes orientācija", kādus jēdzienus savā politiskā doktrinā ieviesa latviešu buržuāzijas politiskā un juridiskā literatūrā, nebija nekas cits kā jēdzieni tās politikas apzīmēšanai, ko mēs saucam par latviešu buržuāzijas nacionālās nodevības politiku, t.i., Latvijas tautas pakļaušanu jaunam verdzības jūgam - Rietumu lielvalstu imperiālismam.

ASV un Lielbritānijas imperiālistus latviešu buržuāzijas politiskie rakstnieki mēdza tēlot kā demokrātijas draugus, pretstatā Vācijas imperiālistiem kā aneksionistiem. Tā mēr latviešu tautai, nesot lielus upurus¹, nācās pārliecināties, ka angļu un amerikāņu imperiālisms nav mazāk reakcionārs un mazāk plēsonīgs par vācu imperiālismu. Tāpēc latviešu buržuāzijas orientēšanās uz vācu imperiālismu, tāpat arī orientēšanās uz ASV, Lielbritānijas un Francijas imperiālismu - nozīmēja orientēšanos uz pasaules asiņainu reakciju, kas iedomājās sociālistisko revolūciju Krievijā apspiest tāpat, kā apspieda proletariāta diktatūras pirmos pionierus Parizē 1871.gadā. Ķeņins norādīja, ka "... Antante bija un palika tāds pats asiņains un netīrs imperiālistisks plēsoņa kā Vācija".²

¹ Kā tas bija: Dokumenti un materiāli. R., "Liesma", 1968.

² V.I. Ķeņins. Raksti, 29. sēj. R., LVI, 1951., 448. lpp.

Viens no latviešu buržuāzijas tiesību doktrināriem L.Šulos atzīmē, ka blakus šim divām orientācijām pēc 1917.gada, vēl joprojām esot latviešu buržuāzijas politikā skanējuši "daži krievu (lasī: carisma) orientācijas akordi". Kā faktus viņš pieved reakcionārā puķveža (vēlāk Kolčaka armijas un buržuāziskās Latvijas Ģenerāļa) Goppera izteicienus, kas saturējuši domu par monarhijas "augšamcelšanos", kā arī J. Zāliša, vēlākā Ulmaņa valdības kara ministra, izteicienus, ka "Krievija (lasī: monarhija!) nav mirusi un nekad neļaus atdalīties".¹

Tās latviešu buržuāzijas līderu grupas pozīciju, kura 1917.gadā apmainīja savu agrāko carisma orientāciju pret orientāciju uz Antantes valstu imperiālismu, vispilgtāk formulēja J.Goldmanis, kuru kā vienīgo deputātu latviešu buržuāzijai izdevās 1917. gada novembrī ievēlēt Krievijas Satversmes sapulcē, kamēr latviešu darba ļaudis ieguva tur 3 deputātu vietas (P.Stučka, Fr.Rozīšs, J.Bōrzišs). 1918.gada 5. un 6. janvārī Krievijas Satversmes sapulcē J. Goldmanis uzstājās ar runu, o viņš vēlāk buržuāziskā Latvijā nosauca par "Deklarāciju Taurijas pilī par Latvijas atdalīšanos no Krievijas", un apliecināja, ka šī uzstāšanās esot bijusi nepieciešama tāpēc, ka viņam bijis "... jātur līdzī sabiedrotiem (t.i., Antantes imperiālistiem - O.Gr.) politisko oīgu laukā", lai vēlāk ... miera konferencē Antante nepamestu latviešu buržuāziju savam liktenim. Nav šaubu, ka Goldmanis "deklarācija" Taurijas pilī 1918.gada 5.-6. janvārī, bija ASV, Lielbritānijas un Francijas Petrogrādā rezidējošo vēstnieku inspi-rēta. Vispirms šai runai Goldmanis deklarē, ka "Baltijas jūra nekad nedrīkst pārvērsties par vācu ezeru!" Latvieši būšot"... varens dambis Eiropas austrumu daļā pie Balti-

¹ L.Šulos, Atskats uz Latvijas valstiskās idejas izveidošanos, Tieslietu Ministrijas vēstnesis, Nr.8-9, 1926.

jas jūras". "Latvija līdz šim ir bijusi Krievijas logs uz Vakarēiropu. Tai turpmāk jābūt priekš demokrātiskās (las: imperiālistiskās) Eiropas un mūsu sabiedrotās Amerikas durvīm uz Krieviju", rezumē savā "deklarācijā" Goldmanis, tādējādi formulēdams latviešu buržuāzijas pāriešanu "Antantes orientācijā".

Pavisam skaidrs, ka šās orientācijas latviešu buržuāziskie nacionālisti piedāvā Latvijas teritoriju kā starptautisku ceļu, pa kuru ASV un Rietumeiropas imperiālisti var realizēt savu agresiju pret Krieviju, lai ekspluatētu un paverdzinātu Krievijas tautas. Šī orientācija toreiz tika pretstatīta t.s. "vācu orientācijai", pie kuras turējās latviešu buržuāzijas politiskās grupas, kas organizējās Vācijas pagaidām okupētajā Kurzemē un vēlāk Rīgā un piekrita Latvijas pakļaušanai Vācijas imperiālistiem.

Antantes orientācijas grupas līderi Petrogradā uzturēja ciešus sakarus jau ar augstāk minēto ārvalstu vestniekiem, saņemdami ievērojamas summas naudas līdzekļu un, protams, arī politiskas direktīvas. "Antantes orientācija piekritēja grupai, blakus pretpadomju nostājai, bija raksturīga tās uszstāšanās pret vāciešiem, kā to prasīja Antantes imperiālistu kara vešanas politika pret Vāciju. Šās grupas līderis Goldmanis latviešu buržuāzijas pozīciju izteica formulā: "Mūsu vienīgā cerība vēl ir sabiedrotie". Viņš necerēja, ka Krievijas buržuāzija ar saviem spēkiem nomāks sociālistisko revolūciju, tāpēc tie runāja par "Krievijas sabrukumu".

¹ Jāpiesimā, ka šo Goldmana runas daļu pirmo reizi citēja savā rakstā LKP CK laikrakstā "Cīņa" Nr.274, 1952. gada 20. novembrī, no kurienes vēlāk šis citāts ir izplatījies vairākos latviešu izdevumos. (Piemēram, prof. V. Miške, T. Draudiņa u.c.). Patiesībā oficiālais avots šai Goldmana runai ir Viskrievijas Satversmes Sapulces stenogramā (to Goldmanis atkārtoja arī savā 1934.g.5. janvāra radiorunā buržuāziskajā Latvijā).

Pēc Oktobra revolūcijas Amerikas Savienoto Valstu diplomātija rīkojās, lai saskaldītu Krieviju mazās vienībās un tādējādi Krievijas tautas un teritorijas pārvērstu par imperiālistisko lielvalstu ekspluatācijas objektu peļņas gūšanai kapitalistiskajiem monopoliem. Lielbritānija un Francija, vēl pirms tās guvušas uzvaru pār Vāciju, 1917. gada 13. decembrī nolēda savā starpā līgumu par to, kādas teritorijas katrs ņem par savām "iespaidu sfērām". Baltijas teritorijas tika nodotas kā "iespaidu sfēras" Lielbritānijai. Tāpēc arī šā protams, ka pie "Antantes orientācijas" piederšie latviešu buržuāzijas līderi vispirms meklēja savu atstāšanu no Lielbritānijas impērijas līderiem.

Rūnējot par latviešu buržuāzijas orientāciju un starptautisko imperiālismu, jāpazīst tuvāk pie 1917. gada šīs buržuāzijas radītās kontrrevolucionārās organizācijas, kas saucās "Latviešu pagaidu nacionālā Padome". Tās darbību un dokumentus buržuāziskās Latvijas vēsturnieki un juristi ietīvoja par "Latvijas valsts tapšanas pirmo posmu" un buržuāziskā juridiskā doktrīna (K. Dišlers, L. Šūles u.c.) ar minētās organizācijas darbības faktiem pamatoja savas "teorijas" - par bezundzvērma lietvedību (K. Dišlers), par Latvijas valstiskās idejas izveidošanos (L. Šūles), par tautas pašnoteikšanās princīpa tiesisko saturu (K. Dišlers), par buržuāziskās Latvijas valsts izcelšanās starptautiski tiesiskiem momentiem (G. Huttenbergs, H. Dauge u.c.), šā pirmā buržuāziskās Latvijas tapšanas posma vainagojums esot Anglijas ārlietu ministra Balfura¹ 1918. gada 11. novembra vēstule, kurā Balfurs Anglijas valdības vārdā ziņoja

¹ Balfurs Arturs (1848-1930) - konservatīvo līderis Anglijā; tautas nacionālās un sociālās atbrīvošanās kustību ierosinātājs (Āzijā, Āfrikā u.c.); viens no pretpadomju intervencijas organizatoriem, kurš pamatoja nevien Anglijas ieinteresētību Padomju valdības gūšanā, bet arī Krievijas novājināšanā un sadalīšanā koloniālās sfēras.

par "... gatavību, dot pagaidu atzīšanu Latviešu Nacionālajai Padomei, kā de facto iestādei", kā arī pasvitroja, ka pieņem šīs organizācijas sūtīto Z. Meierovicu "... kā latviešu Pagaidu Valdības neformālu¹ diplomātisku pārstāvi". Kā redzam, tad Lielbritānijas imperiālisti atzina par "latviešu pagaidu valdību" organizāciju, kas pati par tādu nemaz nebija konstruējusies, nemaz nerunājot par to, ka tai nebija nekādas pilnvaras no tautas.

Kas tad bija "Latviešu pagaidu nacionālā padome" un kāda tai bija loma starptautiskā imperiālisma agentūras izveidošanā Latvijā?

Mīnētai "nacionālpadomei" (tā turpmāk to saīsināti apzīmēsim) zināma ciena radās tad, kad ASV, Lielbritānijas un Francijas vēstnieki savu valdību uzdevumā sāka atklāti iejaukties Krievijas iekšējās lietās, mēģināja novērst Krievijas izstāšanos no imperiālistiskā kara un panākt, lai Krievijas pagaidu valdība fiziski izrēķinātos ar strādnieku šķiru un tās avangardu - Komunistisko partiju, kura veda Krieviju pretim sociālistiskai revolūcijai. Ārvalstu vēstnieki sāka plaši finansēt kontrrevolucionārās grupas Krievijā.

Par "nacionālpadomes" amatpersonu sakariem ar ārvalstu vēstniecībām un to raksturu liecina viens no "nacionālpadomes" līdzgaitniekiem, vēlākais buržuāziskās Latvijas universitātes profesors P. Zalīte. Viņš grāmātā "Kā Latvija tapa vai kā papildījās tautas pašnoteikšanās ideja" - pastāsta notikumu ar jau minēto Meierovicu. Tas atgadījies 1917.gada novembrī Pēterpilī. Meierovicam vajā-

¹ Angļu tekstā teikts: "... as the informal diplomatic Representative of the Lettish Provisional Gouvernement". Buržuāziskās Latvijas politiskie doktrināri vārdu "informal" visbiežāk tulkoja kā "oficiozu ..." Tas, protams, nav pareizi.

dēšis vadīt "nacionālpadomes" dibināšanas sēdi, bet, kad tur sākuši runāt par Latvijas valsts neatkarību, tad Meierovics kategoriski atteicies no sēdes vadības, jo Latvijas atdalīšanos neatsīstot Krievijas valdība. Kaut gan minētā iemesla dēļ Meierovics atstāja "nacionālpadomes" sēdi, tomēr viņš aizmuguriski ievēlēts kontrrevolucionārās "nacionālpadomes" finansu komitejā. Arī Meierovics vēlāk tomēr pieņēma. "Kas tad pa tam bija noticis?" jautā Zāļi un pats atbildi - Anglijas vēstnieks Pēterpils nostājies aiz "nacionālpadomes" un solījis to atbalstīt, pat materiāli. Arī Francijas vēstnieks Pēterpils skatījies un notikušo labvēlīgi. Nebija vairs jābaidās. Pasibējušas materiālas labes izredzes tagadnē un vēl spožākas cerības nākotnē. Tā tad "nacionālpadome" bija pūrkams latviešu buržuāzijas darbotu klīns.

"Nacionālpadomes" dibināšanas ierosinātāji ir valstsdomnieki J. Goldmanis un J. Zāļitis, kuri 1917. gada oktobrī aicina latviešu buržuāziskos nacionālistus un apspriedi Petrogradā, lai vadītu nacionālu aizegu Antantes imperālistu plānu realizēšanai Latvijā. Tāpēc Goldmanis mēģina ievēlēt "nacionālpadomes" sastāvā arī Vidzemes nemes padomi, kas ir vēlīta orgāns. Padēja ar savas valdes 1917. gada 28. septembra lēmumu noraida Goldmanis aicinājumu un tāpēc "nacionālpadomes" dibināšanas sanāksmē 1. un 2. oktobrī Petrogradā piedalās tikai 20 personas, kas reprezentē vienīgi sevi un neko vairāk. Blakus Zemnieku savienības - latviešu lauku buržuāzijas partijas līderiem - Goldmanim, Meierovicom, Klīvem un citiem, bija sanāksmē, kā novērotāji, gan dalību arī latviešu Marševiki ar diviem delegātiem K. Bungšu un R. Lindiņu, K. Skatotiņš un neliels dalībnieku skaits, apspriede nodarbojās divas dienas un izslēdza jautājumus par "nacionālpadomes" dibināšanu, tās sastāvu, kompetenci. Šis 20 vīri, kas pārstāvēja An-

tantes imperiālistu atbalstu, uzurpē sev tiesības runāt latviešu tautas vārdā.

Apspriede nolēmj dibināt sevišķu organizācijas komiteju, kuras uzdevums būtu sasaukt latviešu "nacionālpadomes" oficiālo dibināšanas sapulci; tā nosaka šīs komitejas sastāvu, iepriekš aprēķinādama, lai komitejas sastāvā buržuāziskiem nacionālistiem būtu vairākums; tā baidās, ka komitejā var ieplūst "svešs un nezināms elements", tāpēc aizliedz tai savu sastāvu paplašināt vai grozīt; tai atļauj vienīgi virs apspriedes noteiktās normas pieaicināt tajā 2 pārstāvjus "no tām organizācijām, no kurām tā atrod to par vajadzīgu". Apmēdsoj, lai svērtības gadījumā nostabilizētu savei šaurai kliķai absolūtu vairākumu,

Bet kas komplektēs augstāk minēto organizācijas komiteju? Šā uzdevuma izpildīšanai apspriede ievēl "tehniko rīcības biroju" no septiņām personām, Ievēlāti izrādās Goldmanis, Meierovics, Klīve, P.Zaliņš u.c. Tā tad tie paši kliķes barveši, kam sasauca Pēterpils apspriedi, patur sev iespēju rīkoties tālāk savā iecarētā latviešu tautas gribas viltošā svarīgā vēsturiskā brīdī. Apspriede arī nolēmj, ka organizācijas komitejas sēdēm jānotiek Pēterpilī. Tas, protams, tiek darīts tāpēc, ka Pēterpils ir Antantes valsts diplomātisko un ietekmes agentu darbības centrs.

Kad 1917. gada 8. un 9. oktobrī Valkā sanāk Vidzemes senes padomes sesija, tad "nacionālpadomes" agenti attīsta lielu ofensīvu pret Vidzemes senes padomes valdi, kas - kā augstāk teikts - atteicās piedalīties kontrrevolucionārā aventūrā - tā sauktajā "Pēterpils apspriedē". Latviešu buržuāzijas darboji ar Zamuēli, Meieroviciu, Nonācu priekšgalā, senes padomes locekļiem lietu tēlo viltus gaismā, stāstīdami, it kā viņi pārstāvētu "viesas latviešu tautas ko-

pējas intereses", kamēr boļševiki stāvēt uz "šauras šķiras politikas viedokļa". Tādējādi buržuāziskie nacionālisti, slēpdamies aiz "tautas kopīgo" interešu maskas, mēģināja ar nacionālās demagogijas palīdzību dezorganizēt latviešu darba tautas rindas un iegūt sev vairākuma Vidzemes zemes padomē. Kad tas neizdevās, tad buržuāziskie nacionālisti sapuloējās atsevišķi un pieņēma lēmumu atteikties no katras līdzdarbības Vidzemes zemes padomē, jo viņiem tur nesot vairākuma, zemes padomē pārsvars esot boļševikiem - sociāldemokrātiem. Šo deklarāciju parakstīja pavītam 15 buržuāziskie nacionālisti. Viņu vidū redzam atkal virkni latviešu kulaku un kapitālistu līderu vārdus, kā Zemelis, Nonācs, Alberings, Skubiņš, vēlākais von der Golde "ministrs" - Dr. Vankins, mācītājs Maldonis u.c. dažādi vēlākie buržuāziskās Latvijas politikāņi.

Buržuāzisko nacionālistu prese šo aiziešanu no Vidzemes zemes padomes motivēja ar to, ka "nacionāli domājošiem" cilvēkiem nevarot interesēt tāda padome, kurss undevums "vienlīdzīgi aizstāvēt visu intereses, vienalga, vai tas būtu krievs, latvietis, ebrejs vai samojeds". Buržuāzisko nacionālistu prese pēc tam pūlējās sakurināt latviešu šovinismu, lai ar to sev piesaistītu plašākas buržuāziskās un sīkburžuāziskās aprindas. Rasisms un šovinisms propaganda tomēr neguva latviešu tautā nekādus panākumus. Pēc nesekmīgā mēģinājuma sagrābt savā vadībā Vidzemes zemes padomi, latviešu buržuāziskie nacionālisti galveno kontrrevolucionārās darbības centru ierīkoja Pēterpilī valstsdomnieka J. Goldmaņa pārziņā. Par Goldmaņa palīgu kļuva J. Šeskis, kurā tika izlietots sakaru izveidošanai ar ārvalstu izlūkošanas aģentiem, kas residēja Pēterpilī. Šeskis arī uzrakstījis vienu no sīkākām memuāru grāmatām¹ par latviešu buržuāzisko nacionālistu evan-

¹ J. Šeskis. Latvijas valsts izcelšanās un viņas izredzes, R., 1923.

tūrām laika posmā, kad tie pārgāja Rietumu lielvalstu imperialistiskajā orientācijā, šo procesu, protams, iztēlojot kā "nacionālu varonību".

No 18.-21. oktobrim 1917. gadā buržuāzisko nacionālistu kliše noturēja Pēterpilī savu otro apspriedi, kurā nolēma bez kavēšanās organizēt "nacionālpadomi". Šā kontrrevolucionārā orgāna sastāvu noteico "apmēram no 60 locekļiem", kurus izvēlēšot sabiedriskie un politiskie "centrālie orgāni". Katram šādam "centrālām orgānam" tiek paredzēts sūtāmo delegātu skaits. Šīdi tiek aprēķināts tāds delegātu sastāvs, lai apspriedes organizētājiem būtu drošs vairākums. Tāpēc sabiedriskie un politiskie centrālie orgāni sarakstā viņi uzņem vienīgi buržuāzisko nacionālistu organizācijas.

Pēc Oktobra revolūcijas "nacionālpadomes" organizatori stājas ciešos sakaros ar citām kontrrevolucionārām slepenām organizācijām un iesāk aktīvu darbību pret Padomju varu.

1917. gada 16.-19. novembrī J. Goldmanis sapulcina Valkā visus savus aģentus un šo sanākumi dēvē par "latviešu nacionālās padomes pirmo sesiju". Atklāšanas runā Goldmanis aicina visu virmienu latviešu buržuāziskos nacionālistus "apvienoties kopēja siržu saskaņā". Kāds gars šajā "sesijā" varēja valdīt, par to gaiši liecina tā izmeklētais reakcionāro latviešu buržuāzijas politikāņu sastāvs, kas gan izrādījās gaužām šurs.

Sanāksmē nebija izdevies sadabūt vairāk par 27 "delegātiem" paredzēto 60 vietā. Pie tam starp šiem 27 apspriedes dalībniekiem bija tādi, kas nepiekrita "nacionālpadomes" dibināšanai. Tāpēc sesijas gaitā delegātu skaits saruka līdz 13 personām - viskarstākjiem Antantes orientācijas piekritējiem. To pašu mandāti nebija nekā otrs kā

izdomājumi. Piemēram, minētais P.Zālīte reprezentē demokrātus, valstsdomnieks J.Zālītis pārstāv radikāldemokrātus, rakstnieks K. Skalbe, kurš klejoja no vienas politiskās partijas pie otras - pārstāvēja šoreiz nacionāldemokrātus, advokāts M.Antons - Baltijas latviešu bēgļu apgādāšanas Komiteju, advokāts (vēlākais buržuāziskās Latvijas asiņainais iekšlietu ministrs) A.Bergs - latviešu bēgļu apgādāšanas centrālkomiteju. No tam līdzīgām "pārstāvības" fikcijām sastādījās visa "nacionālpadomes" dibināšanas sapulce. Pie tam dažas personas piedalās vienīgi "informācijās nolūkā". Neviens kaut cik ievērojamāka masu organizācija šajā buržuāzisko nacionālistu atklāti kontrrevolucionārā saņāksmē nav sūtījusi savus pārstāvjus.

Nieciņgais dalībnieku skaits uztrauc kontrrevolucionāros hervežus, tāpēc tie daudz spriedelē par "iztrūkstošo organizāciju" iesaistīšanu savā pasākumā. Sevišķu uzmanību tiek atkal pievērsta Vidzemes zemes padomei, lai to ievilkta "nacionālpadomē" kā sastāvdaļu. Lai ar zemes padomi kā tautas vēlētu orgānu buržuāziskie nacionālisti varētu maskēt savu tautai naidīgo politiku.

Labi zinādami, ka tautā viņiem nav nekāda iespaida, "Antentēs orientācijās" prāvīši visādi spriedelē par to, kā iegūt sev tautas masu atbalstu. Valstsdomnieks J.Zālītis ir spiests atzīt, ka "ši sapulce nevarēs sevi uzskatīt par tautas padomi, ja tai nenāks klāt arī otra puse". Ar vārdu "otra puse" viņš saprot darbaļaužu masu organizācijas, kurām pēc Zālīša domām it kā būtu jāseko buržuāzijas izvirsītam "nacionālās kopības principam", lai "glābtu latviešu tautu" vai, pareizāki sakot, lai latviešu darba ļaudis ievilinātu nacionālistiskā kontrrevolūcijā pret triumfējošo socialistisko revolūciju Krievijā. Strādnieku šķiras dezorganizāšanai buržuāziskie nacionālisti savos

kontrrevolucionāros pasākumos vēlāk iesaistīja mežševikus. Pēdējie kļuva par šo norādīto "otro pusi" un piedalījās buržuāziskās valsts radīšanā, lai saglabātu kapitālistisko iekārtu Latvijā.

Neskatoties uz savu politiski fiktīvo sastāvu,niecīgā kontrrevolucionāru saujīja pieņēma lēmumu: "pasludināt sevi par Latviešu nacionālo padomi un pāriet uz dienas kārtību".¹ Viens no sapulces dalībniekiem balso pret šo lēmumu. Tā Valkā 1917.gada novembrī radās kontrrevolucionārās latviešu buržuāzijas organizācija, kuru buržuāziskie valststiesībnieki (K. Dišlers u.c.) iztēloja par tādu, kas devusi buržuāziskās Latvijas nodibināšanas "juridisku momentu" un apvienojusi sevi latviešu "8 politiskus virzienus". Dišlers pat jautā: vai nacionālpadomes 1917.gada 18. novembra lēmumu nevarētu ieskatīt "par Latvijas valsts proklamēšanu"? Tad, pēc Dišlera domām varētu buržuāziskās Latvijas valsts "... nodibināšanu pieņemt par gadu agrāk, nekā līdz šim pieņemts". Dišlers piemetina, ka grūti esot pierādīt, vai vēlākai "tautas padomei" bijis "vairāk juridiskas tiesības uzstāties Latvijas tautas vārdā, nekā latviešu pagaidu nacionālai padomei".² Turēr beidzot, Dišlers, par labpetiku Ulmanim, attaisno 1918. gada 18. novembri kā Latvijas buržuāziskās valsts sākumu, jo tad Ulmanis kļuva par "ministru prezidentu". Tas iznākot tāpēc, ka 1918.g. "... valsts ne vien proklamēta, bet arī nekavējoties organizēta".

Pēc sevis izsludināšanas par latviešu "nacionālpadomi", šie Rietumu lielvalstu imperiālistiskās politikas parstāvji nocaka sev kompetenci, proti: tiesības sesaukt

¹ Igotru Jēkabs. Latvijas valsts dibināšana, R., 1925., 93. lpp.

² K. Dišlers. Ievads Latvijas valststiesību zinātnē, R., 1930., 58. un 62.-53. lpp.

Latvijas satversmes sapulci, izstrādāt agrārā likuma projektu, lemt par frontes un kara jautājumiem, piedalīties miera konferencē, izlemt attiecības pret Krievijas Satversmes sapulci u.c. Kā redzam, tad "nacionālpadomes" kontrrevolucionārās pretenzijas ir neierobežotas. Viņi ņem sev tiesības izlemt visus aktuālos politiskos jautājumus, kādi toreiz izvirzījās latviešu tautas dzīvē un ap kuriem norisa asa šķiru cīņa.

No "nacionālpadomes" sesiju un valdes sēžu materiāliem redzams, ka tās darbinieki atradušies ciešos sakaros ar kontrrevolucionārām organizācijām, kādas pastāvēja Krievijā un cīnījās pret Padomju varu. Attiecībā pret Padomju valdību sesijā izpaužas ļoti krasa pretpadomju līnija. Goldmanis, runādams par Latvijas stāvokli, plaši izklāsta savu "Antantes orientāciju", jo latviešiem esot "skati jāvērē uz sabiedrotiem un arī Amerikas Savienotām Valstīm..." (Op.c. 109.lpp.).

Daudz uzmanības sanāksme velta Latgalei, kuras pārstāvju no buržuāziskām organizācijām vēlas piesaistīt "nacionālpadomei". Tomēr, kā liecina Latgales pārstāvis Kambala, tad latviešu buržuāzijas politikai Latgalē neesot "reāla spēka aiz muguras". Vienīgais faktors, kas liek "nacionālpadomei" palūties uz tās šķiriskās politikas panākumiem Latgalē, ir nerība, ka "latgaliešu lielā reliģiozitāte tiem neļaus palikt (lasi: kļūt) par boļševikiem". Krasi izteiktas pretpadomju domas "nacionālpadomes" sesijā sastopam ik uz soļa. Tas liecina, ka savu iecerēto "Latvijas valsti" buržuāziskie nacionālisti saprata, vispirms, kā kontrrevolūcijas bāzi cīņai pret sociālistisko revolūciju Krievijā.

"Nacionālpadomes" sanāksme pieņem virkni deklarāciju, bet, kad sāk apspriest jautājumu kādai Krievijas

valdībai iesniegt deklarāciju par Latgali, tad vairāki runātāji (Zamuels, Goldmanis, Nonācs u.c.) uzstājās par to, ka nedrīkst deklarāciju sūtīt Padomju valdībai. Ar balsu vairākumu tad arī nolemj "pie Padomju valdības negriesties". Deklarācija tiek adresēta krievu "revolucionārai demokrātijai", t.i., kontrrevolucionārām grupām, ar kurām latviešu buržuāziskiem nacionālistiem ir sakari. Latgales kula-ku delegāte P.Lazdāne paziņo, ka poļu muižnieki stāvēt par Latgales pievienošanu pārējai Latvijai; ar to viņi cerot paglābt savas muižas no konfiskācijas, jo Latvijā palikšot privātais kapitālistiskais īpašums.

Lēmumā par "Latvijas satversmes sapulci" sanāksmes dalībnieki paši sevi pilnīgi atmasko. Viņi lemj ierobežot karavīru piedalīšanos vēlēšanās, vecuma cenzu nosaka ar 20 g.u.c. Ar to ir demonstrēta viņu griba atstāt no vēlēšanās darbaļaužu jaunatnes masas (no 18-20 g.v.), jo šī jaunatne bija ļoti aktīvs sociālistiskās revolūcijas cīņās pulks; šāds vecuma cenzs izslēgtu no piedalīšanās vēlēšanās latviešu strēlnieku jaunāko paaudzi. Lai pieļautu šais vēlēšanās vienīgi "nacionālpadomes" grupai vēlamas kandidātūras, tad nosaka vēlēšanu vadīšanai radīt ļoti šauru orgānu - vēlēšanu komisiju 5 personu sastāvā. Nepieciešamību turēt varu savās rokās kļāji pasvītro J. Zālītis, runādams par Latgali, proti, viņš saka: "Ir no svara arī varu dabūt savās rokās, piemēram, Zemstī". Turot vēlēšanu organizēšanā varu savas kļāves rokās, buržuāziskie nacionālisti pārliecināti, ka balsošanā tie iegūs sev balsu vairākumu.

Sanāksme arī nolemj ar sevišķu deklarāciju griezties pie Antantes valstīm, kā arī sūtīt savu delegāciju uz Stokholmu, lai no turienes stātos sakaros ar ASV unrietumeiropas lielvalstu imperiālistiem. Zālītis paziņo

ka angļu kapitālisti interesējoties par Latvijas ekonomisko nozīmi. Kā viens no svarīgākām nodaļām, ko "nacionālpadome" nodibina, ir ārlietu nodaļa - ar centru Pēterpilī. Tās uzdevums uzturēt sakarus ar ASV, Lielbritānijas un Francijas vēstniekiem Pēterpilī, saņemt no viņiem naudu un veikt visus kontrrevolucionāros uzdevumus ne vien Latvijā, bet visā Krievijā, ko uzdod starptautiskā imperiālisma aģentūras.

Tomēr, kad lieta nonāk līdz "nacionālpadomes" priekšsēdētāja vēlēšanām, tad izrādās, ka uz šo posteni pretendē divas personas - V. Zamuels un K. Pauļuks. Tikai pēc atkārtotām balsošanām ievēl V. Zamuelu ar 8 balsīm, bet atkrit Pauļuks, kurš dabūjis 4 balsis. Ar 8 buržuāzisko nacionālistu balsīm "pilnvarotais" barvedis Zamuels tad arī turpmāk uzskata sevi par "pilntiesīgu" runāt visas latviešu tautas vārdā. Zamuels stājas pie kontrrevolucionārās organizācijas "nacionālpadomes" vadības, laikmetā, kad latviešu darbaļaužu masas visā plašā Krievijā, kopā ar krievu darba tautu, gāja oļā par Padomju varas pilnīgu uzvaru un uzvaras nostiprināšanu, kad Latvijas darbaļaudis organizēja un dibināja savu pirmo Padomju Latvijas valdību Iskolatu. Gāst Padomju varu Latvijā ir "nacionālpadomes" tuvākais nodoms.

"Nacionālpadomes" ārlietu nodaļā, kas kļuva par galveno centru pret tautu vērstu darījumu slēgšanai ar rietumu imperiālistiem, par priekšsēdētāju ievēlēja J. Goldmani un par locekļiem Latgales bāznīkungu J. Rancānu, jau minēto - A. Bergu un no zemnieku savienības O. Nonācu. Nodaļa attīstīja drudžainu pretpadomju darbību.

Sanāksmē ieņēl arī savus pārstāvjus citās kontr-revolucionārās organizācijās: "Krievijas tautu padomē", "Ukrainas centrālā radā" u.c. Tā nolēmj nodibināt sakarus ar Vatikānu - katoliskās reskoijas centru.

Pēc kontrrevolucionārās "nacionālpadomes" nodibināšanas latviešu buržuāziskie nacionalisti, ar Antantes valstu Pēterpilī rezidējošo agentu palīdzību, iesāka Varkaireiropas buržuāziskajā presē reklāmu par šo "nacionālpadomi" kā latviešu tautas "likumīgu pārstāvības orgānu".

"Nacionālpadomes" valde ar Zamuēlu kā priekšsēdētāju, savus tautai naidīgos nolūkus realizēja līdz 1918. gada jūlijam. Tās darbība sākās Valkā Padomju varas apstākļos un izbeidzās Rīgā vācu pagaidu okupācijas apstākļos, kur tā saplūda ar Ulmaņa un latviešu nepriešnieku izveidoto organizāciju - "demokrātisko bloku". Pēdējais vēlāk ar Vācijas pilnvarotā A.Vinniga gādību noformējās kā "tautas padome".

Pastāvot Latvijas pirmai Padomju valdībai - "Iskoltam", "nacionālpadome" kā sazvērnieku grupa darbojās slepeni. Ārvalstīs tā uzstājās latviešu tautas vārdā, lai gan no tautas tā nekādas pilnvaras nebija saņēmusi un darbojās pret tautas interesēm. Tauta no šīs organizācijas novērsās, tāpēc tā arī bija ļoti izolēta.

"Nacionālpadomes" valde dažādi izmēģinājās novirzīt latviešu strēlniekus no sociālistiskās revolūcijas ceļa, lai tos ar nacionālisma viltus lozungiem dabūtu savā pusē. "Nacionālpadome" griežas ar saviem uzsaukumiem pie latviešu strēlniekiem, tā issaka "protestus" pret strēlnieku pāriešanu revolūcijas pusē. Kāds "nacionālpadomes" uzsaukums satur melīgu apsūdzību pret strēlniekiem Strēlniekus apvaino, ka viņi it kā "akli un necienīgi pārdevušies" Padomju Krievijai. Strēlnieki esot piedalījušies Sātversmes sapulces locekļu arestēšanā, esot padzinuši XII armijas "ukraiņu rēdu", ieņēmuši ebreju sinagogu Cēsīs, postījuši bānītas, slēguši laikrakstus, arestējuši redaktorus utt. Viss un visur kur strēlnieki palī-

izējuši satriekt kontrrevolūciju, tas latviešu buržuāzisko nacionālistu acīs ir peļāms. Uzseukums ar lapaes viltību atcina latviešu strēlniekus palikt "savā dzimtenē un glābt no poste Latviju..." "Nacionālpadome" mēģina ievilīnāt savos tīklos strēlnieku komandierus. Jau laētais spļegu organizāēijas darbinieks J.Šeskis, kā viņš pats savos me-
muāros atāsta,¹ piegādājis Lielbritānijas vēstniekam un pretpadomju savvērestību organizētājam Lokartem² ziņas par latviešu strēlnieku komandieriem. Gan britu pilnvarotais lietvedis Lindlejs 1918.gada februārī, gan minētais Lokarts 1918.gada augustā Šeskim iznīeguši katrs par 200,000 rubļu. Naude nākusi arī no Francijas vēstnieka Ž. Nulansa (Noulans),³ kurš atbalstījis "nacionālpadomes" avēntūras līdzīgi kā viņš finansēja baltgvardu savvērestības Jeroslavļa, Ribinskā, Kostromā u.c. Krievijas pilsētās. Tādu pa-

¹ J.Šeskis. Latvijas valsts izceļšanās un viņa izredzes, R., 1923., 46.u.c. lpp.

² Lokarts Roberts (dz. 1887.) - angļu diplomāts un izlūks; 1918.g. janvārī kļuva Anglijas diplomātiskās misijas vadītājs Pad.Krievijā un 1918.g. vasarā, kopā ar Francijas un ASV vēstniekiem organizēja vairākās Pad.Krievijas pilsētās kontrrevolūcionārsē sacēļšanās un dumpjus; kad 1918.g. augustā viņš organizēja kārtējo savvērestību, lai gāstu Padomju valdību, sāē savvērestības plānus atklāja Padomju varēs orgāni un viņu arestēja un izsūtīja no Pad.Krievijas /Skat.: История дипломатии, том III, М., 1965 г., стр. 128-132/.

³ Nulans Žuzefs (1864.-1939) - Francijas politisks darbinieks un diplomāts, kuru 1917.g.vasarā iecēla par vēstnieku Petrogradā, kur tas izvērsē kontrrevolūcionāru darbību, it seviļļi pēc Oktobra Revolūcijas; viņš puda seviļļi naidīgu nostāju pret Padomju Krieviju, prasīja Antantes bruņotu intervenci Krievijas iekšējās lietās. Tāpat kā Lokarts viņš organizēja un finansēja 1918.gadā baltgvardu savvērestības pret Pad.Valdību, tas vadītāja noslepkavošānu, bet pēc neveikamās 1918.gada rudenī kopā ar visu ārvalstu diplomātisko korpusu atāēja Krievijā.

Šu pretpadomju darbību Krievijā piekopa ASV vēstnieks D. Frensis. Tāpēc "nacionālpadomei" nauda nav trūkusi un "Antantes orientācija" minētai latviešu buržuāzisko nacionālistu kliķei ir bijusi ļoti ienesīga.

Tomēr latviešu buržuāzisko nacionālistu diverģiju plāni neguva panākumus latviešu strēlnieku vidū. "Nacionālpadomes" valde ierosināja jautājumu par kontrrevolucionāru latviešu strēlnieku pulku dibināšanu un šā jautājuma tālākaī virzīšanai sastādīja sevišķu komisiju. Bet arī šim pasākumam nebija panākumu. Sarkanie latvju strēlnieki ar augstu šķiras apziņu, Komunistiskās partijas vadīti, pildīja savu uzdevumu sociālistiskā revolūcijā, un pilsētu kara frontēs viņi varonīgi cīnījās par Padomju varu.

"Nacionālpadome" noturēja vēl divas savas sesijas. Otrā sesijā Pēterpilī 1918.gadā no 15.-18. janvārim piedalījās tā pati kontrrevolucionāru saujība, kas "reprezentācija" šauras, no tautas masām izolētas grupas. Raksturīgi, ka otras sesijas lēmumos nav vairs runa par Latvijas Satversmes sapulces sasaukšanu, bet "nacionālpadome" pati sev uzņēma tiesības izpildīt Satversmes sapulces funkcijas. Otrā sesijā jau atsāka arī uzskati par sadarbošanos ar vācu okupantiem, lai tādējādi, Vācijai anektējot visu Latvijas teritoriju, reisītos vaļā no Krievijas, kur ir usvarējusi proletariāta diktatūra.¹ Meierovics šajā sesijā konstatē, ka "valstij vajadzīga teritorija, tauta un spēks". Tomēr visa tā "nacionālpadomei" neesot. Tāpēc atzīst, ka "Latvijas patstāvību" vēl nevarot izsludināt.

Kad vācu imperiālisti okupē visu Latvijas un Igaunijas teritoriju, "nacionālpadomes" valde pārceļas uz Rīgu un, balstīdamās uz savas pēdējās sesijas lēmumiem,

¹ Līgots Jēkabs. Latvijas valsts dibināšana, R., 1925.g. 187. lpp.

griežas pie Vācijas velatskanolara grāfa Hartinga ar iesniegumu, kurā lūdz "Baltijas provinču atdalīšanu" no Krievijas (t.p.323.lpp.). To prasot provinču ģeogrāfiskais un esamnieciskais stāvoklis pie Baltijas jūras.Ar to "nacionālpadomes" lideri atzīst, ka latviešu buržuāzītajai tiesības uz varu Latvijā atvasināmas no vācu imperiālistu okupācijas varas, kaut arī šī vara ir nelikumīga. Iesnieguma autori esot stipri pārliecināti, ka vācu valdība, kas "principā tautu pašnoteikšanos tiesības atzīnusi", šīs tiesības realizēšanai neliksot šķēršļus (t.p. 325.lpp). Citiem vārdiem, "nacionālpadome" ir gatava stāties vācu imperiālistu kalpībā, lai pasniegtu pēdējiem tādu latviešu pašnoteikšanās "gribas izpaudumu", kas atbilstu Baltijas vācu muļžniecības un arī latviešu buržuāzijas reakcionārām šķiriskām interesēm un nodarētu kaitīgu ietekmi Vācijai kā Latvijas teritorijas varmācīgās sagrābšanas aizplīvurojums.

Iesniegums vācu valdībai liecina, ka "nacionālpadome" ir gatava savienot savu orientēšanos uz Antantes imperiālistiem ar vienlaicīgu orientēšanos uz vācu okupantiem, kam pašlaik bija vara Latvijā. Tieši tā jautājumu arī formulē "nacionālpadomes" trešā sesija, kas sanāk Pēterpilī no 26.-28.jūnijam 1918.gadā. Tās dalībnieku skaits ir vēl mazāks kā iepriekšējās divās; buržuāziskais vēsturnieks to nemaz nenosauc; sesija notiek slepeni C. ldmapa dzīvoklī, un to vada J.Čakste, vēlākais buržuāziskās Latvijas prezidents. Sesija atzīst, ka latviešu buržuāzītajai sadarbība ar okupācijas varu esot pieļaujama, bet jāsaudzējot "sava neatkarība" (lasi:Antantes imperiālistiem dotie apsolījumi), kā arī nevarot ļaut ar latviešu vārdiem segt "vācu nolūkus". Buržuāzijas dibināmās valsts mērķis esot saskaņā ar Antantes

valstu "politiskām un saimnieciskām interesēm un viņu tiesas un taisnības ideāliem" (t.p.330.-331.lpp.), kā no dokumentiem secināms, tad Goldmanis, strādāmiejs Pāterpils, Meierovičs - Maskavā un Samuels - vācu okupētā Rīgā, ir uzturējuši savā starpā sakarus un savē pretpadomju darbībā ir sekojuši Antantes valstu agentu (Lokartā, Nulansa, Frenža) norādījumiem. Antantes valstis cenšas panākt, lai Latvija, kas ir vācu okupēta, neizteiktos par pievienošanos Vācijai, bet lemtu palikt "neatkarīga" vai "neitralizēta" teritorija, kur Antantes imperiālisti varētu veidot savu iespaidu sfēru.

1918. gada 25.oktobrī "nacionālpadomes" valde, kas strādās Rīgā, izdara savu otru iesniegumu Vācijas valstskanceleram, kurā prasa, lai Vācijas valdība tai piešķirtu: 1/ Latvijas (Vidzemes latviešu daļas, Latgales un Kurzemes) pārvaldību līdz pagaidu valdības un nacionālās (iesi: latviešu buržuāzijas līdriem pakļautas) armijas nodibināšanai; 2/ dotu tiesības nodibināt šo pagaidu valdību ar "nacionālpadomes" pilnā sapulces sankciju; 3/ tiesību šai pagaidu valdībai izstrādāt Latvijas konstitūcijas projektu un sasaukt satversmes sapuli; 4/dotu "nacionālpadomei" pilnīgu darbības brīvību.¹

Šis iesniegums, kā redzams, notika tādā starptautiskā situācijā, kad Vācijas imperiālistu militārie spēki sāka izsīkt. Jau augusta pirmā pusē (1918.g.) Antantes armijas bija devušas nopietnu triecienu Vācijas armijai; septembra beigās sākās izšķirīgs Antantes uzbrukums Vācijai; jau bija kapitulējuši vācu sabiedrotā Bulgārija. Šajā situācijā latviešu buržuāziskie nacionālisti cerēja saņemt ar vācu okupantiem, lai pēdējie tiem, kā saviem pēctečiem, nodotu varu. Tomēr "nacionālpadome", kuras vārds

¹ Līgotnīš . Op.cit., 327.-328. lpp.

ar vāciešiem tirgojās V.Zamuels un A.Bergs, nebija vienīgā latviešu buržuāzijas organizācija, kas pretendēja nodibināt "Latvijas pagaidu valdību", saņemot varu no vācu okupantu rokām.

"Nacionālpadomei" Rīgā bija radušies spēcīgi - Vācijas labājo socialistu agenta A.Vinniga atbalstīti konkurenti, kas arī nodarbojās ar latviešu tautas nacionālo interešu iztirgošanu. Rīgā darbojās "17 vīru demokrātiskais bloks", ko bija radījuši meļševiki (Fr.Menders, P.Kalniņš), sadarbojamies ar "zemnieku savienības" līderiem (K.Ulmani, M.Valteru) un piesaistot blokā arī dažus tādus, kas strādās ciešos sakaros ar "nacionālpadomi" kā, piemēram, radikāldemokrātu R.Benusu un nacionāldemokrātu A.Ķeniņu. Arī "demokrātiskā partija" nostājās pret "nacionālpadomi", apzīmējot to par "lielpilsonības reprezentācijas iestādi", kurai gluži svešas esot "sīkpilsonu intereses".¹

Ulmanis, Menders u.c. no demokrātiskā bloka jau 1918.gada sākumā (pirms "nacionālpadomes" otrā iesnieguma) bija griezušies pie Badenes prinča Makša, kurš tikko bija nācis par Vācijas valstskancleru, un prasījuši Latvijas "neitralizēšanu" jādējādi, lai tā starptautisku garantiju ceļā kļūtu par "starpvalstu autonomiju".² Citiem vārdiem - par starptautiskā imperiālisma koloniju pēc sevišķas, šim gadījumam izdomātas - imperiālistiskās pasaules formas.

Attiecībā uz latviešu meļševikiem, jāpiezīmē, ka viņu līders Fr. Menders sevišķi spilgti izpauda vācisko orientāciju pēc novembra revolūcijas Vācijā. Tomēr vēlāk

¹ Īģotnis. Op.c., 486.-487. lpp.

² K.Ozoliņš. Kā Latvija cēlās, R., 1934., 62. lpp.

meševiki, sākot ar 1919.gada maiju, deklarēja savu orientēšanos uz ASV un Rietumeiropas imperiālistiskām lielvalstīm.

Vāciskā orientācija ļoti spilgti izpaudās Fr.Veinberga, A.Krastkalna, A.Niedras u.c. rīcībā, kuri "Latviešu vārdā" atbalstīja visus Vācijas imperiālistu un Baltijas muižniecības kopējos pasākumus, kuru nolūks bija attaisnot Latvijas teritorijas pievienošanu Vācijai zem dažādām monarhistiskām formām. Ulmanis, Menders u.c. savā memorandā prasa republikānisku formu.

Tomēr ar "vācisko orientāciju" nebija izredzes gūt panākumus latviešu tautā, kurā pastāvēja dziļš, gadusimtiem izveidojies šķiru naidis pret Baltijas vācu muižniecību. Tāpēc latviešu buržuāzija dažbrīd attīstīja atklātībā ļoti skaļu demagogiju pret vāciešiem, lai gan slepenībā ar viņiem slēdza dažādus līgumus pret latviešu tautas dzīvības interesēm.

Tādējādi, zagdamās pie varas aplūkojamā laikmetā, latviešu buržuāzija sabiedrojās kā ar Vācijas, tā ar ASV, Lielbritānijas un Francijas imperiālistiem, lai, balstoties uz starptautiskā imperiālisma spēkiem, gāztu proletariāta diktatūru Latvijā un nodibinātu buržuāzijas diktatūru. Saimnieciskā atkarība no dažādiem, savstarpēji konkurējošiem imperiālistu grupējumiem, iespaids trūkums tautā, interventu militārā aktivitāte, bija tie faktori, kas radīja vācu un Antantes orientāciju svārstības un maiņas latviešu buržuāzijas vadošo politikā nometnē.

Latviešu buržuāzijas orientācija uz Rietumu lielvalstu imperiālismu apliecina visas šīs buržuāzijas politiskās domas attīstības vēsture pēc Oktobra Revolūcijas; tā noveda viņas līderus arī hitleriešu nometnē otrā pasaules kara laikā, un liek viņu atliekām emigrācijā centīgi kalpot ASV imperiālistu politikai šodien.

II

Latviešu buržuāzijas valststiesiskās un
starpautisko tiesību doktrīnas par buržuāziskās
Latvijas valsts izcelšanos un to fašistiskais
virziens

Pasaules imperiālisms pretpadomju bruņotās inter-
venes periodā restaurēja kapitālisma sistēmu Latvijā, ra-
dot buržuāzisko Latvijas valsti un uzturot to līdz 1940.
gadam. Niecīgs ekspluatatorisko šķiru mazākuma valdība
pār Latvijas darba tautu. Eksploatatoru ideologi centās
ieviļināt un turēt savā ideoloģiskā gūstā ekpluatējamā
tautu un tāpēc veidoja melīgas doktrīnas par Latvijas bur-
žuāziskās valsts izcelšanos, tās konstitūciju, viņas starp-
tautisko stāvokli u.c. Politiskie un tiesiskie uzskati, ko
buržuāzijas ideologi kultivēja Latvijā, atādīja par mērķi
attaisnot visus tos noziegumus, ko latviešu buržuāzija ko-
pā ar rietumu imperiālistiem veicēja pret latviešu dar-
ba tautu, tās izveidoto strādnieku un zemnieku suverēno
valsti - Latvijas PSR, cīnoties par buržuāzijas diktatūru,
dihinot Latvijas buržuāzisko valsti kā imperiālisma sistē-
mas sastāvdaļu. Tās tapšanas gaitā tika nogalināti apmē-
ram 15.000 revolucionāru strādnieku un zemnieku.¹ Šo ideolo-
gu uzdevums bija kalpot imperiālistiskai buržuāzijai,
lai buržuāziskā Latvija, kopā ar citiem pretpadomju limi-
trofjiem, Klemanso² iecerētā "sanitārā kordonā" būtu droša

¹ Kā tas bija. Dokumenti un materiāli, R., 1968., 21.-104. lpp.

² Klemanso Žoržs (1841.-1929.) - Francijas politisks dar-
binieks kurš 77 gadu vecumā 1917.gada novembrī kļuva par
Francijas premjerministru un jau decembrī panāca nolī-
gumu ar Lielbritāniju par militārās intervences organi-
zēšanu pret Pad.Krieviju, tās ekonomisku aplenkumu utt.;
viens no galvenajiem Versaļas miera līguma (1919.g.) au-
toriem; Francijas republikas prezidenta vēlēšanās 1920.
gadā cīnās neveiksmi un drīz aizgāja no politiskās dar-
bības.

barjera: nevien militāra plaudarma nozīmē, bet arī ideoloģiskā frontē - pret komunismu un proletariāta diktatūru. Tāpēc kapitālistiskās vardzības ideoloģija buržuāziskē Latvijā ar milzīgu centību tika tērpta "demokrātisma" un "nacionālās" brīvības" togās, lai pierādītu tautas masām, ka Latvijas buržuāziskā valsts ir "nacionālās taisnības valsts", kā tā radusies no "tautas ticības", kā tā stāv pāri šķirām, ka latvieši šķiru oīņu "nemas nav pazinuši", ka Latvijā radītā konstitūcija "bija vadoņu uzupurēšanās", ka buržuāziskā Latvijas valsts ir tautas "solidaritātes paraugs" utt.¹

Melīgos politiskos lozungus iestrādāt savu sabiedrisko zinātņu doktrīnās pūlējās buržuāziskās Latvijas vēsturnieki, ekonomisti, juristi, filozofi, publicisti u.c., lai tādējādi veidotu buržuāzijas "nacionālo ideoloģiju." Tā iznāca būtībā krasī reakcionāra un uzkrītoši eklektiska ideoloģija, tā aizvien vairāk virzījās uz fašismu, līdz beidzot saplūda ar to. Tomēr savā laikā šī ideoloģija apkalpoja kapitālisma bāzi Latvijā, nikni to sargāja pret jebkādam progresīvām vēsmām, glorificēja un idealizēja valdošās buržuāzijas varu. Latviešu buržuāzijas bēdīgo politisko atlieku līderi emigrācijā joprojām dzīvo reakcionārās ilūzijās, ka šī ideoloģija viņiem var dot kādu biznesu arī nākotnē.

¹ Piemēram, buržuāziskās Latvijas 20 gadu pastāvēšanas jubilejas iedevumā fašisma ideologs raksta, ka "latviešu tautas locekļi savā starpā īstenībā nebija pazinuši šķiru oīņus", ka "tās vadoņi 1918. un 1919. gada veida tautu oīņā un vadīja nemi bez satversmes (lasī: konstitūcijas). Satversme bija - vadoņu uzupurēšanās un tautas ticība..." (sk. 266.lpp.). Turpretim prof. K. Dišlers buržuāziskās Latvijas parlamentārisma laikā pirmā savā doktora disertācijā bija atradis, ka esot bijušas divas pagaidu un viena pastāvīgā konstitūcija. Bet par to tālāk.

Šajā rakstā gribam apstāties pie buržuāziskās Latvijas dažām juridiskām doktrīnām valststiesību un starptautisko tiesību novadā. Vispirms jāpiezīmē, ka kaut oik sistemātiski buržuāziskās Latvijas juristi ir izveidojuši savas valststiesiskās doktrīnas, turpretim starptautisko tiesību jautājumos atrodam tikai fragmentāras esejas par dažām problēmām.

Kas attiecas uz buržuāziskās Latvijas valststiesību doktrīnām, tad šeit aktīvākais autors bijis prof.K.Dišlers. Parlamentārisma laikposmā (1920.-1934.g.g.) viņš uzstājās kā buržuāziskās demokrātijas trubadūrs, bet fašistiskās diktatūras periodā (1934.-1940.g.g.) kļuva par fašistiskās valsts apoloģētu. Tāpēc par Latvijas buržuāziskās valsts izcelšanos K.Dišlera valststiesiskos rakstos atrodam divējādas juridiskas konstrukcijas: 1/ vienu pielāgotu buržuāziskās demokrātijas ideoloģijai; 2/ otru radītu fašistiskās totalās valsts apkalpošanai. Pirmā doktrīna plašāk izteikta divos darbos: 1/ viņa grāmatā - "Ievads Latvijas valststiesību zinātnē" (1930.g.) un 2/ viņa doktora disertācijā - "Tautu pašnoteikšanās principa tiesiskais saturs" (1932.g.). Otrā K. Dišlera "doktrīna" atrodama, galvenokārt, divos viņa rakstos: 1/"Negotiorum gestio publisko tiesību novadā" (1935.g.) un 2/ esejā "Sabiedriskie un individuālie elementi tiesībās"(1937.g.).

Kā izskaidro minētais buržuāziskās universitātes profesors aplūkojamo jautājumu par Latvijas buržuāziskās valsts imperiālistisko izcelšanos un kā viņš vietējās buržuāzijas un ārvalstu interventu pret latviešu tautu pastrādāto vardarbību ietērpj - "demokrātisma" un "tautas pašnoteikšanās tiesību", bet pēc tam atkal 1935.g. "negotiorum gestio" un "psihiskās enerģijas" - buržuāziskās tiesību zinātnes maskējumā?

Buržuāziskās Latvijas parlamentārā laika posmā Dišlers savos juridiskos rakstos slavēja buržuāzisko demokrātiju. Fakti, ka līdz pat 1924.gadam Latvijas buržuāzija valdīja pār tautu ar kara un izņēmuma stāvokļa likumu palīdzību, bet vēlāk teroru pret darba ļaudīm vērsta pa Krievijas pagaidu valdības 1917.gada 2. augusta likuma (t.s. "Kerenska likuma"), kas atļāva patvaļīgus arestus un turēšanu gadiem ilgi cietumā bez tiesas, - šie fakti Dišlera uzmanību nesaistīja. Dišlers savā doktrīnā buržuāzisko valsti tēloja kā pāri šķīrām stāvošu "demokrātiju", kura esot izpildījusi pavisam "14 valsts varas funkcijas". Pa šiem valsts varas funkciju labirintiem Dišlers vadāja savus lasītājus, demonstrēja nabadzīgākiem no tiem buržuāziskajai valstij pierakstīto "protektīvo funkciju" un iegāļvoja, ka tās "lielākā daļa ir vērsta uz vājāko sabiedrības grupu aizsardzību un pabalstīšanu..."¹ Faktu par to ka buržuāziskās Latvijas valststiesības kalpoja kā vissvarīgākais ierocis kapitālistiskās ekspluatācijas nostiprināšanai un buržuāzijas šķiras diktatūras realizēšanai - Dišlers ar nolūku noklusē.

Aprakstot buržuāziskās Latvijas valsts rašanos, Dišlers savu doktrīnu par tautas pašnoteikšanās principa tiesisko saturu ietāk ar reveransiem pret Lielbritānijas pirmā pasaules kara laika premjerministru H. Askvitu.² Askvitam tiek pierakstīta "tautas brīvības principa" cīnītāja loma, lai gan visa pasaule pazina savā laikā Askvitu kā būru tautas brīvības niknu iensidnieku, kā Īrijas nacionālās atbrīvošanās kustības apspiedēju, kā britu koloniālās

¹ K. Dišlers. Tautu pašnoteikšanās principa tiesiskais saturs, Latvijas Universitātes raksti, R., 1932.g.

² Askvits Herberts (1852.-1928.) - Anglijas valstsvīrs, liberāļu līderis, britu imperiālisma redzums pārstāvis, parlamenta loceklis kopš 1886.g.; Anglijas neveiksmes pirmā pasaules kara gaitā 1916.gada decembrī spieda Askvitu noiet no politiskās skatuves.

ekspansijas un koloniālo tautu ekspluatācijas organizētāju, kā pirmā pasaules kara sagatavotāju un tml. Anglijas imperiālisma lidera Askvita liekulīgās frāzes par tautu brīvību Dišlers pasviedza savā doktora disertācijā kā tīru zeltu, lai pierādītu, ka latviešu tauta pašnoteikšanās tiesību realizāciju esot panākusi caur Anglijas imperiālistu gādību. Otra reveransptiek taisīts pret ASV pirmā pasaules kara laika prezidentu, pazīstamo pretpadomju intervenciju un Padomju Krievijas blokades organizētāju, ASV imperiālistu tā laika politikas formulētāju V. Vilsonu.¹

Pēc latviešu buržuāzijas ASV imperiālismu slavinošās doktrīnas (kā to formulēja K. Dišlers) svarīgu lomu tautu pašnoteikšanās principu deklarēšanā un aizstāvēšanā esot uzņēmusies Amerikas Savienotās Valstis. It sevišķi Vudro Vilsons pasaules kara beigū laikmetā esot enerģiski uzstājies ne vien kā miera sarunu ierosinātājs, bet esot rūpējies par taisnīga un ilgstoša miera noslēgšanu un nodrošināšanu, atzinis slepenās diplomātijas izbeigšanu un tautu taisnīgo prasību ieviešanu. Šādi noteikumi esot uzstādīti Vilsons "14 punktos",² viņa ASV Kongresa runā 1918. gada 8. janvārī. Tautu pašnoteikšanās princips Vilsons "14 punktos" vispārīgā veidā formulēts gan neesot, tomēr konkrētā veidā tas parādīties vairākos punktos. Proti, tad, kad Vilsons runājis par Itālijas robežām, par Austrijas un Ungārijas tautu autonomiju, par Polijas valsts

¹ Vilsons Vudro (1856.-1924.) - ASV prezidents (1913.-1921.); demokrātu partijas līderis; valststiesību un vēstures profesors Prinstonas universitātē; vairāku grāmatu autors; tomēr Parīzes miera sarunās 1918.-1919. g. "Vilsons izradījis pilnīgu mājātis, kuru Klemanso un Lloid-Džordža izrikoja pēc patikas" (Lepins). 1920. g. ASV prezidenta vēlēšanās Vilsons oīeta neveikami un 1920. gadā, kad varu pāņņā jaunievēlētais prezidents, viņš aizgāja no politiskā darbfbas.

² Sk. to pilnīgu usksaitījumu un raksturojumu: Дипломатический словарь, том III. М., 1964, стр. 467-468.

atjaunošanu, par Nāciju līgas dibināšanu. Lai gen Dišlers nekur nestrod, ka Vilsons būtu runājis par Latvijas tautas pašnoteikšanās tiesībām, lai gen ASV nedeva starptautiski tiesisku atzīšanu ("de iure") Latvijas buržuāziskai valstij līdz pat 1922. gadam, tomēr Dišlers ASV imperiālistu pasaules kundzības politiku iztēloja par vislielā demokrātismu. Vilsons "14 punkti", kā zināms, bija ASV imperiālistu diplomātisks manevrs, lai aiz liekulīgām fāzēm par tautu tiesībām un brīvību, paslēptu savu imperiālistisko agresīvo politiku pret citām tautām, bet it sevišķi pret pirmo sociālistisko valsti, jo tai visas apspiestās nācījas no pirmajām tās pastāvēšanas dienām saskatīja savu atbrīvotāju. Šiem "14 punktiem" vajadzēja, pēc ASV imperiālistu nodomiem, arī nodrošināt viņu pozīcijas imperiālistiskajā sacensībā ar Anglijas, Francijas, Japānas kapitāliskajiem sāncensiem.

Nevien Lielbritānijas un ASV imperiālisti tiek iztēloti, Dišlera argumentācijā, par tautu pašnoteikšanās principa aizstāvjiem, bet šim imperiālisma ideoloģijas propagandistam šķiet, ka uz tā "visumā nostājām sabiedrības lielvalstis", darinādams Versajas miera līgumu (skat. min. d. 101.-102. lpp.). Vēl šo principu Dišlers atrod pielietotu Pastāvīgās starptautiskās tiesas statūtos, kur runa ir par "civilizēto valstu" viedokli. Pēc šiem reverānsiem pret imperiālistisko lielvalstu liekulīgām diplomātiskām deklarācijām, Dišlers secina, ka tautu pašnoteikšanās princips jāpieskaitot pie "civilizēto tautu atzītiem vispārējiem tiesiskiem principiem" (tp.). Tātad spēkā tiek atstāta arī sen ieviestā imperiālistu terminoloģija, pēc kuras vispirms pastāv "civilizētas tautas" (t. i., lielās koloniālās impērijas), bet pēc tam šo lielvalstu ekspluatācijas objekti - "necivilizētas tautas" (nebrīvas, koloniālās tautas).

" Civilizēto tautu " atzītā tautu pašnoteikšanās principa tiesiskā saturā, - pēc Dišlera domām, - ietilpstot trīs sastāvdaļas: 1/ pašnolemšanās tiesības, kad tauta pati lemjot par savu politisko statusu, vai pievienoties kādai citai valstij uz autonomijas pamatiem, vai atdalīties no citas valsts un dibināt savu patstāvīgu valsti ; 2/ kad izlemta savas valsts dibināšana, tad nākot kārtā realizēt "pašorganizēšanās tiesību", kas izpaušoties konstitūcijas (toreiz teica : satversmes¹) pieņemšanā; tā esot jāpieņem tautas nobalsošanā vai Satversmes sapulcē; tālāk sekojot "tautas pašpārvaldīšanas" tiesību realizēšana, t.i., rodoties tiesība realizēt valsts varu saskaņā ar konstitūciju (tp. 134.-135. lpp.).

Šai samākslotā konstrukcijā, kā redzam, pat terminoloģijā sajukusi, proti, "pašnolemšanās tiesība" ir nosaukta par "pašnoteikšanās principa" tiesiskā satura vienu elementu. Lai gan zināms, ka ar vārdiem pašnoteikšanās un pašnolemšanās izteic vienu un to pašu jēdzienu. Un zinātniskā terminoloģijā lieto vienīgi vārdu - pašnoteikšanās. Šis jēdzienu sajukums arī atklājas, kad lasām Dišlera darbam pievienoto autoreferātu angļu valodā, kur pašnoteikšanās princips ir - the principle of the self-determination of nations, bet pašnolemšanās tiesības ir - the right of self-determination in the stricter sense of word (tp. 206.lpp.).

¹ Satversme kā jur.termins valsts pamatlikuma apzīmēšanai Latvijā oficiālā lietošanā pirmo reizi ieviesa Latvijas Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputātu padomes manifesta 1917.g. XII; 1919.g. to oficiāli lietoja Latvijas pirmās suverēnas valsts pamatlikumā ("Latvijas Sociālistiskās Padomju Republikas Satversme"). Šo terminu pieņēma arī burģ.Latvijas pamatlikumā ("Latvijas Republikas Satversme", 1922.g.). Bet 1940.g. tā vietā ieviesa internacionālo terminu "Konstitūcija", pieņemot Latvijas PSR Konstitūciju (Pamatlikumu).

Tomēr šī defektīvā juridiska konstrukcija nodēvē Dišleram tālākam pielietojumam, lai pierādītu, ka buržuāziskās Latvijas valsts rašanās ir gājusi cauri visai tā nētai juridiskās konstrukcijas gradācijai. Pirmkārt, pašnolemšanās iestājusies 1918.gada 18. novembrī, kad ķeizeriskās Vācijas agents Vinnigs lika proklamēt buržuāzisko Latvijas republiku; tā bijusi likumīga tapēo, ka Latvijas teritorijas lielākā daļa no Brestas miera līguma noslēgšanas līdz 1918.gada 18. novembrim atradusies "tāpat sevādā stāvoklī", ka viena valsts vara formāli esot beigusies, bet jauna valsts vara pār šiem apgabaliem neesot bijusi dibināta. Tas vēsturiskais fakts, ka 1917.gada beigās jau veidojas proletārisks valsts Latvija - ar "Iskolatu" kā politiskās varas orgānu, tas, protams, buržuāziskā doktrināru neinteresē. Viņš dodas uz Kompjēnu pie saviem imperiālistiskās ideoloģijas brāļiem un grib iestāties, ka uz pamiera noteikumu pamata radusies "faktiska iespēja realizēt pašnolemšanos". Kā redzam, tad vēsturiskā šķiru oīpas norise, kuras rezultātā vienīgi varēja rasties valsts un tiesības, buržuāziskā profesora fiktīvajā konstrukcijā, protams, neatrod vietu. Viņš turpina no šķiru oīpas faktiem atrauto konstrukciju un meklē pazīmes, kad būtu sācis darboties otrs elements, t.i., "tautas pašorganizēšanās tiesības". Lielā pašpāļāvībā, ka šo elementu viņš viegli uzrādīs, autors iepriekš paziņo: "Tautas dibināta valsts nevar ne brīdi eksistēt bez savas satversmes. Varbūt, bez satversmes var kādu laiku iztikt valsts, ko iekarošanas vai apvērsuma ceļā dibinājis kāds diktators" (tp.130.lpp.). Šādai valsts dibināšanai un pārveidošanai, turpina autors, neesot nekā kopēja ar tautu pašnoteikšanās princīpu, kaut tas arī tiktu saistīts ar republikas vārdu. Tā tad jādarbojas tautai. Bet kā viņš darbojās Latvijā 1918.gada 18. novembrī, to autors nepaskaidro,

bet pieņem jau gatavo buržuāziskās Latvijas vēsturnieku un juristu ne ar ko nepierādīto un nepamatoto tēzi, ka "tautas padome" bijusi tautas suverenitātes ipašniece. Šāds "sabiedriskās uzziņas" orgāns, kā to titulē Dišlers, tad arī verot izstrādāt pagaidu konstitūciju (tp.131.lpp.). Plaši viņš atsaucas uz "nacionālpadomes" lēmumiem (ko jau iztirzājām), kurus fabricēja Rietumu imperiālistu agentu nožēlojamā saujiņa. "Tautas padomes" politiskā platforma, kas izstrādāta dienu pirms buržuāziskās republikas proklamēšanas, esot arī bijusi pirmā buržuāziskās Latvijas pagaidu konstitūcija. Patiesībā gan šis dokuments bija dažādu buržuāzijas grupu vienošanās akts par šo grupu tuvākiem uzdevumiem, kad tās pretendēja kopīgi uzurpēt politisko varu pār Latvijas tautu, sekojot Rietumu imperiālistu direktīvām. Iztēlojot uzurpatoru sastādīto politisko platformu kā "pagaidu konstitūciju", Dišlers atrod arī visus tālākos notikumus Latvijā par saskanīgiem ar tautas pašnoteikšanās principu. Ulmaņa ministru kabineti realizējuši "tautas pašpārvaldīšanas tiesību", tad ievēlēta Satversmes sapulce, kura devusi 1920.gada 1.jūrija "Latvijas valsts iekārtas pagaidu noteikumus" kā otrā pagaidu konstitūciju, un, beidzot, 1922.gada 7.novembrī stājusies spēkā Satversmes sapulces pieņemtā buržuāziskās "Latvijas republikas satversme". -Tādi vēsturiski notikumi kā Oktobra revolūcija, tās visu pasauli ietekmējošie akti, V.I.ļeņina titānisko darbu nozīme, pasaules imperiālisma bruņotā intervence pret Padomju valsti, interventu un latviešu buržuāzijas asiņainā izrēķināšanās ar Padomju Latviju kā suverēnu valsti un tās darba tautu, - tās visas ir lietas, kas Dišlera rakstā ne-maz neatrod vietu. Tās ir lietas, kuras noslēpt un aiz-maskot ir aicināta Dišlera "juridiskā konstrukcija", lai radītu šķietamību, ka buržuāziskā Latvijas valsts it kā būtu pirmais valstiskais latviešu tautas veidojums un to

radījuši "nacionālpadomes" un "tautas padomes" līderi, kas patiesībā bija Rietumu lielvalstu imperiālistiskie agenti vai to sulaiņi.

Tomēr doktrīns par "tautas pašpārvaldīšanas" tiesībām kļuva nevajadzīga latviešu buržuāzijai, kad tā 1934. gada maijā izveidoja fašistisko režīmu pēc hitleriskās Vācijas un fašistiskās Itālijas paraugiem. Tad 1922. gada konstitūcija atkrita ar visu savu atsaukšanos uz tautu. Jaunu konstitūciju gan fašisti apsolija, bet sešu gadu laikā nedeva. Ulmaņa vadītā fašistu kliķe uzskatīja par "Goda lietu" valdīt bez rakstiskās konstitūcijas, jo konstitūcija, pēc viņu domām, pastāvēt "tautas ticībā uz savu vadoņi". Un atkal šim pašam buržuāzijas profesoram Dišleram radās uzdevums rakstīt "teoriju", kas apkalpotu fašistiskā režīma politiku un valststiesības. Apmēram gada laikā pēc fašistiskā apvērsuma viņam bija gatava "jauna doktrīna", ko tas bija nosaucis par bezuzdevuma lietvedību (negotiorum gestio).¹

Šajā rakstā Dišlers deva īsti reakcionāru, kaut arī absurdu juridisku konstrukciju kā 1918. gada 18. novembra uzurpācijas akta, tā 1934. gada 15. maija fašistiskā bruņotā apvērsuma attaisnošanai. Viņš centās ietērt abus šos notikumus vienādā, paša safantazētā tiesiskā mantijā, lai pārsegtu visas iepriekšējās buržuāziskās demokrātijas politiskās skrandas (tautas krūpšanu vēlēšanās, pašas buržuāzijas frakcionārās kildas saeimā, politikāņu korupcijas utt.). Izrādījās, ka latviešu buržuāzijas ideoloģija abiem notikumiem (minētos datumos) ir visciešākais sakars imperiālistiskās un fašistiskās politiskās domas vir-

¹ Prof. K. Dišlers. Negotiorum gestio publisko tiesību novadā. Negotiorum gestio auf dem Gebiete des öffentlichen Rechts, R., 1935. g.

ziens tika ievadīts vienā gultnē. Un pa to stūrē vēl šodien latviešu buržuāzijas reakcionārie līderi emigrācijā. Kāds tad ir šī "doktrīna", uz kuras pamata pret konstitucionālo fašistisko valdību iztēloja par likumīgu?

Senās Romas civiltiesību institūts negotiorum gestio plessista fašistiskās Latvijas profesora uzmanību.¹ Šai institūtā darbojas divi tiesību subjekti - dominus negotii (lietas saimnieks, Geschäftsherrn) un negotiorum gestor (bezuzevuma lietvedis, Geschäftsführer). Pēdējais kārtot pirmā lietas bez pilnvarojuma jeb uzdevuma, ja pirmais ir prombūtnē vai arī citādi nevar savas lietas kārtot. Prof. Dišlers pārnes šo senās Romas civiltiesību institūtu valststiesību un starptautisko tiesību (vai, kā viņš saka: publisko tiesību) - novadā. Šajā senā privāttiesiskā juridiskā konstitūcijā viņš izvietot šķiru cīņas vēsturiskus faktus pēc patvaļīgiem ieskatiem. Latvijas buržuāziskās valsts tapšanas vēsturē faktu izvietojums viņam iznāk viscaur tāds, kas glaimo fašistiskam diktatoram Ulmanim, kaut tas vienmēr figurē kā varas uzurpators.

Par bezuzdevuma lietvedi (negotiorum gestor) pēc šīs uzskatu sistēmas tiek atzīts ikviens uzurpators, kas sagrabj varu un pēc tam paziņo, ka rīkojies tautas interesēs un ka tauta tam piekrit. Tauta šai konstrukcijā tiek attēlota kā senās Romas dominus negotii (lietas saimnieks),

¹ Ieja par to gan pieder G. Rutenbergam, kurš par Lietuvas reakcionārās "Tarybas" politisko stāvokli rakstīja: "Dieser Landesrat war sozusagen ein provisorischer Vertreter des Volkes oder privatrechtlich ausgedrückt ein Geschäftsführer ohne Auftrag, der nachträglich die Genehmigung seines Geschäftsherrn erlangen sollte" (63.lpp.). Tē tad pēc Rutenberga 1928.gadā izdotā darba: tauta "buržuāziskā nozīmē bija - Geschäftsherrn, bet uzurpatori no "Tarybas" - Geschäftsführer'i. Pēc Dišlera 1935.gada darba: tauta - dominus negotii, bet uzurpatori no "tautas padomes" - negotiorum gestor. Par Rutenberga darbu: "Die baltischen Staaten und das Völkerrecht" (Rīgā, 1928.) sk. turpmāk.

tāpēc "... tauta nereti nav spējīga rīkoties pati tad, kad rīcība ir nepieciešama viņas pašas interesēs". Šādos gadījumos esot nepieciešama lietvedība bez uzdevuma - negotiorum gestio (sk. min. darbu, 24. lpp.). Kad tautai nepastāvēt vēl attiecīgā juridiskā organizācija, tad tā nevarot savu gribu izteikt ne praktiski, ne teorētiski un tad tautai jāpakļaujas "lietvežiem, kas uzņemas viņas lietu kārtošanu" (tp.). Tā bijis, kad vairākas jaunas valstis dibinājušās pēc pirmā pasaules kara. Bet arī jau pastāvošu valstu dzīvē nākot priekšā gadījumi, kad svarīgas pašas tautas intereses prasot tik steidzīgu rīcību, ka noorganizēt un izvest tautas gribas juridisku izpaušanu un konstatēšanu neesot tehniski iespējams. Tad tautai esot "jāpakļaujas negotiorum gestor'a darbībai" (tp.). Starp bezuzdevuma lietvedi un tautu esot juridiskas attiecības, jo negotiorum gestor'a gādājot "iespēju tautai juridiski izpaust savu gribu caur kādu tautas tieši pilnvarotu orgānu, piem., satversmes sapulci valsts dibināšanas vai valsts iekārtas pārveidošanas gadījumā" (tp. 27. lpp.). Ar formālu juridisku aktu bezuzdevuma lietvedim jāsaņemot tautas atziņā savu rīcību. XX gadsimta buržuāziskie politikas vares sagrābēji tiek pielīdzināti senās Romas civiltiesiskām attiecībām, kad bezuzdevuma lietvedis un lietas saimnieks savstarpēji norēķinājās par notikušo bezuzdevuma lietvedību (negotiorum gestio) lietas īpašnieka interesēs.

Kas tautu un valsts dzīvē, pēc šīs "doktrīnas" var būt bezuzdevuma lietvedis? Vislabāk tas piekritot personām, kas bandot sabiedrības usticību, t. i., personām, kas ir "jaun pazīstamas ar savu agrāko sabiedrisko, nacionālo un patriotisko darbību" (tp. 25. lpp.). Šāprotams, ka buržuāziskā valstī šīs rekomendācijas tiek

paslēpti buržuāzijas līderi. Bezuzdevuma lietvedību nereti uzsākot nedaudzas atsevišķas personas, kas drīz nodibinot kādu sabiedriskas uzticības orgānu, kādu nacionālu (lasī: buržuāzisku) padomi un tad uzstājoties visas tautas vārdā. Tāds bezuzdevuma lietvedis ar to kļūstot (oik viegli!) jau "tautas lietu atbildīgais kārtotājs", kura pienākums esot novest uzsāktu lietu (valsts dibināšanu) līdz galam, vai vismaz nodot šo lietu drošās rokās, kas apņemas to novest līdz galam. Šāds bezuzdevuma lietvedis varot sastādīt dibināmai valstij pagaidu konstitūciju un radīt nepieciešamos valsts varas orgānus. Ja viens bezuzdevuma lietvedis jau esot sācis darboties, tad viņam pretim nevarot vairs uzstāties citi lietveži. (Tas, šķiet, domāts, lai A. Niedra kā Vācijas imperiālistu ieliktenis neiedomātos, ka viņš varēja "likumīgi" konkurēt ar Ulmani kā ASV u.c. imperiālistu ielikteni latviešu buržuāzijas bezuzdevuma lietveža postenī). Tas saskaldot tautas (lasī: buržuāzijas!) spēkus un tāpēc esot pret tās interesēm. Pēc šīs konstrukcijas, ja vien prasa buržuāzijas valdības kļūdes intereses, ir dots rokā juridisks universāllīdzeklis visu notēlot par likumīgu, ko dara varu sagrābšanas uzurpators, t.i., bezuzdevuma lietvedis.

Ar šīs safantazētās juridiskās konstrukcijas palīdzību Dišlers tad arī iztēlo latviešu buržuāzijas kontrevolucionāro darbību 1917. gadā un vēlāk par saekanošu ar "tautas interesēm", lai gan tā - patiesībā un reāli bija vērstā pret tautas darba ļaužu masām, pret Pad. Latviju kā proletariāta valsti. Skatoties caur šīs juridiskās konstrukcijas režģiem uz vēsturiskiem faktiem, atzinību Dišlera acīs, protams, neatrod 1917. gada augustā ievēlētā Vidzemes zemes Padome, jo tajā vairākums piedrēja darba ļaužu deputātiem, kas cīnījās par Padomju Latviju, Bet

Artantes imperiālistu agentu dibināto "nacionālpadomi" viņš attēlo kā tādu, kas darbojusies "tautas interesēs", kaut arī bezuzdevuma no tautas puses. Viņš līgsmi paziņo: "Latviešu pag.nacionālās padomes darbība ieskatāma par negotiorum gestio šī apzīmējuma patiesā nozīmē!" (sk. viņa min.d., 33.lpp.). Šī "nacionālpadome" kā latviešu tautas bezuzdevuma lietvedis esot uzstājusies "raksturīgi jau savā pirmajā sesijā". Divas deklarācijas, kas tur pieņemtas, varot jau ieskatīt par buržuāziskās Latvijas "valsts proklamēšanu". Bet otrā sesijā pieņemtā deklarācijā Latvijas kā "valsts status" esot apzīmēts vēl noteiktākās formulās. Tāpēc būšot bijis pareizi, ka "nacionālpadome" kā bezuzdevuma lietvedis, būtu varējusi novadīt "valsts organizēšanas darbu līdz satversmes sapulces sanāksmei". Tādā gadījumā iznāktu, ka tikai viens bezuzdevuma lietvedis būtu darbojies "p'ē Latvijas valsts dibināšanas" (tp., 34.lpp.). Protams, tad vēstures faktus būtu bijis vieglāk pakļaut Dišlera juridiskajai "doktrinai".

Tomēr Vinnigs, Ulmanis, Menders u.c. noorganizēja savu kontirevolucionāro organizāciju "tautas padomi", kas proklamēja buržuāzisko Latviju. Tāpēc pēdējā, pēc Dišlera doktrīnas, esot uzskatāma par "latvju tautas otro negotiorum gestor'u", kurš novadījis lietas līdz satversmes sapulcei. Ja jau ir divi bezuzdevuma lietveži, kuri darbojas viens otru atbalstīdami, tad kāpēc nepieļaut vēl vienu, ja ar to var iedēriēt slavinājumu fašistiskam diktatoram Ulmanim. Un Dišlers prāto tālāk, ka "līdz ar Latvijas proklamēšanu 1918.gada 18. novembrī... Ministru prezidents Kārlis Ulmanis" ... "esot nostājies "tautas padomei" blakus kā otrs bezuzdevuma lietvedis. Viņam bijusi "augstākā izpildu vara", tāpēc viņš kabinets esot

jāatzīst par "... latvju tautas negotiorum gestor šī vārda istā nozīmē". Dišlers noklusē faktu, ka šādam bezuddevuma lietvedim Ulmanim nebija nekādas citas "izpildu varas", kā vien "vara" būt par aizsegtu Rietumu imperialistu pretpadomju intervencijai un iztirgot interventiem Latvijas saimnieciskās bagātības.

Dišlers dodas meklēt negotiorum gestoru's arī Igaunijā un Lietuvā, jo arī tur vietējā buržuāzija ar imperialistisko interventu palīdzību 1919.gadā gāza proletariāta radītās politiskās organizācijas - Padomju varu. Lietuvā Dišlers atrod divas buržuāzisko uzurpatoru grupas, kurām tas piešķir "bezuddevuma lietveža" titulus. Kā pirmā to saņem piecu vīru "izpildu komiteja", kas 1915.gadā vācu okupētā Lietuvā bijusi sakaros ar ASV prezidentu Vilsonu. Pēdējais acīmredzot bezuddevuma lietvežiem būs devis uzdevumu Lietuvā. Otrkārt, šo titulu iegūst no Dišlera Lietuvas kontrrevolucionārā "Taryba" ("nacionālpadome"), ko spmēram 20 reakcionāri dibināja Lietuvā 1917.gada septembrī, un kura vācu okupētā Lietuvā, okupantu vadībā un aizsardzībā, 1918.gada 16. februārī proklamēja Lietuvas buržuāzisko valsti. Dišleram nav daļas gar to, ka "Taryba" bija tikai piedēklis vācu okupācijas iestādēm Lietuvā. Turpretim, Igaunijā Dišleram izdodas strast tikai vienu bezuddevuma lietvedi, t.i., turienes 1917.gada "zemes padomi".

Atgriežoties pie Latvijas, Dišlers ar savu juridisko universāllīdzekli tēlo, ka Ulmanis ir bijušās "tiesības" 1934.gadā izdarīt fašistisku apvērsumu. Tās izrietējušas no apstākļiem, "kuros tautas (lasī: buržuāzijas!) lietu kārtošana un valsts interešu sekmīga sargāšana" prasījušas spert soļus ārpus valdības formālo pilnvaru robežām, uzņemoties kā negotiorum gestor'am atbildību lomini negotii (tautas) priekšā (tp.42,-43.lpp). No svara

esot vienīgi tas, lai bezuzdevuma lietvedību uzsāk kāds autoritatīvs valdības orgāns, bet nevis privātpersonas vai personu grupas. Tādējādi fašistiskam apvērsumam tika dots doktrinārs aizplivurojums. Bezuzdevuma posms Ulmanim izbeigšoties, pēc Dišlera toreizējā prātojuma, ar konstitūcijas reformas izvešanu. Kā zināms, Ulmanis valdīja bez "konstitūcijas reformas" un visērtāk savā sēdekļī tas jutās bez konstitūcijas. Šis stāvoklis izbeidzās tikai 1940.gada jūnijā un jūlija dienās, kad darba tauta Latvijas Komunistiskās partijas vadībā, gāza fašistisko režīmu, padzina t.s. bezuzdevuma lietvedi Ulmani un nodibināja strādnieku un zemnieku valsti Latvijā, pieņēma tās Konstitūciju.

Tomēr līdz tam laikam Dišleram nācās vēl reizī aplūkot "tiesību būtību no jauna viedokļa"¹. Šajā darbā valsts un varas izcelšanās, konstitucionālo aktu rašanās likumu izdošana tiek pasniegta pēc buržuāziskajā tiesību teorijā pazīstamās psiholoģiskās skolas (L.Petražicka u.c.) reakcionārām metodēm. Darbā atkārtoti uzsvērts, ka "tiesības ir sabiedrisko dzīvi regulējoša psihiska enerģija". Tur apgalvots, ka ar lielām garīgām spējām, stipru gribu un aktivitāti apbalvoti indivīdi varot dot "relatīvi lielu pieaugumu tiesiskai enerģijai"; vēl vairāk - pēdējie varot pārveidot tiesisko iekārtu, dot "tiesiskai enerģijai" jaunus virzienus un jaunus izlietošanas veidus. Skaidrs, ka šeit ar "lielām spējām" apbalvotais ir domāts fašistiskais diktators, kā arī mēģināts juridiski pamatot Ulmaņa kamerālo "likumdošanu". Šo "likumdošanu", kā zināms, nekad neatzina Latvijas tauta, un 1940.gada jūnijā tauta, tīkdama pie vārda, fašistiskos li-

¹ Sk. prof.K. Dišlers. Sabiedriskie un individuālie elementi tiesībās, R., 1937.g., 37.lpp.

KUMUS novēca pavisam īsā laikā. Bet tas nav mūsu temats. Šo nelielo ekskursu 1940. gada virzienā izdarījām tikai tāpēc, lai parādītu buržuāziski šķirisko, reakcionāro būtību Dišlera fašistiskajā politiskā doktrīnā, kā arī lai nedaudz iepazītu buržuāziskās jurisprudences viltus zinātniskās un absurdas metodes fašistiskajā Latvijā. Valstietisību zinātnes pakļaušanu šādām absurdam konstrukcijām prasīja latviešu fašistiskā buržuāzija. Tā centās aizplivurot savu nacionālās nodevības politiku. Tautas masas tomēr šiem plivuriem neticēja. Latvijas Komunistiskās partijas no dziļas pagrīdes vadītais antifāšistiskās propagandas darbs norāva Latvijas fašistiem visas viņu maskas. Latviešu buržuāzijas fašistiskai ideoloģijai bija ārkārtīgi vāja ietekme tautā. Tāpēc arī no gada gadā apsolītās konstitūcijas vietā Ulmanis pagarināja kara stāvokli un pastiprināja represijas pret tautu.

Starptautisko tiesību novadā buržuāziskās Latvijas juristi, kas rakstīja par šīs valsts sākotnējo starptautiski tiesisko stāvokli, balstījās uz Versaļas miera līgumu¹, ko V.I. Ļeņins apzīmēja par imperiālistisko laupītāju un plēsoņu līgumu.² Tāpat daži no viņiem izlietoja Brestļitovskas mierlīgumu (piem., K. Dišlers), lai gan tas bija anulēts, un tādējādi nevarēja būt starptautisko tiesību normu avots. Šie juristi galvenokārt pūlējās redīt starptautiskam imperiālismam pieņemamu doktrīnu par Baltijas buržuāzisko republiku nodibināšanos. Kā raksturīgus argumentācijas paraugus vispirms var minēt divus buržuāziskās Latvijas juristu darbus: 1/ Helmūta Dauges darbu: "Die Staaten vor der Anerkennung"³, ko viņš aizstāvējis

¹ The treaty of Peace signed at Versailles, June 28th, 1919, London (sk. tā 433. pantu).

² В.И. Ленин. Полное собрание сочинений, т. 44, стр. 352.

³ H. Dauge, Die Staaten vor der Anerkennung, Rīgā (Izdošanas gads nav uzrādīts).

Vīnes Universitātē kā doktora disertāciju, un 2/ G. Rutemberga darbu: "Die Baltischen Staaten und das Völkerrecht", kurā autors aplūko Lietuvas, Latvijas un Igaunijas buržuāzisko valstu izcelšanos, vērtējot faktus starptautisko tiesību uržuāziskās doktrīnas gaismā.¹

Valsts rašanās, kā zināms, ir šķiru cīņas vēstures norises rezultāts. Valstis kā starptautiski tiesiski subjekti tautu starptautiskā dzīvē rodas, pārveidojas, izbeidz savu eksistenci. Triumfējošā kapitālisma uzvaras gājienā pret satrunējušo feodālismu radās kā starptautisko tiesību subjekti jaunas nacionālas valstis. Savukārt sabrūkot imperiālistiskai sistēmai, triumfējot sociālismam pār kapitālismu, ir radušās un rodas daudzas jaunas valstis. Jaunu valstu sociālais, šķiriskais saturs ir dažāds. Pēc Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas bijušās Krievijas impērijas teritorijā radās jaunas sociālistiskas valstis – paštāvīgas, suverēnas padomju republikas. Tās bija jauna tipa valstis vēsturē, ar jaunu šķirisku kvalitāti – proletariāta diktatūru. Viņu vidū arī Padomju Latvija. Vēlāk radās šo valstu federācija – PSRS (1922.g), jo atsevišķās republikas stājās savā starpā līgumiskās attiecībās, veidojot, vispirms padomju republiku sociālistiskās federācijas sākotnējās formas, un tālākajā attīstībā sasniedzot nepieciešamo brīvprātīgo politisko vienību, saskaņā ar proletāriskā internacionālisma principu, – starp visām jaunām padomju republikām. Tas bija V.I. Leņina nospraustais ceļš uz tautu sociālo un nacionālo brīvību, ko skaidri viņš norādīja savos darbos par apspiesto nāciju pašnoteikšanās tiesībām.²

¹ G. Rutembergs, Die Baltischen Staaten und des Völkerrecht. Die Entstehungsprobleme Litauens, Lettlands u. Estlands im Lichte des Völkerrechts, Riga, 1928.

² Ст. Б.И. Ленин. Полное собрание сочинений, т. 27, стр. 68-256; т. 24, стр. 125., 143; т. 41, стр. 163.

Pretējā bija Antantes imperiālistu varmācīgā metode. Attiecībā uz Baltijas tautu teritorijām tā bija formulēta minētā Versaļas mierlīgumā, kur 433.pantā bija noteikts, ka uzvarētās Vācijas armija izlietojama, lai radītu "... good government in the Baltic Provinces and Lithuania". Jau Kompjēnas pamiera sevīšās punkts paredzēja Antantes militārai flotei brīvu pieeju Baltijas jūrā. Tātad tika organizēti militāri spēki, lai varmācīgā kārtā atrautu no jaunās sociālistiskās federācijas Krievijā - tās vairākas republikas, lai tajās izveidotu placdarmu tālākam uzbrukumam jaunei Padomju valstij. Antantes karakuģi arī nekavējoties devās savā bruņotās intervencijas uzdevumā. Tie iebrauca Baltijas tautu ostās, sāka savu agresiju pret šīm tautām, lai nepieļautu šeit realizēt tautu pašnoteikšanās tiesības, ko bija pasludinājusi visām tautām Krievijā Oktobra Sociālistiskā revolūcija. Vēstures fakti, kas saistīti ar šo tautu pašnoteikšanās tiesību realizēšanu, kad latviešu tautas likumīgais pārstāvis bija "Iskolats" ar Fr.Roziju priekšgalā, kad izveidojās Latvijas SPR kā suverēna valsts ar tās valdību, ko vadīja P.Stučka, visi šie fakti neatrod analīzi minēto autoru darbos, jo viņu domas saistītas vienīgi pie Antantes imperiālistu agresīvās pretpadomju politikas.

Vēstures fakti liecina, ka asā šķiru oīpā, ar valstu imperiālistiem iejaucoties Krievijas tautu iekšējās lietās, vienā daļā no Padomju valsts teritorijas nostiprinājās buržuāzija, varmācīgi iekļaujot šīs teritorijas starptautiskā imperiālisma sistēmā. Tāds vēsturisks liktenis 1920.gadā piemeklēja arī Padomju Latvijas teritoriju, kad tajā izveidojās buržuāziskās diktatūras valsts - Latvijas republika. Tā bija imperiālistisko lielvalstu pretpadomju agresijas rezultāts.

Buržuāziskās Latvijas juristi, aplūkodami starptau-

tisko tiesību gaismā buržuāziskās Latvijas rēģanos, pilnīgi ignorēja tautas cīņu pret imperiālistisko intervenci Padomju Latvijā. Tāpēc jautājumā par to, kad īsti uzskatāma par nodibinājušos buržuāziskās Latvijas valsts, atrodamas pretrunīgas buržuāziskās Latvijas juristu "teorijas".

Pēc buržuāziskās Latvijas likumiem, 1918.gada 18. novembris bija noteikts par valsts dibināšanas dienu. Šo dienu par Latvijas valsts dibināšanas dienu uzskatīja arī buržuāziskās Latvijas valststiesību oficiālais pārstāvis prof. K. Dišlers, raksturojot: "18. novembris 1918. gadā tātad kļuva par Latvijas valsts dibināšanas dienu"¹. Lai gan buržuāziskai valstij nācies cīnīties tai laikā pret Padomju Latviju, tomēr ne uz brīdi tā neesot beiguši eksistēt kā "pārtāvīga republika". Bet, ievērojot faktus, Dišlera apgalvojums nespāsubāmi ir bez reāla pamata. 1918.gada 18. novembrī proklamēta "Latvijas republika" bija tikai fikcija, jo tai nebija nekādas reālas varas. Reālā vara atradās vācu okupantu rokās; okupāciju bija noteicis Latvijā jau minētais pamiera līgums, ko 1918.gada 11. novembrī parakstīja Kompjēnas mēžā. ASV, Lielbritānijas un Francijas imperiālisti Ulmaņa ministru kabinetu uzskatīja par vietēju nacionālu aizsegu savai pretpadomju intervencijai. Turpretim, vācu imperiālistiskie okupanti Ulmaņa kabinetu, savukārt, uzskatīja par pagaidu piodēkli saviem mērdiem, mēģinādami to vēlāk (1919.g. pavasarī) apmainīt pret citu, t.i., pret A. Niedras "valdību". Bet to nepieļāva Antantes valstis. Ne vienam, ne otram divu konkurējošu imperiālistu lieliektiem nebija mendāta no tautas.

¹ Sk. K. Dišlers. Ievads Latvijas valststiesību zinātne, R., 1930., 67. lpp.

Padomju Latvijas teritorija 1919.gada sākumā, padzēnot vācu okupantus, gandrīz pilnībā atradās tās likumīgā saimnieka - Latvijas Padomju valdības varā, kura mandātu no tautas pārstāvjiem atkārtoti saņēma 1919.gada janvārī. Šī valdība līdz pat 1920.gada sākumam, neskatoties uz pretpadomju interventu militāro pārspēku, savā varā paturēja Latgali.

Viss tas pierāda, ka buržuāzisko juristu uzskati par buržuāziskās Latvijas valsts rašanos 1918.gada 18.novembrī ir juridiska fikcija.

Daži no viņiem arī saprata, ka 18.novembris nav zinātniski pamatojams kā buržuāziskās Latvijas valsts nodibināšanas diena, tāpēc viņi sprieda citādi nekā minētais Dišlers. Piemēram, Rutenbergs savā augstāk norādītā darbā aplūko nevienu jautājumu par Latvijas, bet arī par Lietuvas un Igaunijas buržuāzisko valstu rašanos. Jautājumā par 1918. gada 18. novembra aktu Rutenbergs raksta, ka tam bijusi tikai deklaratīva nozīme un ar to Latvijas buržuāziskā valsts kā tāda vēl nav nodibināta. Arī Ulmaņa kabinetam faktiski neesot bijusi valsts vara. Tāpēc buržuāziskā Latvijas valsts, starptautisko tiesību un valsts teorētiskajā izpratnē, šajā laikā vēl neesot eksistējusi.¹ Tikai pēc tam, kad buržuāziskā Latvija pārvarējusi Bermonta afēru, t.i.; no 1919.gada novembra beigām Ulmaņa kabinets "varējis savu varu faktiski realizēt". Tāpēc ar 1919.gada novembra beigām buržuāziskās Latvijas valsts eksistence arī no jebkura starptautisko tiesību un valsts teorijas redzes viedokļa neesot apstrīdama (tp.71.lpp.). Protams, viņš tāpat kā citi šādi autori, ignorē faktu, ka Latgalē turpināja darboties Pad. Latvijas valdība, kuras ietekme arī tajā tautas masā, kas dzīvoja interventu sagrabtajā

¹ Sk. Rutenberga darbu, 70.lpp.: "Lettland als Staat im Völkerrechtlichen und staatsrechtlichen Sinne hat in dieser Zeit also noch nicht existiert".

teritorijā, bija ievērojama un noteicoša.

Analoģiski Rutenbergam šo jautājumu trak ē arī otra augstāk minētais autors H. Dauge, kurš vēlas datēt buržuāziskās Latvijas tapšanu ar 1919.gada 1. decembri.¹ Ikdē tam laikam esot pretendējušes uz valdīšanu Latvijā "diva valdības" - Ulmaņa un Niedras ministru kabineti. Ar Bermona padzišanu no Kurzemes, pēdējā pretenzijas atkrituša. Arī viņam trūkst šķiru oīņas barikādes otrā puse. Tas sa protams, jo abi minētie autori stāv reakcionārās buržuāziskās politiskās domas pozīcijās, tāpēc vēsturiskos faktus vērtē no darba tautai naidīga viedokļa. Tomēr viņu i sketi ir raksturīgi tajā ziņā, ka tie neuztur 1918.gada 18. novembra buržuāziskās valsts dibināšanas fikciju. Pro tams, arī viņu abu viedoklis - par buržuāziskās Latvijas valsts rašanos 1919.gada novembra beigās (Rutenbergs) va 1. decembri 1919.g. (Dauge) - neiztur zinātnisku kritiku

1919.gada beigās tāpat kā 1920.gada sākumā Latgalē jāprojām pastāvēja Latvijas Padomju valdība, kas bija likumīga Latvijas darba tautas pārstāvju - Padomju Kongres - apstiprināta valdība. Kad varonīgie sarkanie latviešu strēlnieki pēc divām kaujām, ievērojot pretpadomju interventu pārspēku, bija spiesti atstāt Latvijas teritoriju arī Latgalē, tad Latvijas Padomju Valdība 1920.gada 14. janvārī paziņoja savas darbības izbeigšanu. Ar šo brīdi arī starptautiskais imperiālisms bija veicis vienu savu nodomu - gāzis Padomju varu Latvijā, likvidējis proletārisku valsti - Latvijas SPR. Kontrrevolucionārā Latvijas buržuāzija, kas nīedalījās šajā akcijā un deva pretpadomju agresijai nacionālu aizsēgu, savā "Tautas padomē" sāka rīkoties Satversmes sapuloes ievēlēšanai. Pirms šim vēlēšanām tā spērs arī visus soļus, lai Satversmes sapuloe

¹ Sk. H.Dauges darbu, 52.pp.: "Mit dem 1.Dezember 1919." beginnt also die Völkerrechtliche Existenz Lettlands."

būtu tāda, kas realizē buržuāzijas šķiras politiku un nodrošina buržuāzijas diktatūru Latvijā. "Tautas padomes" un Ulmaņa pēc interventu priekšrakstiem sastādītais, pēc kārtas jau trešais ministru kabinets to arī panāca, vēršdams pret Latvijas tautas masām esamā terorā.

Satversmes sapulce, — kaut arī tās sastāvs neatbilda darbam tautas masu gribai, — senāca 1920.gada 1.maijā un ar buržuāzijas muti sāka runāt "suverēnās Latvijas tautas" vārdā, izdojot 1920.gada 1. jūnijā savu "deklarāciju par Latvijas valsti", vedot sarunas ar Padomju Krieviju par miera noslēgšanu, kā arī noslēdzot ar Krievijas Sociālistisko Federatīvo Padomju Republiku miera līgumu 1920.gada 11.augustā. Ar to Padomju Krievija atzina buržuāziskās Latvijas valsts neatkarību un patstāvību.

Tāpēc no valststiesību un starptautisko tiesību viedokļa ir jāatzīst par nezinātniskām kā Dišlera, tā arī Rutenberga un Dauges doktrīnas par buržuāziskās Latvijas valsts izcelšanos. Šo doktrīnu autori ignorē nevien faktus, kas saistīti ar Latvijas SPR kā suverēnas valsts pastāvēšanu (1918.-1920.g.), bet viņi ignorē arī vēsturiskus faktus par to, ka Antantes imperiālistiskās lielvalstis gan izlietoja Latvijas teritoriju kā plaudermu militārām operācijām pret Padomju Krieviju, bet nedeva starptautisku juridisku atzīšanu buržuāziskai Latvijai pat tad, kad jau bija ievēlēta Satversmes sapulce. Šī Satversmes sapulce 1920.g. 27.maijā pieņēma sevišķu "Deklarāciju par Latvijas valsti", kurā bija tikai divas rindas: "1.Latvija ir patstāvīga un neatkarīga republika ar demokrātisku valsts iekārtu. 2.Latvijas valsts suverēnā vara pieder Latvijas tautai".¹ Ja tāda valsts būtu bijusi jau agrāk, kā apgalvo iepriekš minētie doktrināri; tad kāpēc gan vajadzīga šāda deklarācija?

¹ Likumu un valdības rīkojumu krājums, 1920.g. 31.aug., 4 ; 182;

Bez tam Pagaidu līgumā par sakaru atjaunošanu starp Latviju un Vāciju, ko 1920.gada 15. jūlijā buržuāziskās Latvijas un Vācijas pārstāvji parakstīja Berlīnē un tajā pašā dienā apstiprināja Setversmes sapulce, bija nolīgts, ka "Vācija apņemas Latviju staīt arī de iure, tiklīdz viene no Versajas miera līgumā minētam galvenām alīētām (do mēta Antantes - O.G.) valstīm būs paziņojusi šādu atzišānu".¹

Šāda starptautiska atzišana Latvijas buržuāzijai tomēr vēl bija jāgaida līdz 1921.gadam. Pirmā atzišana nāca paviesam no oītas puses - Padomju Krievijas, kura vadīdamās savā ārpolitikā no mierīgās līdzāspēstāvēšanas principa u pielietojot šo principu reālā politiskā situācijā tiem no tikumiem, kas bija notikuši Latvijas teritorijā, parakstīja 1920. gada 11. augustā Rīgā: "Miera līgumu starp Latviju un Krieviju",² ar kuru buržuāziskā Latvija arī saņēma savu pirmo starptautisko de iure atzišanu. Ignorējot šos vēsturiskos faktus, reakcionāro doktrīnu autori vēlas buržuāziskās Latvijas tapšanu politiski un jūridiski sēssētit ar tālaika starptautiskā imperiālistiskā līderu - Vilson un Aškviā deklarācijām, kā to jau minējām. Tomēr imperiālistiskās Rietumu lielvalstis nedeva savu de iure atzišanu buržuāziskai Latvijai pat 1920.gada septembrī, kad viņa to Nāciju līgā lūdzā. Imperiālistiskās lielvalstis tikai vēlāk atzina buržuāzisko Latviju: Lielbritānija, Francija, Itālija - 1921.gadā, bet ASV - tikai 1922.gadā. Tas tāpēc ka starptautiskais imperiālistisms nemaz nevēlējās patiesi patstāvīgu un neatkarīgu Latviju; tas vēlējās no imperiālistiem atkarīgu pretpadomju placdarmu ar tikai šķietamu marionešu valdību, lai turpinātu intervenēos karu pret

¹ Likumu un valdības rīkojumu krājums, 1920.g. 31. aug., 192;

² Turpat, 204.

Padomju Krieviju. Šajā jautājumā plaši pazīstama ir V.I. Leņina jautājuma analīze, kurā viņš secināja, ka mieru ar Somiju, Igauniju un Latviju Padomju Krievijā noslēdza "pretēji imperiālistiskās Antantes gribai".¹ Protams, ka Latvijas darbaļaužu masām, kuras bija pret karu ar Padomju Krieviju, miera noslēgšanā bija ievērojama loma.

Jāpiezīmē arī, ka Latvijas buržuāzijas kaulētais un gaidītais starptautisko imperiālistu de iure atzinums buržuāziskai Latvijai bija saistīts ar reakcionāru politisku uzdevumu; t.i., bez iebildumiem tai vajadzēja pakļauties starptautiskā imperiālisma turpmākai pretpadomju politikai. Buržuāziskā Latvija savu ārpolitiku arī centīgi veidoja starptautiska imperiālisma pretpadomju ietekmē.² Arī šo pozīciju centās "juridiski pamatot" buržuāziskās Latvijas doktrināri, raksturodami par starptautisko tiesību jautājumiem. Piemēram, buržuāziskās Latvijas pastāvīgais delegāts pie Nāciju līgas, vēlākais senators K. Duomenis kultivēja "teoriju", ka Nāciju līgai "piekriti funkcija - pārvaldīt pasauli - gouverner de monde"³ kā tās uzdevums esot "organizēt starptautisko sabiedrību, ierobežojot valsts suverenitāti" (tp.17.lpp.), ka buržuāziskā Latvija neradot pasaules imperiālistiem "nekādu iespaidu", it kā tā piekoptu kādu "separātu egoismu", kam nebūtu daļas ar to, kas notiekot "aizrobežas" (tp.55.lpp.). Tātad imperiālisma sistēmā buržuāziskai Latvijai vajadzēja dzīvot, "ierobežojot valsts suverenitāti". Šādai lomai starptautis-

¹ V.I. Leņins. Raksti, 31.sēj., 361. lpp.

² Sk. Latvijas PSR vēsture, III sēj. R., 1959., 219.-224., 285.-286. un 307.-313.lpp.

³ Sk. K. Duomenis. Kara un miera jautājumi pēc veclaiku un jaunlaiku starptautiskām tiesībām, R., 1938., 21.lpp.

kais imperiālisms viņu kā "sanitāro kordonu" bija radījis un cik ilgi spēja - uzturēja.

Šis buržuāziskās Latvijas laikā radītās juridiskās fikcijas, kas aplūkotas šajā rakstā, vai arī tām analoģiskas "doktrīnas" šobrīd vēl tiek izlietotas politiskajā propagandā, ko piekopj pret Padomju Latviju dažādas latviešu buržuāzijas un baltvācu līderu atliekas emigrācijā. Rietumu imperiālistiskajās valstīs. Šie līderi, visvairāk no fašisma perioda Latvijā, atvasina savu "likumīgo mandātu" reakcionārai darbībai ārvalstīs, lai gan Latvijas tauta, tiklīdz tai kļuva iespējams vēlēšanās brīvi izteikt savu gribu, jau 1940. gadā izbeidza fašistu kliķes uzurpēto varu un valsts un tiesību jautājumos izvēlējās sociālistiskās demokrātijas attīstības ceļu. Šis ceļš tagad Padomju Latvijas tautu ir novedis un joprojām ved pie aizvien lielākiem ekonomiskās, politiskās un kultūras dzīves sasniegumiem, pie izciliem panākumiem zinātnē, pie nesatricināmas internacionāles draudzības ar citām padomju tautām un visām progresīvām tautām pasaulē. Tā ir dzīves realitāte, ko nevar apgāst ar buržuāzijas politiskai āmsai raksturīgiem juridisko fikciju, īstenībai neatbilstošiem formulējumiem.

E. Meļķis,
 jur. zin. kand., docents.

PIRMĀS KRITISKĀS ATĒIŅAS PRET DZIMTBŪTniecisko
 Iekārtu LATVIJĀ 18.gs.OTRAJĀ PUSĒ

18.gs.otrā pusē Krievijā un tai pievienotās Baltijas provincošs ir raksturīgs ar feodāli - dzimtbūtnieciskās iekārtas pretrunu tālāku saasināšanos. Dzimtbūtniecība Krievijā, pēc V.I.Ļeņina vārdiem, šajā laikā "bija pieņēmusi visrupjākās formas..."¹

Feodālās saimniecības dzīlēs samērā strauji gāja attīstīties jaunās kapitālistiskās iekārtas iedīgļi. Pasauga rūpnieciskā ražošana, paplašinājās iekšējais un ārējais tirgus, palielinājās naudas nozīme. Saira materiālās saimniecības sistēma. Daļa lauksaimniecības produktu tika ražoti, lai tos realizētu tirgū. Kapitālistisko attīstību pārātrināja Latvijas terotirijas pievienošana Krievijai, kuras rezultātā tā kļuva par Viiskrievijas tirgus svarīgu sastāvdaļu.

Lai paveiktu lauksaimniecības produktu ražošanu tirgum, Baltijās muižnieki pastiprināja zemnieku ekspluatāciju. Nabadzībā grīnušie zemnieki nespēja nomaksāt nodevas muižniekiem, tādēļ produktu rente zaudēja savu nozīmi un muižnieki ekonomiski vairāk bija ieinteresēti atzārādāšanās jeb klausu palielināšanā. Klausas kļuva par latviešu zemnieku ekspluatācijas galveno veidu. Muižnieki, tiekdami

¹ V.I.Ļeņins. Raksti, 29.sēj., 426.lpp.

pēc vienasr lielākiem ienākumiem, centās paplašināt muižu laukus, pievienojot tiem zemnieku zemi. Taču pārmērīga kļaušu palielināšana laupīja dzimtajaudim iespēju kārtīgi apstrādāt savu zemi, un zemnieki kļuva arvien nabadzīgāki. Plaši tika praktizēta dzimtajaudu pardošana vairumā uz mazu, bez kādas ēstietības ņemot bērnus vecākiem un izpostot zemnieku ģimenes.¹ Eksploataciijas pastiprināšanās, it sevišķi kļaušu pieaugums saistījās ar zemnieku personisko un īpašuma tiesību tālāku ierobežošanu.

Dzimtbūtniecisko verdzību ar visām tās necilvēcībām un dziļo sociālo darba teutas, sevišķi zemnieku sociālo pēstu ontās attaisnot, pamatot un tiesiski nostiprināt valdošās politiskās ideoloģijas pārstāvji. Vispildītāk neierobežotās dzimtbūtnieciskās verdzības idejas atspoguļojās tā sauktajā Rozena deklarācijā, kuru profesors R.Vipers nosaucis par "šausmīgu dokumentu ar dzelzs nesaudzību".² Šī deklarācija, kuras autors ir Vidzemes muižniecības pārstāvis landrāts barons Otto Fabians Rozens, ir landtāgā apstiprināta atbilde uz oera valdības pieprasījumu par Vidzemes muižniecības privilēģijām un tiesību apjomu. Tā bija sastādīta, lai pierādītu, ka dzimtbūšana radusies kā Vidzemes iekāršanas rezultāts, un tādēļ tā esot mūžīga un nestoļama. Zemniekiem nevarot būt nekādu pilsoņu tiesību; viss, kas viņiem ir, tas piederot kungam. Arī pats zemnieks esot muižnieku neierobežots īpašums: tie varot zemniekus pārdot, atdāvināt vai citādi atsavināt. Tāpat muižniekiem esot tiesības pieprasīt no saviem dzimtajaudim kļaušu darbus bez jebkādiem ierobežojumiem. Tādējādi zem-

¹ Sk. Latvijas PSR vēsture. I. RFZinātne", 1967, 86. lpp.

² R.Vipers. Dzimtbūšanas laika dokumenti. IMM, 1927, I, 46. lpp.

nieki pilnā nozīmē tika uzskatīti par muižnieku vergiem.¹

Latvijas zemnieku ekspluatācijas pastiprināšanās 18.gs. izsauca dzimtoilvēku taisnīgu sašutumu un protestus. Nopietni zemnieku nemieri izcēlās 1766.gadā Cēsu apriņķī. Tiem sekoja nemieri Vidzemē īpaši daļā. Vēl plašāki zemnieku nemieri uzliesmoja 1771.gadā Alūksnes apkārtnē, kurus izdevās apspiest tikai ar kara spēku palīdzību.

Dzimtļaužu oīpa Baltijas guberņās sasaucās ar dzimtjūgā verdzinātās krievu zemniecības šķiru oīpa. Zemnieku karš Pugačeva vadībā 1773.-1775.gadā līdz pašiem pamatiem satricināja visu dzimtbūtniecisko Krieviju.

Zemnieku pašizliedzīgā oīpa pret dzimtbūtniecības jūgu ievērojami ietekmēja sabiedriski-politiskās domas attīstību kā Krievijā vispār, tā arī viņas Baltijas provincēs. Šī oīpa piesaistīja progresīvo sabiedrisko darbinieku un domātāju uzmanību zemniecības jautājumam, piespieda analizēt dzimtoilvēku nemieru sociālos cēloņus. Zemnieku antifeodālās oīpas dārdi atbalsojās Krievijas progresīvo domātāju-apgaismotāju J.Kozelška (m.1794.g.), S.Desjūka (m.1789.g.), I.Tretjakova (m.1776.g.) u.c.darbos, kuros lielākā vai mazākā mērā ieskanējās protesti pret dzimtbūtniecisko verdzību.

¹ Baltvācu muižniecības politikas apoloģēts L.Arbusovs un daži oīti mēģināja iztēlot, it kā "Rozena deklarācija" neesot vienas valdošās ideoloģijas atspoguļojums, bet gan "nenozīmīgs", "paviršs" koncepcijas darbs (L.Arbusovs, Rozena deklarācijas un Budberga-Šrādera zemes tiesību projekta stāvoklis zemnieku tiesību vēsturē. IMM, 1926, I, 149. lpp.). Tādu fakti liecina, ka visi galvenie Rozena deklarācijas atzinumi ietverti arī "Vidzemes bruņniecības un zemes tiesību kodeksā" un tika piemēroti vietējās tiesās un administrācijā līdzās pārējām muižniecības privilēģijām.

Tiešā 1773.-1775.g. zemnieku kara ietekmē veidojas krievu revolucionārās domas pamatlicēja A.Radiščeva (1749.-1802.g.) sabiedriski-politiskie uzskati, kurā 1790.gadā publicēja savu ievērojamāko pret dzimtbūtniecību un carismu vērsto darbu "Ceļojums no Pēterburgas uz Maskavu."

Pirmās antifeodālās politiskās domas izpausmes literatūrā Baltijas provincošs parādījās ap 18.gs. vidu, kad atsevišķi vietējie, kā arī no Vācijas ieceļojušie mācītāji sāka izsacīt kritiskas atziņas par Baltijas provinču muižniecības reakcionāro agrāro politiku, kā arī vispār par dzimtbūtniecisko iekārtu.

Pirmais redzamākais šīs domātāju un publicistu grupas pārstāvis bija no Vācijas atbraukušais mācītājs Johans Georgs Eizens (1717.-1779.g.).

Eizens dzimis 1717.gadā Bolsingenā, Vācijā un studējis teoloģiju Jēnas universitātē. Vienlaikus ar teoloģijas studijām Eizens dziļu interesi izrādījis arī par dabas zinātnēm, medicīnu un par tās saucamām kamerālzinībām, kurās mācīja par ekonomiku vispār un tās atsevišķām nozarēm, kā arī par politiku un valsts pārvaldes jautājumiem.

1741.gadā Eizens atbrauc uz Vidzemi un sāka strādāt guberņas Igaunijas daļā sākumā par mājskolotāju vietējo muižnieku ģimenēs, bet no 1745.gada par mācītāju nelielajā zemnieku un zvejnieku draudzē Tormā. Taču viņš dzīvais raksturs, kā pareizi atzīmēja M.Stepermanis, nevarēja atrast pietiekošu spmērīnājumu vienīgi mācītāja darbībā nelielajā zemnieku un zvejnieku draudzē, bet alka pēc plašākas darbības, vēlējas izmēģināt praksē savas studijas iegūtās zināšanas netikvien teoloģijā, bet arī kamerālzinībās, tai sreitā dārskopībā, zemkopībā, pat praktiskajā

ārstniecība.¹

Dzīvotājus laukos, Eizens novēroja Vidzemes dzimtoilvēku pasta pilno stāvokli un lauksaimniecības nikuļošanu. Tas viņa pamudināja pētīt šī stāvokļa cēloņus. Šīnī sakarībā viņš nonāca pie visumā pareiza secinājuma, ka lauksaimniecības panākums un zeminiecības posts un nabadzības cēlonis ir dzimtbūtnieciskā iekārta. Ap 1751.gadu Eizens uzraksta darbu "Pierādījums..." (pilns nosaukums: "Pierādījums, ka tādā zemnieku iekārtā, kurā tas kā savas mājas īpašnieks pakļauts savam kungam, ir vienīgais pamats, uz kuru var celt kādas valsts iespējamo labklājību; turpretim dzimtbūtniecība uzskatāma par valsts visu nepilnību galveno cēloni".² Šīnī darbā, autors kā viens no pirmajiem Baltijas guberņās uzskatījis vispusīgu dzimtbūtnieciskās iekārtas kritiku.³ Par šo darbu autors vēlāk savā laikraksta "Filantropi" pirmā numurā ievadā rakstīja: "Es jau 25 gadus atpakaļ iesaku pētīt zemnieku dzimtbūšanas iekārtu un attēloju to lielo ļaunumu, kas ceļas no dzimtbūšanas vieni valstij un katrai ^{katrai} tautai, kā arī pašai mūžniecībai. Kā

¹ Sk. M. Stepermanis. J. G. Eizens un viņa darbi par dzimtbūšanas atcelšanu Vidzemē. Latvijas vēstures pirmavoti. R., 1934, 3-4. lpp.

² Šis darbs nav publicēts. Rokraksts glabājas Igaunijas PSR valsts centrālā vēstures arhīvā (1265.f., 230.l.) viens no kopijām glabājas Latv. PSR VCA; latviski daļēji publicēts M. Stepermana grāmatā "J. G. Eizens un viņa darbi..." R., 1934, 13-39. lpp.

³ Pirms Eizena kritiku par dzimtbūtniecisko iekārtu Vidzemē bija izteikuši savos darbos vairāki autori, kas nedzīvoja Latvijas teritorijā, piem. Hamburgas profesors Alberts Krenos savā "Vandū vēsturē", kas vācu valodā iespiesta Kelnē 1519.gadā, Sebastians Minsters "Kosmogrāfija" (1550.g.) un daži citi autori.

pretēji es ieteicu tādu iekārtu, kas pamatotos uz zemnieka zemes īpašumu.¹

Savā darbā "Pierādījums..." Eizens aplūkoja Igaunijas un Vidzemes ekonomisko stāvokli un saimniecisko attīstību un nāca pie secinājuma, ka šo novadu labklājība ir ievērojami zemāka, nekā varētu būt pēc platības un zemes dabiskām īpašībām. "Šādas nepilnības cēlonis", pēc autora domām, nav meklējams ne "zemes dabiskās īpašības" ne "tautas garīgās spējās un raksturā", bet gan "zemnieku satveramā".²

Raksturojot dzimtoilvēku stāvokli, Eizens ieteicās: "Vispārīgi, nebūtu pārspīlēts, ja teiktu: kunga tura viņam piederošo dzimtoilvēku gluži tāpat kā savu zirgu. Vienīgi no kunga labās gribas atkarājas dzimtoilvēka pārtika, ko viņš dod tikai tik daudz, lai tas nepaliktu bezspējīgs darbā. Kungs var dzimtoilvēku iemānīt vai pārdot, un ja viņš to vēlas pat visnežēlīgākam. Kungs var dzimtoilvēku šķirt no bērniem, neskatoties uz viņu vecumu..."³

Eizens samērā sīki analizē un parāda dzimtbūtniecības negatīvo ietekmi uz lauksaimniecību un secina, ka "Dzimtbūtnieciskā iekārta neļauj uzlabot lauksaimniecību", ka, ja pastāvēs dzimtbūšana, tad "zemnieku sēta arī pēc 1000 gadiem nebūs neko daudz labāka, ja ne sliktāka, kā tā ir tagad. Un tas tādēļ, ka mājas nav zemnieku īpašums un ka ne viņš pats, ne viņš bērni nebaudīs uzlabojumu augļus (§ 27).

Eizens uzskatīja, ka dzimtbūtnieciskā iekārta neļauj attīstīties arī pilsoņu kārtai un ka no tā ceļas zaudējumi un kļūst trūcīga arī pati valsts. "Pastāvot dzimtbūtniecībai" rakstīja Eizens, "... viss valsts vienmēr līdzī-

¹ I.G. Eizen, Der Philanthrop, Mitau, 1777, Vorrede.

² I.G. Eizens. Pierādījums..., § 2-3.

³ Turpat, § 11.

nāšies ielāpu savārstījumam, no kura nekad neiznāks kas vesels" (§ 26.).

Pārādot dzimtbūtnieciskās verdzības negatīvo ietekmi visā sabiedrībā, Bizens iessocijās par tās pakāpenisku un lēnu atcelšanu likumdošanas ceļā. Viņš uzskatīja, ka "dzimtbūtnieciskā iekārta atceļama tadā pašā gaitā kā tā attīstījusies" (§ 43.). Kā nepieciešams priekšnoteikums šādai pakāpeniskai dzimtbūtnieciskās kārtības atceļšanai būtu pašu zemnieku "klusā un nejutama" "sagatavošana" un "pārveidošana". "Pirmā un galvenā kāruā, - rakstīja Bizens, - nevajaga ļaut pašā sākumā zemniekam iejusties īpašumā, bet zemnieku tāpat vēl izmantot zināmu laiku, līdz tas ir spējīgs aptvert un sajūst, ko nozīmē būt īpašniekam, līdz tas iemācīsies pazīt un sekot visam tam dzīvam, kuram līdz tam viņš nedrīkstēja padoties. Tātad šeit būtu vajadzīga klusā, nejutama sagatavošanās, līdz zemnieks tiktu pārveidots, tā sekot, pašam nezās nesinot (§ 43.).

Darbā "Pierādījums..." iesīmējās arī Bizena sabiedriskā ideāla kontūras, t. i., tādas sabiedrības, kurā zemnieki būtu personiski brīvi un viņu daļēji ierobežotā īpašumā būtu zeme, ko zemnieki paši spēj apstrādāt. Zemniecības jautājuma labāko atrisinājumu, pēc viņa domām, nodrošinātu tāda satversme, "kurā zemniekam atļautas viņa dabīgās tiesības meklēt sava pašā labklājību un lietot pašam sava pūlīņa augļus" (6. §). Lai to panāktu, tad "zemnieku sētai jāpieņem dzimtīpašumā pašam zemniekam", jo "Zemnieka sēta ir līdzeklis, ar kuru zemnieks iegūst savā labklājību" (7. §). Tātad jautājumā par to, kādā ceļā dzimtīcilvēki varētu iegūt šādu īpašumu, nav šķaidrības, kā parādīja atzīmēja M. Stepermanis¹, arī pašam autoram. Viņš nāivi oer, kā maizkungi

¹ M. Stepermanis. I. G. Bizens un viņa darbi par dzimtbūtniecības atcelšanu Vidzemē. R., 1934, 10. lpp.

te zemnieku dzīvībai, bet zemnieki palikot sīnā atkarībā no muižniekiem.

Pēc savs darba sarakstīšanas Eizens uzsāka ar to iepazīstināt apkārtnējo muižnieku un mācītāju sabiedrību. Taču valdošo šķiru sprindās šis darbs neguva nekādus panākumus. Pats autors vēlāk "Filantropa" ievadā izteicās, ka šis sprindās viņu drīs vien sākuši uzskatīt "par bistamu cilvēku, kurš grib izmācīt zemes pamatlikumus".¹

Par savu darbu Eizens izdevās ieinteresēt Krievijas galma sprindās Pēterburgā, un viņš cerēja, ka šo darbu publicēs.² Taču tas nenotika, un 1756.gadā Eizens bez panākumiem atgriezās Tormā.

1760.gadu sākumā arvien spilgtāk sāk izpausties pārmaiņas, kas kapitālisma attīstību virzienā notika Vidzemes dzimtbūtnieciskās klausu saimniecības iekārtā. Lai gan Vidzemes feodālā iekārta vēl palika nesatricināta, tomēr šis iekārta ietvaros sāka veidoties priekšnoteikumi tieša ražotāja zemnieka ieinteresēšanai darbā.³

Cariskā valdība, neraugoties uz šķirisko solidaritāti ar muižniekiem, bija spiesta uzsākt šai virzienā dažādus

¹ I.G.Eisen, Der Philanthrop, Mitau, 1777, Vorrede.

² Pēterburgas Sv.Pētera baznīcas mācītāja Cukmantela piezīmes, ar kuru Eizens tajā laikā ticis Pēterburgā, saglabāties ieraksts "Viņš ... man teica, ka tam esot noteiktas izredzes iespēst viņa apcerējumu..., lai pārlicinātu krievu muižniekus atvērt verdzību un piešķirt lauku iedzīvotājiem brīvas zemes, kas pēc viņa domām būš izdevīgi ne tikai muižniekiem, bet sagādās labklājību visiem pavalstniekiem..."

/ Сухомп.инов, Из Берлина, "Русский вестник", 1859 г. XXI, 31 стр./

³ Sk.M.Stepermanis. Zemnieku nemieri Vidzemē 1750.-1784. R., 1956, 98-99.lpp.

meklējumus, lai pasceltu valsts ienākumus. 1763.gada rudenī grāfs G.Orlovs uz Pēterburguaicināja Eizenu, kurš vēl no 50.gadu vidus bija zināms gelma aprindās kā dzimtbūtnieciskās iekārtas reformas projektu autors. 30.oktobrī Eizenam pieprasīja audienos Katerīna II, kurai viņš izklāstīja savu plānu par Vidzemes samnieciskā stāvokļa uzlabošanu, atbrīvojot zemniekus no dzimtpiederības un piešķirot tiem zemi.¹

Šo sarunu rezultātā Eizenam tika dota atļauja publicēt rakstu, kurā kritizēta dzimtbūtnieciskā iekārta Vidzemē. 1764.gadā Pēterburgā akademiķis G.Millers izdotajā "Krievu vēstures krājumā" anonīmi tiek ievietots Eizenas raksts "Kāda Vidzemes patriota spraksts par dzimtbūtniecisko verdzību un tās ieviešanu Vidzemes zemniekiem"². G.Millers, rediģējot rakstu, vietums no sevis tajā bija iestarpinājis ne tikai atsevišķus teikumus un frāzes, bet arī veselu paragrāfu, kurā parādīts, ka krievu dzimtcilvēku stāvoklis neesot tik smags kā Baltijas provinču dzimtcilvēkiem. Šīni sakarībā Eizens 1765.gadā Berlīnes laikrakstā "Vossische Zeitung" (lpp.391) publicēja paskaidrojumu, kurā viņš norādīja, kas šai rakstā pieder autora spalvai un kas redaktora.Šo faktu Eizens pieminēja arī "Philantropa" ievadā, norādot, ka minētā raksta "pēdējais paragrāfs nav nācis no manas spalvas..."³

Raksta "Kāda Vidzemes patriota spraksts..." sākumā Eizens konstatēja, ka Vidzemes zemnieki atrodas smagā dzimtbūtnieciskā verdzībā. Autors ironizēja par tiem vācu muižniecības ideologiem, kas centās savas privilēģijas attaisnot ar atsaukšanos uz Holandes politisko domātāju Hugo

¹ Latv. PSR CVA, 214. fonda, 20. lieta, 763.lpp.

² J.G.Eisen, Eines liefländischen Patrioten Beschreibung der Leibeigenschaft, wie solche in Liefland über die Bauern eingeführt ist. Sammlung russischer Gesichts, von G.F.Müller, Bd. IX, 1764, S. 449-327.

³ J.G.Eisen, Der Philanthrop, M, 1777, Vorrede.

Grasija, mēģinot, ka iekarotājiem taču esot pilnīgas tiesības ne tikai per iekaroto dzīvību - nonāvēt tos vai padarīt par saviem vergiem. Bīzensa rakstīja, ka "vācu bruņiniekiem nebija citu tiesību pakļaut sev tautu, kā vienīgi evaņģēliju sludinātāju cieņai pret atkritušiem nepaklausīgajiem. Kāds šķietams iemesls - cīnīties par dabu lietām!"¹

Pēc šāda ievada autors tālāk raksturoja dzimtbūtnieciskās verdzības bēdīgās sekas Vidzemē. Par galveno jaunu dzimtoilvēku dzīvībai Bīzensa uzskatīja to, ka viņiem nav personiskās brīvības un īpašuma tiesības ne tikai uz nekustamo, bet arī kustamo īpašumu. "Zemnieku māja, ko viņi apdzīvo, ir nabadzīga būdiņa, zeme, ko viņš apstrādā, viss tas nav viņa īpašums - rakstīja Bīzens, - bet pieder tam kungam, kuram viņš kalpo."² Muižnieks var pārņemt zemnieku no viena zemes gabala uz otru, var tam pilnīgi atņemt zemi, tā kā tam par a'gādzi jāpelna maize pie citiem, viņš var tam uzdot izpildīt jebkuru amatu. Tā kā zemniekam dienas laikā jāpilda kļūdas darbi, tad viņš ir spiests darīt savu darbu, kā piem., labības kulšanu, veikt naktis.

Tālāk Bīzens atzīmēja muižnieku tiesības pārdot zemniekus, kā arī viņu bērnus citam muižniekam. Resumējot Vidzemes zemnieku stāvokli dzimtbūtnieciskā iekārtā, autors izteicās: "Tas saka, zemnieks ar visām savām tiesībām, darbību un mantu pieder kungam..."³

Vienīgi tiesības par zemnieku dzīvību un nāvi svētajai valdībai esot atņēmusi Vidzemē muižniekiem, bet atstājot tiem tiesības sodīt zemniekus ar miesas sodu. Šini se-

¹ Sammlung Russischer Geschichte, 1764, Bd IX, S. 492.

² Turpat, 493. lpp.

³ Turpat, 493. lpp.

ksribā autora atzinēja: "Kaut arī šeit likuma noteic zināmas robežas, tomēr dzimtkungem atstāta tik daudz brīvības, ka pat tad, ja viņi pilnīgi izmanto tikai viņam atļauto soda mēru, šis sodāmais var zaudēt arī savu dzīvību".¹

Autora parāda arī dzimtbūtnieciskās verdzības negatīvo ietekmi uz zemnieku raksturu un tikumību. Pastāvot šādai iekārtai zemnieks ir bezrūpīgs, jo viņam nav pamudinājuma kaut ko iegūt. Tāpēc arī visur zemnieku vidū valdot ārkārtīga nabadzība. Zemnieks gandrīz atradinoties domāt, jo viņa vietā par visu domājot un rūpējoties viņa kungs. Bizens rakstīja: "Kunga domā viņa vietā, Zemnieka rokām jāizpilda tikai tas, ko kungs iedomājis. No pašas jaunības viņš netiek saprātīgi sagatavots nevienam darbam. Viņa apmācīšana nav citādāka kā zirga iedidīšanas jāšanai vai arī suņa iedidīšana, kam iemāca visādas mākas".² Zemnieku bezrūpība, īpašuma trūkums un smagās kļaudās pamudinot zemniekus nodoties žūpībai. Rudeņos zemnieki esot pārāk izšķērdīgi, bet pavasaros pārtiekot no pelavu maizes.

Bizens pareizi parādīja, ka dzimtbūtnieciskā verdzība neļaujot attīstīties arī ekonomikai. Lauki netiekot nekārtīgi apstrādāti, ne mēsloti, ne laikā nokopti, jo zemnieks nezinot, vai nākamajā gadā viņš vēl turpat dzīvošot. Pļavas arī atrodoties nolaieta stāvoklī. Par dārzkopību nevarot gandrīz pat runāt. Lopkopība, biškopība un mežkopība arī atrodoties ļoti primitīvā stāvoklī.

Visumā pareizi maskatot dzimtbūtnieciskās iekārtas sociāli nopietnos trūkumus un tās negatīvo lomu Vidzemes ekonomiskās dzīves turpmākajā attīstībā, Bizens tomēr arī šini rakstā neprasa tūlītēju dzimtbūtnieciskās verdzības atcelšanu, jo tā būtu pārestība kā muižniekiem, tā arī

¹ Turpat, 496. lpp.

² Turpat, 501. lpp.

pašiem zemniekiem. Viņa priekšlikums ir tikai mīkstināt dzimtbūtniecisko vardzību un muižnieku patvarības. "Ar visaugstāko rīkojumu dzimtbūšanai varētu noteikt mērenas robežas, kuras neviens nedrīkstētu pārkāpt un kuras nebūt nesamazinās dzimtkunga vai kroņa ienākumus".¹

Dažkārt literatūrā ir izteikti uzskati, ka Eizens (dzimtbūtnieciskās vardzības kritiķā, kā arī vispār tā laika zemnieības jautājumā bijis visradikālākais politiskais domātājs, ka vēlākos laikos viņu nesot aizsieniedzis pat Ģarlis Merķelis, kas daudzās Eiropas valstīs kļuva slavens ar savu 1796.gadā publicēto darbu "Latvieši, sevišķi Vidzemē, filosofiskā gadsimtapa beigās".² Šie uzskati pamatojās uz to, ka Eizens esot izvirzījis prasību piešķirt zemniekiem brīvību un zemi, kamēr Merķelis tikai brīvību. Kas attiecas uz Eizens prasību piešķirt zemniekiem zemi, tad jākonstatē, ka viņš neprasīja piešķirt zemi kā privātpatvarību, bet gan kā mantojumu nomas zemes gabalu ("bonum emphyteuticum"). Muižnieks paturētu zemes virsīpašuma tiesības, par ko tad zemniekam, viņa mantiniekiem vai pēctečiem būtu jāmaksā ikgadēja rente vai dzimtsnoma.³ Šeit pat Eizens piezīmē, ka "šeī dzimtsnomai jābūt tik lielai, lai kungs nekā nezsudētu ar savu tagadējo dzimtļaužu atbrīvošanu; tāpat tad ir laiku pa laikam pakāpeniski jāpiesūg līdz zemnieka piesaigošo labklājību..." (11.§).

¹ Turpat, 517. lpp.

² Sk. Andersone B. Ģarļa Merķeļa estētisko uzskatu iezīmes. Latv PSR ZA vēstis. 1967, Nr.2, 65. lpp.
M.Stepermanis. Vidzemes zemnieku reformas idejiskie pamati XVIII g.s. R., 1936.g., 13. lpp.

³ Sk. J.G.Eizena. Mācība par valsts iedzīvotāju trīs dažādām satversmēm, kas dibinātas uz zemes dzimtīpašumu, nomu un dzimtbūšanu. (Cit.pēc M.Stepermanis. J.G. Eizens un viņa darbi..., 50.-51. lpp.).

Pareizi kritizējot dzimtbūtniecisko iekārtu, kā arī prasot ierobežot muižnieku patvaļu, Eizens pretēji G.Merkelīnim neuzstājās kā verdzinātās un apspiestās tautas interešu paudzējs. Viņa darbiem cauri vijās rūpes par pašas muižniecības labklājību, kura tiktu nodrošināta atbilstoši apgaismības laikmeta prasībām. Muižnieku piesavinātās un legalizētās privilēģijas netiktu ierobežotas, tie būdūtu " viss muižniecības tiesības un brīvības" (66. §, 3.p.), dzimtmuižas tiem paliktu" uz mūžīgiem laikiem" (66.§, 5.p.).

Eizens nebija oinītājs. Par savu priekšlikumu varbūtēju īstenošanu "no apakšas" revolucionārā ceļā viņš pat nedomāties nespēja. "Mēs esam tikai tārpi, viņš rakstīja. Mēs nedrīkstam paši tālāk risināt savu vārpumu. Mums tikai jāvērpi un jāmirst".¹ Kad pēc Eizena atgriešanās Torņā no Pēterburgas viņu sēpus apmeklēja zemnieku pārstāvji, interesējoties par varbūtēju dzimtbūšanas atcelšanu, viņš tiem sludināja tikai padevīgu paklausību muižniekiem. Viņš rakstīja, ka katru reizi tos sūtījis atpakaļ "ar labu padomu: esiet padevīgi priekšniecībai, kurai ir vara pār jums".²

Neraugoties uz Eizena izvirzīto projektu mērenību un konsekvences trūkumu, viņš izteiktajai dzimtbūtnieciskās iekārtas kritikai, sevišķi publicētajam rakstam "Kāda Vidzemes patriota apraksts..." bija zināms politiska nozīme. Pilnīgi varam piekrist M. Stepermanis atzinumam, ka " Vidzemes muižnieki to uztvēra kā valdības netieši izteiktu bridinājumu".³ To apstiprina arī landrata barons K.F.Šulcs

¹ Sk.Stepermanis. J.G.Eizens un viņa darbi..., 7.lpp.

² Turpat.

³ M.Stepermanis. Zemnieku nemieri Vidzemē 1750.-1784. R., 1956, 101. lpp.

runa Vidzemes muižniecības 1765.g. landtāgā. Runājot par "uzbrukumiem" un "apmelojumiem", kādi esot vērsti pret Vidzemes muižniekiem, viņš atzīmēja, ka tiem "jāpievieno nesen tā sauktā patriota Krievijas vēstures krājumā iespējais raksts, kura autors šejienes dzimtbūtniecību attēlo ne tikai visriebigākajā veidā, bet arī pārspilnē un visatbaidošāko ar to saistītās nebūšanas. Nav grūti iedomāties, ka šādas sugas darbs, kāds ir šis apcerējums, nebūtu iespiests Krievijas vēstures sējumā bez sevišķa iemesla. Varbūt, ka tas ir pēdējais mums dotais brīdinājums..."¹

J.G. Eizena uzskati par dzimtbūtnieciskās verdzības sociāliem jaunumiem veicināja antifeodālās politiskās domas attīstību Vidzemē. Viņa darbos izteiktās kritiskās atziņas vēlākos gados izmantoja un attīstīja citi politiskie domātāji, tai skaitā Henrihs Johans Jannaus un Ārīls Merķelis.

¹ Materialien zur Grundsätzen zur Verbesserung des Zustandes der Bauern in der Rigaschen Statthalter-schafte. 1796, 2.-5. lpp.

E.Meļķis,
docents, jurid.zin.kand.

POLITISKĀS PROGRAMMAS PAMATVIRZIRNI
GARLĪBA MERĶEĻA DARBĀ "LATVIEŠI..."

Viens no ievērojamākiem 18.gadsimta beigu un 19.gs. sākuma progresīvās politiskās domas pieminekļiem Latvijā ir Garlība Merķeļa (1769.-1850) grāmata "Latvieši, sevišķi Vidzemē filozofiskā gadsimta beigās".¹

Šo darbu autors bija iecerējis kā apšūdzības rakstu visai tai sabiedriski-politiskajai iekārtai, kurā toreiz smaka latviešu un igauņu tautas.² Taču faktiski šī darba saturs ir plašāks. Blakus nesaudzīgai, emocionāli dziļi pārdzīvotai toreiz Vidzemes guberņā pastāvošās sabiedriski-ekonomiskās iekārtas kritikai autors dod arī konkrētus priekšlikumus jaunu progresīvāku sabiedrisko attiecību izveidošanā. Grāmatā "Latvieši..." iezīmējās arī G.Merķeļa politisko uzskatu un viņa pašizliedzīgās oļņas pamatvirzieni, kuriem uzticīgs viņš palika līdz sava darbīgā mūža beigām.

Savā politiskajā programmā G.Merķelis neizvirzīja viengabalainas, teorētiski dziļi pamatotas koncepcijas vai

¹ Cenzūras dēļ nevarēdams "Latviešus..." izdot Vidzemes provincē, G.Merķelis dodas uz Vāciju, kur 1796.g.beigās šo grāmatu publicē. Līdz mūsdienām grāmata "Latvieši..." 5 reizes izdota vācu valodā (pēdējo reizi 1959.g.VDR), 6 reizes latviešu, 2 reizes krievu; tās fragmenti ir tulkoti arī franču un dāņu valodās.

² Savās atmiņās G.Merķelis rakstīja, ka gribējis būt par apšūdzētāju nevis atsevišķu personu necilvēcīgām jaunprātībām, bet gan "visām attiecībām, kas darīja iespējamā tādas negantības un divu tautu vispārēju postu" (Darstellungen und Charakteristiken aus meinem Leben, I, 1839, Leipzig, S. 217).

doktrīnas ideālas sabiedrības izveidošanai nākotnē. Viņa mērķis, kā izteicās pats autors, nav bijis "spidēt ar neizpildāmām filozofiskām teorēmām, bet palīdzēt lietni..." pamot vērā "iespējas un reālos apstākļus".¹

Tiesām, G. Merķeļa nenovecojošais darbs "Latvieši..." un tajā izvirzītā politiskā programma bija visciešākā mērā saistīta ar toreizējās dzīves drūmo un atbaidošo realitāti, kurā latviešu tauta, runājot autora vārdiem, "lokās zem visnežēlīgākā despotisma pātagas, švadzina savas vergu vēdas ap brīvo senšu kapiem, apstrādā savus laukus tam mūžīgi svešas ļaužu šķiras labā un padara to bagātu, pašas vai mirstot badā".² Autora izteiktās politiskās prasības vārda pilnā nozīmē bija izaugušas no šīs dzīves, kur sociālo pretrunu saasināšanās, dzimto cilvēku katastrofālais posto un sistematiskie nemierni liecināja, ka dzimtbūtnieciskā iekārta tuvojas savai bojā ejai, lai dotu vietu toreiz progresīvākajam kapitālistiskās ražošanas veidam.

Apgaismes un franču buržuāziskās revolūcijas idejas, muižnieku veras' nato zemnieku un feodālo privilēģiju nomākto iedzīvotāju slāpi sacelšanās ir krustceļa zīmes G. Merķeļa darbā; tās pamudina viņu aktīvi iesaistīties vēsturiskajā cīņā. G. Merķeļa lielākais nopelns ir tas, ka šajā cīņā viņš aizstāvēja nevis valdošās vācu muižniecības un garīdzniecības ideoloģiju un politiku, bet gan apspiestās un verdzinātās latviešu un igauņu tautu vitālās intereses un vajadzības.³

¹ G. Merķēlis. Latvieši, sevišķi Vidzemē, filozofijas gad-sinta beigās. R., 1953, 144. lpp.

² G. Merķēlis. "Latvieši...", 26. lpp.

³ E. Melkisis, V. Miller. Garlieb Merkel und sein Werk "Die Letten", Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. 1969., Heft 10, S. 1305.

Vadoties no šīm interesēm, ievērojamu vietu darbā "Latvieši..." izvirzītajā politiskajā programmā G. Merķelis ierāda dzimtbūtnieciskās verdzības dziļai un vispusīgai kritikai. Dzimtbūtnieciskā iekārta, šī "Krievijas kauna zīme", pēc autora ūzekata, ir sabiedrības "iekšējs vēzis",¹ ir "nedabisks izkropļojums", kura būtība ir tā, ka "pastāv kārts, kas, baudot milzīgas tiesības, tomēr nepilda atbilstošus pienākumus, un tāpat arī otra kārts, ko galīgi nospiež pienākumi un kas tomēr pretī nesapņem nekādas tiesības".² Autors pareizi atzīmēja, ka dzimtbūtnieciskā iekārta "skaitliski lielāko tautas šķiru cieši, jo cieši saista tās poša burvju loks. Ko tās iegūst, tas saņem pārpilnībā dzīvojošo tautas mocītāju kabatās..."³ Ar konkrētiem piemēriem G. Merķelis pārliecinoši parāda, ka vācu muižnieki pielīdzinājuši latviešu dzimtoilvēkus "lietām", "muižas lopu baram", "no kura īpašnieks pēc sava prāta varēja iznīcināt vai pārdot, ko viņš gribēja."⁴

G. Merķelis visumā pareizi atsedza arī to valststiesisko piespiedu mehānismu, ar kuru palīdzību vācu muižniecība turēja latviešu zemniekus dzimtbūtnieciskā verdzībā. Neraugoties uz atsevišķām "liberālām" svārstībām un toreis vēl pilnībā nesagrautām ilūzijām par apgaismotās monarhijas pozitīvo lomu, G. Merķelis visumā pareizi izprata, ka valsts ir "muižnieku sapulce"⁵, un kā tāda viņa paui un īsteno muižnieku intereses. Tāpat viņš prsta saskatīt, ka arī likumdošanā noteicošā ir valdošā šķira, t. i., muižnie-

¹ G. Merķelis. "Latvieši...", 121. lpp.

² Turpat, 119. lpp.

³ Turpat, 122. lpp.

⁴ Turpat, 55. lpp.

⁵ Turpat.

cība, Domātājs vairākkārt darbā atkārtotja, ka "muižnieku griba ir vienīgais likums"¹, ka "zemnieku tiesības ir tukša skaņa".² G. Merķelis pasvītrotja latviešu zemnieka pilnīgo politisko beztiesīgumu, norādot, ka "latvieši valsts sa- tversmē ir izolēti tikpat kā cietumā, kā muižnieku mantkā- ribai nolemti upuri, nošķirti pat no jebkādas taisnīgi domā- jošo lauku līdzjutības".³

Kā gala mērķi savai cīņai pret feodāli-dzimtbūtnie- cisko iekārtu G. Merķelis izvirzīja prasību pilnīgi likvi- dēt dzimtbūtniecisko verdzību. Taču viņš saprata, ka muiž-niecība tam vēl ilgi pretosies, ka priekšā stāv smaga cīņa. Lai pēc iespējas ātrāk kaut nedaudz uzlabotu latviešu zem- nieku stāvokli, autora iesaka likumdošanas ceļā veikt vai- rākus pasākumus, kas nodrošinātu, ka muižnieks nedrīkst at- ņemt zemniekam ne viņa zemi, ne mājas, ja to nav nolēmusi tiesa; muižnieks nedrīkst pirkt un pārdot zemniekus; bez zemnieku piekrišanas muižnieks nedrīkst tiem paaugstināt klaušas; vienīgi tiesai ir tiesības sodīt zemniekus ar mie- sas sodiem; muižnieku nelikumīgas rīcības gadījumos zemnie- ki ir tiesīgi meklēt aizsardzību tiesu iestādēs u.c.⁴

Šīs G. Merķeļa prasības par dzimto cilvēku daļējas per- soniskās un materiālās neatkarības iegūšanu puda augošās buržuāzijas intereses. Lai laukos feodālo ražošanas attie- cību vietā varētu stāties kapitalistiskās attiecības, bija nepieciešams izveidot ekonomiski spēcīgas saimniecības.

Vienlaikus G. Merķelis nepārprotami bridināja muižnie- cību, ka šie pakūkumi būs tikai daļēji uzlabojumi, ka zem- nieku stāvoklis "jāreformē pilnīgi".⁵ Gala mērķim ir jābūt

¹ G. Merķelis. "Latvieši...", 55. lpp.

² Turpat, 78. lpp.

³ Turpat, 95. lpp.

⁴ Turpat, 142. lpp.

⁵ Turpat, 104. lpp.

"latviešu brīvībai".¹

Ja dzimtbūtnieciskā verdzība netiks atcelta, tad to likvidēs paši zemnieki varmācīgā ceļā. "Tauta vairs nav verdziski paklausīga suns, ko var ar sitieniem dzīt važās", izsencās autors. "Tā ir tīģeris, kas klusās dusmās grauž savas važas un ar ilgām galvas to sekmīgi, kad varēs tās saraut un savu kaunu nomazgāt asinis. Neskaitāmas ir pazīmes, kas to vēstī..."²

Blakus G.Merķēļa esai un principiālai dzimtbūtnieciskās verdzības kritikai, ne mazāk redzamu vietu viņa politiskajā programmā ieņēma viņš pret vācu kolonizatoru jūgu Baltijas provincēs. Konsekventi un ar pārliecinošiem pierādījumiem autors parādīja, ka vācu iekarotāji nebija ne miermīlīgi tirgotāji, ne ceļotāji kas atnākuši uz Baltijas jūras austrumu krastu, bet gan "rijīgi laupītāji"³, kas iebrukuši ar vienu nolūku - nospiest verdzībā un ekspluatēt iedzīvotājus. Šīni viņš ļoti raksturīga ir "Latviešu..." pirmā izdevuma sākumā ievietotā gravūra. Tajā attēlota būdiņa un zemnieks, pie kura ieradies vācu bruņinieks ar kailu zobenu un māks, kurš ar vienu roku sniedz zemniekam vīna biļeri, bet ar otru sizdedzina būdiņai. Zem gravūras uzraksts: "Latviešu vēsture".

Par Baltijas tautu vēlākā vēsturiskā pēsta tiešo vainīgo autors uzskatīja Livonijas ordeni, baltvācu muižniecības galveno politisko spēku. Livonijas bruņinieku ordeni viņš salīdzināja ar inkvizīciju, kas viduslaikos bija bēdīgi slavens ar saviem briesmu darbiem. "Pamatoti katrs jūt riebumu pret inkvizīciju", rakstīja G.Merķēlis, "bet tā", viņš norādīja, "bija tikai nieks salīdzinājumā ar

¹ G.Merķēlis, "Latvieši...", 143.lpp.

² Turpat, 111. lpp.

³ Turpat, 33. lpp.

brūņinieku ordeni. Tā bija iesvētīta slepkavu savienība pret ikkatru, kas negribēja pielūgt Romas virsmāku. Inkvizīcija slēpkevoja atsevišķus cilvēkus, ordenis nožņaudza veselās tautas".¹

Sevišķi svarīga loma politiskās domas attīstībā toreizējās Baltijas provincēs G. Merķelis bija un vēl tagad ir sakarā ar tā saucamās teorijas par vācu "kultūrtrēģerismu" latviešu un igauņu tautām, kuru 16.gs. beigās bija formulējis Rīgas rātskurģis, Baltijas vācu vēsturnieks Francis Nienštedts (1540.-1622.). Savā "Livonijas chronikā" Nienštedts izvirzīja mācību, kas vācu iekarotājus iztēloja kā kultūras un augstākās civilizācijas nesējus "mežonīgajiem pagāniem" - igauņiem un latviešiem. Vācu iekarotāji esot šos "pagānus" piegriezuši kristīgajai ticībai un iesaistījuši viņus "augstākajā kultūrā". Vācu "kulturtrēģeri" it kā aplaimojuši vietējos iedzīvotājus ar likumiem un administratīviem iestādījumiem, pieradinājuši tos pie cilvēciskas kārtības un padevības.²

Nienštedta izstrādātā "teorija" par vācu iebrucējiem kā augstākas kultūras un civilizācijas nesējiem Baltijas tautām ar laiku kļuvis par baltvācu ideoloģijas neatņemamu sastāvdaļu. Ar šīs "teorijas" palīdzību tika attaisnotas visas iekarotāju ne cilvēcības un vissmagākā vietējo tautu ekspluatācija.

Atmaskojot "kultūrtrēģerisma teoriju", G. Merķelis parādīja, ka Baltijas tautām jau līdz vāciešu iebrukumam bija savdabīga kultūra, demokrātiski valstiskie veidojumi, ka šīs tautas dzīvojušas brīvu un neatkarīgu dzīvi. „Merķelis bija pirmais rakstnieks", kā pareizi norāda akadē-

¹ G. Merķelis. Izlase. R., "Liesma", 1969., 213. lpp.

² Franz Nyenstadts Livlandische Chronik... Monumenta Livonise antiquae, II, S. 29-128, Riga, 1839.

miķis P. Valdeskalns, "kas tumšajos dzimtbūtnieciskās verdzības apstākļos iedrošinājās rakstīt, ka paverdzinātajai latviešu tautai bijusi slavena pagātne..."¹

Mūsdienu vēstures zinātne spetiprinājusi G. Merķeļa uzskatus, ka vācu iebrukuma laikā Baltijas tautām jau bijis samērā augsts, salīdzinot ar to laiku, ekonomiskās un kultūras attīstības līmenis², ka tām bijuši arī sevi valstiskie veidojumi.³

Vācu iebrukums, kā parādīja G. Merķelis, ne tikai nestes latviešiem augstāku kultūru - tas atbīdīja latviešus atpakaļ to dabiskajā attīstībā. Bruņinieki iznīcināja ne tikai viņu būdas un valsti, bet arī viņu garu. Gadsimtiem ilgi viņi postīja latviešu apdzīvotās zemes un dzina izmisumā to iedzīvotājus. Iekarotāji, norādīja G. Merķelis, "demājas tā, ac esot . svētāki, jo vairāk nosieģumu tie varēja sakrāt..."⁴

G. Merķelis pareizi pratis saskatīt tās šķiriski ciešās saites, kas vienoja baltvācu muižniecību un garīdzniecību. Viņu mērķis bija viens - latviešu tautas apspiešana un ekspluatācija. Muižnieks un garīdznieks, sacīja G. Merķelis, "brālīgi vienojušies, sešsimtgadu apspieda zemnieku".⁵

¹ П.И. Валескалн. Очерк развития прогрессивной философской и общественно-политической мысли в Латвии. "Эпнхатне", Р., 1967, стр. 65.

² Sk. V. Kanāle, M. Stepermanis. Latvijas PSR vēsture. R., "Zvaigzne", 1967., 16.lpp.

³ V. Kalniņš. Agrīno valstisko veidojuma un sākotnējo tiesību ieviešanās Latvijas teritorijā. LVU Zinātniskie raksti, XII sēj. 1957., 73.lpp.

⁴ G. Merķelis. Vidzemes senatne. Izlase. R., "Liesma", 1969, 218.lpp.

⁵ G. Merķelis. "Latvieši...", 157.lpp.

Nesaudzīgi kritizējot vācu jūgu, kā arī attēlojot seno Baltijas tautu brīvo un neatkarīgo, tiesa, vietums idealizēto dzīvi, G.Merķelis kļūva par latviešu un igauņu nacionālās atbrīvošanās kustības tā laika ievērojamāko iedvesmotāju. Viņa darbi un idejas objektīvi veicināja apspiestajās tautās tieksmi atgūt zaudēto brīvību un neatkarību, atbrīvoties no apspiedēju jūga.

G.Merķeļa principiālās pret vācu jūgu vārstās oļņas tradīcijas pārņēma latviešu rokkrakstu literatūra. Ievērojamākie 19.gs. pirmās puses rokkrakstu literatūras sacerējumi, kā J.Pulāna "Stāsts tās latviešu tautas..." un J.Rugāne "Ar acīm redzēts ceļš uz Vidzemes debesīm" sarakstīti uz G.Merķeļa darbu "Latvieši..." un "Vidzemes senatne" materiālu pamata.¹ 19.gadsimta 50.-60.gados pret vāciešu kundzību vārstās G.Merķeļa idejas un politiskās prasības plaši izmantoja jaunlatvieši. Viņa "progresīvās tradīcijas", kā pareizi norāda M.Sodņeva, "bija jaunlatviešu ideoloģijas veidošanās avots".²

Ari vēlākos gados progresīvā latviešu politiskā doma plaši izmantoja G.Merķeļa pašai izliedzīgo oļņu pret baltvācu jūgu. Tā izoīlais Latvijas komunistiskās partijas darbinieks, Latvijas Padomju valdības priekšsēdētāja vietnieks 1919.g. Jūlijs Daniševskis (1884.-1938.) savā 1914. gadā izdotsjā grāmatā "Prāšu junkuri Latvijā" augstu vērtē G.Merķeļa oļņu pret vācu kundzību, norādot, ka tā darbi "veidoja uzskatus..."³

¹ Sk. Apinis A. Rokkrakstu grāmatas 18.gs.otrajā un 19.gs.pirmajā pusē. Latvijas PSR Valsts bibliotēkas raksti, I. R., 1964., 88.lpp.

² М.Н. Соцнев. Прогрессивная общественно-политическая мысль в Латвии в третьей четверти XIX века. Автореферат диссертации..... Р., 1966, стр. 17.

³ J.Daniševskis. Prāšu junkuri Latvijā, 1812.-1914. R., 1914, 58.lpp.

Analoģisku ietekmi uz nacionālās atbrīvošanās kustību G.Merķeļa darbi atstāja arī Igaunijā. Viņa vēsturiskā koncepcija, viņa idejas lielu ietekmi atstājušas uz ievērojamāko igauņu XIX gadsimta progresīvo politisko domātāju F. Felmana, F.Kreivalda, I.Kolera un K.Jakobsona darbiem.¹ Pēc Felmana ierosinājuma G.Merķeli 1841.gadā ievēlēja par Igaunijas zinātniskās biedrības goda biedru.

G.Merķeļa pārliecinošie pierādījumi par vācu muļžniecību un garīdzniecību kā latviešu un igauņu tautu apspiedējiem un verdzinātājiem, bet nevis kultūras un civilizācijas nesējiem, grāva šo valdošo kārtu kundzības un privilēģiju ideoloģiskos un politiskos pamatus. Ne velti vācu publicists M.Millers-Jabušs, aprakstot G.Merķeļa darbību, atzīmēja, ka "Baltijas vācieši... dvāseles dziļumos uzskatīja Merķeli par vācu lietās nodevēju..."²

G.Merķeļa pierādījumi savu politisko nozīmi nav zaudējuši vēl mūsdienās, jo vēl joprojām pasaulē pastāv reakcionāras, revanšistiskas aprindas un spēki, kas nevar samierināties ar savu bijušo privilēģiju vai savas ietekmes sfēras zaudēšanu Baltijā. Šo spēku ideologi joprojām mēģina apgalvot, ka tieši baltvāci esot bijuši tie, kas mesuši kultūru Baltijas tautām, un no tiem laikiem Baltijas tautu liktenis ciešāk esot saistīts ar Rietumiem, bet nevis ar teritoriāli kaimiņos esošām Padomju Savienības tautām.

Tā bijušais igauņu buržuāziskais politiskais darbinieks Aksels de Vriess (1892.-1963.), būdams Baltijas vācu novadnieku priekšsēdētājs, pretēji vēsturiskiem faktiem mēģināja apgalvot, ka arī "šodien nav nekādu šaubu par to, ka Baltijas tautas — vispirms latvieši un igauņi — kā

¹ Sk. Исаков С. Сквозь годы и расстояния. изд. "Эстон раамат-", Таллин, 1969, стр. 175.

² M.Müller-Jabuson, Thersites. Die Erinnerung des deutsch-baltischen Journalisten Gerli... 1796.-1817. Berlin, 1921, S.18.

dzimtenē, tā to pārstāvji emigrācijā ar likteņa saitēm seistīti ar Rietumiem..."¹ Šajā pašā rakstā viņš izsaka savu "pateicību un cieņu" vāciešu senčiem, kuri "ar savu dzīvi un ar savu darbu" it kā radījuši Baltijas tautu "rietumu orientāciju"² A.de Vriess, aizmirdzot, labprāt par visam nepieminētu savu novadnieku G.Merķeli, taču viņa oīpa pret vācu jūgu bija pārāk redzama, lai to vienkārši noklusētu. Un Aksels de Vriess spiests konstatēt, ka pat šodien. tiesa, pēo viņa izteiciena, "gadījuma dēļ" cirkulē "18.gadsimta beigu un 19.gadsimta sākuma atmāskojošā literatūra".³

Grāmātā "Latvieši..." iezīmējās arī G.Merķeļa politiskās programmas trešais pamatvirziens, kas vēlākos gados, sevišķi 1812.gada Tēvijas kara laikā, parādījās daud reljefāk. Garlībs Merķelis bija pirmais Baltijas vācu politiskais domātājs un sabiedriskais darbinieks, kurš konsekventi pamatoja un aizstāvēja uzskatus, ka Baltijas tautu dzīves vitālās intereses prasa, lai šīs tautas stiprinātu savas draudzīgās kaimiņattiecības ar Krieviju.⁴

Pretēji Baltijas vācu muižniecības ideologu apgalvojumiem, ka latvieši un igauņi it kā "orientējoties uz Rietumiem", G.Merķelis jau savos pirmajos darbos "Latvieši...", "Vidzemes senatne" u.c. pārliecinoši parādīja, ka Baltijas tautu un Krievijas tuvajām savstarpējām attiecībām ir savas vēsturiskas saknes, ka šīs attiecības izvei-

¹ Axel de Vries. Die Westorientierung der baltischen Volker, Jahrbuch des baltischen Deutschtums, Bd. X, 1963, S.115.

² Turpat.

³ Turpat.

⁴ Sk. В.О. Миллер, Э.А. Мелькисис. Политические воззрения Гарлиба Меркеля. " Советское государство и право ".1969 № II, стр. 45

dojušās vēl līdz vācu kolonizatoru iebrukumam Baltijā XII-XIII gs. Kopš senseniem laikiem, atzīmēja G.Merkelis, igeuši, piem., Krieviju sauc par "venne mas", t.i., par "brāļu zemi".¹

G.Merkela pārļiecība, ka Baltijas tautām jāuztur un jānostiprina savas saites ar Krieviju, sākumā pamatojās uz Baltijas ģeogrāfiskā stāvokļa, kas saistīts ne ar Vāciju vai pāri jūrai esošo Zviedriju, bet ar nesptverami plašo Krieviju, pareizu izpratni un novērtējumu. Vēlākos gados domātājs krievu tautā pravietiski prata saskatīt īpašu vitālu spēku, "spērīgu jaunības raksturu", kas nodrošinās tai lielu nākotni.²

Darbā "Latvieši..." G.Merkelis norādīja, ka Vidzemes nākotne, tās ekonomiskais progress, latviešu tautas uzplaukums ir atkarīgs no politiskās un saimnieciskās kopības ar Krieviju, ko nosaka Vidzemes ģeogrāfiskais stāvoklis. Šeit pat autors arī atzīmēja, ka, patsicoties latviešu zemes stāvoklim, tā var ieņemt izcilu vietu Krievijas dzīvoklī par "Krievijas rotu".³

Būdam pārļiecināts par Baltijas tautu likteņa ciešo saistību ar Krieviju, G.Merkelis pozitīvi novērtēja latviešu apdzīvoto teritoriju iekļaušanu 1710.-1795.gg. Krievijas sastāvā. Līdz Pēteris I uzvarai Ziemeļā kara 1710. gadā latviešu vēsturiski etnogrāfiskā teritorija kopā 1561. gadā bija sadalīta Lietuvas, Zviedrijas, Dānijas un Polijas koloniālajos valdījumos. Pamatojot šādus savus uzskatus, autors norādīja, ka Baltijas teritorijas pievienošana Krievijai nodrošināja agrāk politiski saskaldītās latviešu tau-

¹ G.Merkelis. Vidzemes senatne. Cēsis, 1906., 116.lpp.

² Г. Меркель. Положение Европы. В декабрь 1912 г. "Вестник Европы" 1812, ч.65, стр. 304.

³ G.Merkelis. "Latvieši...", 101.lpp.

tas apvienošanu. "Visa skaitliski lielā latviešu tauta", viņš rakstīja, "tagad ir apvienota".¹ G. Merķelis pareizi izprata, ka latviešu tautas politiskā apvienošana vairos tās spēkus oīpā par atbrīvošanos no vācu jūga, ka apvienotā tauta tagad "ofinīsies par vienu un to pašu lietu".²

Šie G. Merķeļa uzskati dziļi satur padomju zinātnieku vēsturiski pamatoto atzinumu, ka latviešu apdzīvoto teritoriju apvienošanaī vienas valsts, t. i, Krievijas sastāvā bija progresīvu nozīme, jo ar to tika likvidēta Latvijas gadsimtiem ilgā politiskā sašķeltība un radīta latviešu tautas teritoriāla kopība – svarīgs buržuāziskās nācījas un nacionālās valsts veidošanās priekšnoteikums.³

Kā pozitīvu momentu Baltijas teritorijas iekļaušanā Krievijas sastāvā G. Merķelis atzīmēja arī ilgstoša miera nodrošināšanu latviešu un igauņu tautām. Zem Krievijas varas, rakstīja "Latviešu..." autors, "Vidzeme gandrīz devīdesmit gadus baudīja mieru; tas latvietim deva laiku pamoties no savas gara letarģijas".⁴ Īstenībā Krievijas valsts ietvaros latviešu tauta miera apstākļos dzīvoja līdz pat Pirmajam pasaules karam.

Pasvitrojot visumā progresīvu nozīmi, kāda latviešu un igauņu tautas dzīvē bija Baltijas pievienošanaī Krievijai, G. Merķelis "Latviešos..." aplūkoja ne tikai šī vēsturiskā notikuma pozitīvās puses. Viņš pareizi norādīja, ka Krievijas cariskā valdība, neskatoties uz zināmām pretrunām ar Baltijas provinču vācu baroniem, tomēr būtiski

¹ G. Merķelis. "Latvieši...", 110. lpp.

² Turpat.

³ Sk. В. О. Миллер. Создание Советской государственности в Латвии. Р., "Зинатне", 1967, стр. 17.

⁴ G. Merķelis. "Latvieši...", 35. lpp.

varīgākajos jautājumos bija solidārs ar baroniem, Tē,ca-iskā valdība atbalstīja vācu muižniecību paverdzināto zemnieku masu apspiešanā. G.Merķelis, starp oitu, norādī-ja, ka "vienīgi krievu durkļi spēja balstīt vācu despotis-ku Vidzemē".¹ Aprakstot zemnieku nemierus 1784.g. Vidzemē, utons atzīmēja, ka tos apspieat izdevās tikai tad, kad ca- a valdība nosūtīja uz notikumu vietu pietiekami daudz araspēka.

G.Merķeļa pārliecība, ka latviešu un igauņu tautām jā- zīvo ciešā sadraudzībā ar Krievijas tautām, jo viņas vie- o pamatinteresē kopība, izsaca Baltijas vācu sprindās lielu nespierinātību. Vēl pusotra gadsimta vēlāk baltvā- u muižniecības atvase K.Strickis, cenšoties nomalnot G. erķeli, izvirzīja tādu, fašistiskai ideoloģijai raksturī- u tēzi, ka, lūk, vēstures zinātnei esot jānoskaidro, vai īkai G.Merķeļa oīpa pret vācu muižnieku jūga, viņa simtā- ņijas pret Krieviju, viņa patoss neesot "rasistiski nosa- ts".²

Istenībā G.Merķelis bija pacēlies pāri dzimtenes jē- ziens nacionālistiski ierobežotai izpratnei. Būdamis pēc autības vācietis, viņš pasaizliedzīgi oīnījās par Balti- es tautu atbrīvošanu no vācu iekarotāju jūga, par šo tšu- u draudzīgo sakaru nostiprināšānu ar Krieviju. Viņš, kā areizi 1871.gadā atzīmēja K.Valdemārs, "nacionālos aiz- priedumus pazina tikpat maz, kā visi patiesi lieli gari ņou vai arī katrā citā kultūras tautā. Tikai tamdēļ vi- ņa bija iespējams zem vācu jūga smokošo latvju un igauņu šā darīt tik daudz, kā neviens vācu vīrs pā visiem 700

G.Merķelis. "Latvieši...", 28.lpp.

K.Stritzky. Garlieb Merkel und "Die Letten am Ende des philosophischen Jahrhunderts". R., 1939., S.31.

gadiem nevar tikt ar viņu salīdzināts".¹

Viss tas liecina, ka Garlībs Merķelis ir devis zināmu ieguldījumu Baltijas un Krievijas tautu savstarpējo attiecību nostiprināšanā, kas vēlāk deva iespēju pilnīgi likvidēt vācu baronu kundzību Baltijā un kuras tagad ir pāraugušas nacionāli un sociāli brīvu tautu monolitā savienībā.

¹ K.Valdemārs. Tēvu zeme un Vispārderīgais. Raksti, II. 1937., 361. lpp.

A. Fogels
jurid.zin. kand.,
vec. pasniedzēja

PIEZĪMES PAR POLITISKĀS DOMAS ATTĪSTĪBU STARPTAUTISKI TIESISKĀS ĀTBILDĪBAS JAUTĀJUMĀ

Latvija un tās tauta vēstures gaitā ir daudz oietusi karos, oipās pret vācu un oitu Rietumvalstu iebrucējiem un imperiālistiskiem agresoriem - starptautisko tiesību pārkāpējiem.

Starptautiskajās tiesībās līdz Lielajai Oktobra sociālistiskajai revolūcijai valsts - starptautisko tiesību pārkāpēja pienākums bija atlīdzināt nodarīto zaudējumu. Savukārt valsts, kuras tiesības bija pārkāptas, bija tiesīgs veikt piespiedu pasākumus, ieskaitot pat militāra spēka lietošanu, lai atjaunotu tiesības vai arī, lai panāktu nodarīto materiālo zaudējumu atlīdzību.

Kara un miera jautājumi ļoti sen esistījuši daudzu ievērojamu domātāju uzmanību. Piem., jau Cicerons nosodīja ne-taisnīgus karus, norādot, ka neviens karš nav taisnīgs, ja tas nav pieteikts un ja tam par iemeslu nav bijis spvainojums. Netaisnīgus karus un kara oietsirdības nosodīja arī oiti romiešu autori.¹

Visai progresīvas domas šajos jautājumos izteica arī Holandes jurists Hugo Grocijs, kuru uzskata par buržuāzisko starptautisko tiesību tēvu. Viņa pazīstamajā darbā "Trīs grāmatas par kara un miera tiesībām"², kas nāca klajā 1625. gadā, pirmo reizi tika sistematizēti izteicieni, noteikumi

¹Sk. Д.Б. Левин: История Международного права. М., Изд-во ИМО, 1962, стр. 19.

²"De iure belli ac pacis libri tres, in quibus ius Naturae et Gentium, item juris publici praecipua explicantur".

un fakti starptautisko tiesību jautājumos. Tajās atspoguļojās arī starptautisko attiecību progresīvās tendences pārejas laikā no feodālisma uz kapitalismu. Hugo Grocijs idejas kara jautājumos pelna ievērojamu, par oik šī koncepcija bija nozīmīga visā tālākajā starptautisko tiesību attīstībā. Hugo Grocijs rakstīja, ka par tiesību pārkāpumu mēs uzskatām jebkuru vainu, kas izpaužas kā darbība, tā beidzībā pretēji tam, kā jaudām jāuzvedas vispār vai saskaņā ar noteiktu kvalitāti. Saskaņā ar vainu, pastāvot kaitējumam, rodas dabiskas saistības un tieši - saistības to atslidzināt.¹ Viņš neuzstājas pret karu vispār, nenoliedz to. Minētajā darbā viņš norāda, ka ir taisnīgi un netaisnīgi kari. Par taisnīgu viņš uzskata karu, kas ir atbilde uz tiesību pārkāpumu tajos gadījumos, kad nav iespējams griezties tiesā. Sīkāk apskatot dažādus tiesību pārkāpumus, viņš nāk pie secinājuma, ka militārās darbības paš aizsardzības nolūkā ir pilnīgi attaisnojamas, ja nav pretrunā ar dabiskajām tiesībām. Pēc viņa domām, lozodāmas darbības rada apsūdzību, publisku nosodījumu. Kari izceļas arī, lai sodītu tiesību pārkāpējus.²

No Hugo Grocijs spriedumiem par netaisnīgiem kariem redzams, ka par tādām viņš uzskata agresīvus, sagrābšanas karus. Prettiesiski ir uzbrukumi citām valstīm savtīgu labumu dēļ, lai iegūtu auglīgas zemes un citas bagātības, kā arī nolūkā pakļaut verdzībā citas tautas. Pēc Hugo Grocijs domām, nevar uzskatīt par tiesiskām arī tādas militārās akcijas, kas tiek veiktas nepamatotu baļu rezultātā nolūkā vājināt kaimiņu varēšību, ja to agresīvie nodomi ne ar ko neizpaužas.³

¹ Sk. Гуго Гроций. О праве войны и мира, три книги. М., Изд-во "Юридической", Лит., 1957, стр. 419.

² Turpat, 185.-197. lpp.

³ Turpat, 526.-533. lpp.

Ka kara izraisīšanas iemesli nav attaisnojāši, tad visas ar to saistītās darbības ir "netaisnīgas pēc to iekšējās jēgas" t.i., nelikumīgas ir visas, kas notiek netaisnīga kara gaitā. Šāda kara sīcējiem ir jāatlīdzina viss kaitējums, kas nodarīts viņu militārā spēka pielietošanas rezultātā.¹ Ievēribu pelna Hugo Grocija norādījums, ka atbildība jānes arī atsevišķām militārām personām par visām neatļautām darbībām, kas notikušas kara laikā pēc viņu komandas, kā, piem., pilsētu sadzīcināšana un tamlīdzīgi.²

Kā redzams, jau kapitālisma attīstības pašā sākumā starptautisko tiesību zinātnē tika formulēts viedoklis par taisnīgumu un netaisnīgiem kariem, par to, ka kara izraisītajiem jānes atbildība, jāatlīdzina nodarītie zaudējumi. Arī vēlāk buržuāziskie zinātnieki izteica līdzīgas domas. Piem., Vattels rakstīja, ka gadījumā, ja kāda nācija atklāti uzbrūst pret taisnīgumu, pārkāpjot un ignorējot otru tiesības iekreiz, kad atrod tam kādu iemeslu, tad cilvēku sabiedrības drošības augstākās intereses dod tiesības pārējām nācijām apvienoties, lai do u pretspēru un sodītu to.³ D. Anzilotti savukārt norāda, ka atbildība rodas vienīgi valstij pārkāpjot starptautiskās tiesības.⁴ Arī A. Heffters norādīja, ka starptautiskajās tiesībās pastāv jēdziens "tiesību pārkāpums" un ka katrs tāds pārkāpums uzliek pienākumu tam, kas darbojies prettiesiski, atlīdzināt oļetušajam nodarītos zaudējumus, kā to prasa taisnīgums likums.⁵

¹ Turpat, 689. lpp.

² Sk. turpat.

Sk. Эмер де Ваттель. Право народов. М., Госприздат, 1960, стр. 453.

Sk. Д. Анзилотти, Курс международного права, Т-І. М., Изд-во ИЛ, 1961, стр. 418.

Sk. A. Heffter, Das europäische Völkerrecht der Gegenwart, B., 1888, 101. §.

Ari saskaņā ar civilistiskajām koncepcijām, starptautisko tiesību sistēmā dominēja uzskats, ka valsts atbildības galvenais mērķis ir tikai atbildināt nodarīto kaitējumu.¹ Šis viedoklis tika atgāts arī Ābeļu līguma Pastāvīgās Starptautiskās Tiesas Palātas praksē.² Veco starptautisko tiesību raksturīga iezīme bija arī tā, ka starptautisko strīdu izšķiršanas līdzekļi nebija ierobežoti. Pie kam pēc kara uzskatīja par atļautu līdzekļi dažādo konfliktu kārtšanā, Taču tā tiesiskās sekas spēkā esošās starptautiskās tiesību normas nesistīja ar apstākļiem, kas noveda pie kara. Pastāvēja valsts "tiesības un karu" (jus ad bellum) un tā saucamās "neapvērsta tiesības", jāatzīmē arī, ka starptautisko tiesību sistēmā netika atklāti kara tiesīgojumi, pareizi traktēti tā būtība. Tikai marksisms - leninisms deva kara pareiņu vērtējumu, atklājot tā šķērsojošo būtību.

Pat 1899. un 1907. gada Ābeļu konvencijās, kuras zināmi mērķi uzskatāmas par tajā laikā spēkā esošo starptautisko tiesību normu kodifikāciju šajā jomā, nesaturēja noteikumus par to, ka viena valsts var uzskatīt karu pret otru tikai gadījumā, ja pārkāptas tās tiesības. Lai karš būtu "tiesisks", vienīgais nosacījums bija, ka tas tikai iepriekš un nepārprotami jāpiesaka. Šajā nolūkā vajadzēja izvēlēties vienu no iespējamajiem motivētiem kara pieteikšanu vai arī nosūtīt ultimātu ar nosacītu kara pieteikšanu.³ Savukārt, kad karadarbība bija uzākta, stājās spēkā īpašās starptautiskās tiesības - kara vešanas likumi, kas sa-

¹ Sk., piem., Ф. Мартено. Современное международное право цивилизованных народов, т. I, СПб., 1895, стр. 429.
Ф. Лют. Международное право в систематическом изложении. Юрьев /Дерпт/, 1912, стр. 235-243.
H. Triepel. Völkerrecht und Landesrecht. Leipzig, 1899, S. 323.

² Sk., Курс международного права, т. 5. М., Изд. "Наука", 1969, стр. 412.

³ Sk. 1907. gada Ābeļu konvencija par karadarbības atklāšanu, "Международное право в иностранных документах", III. М., Изд. ИМО, 1957, стр. 46.

turēja noteikumus par valsts atbildību sekārā ar kara vešanas likumu un parašu pārkāpšanu, 1907.gada Hāgas konvencija par sauszemes kara likumiem un parašām noteica, ka tai karojošai pusei, kas pārkāps kara likumus un parašas, ir jāatbildzina zaudējumi, ja tam ir pamats, un ka tai jāatbild arī par visu tās bruņoto spēku rīcību.¹ Tātad kara uzsākšanai bija zināmas juridiskas sekas. Taču valsts starptautiski tiesiskās atbildības principi un noteikumi pēc būtības netika attiecināti uz karu un tā sekām. Tāpēc karu pamatoti nevarēja uzskatīt kā sankciju pret starptautisko tiesību pārkāpēju, jo tā uzsākšana nebija nekādā sekārā ar tiesiskā pārkāpuma smagumu un faktiski gandrīz nemaz netika reglamentēta. Un galvenais, ka tā tiesiskās sekas noteica uzvarētāja reālās spējas diktēt uzvarētājam savus noteikumus, pie kam neatkarīgi no tā, kas bija delikvents, kas cietušais tiesību pārkāpumā, kura novēršana vismaz formāli bija kara iemesls. Starptautiskās tiesības sankcionēja to, kas bija iegūts, neskatoties uz iepriekš izvirzītajām pretenzijām, un kura no pusēm bija cietušā pirms bruņotā konflikta uzsākšanas.

Stāvoklis būtiski mainījās, kad starptautiskajās attiecībās tika aizliegta militāra spēka lietošana strīdu izšķiršanā, kad agresīva kara aizliegums kļuva par starptautisko tiesību principu. Tas notika laikā posmā starp pirmo un otro pasaules karu, galvenokārt Padomju valsts miermīlīgās ārpolitiskās darbības rezultātā.

Realizējot ģeogrāfisko divu sistēmu valstu mierīgas līdzās pastāvēšanas ideju, Padomju valsts tūlīt pēc savas izveidošanās 1917.gada 8.novembrī Dekrētā par mieru pasludina agresīvu karu par "vislielāko noziegumu pret cilvēci"²

¹ Sk. šās konvencijas III pantu, turpmāk, 42.lpp.

² Sk. Документы внешней политики СССР, т. I. М., Изд. Политической литературы, 1959, стр. 12.

Skaidrs, ka Dekrēts par mieru no starptautisko tiesību viedokļa vērtējams kā vienas valsts normatīvs akts. Tāpēc tā normas vēl nevar atzīt par starptautisko tiesību principiem. Lai tas būtu tā, nepieciešams panākt vienošanos starp valstīm, jo, kā zināms, tikai divu vai vairāku starptautisko tiesību subjektu gribas izpausmes rezultātā var parādīties jauna starptautisko tiesību norma. Taču agresīva kara pasludināšanai par vislielāko noziegumu pret cilvēci bija milzīga nozīme. Un ne tikai tajā apstākļi, ka pirmā sociālistiskā valsts pasludina atteikšanos no agresīva kara par savas ārpolitikas galveno principu, bet arī tāpēc, ka tas bija sākums un pamats šā principa atzīšanā par starptautisko tiesību normu.

Starptautiskajā dzīvē solis uz priekšu, salīdzinot ar 1899. un 1907.gada Hāgas konvencijām, bija Nāciju Līgas Statūti. Lai gan tie nesizliedza agresīvu karu, tomēr saturēja tā zināmus ierobežojumus un paredzēja arī sankciju lietošanu pret tiem Nāciju Līgas locekļiem, kuri uzsāka karu, pārkāpjot Statūtu noteikumus.

Idejas, kas izrietēja no Dekrēta par mieru, jau redzamāk izpaudās 1923.gadā Nāciju Līgas Asamblejā pieņemtajā līguma projektā par savstarpējo palīdzību un 1927.gadā Deklarācijā par agresīviem kariem. Kā pirmajā, tā otrajā gadījumā agresīvs karš tika kvalificēts kā starptautisks noziegums¹, tomēr tas vēl netika aizliegts.

Starptautiski tiesiskā kārtībā pirmo reizi cilvēces vēsturē agresīva kara aizliegums tika fiksēts Parīzes 1928.gada 27.augusta paktā. Tajā tika ierakstīts, ka valstis nosoda karu kā starptautisku strīdu izšķiršanas līdzekli un atsakās no tā kā "nacionālās politikas ieroci"

¹ Sk. Г.И. Тункин. Теория международного права. М., Изд. ИМО, 1970, стр. 58.

savstarpējās attiecībās,¹ lai gan šim dokumentam, vērtējot to saskaņā ar starptautisko tiesību vispārējo vēsturisko attīstību, bija liela nozīme, tas nebūt nebija pilnīgs. Tajā nebija norādīts, piem., kādas darbības kvalifikācijas kā agresīvas, nebija dota agresijas definīcija. Tikai 1933. gadā noslēgtie Padomju Savienības līgumi pirmo reizi saturēja agresijas definīcijas izvērstu formulējumu. Jauns posms starptautiski tiesiskās atbildības attīstībā iestājās ar II pasaules kara beigām, kad tika izveidota Apvienoto Nāciju Organizācija (ANO), pieņemti tās statūti, kā arī izstrādāti Nirnbergas un Tokijas starptautisko tribunālu statūti, no kuriem vadoties sauc pie atbildības II pasaules kara nosiedzniekus.

ANO statūti kā universāls starptautisks līgums satur visas svarīgākās mūsdienu starptautisko tiesību normas, arī valstu saistības visus starptautiskos strīdus izšķirt mieru līdzekļiem, pie kam tā, lai netiktu apdraudēts starptautiskais miers un drošība, kā arī taisnīgums (2.panta 3. punkts). Bet aizliegts ne tikai agresīvs kerš, aizliegta arī draudēšana ar spēku un spēka lietošana kā pret jebkuras valsts teritoriālo neaizskāremību vai politisko neatkarību, tā arī kaut kādā citā veidā, kas nav savienojams ar Apvienoto Nāciju mērķiem (2.panta 4.punkts).

Mūsdienās izpējumus ir divi gadījumi. Vispirms, saskaņā ar ANO Statūtiem, valsts var pielietot spēku individuālas vai kolektīvās paš aizsardzības gadījumā, ja "notiek bruņots uzbrukums", bet tikai līdz tam laikam, kamēr ANO Drošības Padome neveiks pasākumus, kas nepieciešami starptautiskā miera un drošības uzturēšanai (ANO Statūtu 51.pants). Otrs izpējums ir Apvienoto Nāciju Organizācijas kolektīvie pasākumi, kurās piemēro; pamatojoties uz Drošības Pa-

¹ Sk. "Международное право в избранных документах", т. III. Изд. ИМО, 1957, стр. 4.

šomē lēmuma, lai novērstu vai likvidētu draudus mieram, likvidētu agresijas aktus un citus miera apdraudējumus (ANO Statūtu 42. un 53.panti). Tikai šajos militāra spēka lietošanas gadījumos neiestājas starptautiski tiesiskā atbildība. Jāatzīmē arī, ka spēka esošās starptautisko tiesību normas neaprobežojas tikai ar militāra spēka lietošanas aizliegumu, t.i., agresīva kara aizliegumu. Tās aizliedz arī jebkuras darbības, kas vērstas uz agresīva kara gatavošanu. Tas skaidri un nepārprotami izriet no Nirnberges un Tokijas starptautisko tribunālu statūtiem. Tāpēc mūsdienās ne tikai agresīvs karš, bet arī tā gatavošana ir prettiesiska un, tāpat, sodāma.¹

Kā zināms, mūsdienās starptautiski tiesiskā atbildība ir viens no svarīgākajiem starptautisko tiesību principiem. Tā izpaužas tiesiskajās sekās, kas iestājas, starptautisko tiesību subjektiem, galvenokārt valstīm, pārkāpjot starptautisko tiesību normas, t.i., starptautiskā delikta gadījumā. Starptautiskie delikti, savukārt, izpaužas tiesību pārkāpumos, pie kam vissmagākie tiesību pārkāpumi tiek kvalificēti kā starptautiskie noziegumi. Starp tiem vispirms jāmin agresijas akti. Atbildība par agresiju mūsdienās starptautiskajās tiesībās tieši izriet no neuzbrukšanas principa, kas aizliedz valstīm lietot militāru spēku arī pret koloniju un atkarīgo zemju tautām nolūkā traucēt tām pašnoteikšanas tiesību realizāciju.² Tā -od izpaužas ne tikai politiskajās un civiltiesiskajās sekās, bet arī krimināltiesiskajās.

¹ Вк.А.Н. Трайнин. Защита мира и борьба с преступлениями против человечества, М., Изд-во АН СССР, 1956;
А.И. Полторак. Нирнбергский процесс. М., Изд-во "Наука", 1966;
П.О. Ромашкин. Преступления против мира и человечества. М., Изд. "Наука", 1967.

² Вк.Г.В. Шармазанов. От права войны к праву мира. М., Изд. ИМО, 1967, стр. 135.

Tiesību normas un principi, kas nosaka tiesisko atbildību, starptautisko tiesību teorijā ieņem sevišķu vietu. Ņemot vērā, ka tās veicina visu pārējo starptautisko tiesību normu realizāciju un ir it kā vispārēja garantija to ievērošanā, tām ir arī liela praktiska nozīme. Starptautiski tiesiskajai atbildībai kā vienam no svarīgākajiem starptautisko tiesību institūtiem ir jākalpo starptautiskās likumības, kā arī vispārējā miera nodrošināšanai.

Nav iedomājama starptautiski tiesiskā kārtība, ja starptautiskās dzīves dalībnieki neievērotu starptautisko tiesību normas, kuras tie paši ir radījuši nolūkā reglamentēt savatarpējo uzvedību. Ja šīs tiesību normas tiek pārkāptas, iestājas attiecīgu starptautisko tiesību subjektu atbildība.

Tiesiskās atbildības subjekti var būt visi mūsdienu starptautisko tiesību subjekti. Tātad galvenokārt valstis un dažas starptautiskās organizācijas, ar kuru darbību daļēnā ir saistīta materiālās atbildības iestāšanās. Piem., 1963. gada Vīnes konvencija par civilo atbildību par atomkaitējumu,¹ kā to pareizi norāda S. Maļiņins, neizslēdz to starptautisko organizāciju atbildību par atomkaitējumu nodarīšanu, kas tieši kontrolē atomobjekta ekspluatāciju.² Šeit vispirms jāmin Starptautiskā atomenerģijas aģentūra. Bez tam starptautisko organizāciju atbildību paredz arī 1963.g. 13.dec. ANO Ģenerālās Asamblejas Deklarācija par valstu darbības galvenajiem principiem kosmiskās telpas pētīšanā un izmantošanā. Šī deklarācija nosaka, ka gadīju-

¹ Sk. Венская конвенция о гражданской ответственности за ядерный ущерб. Вена, МАГАТЭ, 1964.

² Sk. С.А. Малинин. Конвенция о гражданской ответственности за ядерный ущерб. "Правоведение", 1967, №6, стр. 89.

mā, ja starptautiskā organizācija nodara kaitējumu, tad atbildība par to jānes šai organizācijai, kā arī tās locekļiem.¹ Bez tam arī starptautiskās organizācijas ir tiesīgas prasīt nodarīto zaudējumu atlīdzību. Tas paredzēts, piem., daudzu ANO speciālo organizāciju statūtos, kā arī konvencijās par šo organizāciju privilēģijām un imunitātēm.²

Kā tas redzams no Nirnberges un Tokijas starptautisko tribunālu statūtiem, par atbildības subjektiem var būt arī indivīdi, fiziskas personas. Pēc II pasaules kara tika saukti pie atbildības hitleriskās Vācijas, kā arī Japānas vadītāji un citas personas, kas bija tieši atbildīgas par agresīva kara plānošanu, gatavošanu, izraisīšanu un vešanu militārajiem noziegumiem un par noziegumiem pret cilvēci. Jāatzīmē, ka šādi noziegumi tika pastrādāti arī Latvijas PSR teritorijā. Vācu iebrucēji nodarīja milzu postījumus Rīgai, Daugavpīlī, Rēzeknei, izpostīja Latvijas PSR zinātnes un kultūras iestādes, lauksaimniecību, ar iepriekšēju nodomu iznīcināja vairāk kā 250.000 mierīgu iedzīvotāju, 327.000 padomju kara gūsteku un aizdzina vācu verdzībā 175.000 Latvijas PSR pilsoņus.³ Pēc kara tika sodīti daudzi no kara noziedzniekiem, kuru noziedzīgā darbība izpaudās militāru noziegumu izdarīšanā Latvijas PSR, kā arī dažādās zvēriskās pret mūsu republikas mierīgajiem iedzīvotājiem, t.i., arī noziegumos pret cilvēci.⁴

¹ Sk. turpat.

² Sk. E. A. Мрочева. Специализированные учреждения ООН. М., Изд. вл "Международные отношения" 1966, стр. 24-25.

³ Sk. Vācu fašistisko iebrucēju un to līdzdalībnieku pastrādāto noziegumu konstatēšanai un izmeklēšanai ieceltās Valsts Ārkārtējās komisijas ziņojums par vācu iebrucēju noziegumiem Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā. R., "Grāmatu srgāds", 1945., 4.lpp.

⁴ Sk. прил. Судебный процесс по делу о злодеяниях немецко-фашистских захватчиков на территории Латвийской Литовской и Эстонской ССР. Р., ВАПП, 1946.

Šajos gadījumos atbildības problēma visumā un tāds tās svarīgs aspekts kā atbildība par agresiju izpaužas arī fizisko personu saukšanā pie kriminālatbildības saskaņā ar starptautisko tiesību normām. Tātad, lai gan atsevišķas personas nav starptautisko tiesību subjekti, tās var būt par starptautiski tiesiskās atbildības subjektiem.

Valstu, kā arī to starptautisko organizāciju, kuras tiek atzītas par starptautisko tiesību subjektiem, atbildības formas ir tikai politiskā un materiālā atbildība. Nekādā gadījumā valsti nevar saukt pie kriminālatbildības. Šī atbildības forma valstīm ir izslēgta, jo tās atzišana ir pretrunā ar starptautisko tiesību būtību un raksturu. Neskatoties uz to, vairāki buržuāziskie zinātnieki jau pēc I pasaules kara sāka izstrādāt dažādas teorijas par valsts krimināltiesisko atbildību, kas pamatoti jau kritizētas padomju starptautisko tiesību literatūrā.¹

Politiskā atbildība, atkarībā no delikta rakstura un nodarītā kaitējuma, var izpausties sākot ar morāla apmierinājuma sniegšanu cietušajām un beidzot ar valsts - delikventa suverenitātes ierobežošanu uz noteiktu laiku.

Materiālā atbildība savukārt izpaužas restitūcijās (kas paredz atdot atpakaļ tieši to vai citu priekšmetu) un reparācijās (kad tiek atlīdzināti nodarītie zaudējumi).

Plašākā apjomā restitūcijas un reparācijas tika paredzētas 1947.gada miera līgumos ar Bulgāriju, Itāliju, Rumāniju, Somiju un Ungāriju. Piem., attiecībā par restitūcijām šajos līgumos bija teikts, ka viss iņpašums šo Vācijas bijušo sabiedroto teritorijā, ko izveda fašistiskā Vācija, Itālija un Japāna no jebkuras Apvienoto Nāciju teritorijas, ir jānodod atpakaļ.

¹ Sk., piem., Д.Б. Левин. Ответственность государства в современном международном праве. М., Изд-во "Международные отношения", 1963, стр. 32-39.

Protams, starptautiskā delikta gadījumā politiskā un materiālā atbildība var iestāties vienlaicīgi. Šāds politiskās un materiālās atbildības savienojums ir jau minētajos 1947.gada miera līgumos. Bez tam jāatzīmē, ka pēdējā laikā ir izstrādātas arī vairākas starptautiskās konvencijas, kas regulē civiltiesisko atbildību par stomkaitējuma nodarīšanu¹ un kas satur kā privāto tiesību elementus, tā arī publisko tiesību elementus, jo vienlaicīgi uzliek arī konkrētus pienākumus valstīm (nostiprināt attiecīgas normas nacionālajos likumos, vainīgo sodīšanu par tiesību pārkāpumiem utt.), kuru neievērošanas gadījumā var rasties jautājums par starptautiski tiesisko atbildību. Mūsdienā starptautisko tiesību raksturīgākā iezīme, ka valsts - agresors un valets, kurai tika izdarīts uzbrukums, juridiski vairs neatrodas vienādā stāvoklī (kā karojošās pusēs) kā tas bija vecajās starptautiskajās tiesībās. Tad, kā zināms, juridiskās sekas noteica bruņotā konflikta rezultāti.

Tagad spēkā esošās tiesību normas nosaka, ka agresoram ne tikai jāatlīdzina nodarītie zaudējumi, bet jānes arī starptautiski tiesiskā atbildība par agresīva kara gatavošanu un izraisīšanu. Tātad sankcijas neaprobežojas ar nodarītākaitējuma atlīdzību, bet ietver sevī arī sodus - preventīvas. Šādu sankciju piemērs ir Potsdamas nolīgums par Vāciju. Tas paredzēja kara rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzību un arī preventīvas rakstura pasākumus - visas Vācijas teritorijas okupāciju, tās demilitarizāciju un Vācijas jaunas eventuālas agresijas ekonomiskā potenciāla likvidāciju, t.i., tādus pasākumus, kas izslēgtu jebkuru iespēju Vācijai nākotnē atkal izraisīt agresīvu karu.

¹ Sk.С.А. Мелинин. Конвенция о гражданской ответственности за ядерный ущерб. "Правоведение", 1967, № 6, стр.81.

Mūsdienu starptautiskajās tiesībās atbildības, kā arī atbildības formu un apmēru noteikšanā izšķirošā nozīme ir diplomātiskajām sarunām, jo nav valstīm pāri stāvoša aparāta un normu, kas atzītu Starptautiskās Tiesas obligāto jurisdikciju.

Tagad saskaņā ar ANO Statūtu 2.panta 3. punktu vispārēts starptautisko tiesību princips ir strīdu mierīga izšķiršana. Tāpēc arī prettiesiskās darbības fakta jeb faktu noteikšanā ir jāizmanto visi mūsdienu strīdus mierīgas izšķiršanas līdzekļi - kā diplomātiskas sarunas, jauktu komisiju izveidošana, griešanās Starptautiskajā Tiesā jeb arbitrāžā un tamlīdzīgi. Tomēr jāatzīmē, ka starptautiskās tiesības nebūt neizslēdz atbildības vienpusējas noteikšanas iespēju, ja nav iespējams panākt starp pusēm vienošanos šajā jautājumā. Cietušā valsts var noteikt tiesiskā pārkāpuma faktu un veikt pasākumus, lai to realizētu. Tomēr šie pasākumi nedrīkst ietvert draudus lietot spēku un tā lietošanu, ja attiecībā par to nav ANO Drošības Padomes atļaujas jeb pilnvarojuma. Jāņem vērā, ka sankciju piemērošana pret valsti - delikventu gadījumos, kas apdraud mieru jeb saistīti ar agresijas aktiem, vispirms ietilpst Apvienoto Nāciju Organizācijas kompetencē.

S Ā T U R A R Ā D I T Ā J S

- L.Birziņa - Fridrihs Engels - proletariāta brīvības cīņu ideologs.
- I.Krastīņš - Ļeņiniskās idejas un socialistiskās demokrātijas principu attīstība Latvijas pilsētu padomēs.
- V.Millers - Marksistiskās politiskās domas sākotne Latvijā.
- Z.Mikainis - J.Raiņa uzskati par dažām starptautiski-tiesisko attiecību problēmām 19.gs. beigās.
- V.Cielavs - Latviešu buržuāzijas pirmās partijas-carisma politikas kalpība.
- O.Grinbergs - Latviešu buržuāzijas politiskās domas reakcionārā orientācija valsts un tiesību jautājumos.
- E.Meļķis - Pirmās kritiskās atziņas pret dzimtbūtniecisko iekārtu Latvijā 18.gs. otrajā pusē.
- E.Meļķis - Politiskās programmas pamatvirzieni Garlība Merķeļa darbā "Latvieši".
- A.Fogels - Piezīmes par politisko domu attīstību starptautiski tiesiskās atbildības jautājumā.

Коллектив авторов
ИЗ ИСТОРИИ РАЗВИТИЯ ПОЛИТИЧЕСКОЙ МЫСЛИ В ЛАТВИИ
Ученые записки, том 146

Редакционная коллегия: В.Калнынь (отв. редактор),
О.Гринберг, И.Крастинь, Э.Мелькисис.
Корректор В.Циелавс

Подписано к печати 22/IV 1971 ЯТ 19096 Зак. № 484.
Ф/б. 60x84/16. Писчая № Физ.п.л. 15,0. Уч.-и.л. II,5
Тираж 300 экз. Цена 73 коп

Отпечатано на роталпринте, Рига-50, бульвар Райня, 19,
Латвийский государственный университет им.П.Стучки

SECRET

1. The first part of the document is a list of names and titles.

2. The second part of the document is a list of names and titles.

3. The third part of the document is a list of names and titles.

4. The fourth part of the document is a list of names and titles.

5. The fifth part of the document is a list of names and titles.

6. The sixth part of the document is a list of names and titles.

7. The seventh part of the document is a list of names and titles.

8. The eighth part of the document is a list of names and titles.

9. The ninth part of the document is a list of names and titles.

10. The tenth part of the document is a list of names and titles.

11. The eleventh part of the document is a list of names and titles.

32397

LU bibliotēka

200022384

МЕРА 72 КОД.

2002 2002

PT-75

146

